T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İLÂHİYAT ANABİLİM DALI

TASAVVUF BİLİM DALI

EMÂNET RİSÂLELERİ ve TASAVVUFTA EMÂNET ANLAYIŞI

Yüksek Lisans Tezi

BETÜL TOSYALIOĞLU

İstanbul, 2010

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İLÂHİYAT ANABİLİM DALI

TASAVVUF BİLİM DALI

EMÂNET RİSÂLELERİ ve TASAVVUFTA EMÂNET ANLAYIŞI

Yüksek Lisans Tezi

BETÜL TOSYALIOĞLU

Danışman

Doç. Dr. Sâfi Arpaguş

İstanbul, 2010

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLAHİYAT Anabilim Dalı TASAVVUF Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi BETÜL TOSYALIOĞLU nın EMANET RİSALELERİ VE TASAVVUFTA EMANET ANLAYIŞI adlı tez çalışması ,Enstitümüz Yönetim Kurulunun 07.06.2010 tarih ve 2010/10-23 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Öğretim Üyesi Adı Soyadı	İmzası
Tez Savunma Tarihi :	23./6./2010	
1) Tez Danışmanı :	**DOÇ. DR. SAFİ ARPAGUŞ**	S. Arpaguş
2) Jüri Üyesi :	**DOÇ. DR. NECDET TOSUN**	
3) Jüri Üyesi :	**YRD. DOÇ.DR. GÜLGÜN UYAR**	

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Betül TOSYALIOĞLU

Anabilim Dalı : İlâhiyat

Bilim Dalı : Tasavvuf

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Sâfi Arpaguş

Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans- Mayıs 2010

Anahtar Kelimeler : Emânet, Allah, İnsan, Âlem.

ÖZET

Emânet kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadîs-i şerîflerde yer almaktadır. Ahzâb suresi 72. âyetteki kullanımı, diğer kullanımlarına göre biraz daha derin bir ma'nâ içerir.

Ahzâb sûresi 72. âyette yer alan emânet kavramının ne olduğu hakkında pek çok yorum yapılmıştır. Bu âyette buyurulduğu üzere emânet göklere, yere ve dağlara arz edilmiş fakat onlar onu yüklenmekten kaçınmış ve korkmuşlardır. Onu insan yüklenmiştir. Ve o bu haliyle çok zâlim ve çok câhildir.

Bu çalışmada, bu âyet bağlamında Allah, insan ve kâinat arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu çalışma, bu âyet hakkında yapılan yorumların derlenmesi ve sadece emânet üzerine yazılan ve emânet âyetini tefsir eden Osmanlı Türkçesi ile yazılmış risâlelerin günümüz harflerine aktarılmasından oluşmaktadır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Betül TOSYALIOĞLU

Field : Theology

Programme : Tasawwuf

Supervisor : Doç. Dr. Sâfi Arpaguş

Degree Awarded and Date : Master- May 2010

Keywords : Trust, Allah, Human, Universe.

ABSTRACT

The concept of Trust (*Amana*) is mentioned in the Quran and hadiths.

Much has been written about trust and the Quran, particularly verse 72 in Chapter Ahzab, "*We did indeed offer the Trust to the Heavens and the Earth and the Mountains; but they refused to undertake it, being afraid thereof: but man undertook it;- He was indeed unjust and foolish.*"

Using the above verse as an example, this study will examine the relationship between Allah, trust, mankind and the universe. This study draws on information from the Ottoman manuscripts and treatises from the Ottoman period.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **II**

ABSTRACT ..... **III**

İÇİNDEKİLER ..... **IV**

ÖNSÖZ ..... **VIII**

KISALTMALAR ..... **X**

GİRİŞ 1

A. **ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE GAYESİ** 3

B. **ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAPSAMI** 7

C. **EMÂNET KAVRAMI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR** 8

1. Yüksek Lisans Tezleri 8
2. Bitirme Tezleri 9
3. Makaleler ve Eserler 10

BİRİNCİ BÖLÜM

EMÂNET KAVRAMI

A. **EMÂNET KELİMESİ VE ANLAMI** 13

Emânet Kavramına Genel Bir Bakış 13

B. **KUR'ÂN-I KERÎM'DE EMÂNET** 18

C. **HADÎSLERDE EMÂNET** 21

D. **TASAVVUFTA EMÂNET** 28

1. Tasavvuf Klasiklerinde Emânet 29
2. İbn Arabî ve Sonrası Tasavvufî Anlayışta Emânet 33
3. Tasavvufî Tefsîrlerde Emânet 40
4. Manzum Eserlerde Emânet 46

İKİNCİ BÖLÜM

EMÂNET ÂYETİ

A. TASAVVUFÎ DÜŞÜNCEDE EMÂNET TELAKKÎLERİ 51

1. Hilâfet 51
2. Esmâ-i İlâhiyye 53
3. Rûh (Nefh-i İlâhî) 56

Nefes-i Rahmânî 57

4. Yaratılış 58
   a. İnsanın Allah'ın Sûreti Üzerine Yaratılması 59
   b. İnsanın Hakk'ın İki Eli ile Yaratılması 61
   c. İnsanın Ahsen-i Takvîm Üzere Yaratılması 63
5. Aşk 63
6. Akıl 65
7. Latîfe 66
8. Mîsâk 67
9. Tekâlîf-i Şer'iyye 68
10. Tevhîd 69
11. Feyz 72
12. Marifet 72
13. İmân 73
14. Kelâm-ı Hak 74
15. Nefs-i Nâtıka ve Nutk 75
16. Kelime-i Tevhîd 76
17. Ehl-i Beyt 77
18. Mâye-i Muhammediyye (Hakîkat-i Muhammediyye) 79

Taayyün-i Evvel Mertebesi 80

B. EMÂNET ÂYETİ ÜZERİNE BAZI MÜLÂHAZALAR 82

1. "Arz" (Sunma) Kavramı 82
2. Gökler, Yer ve Dağların Mâhiyeti 83
3. "İbâ" ve "İşfâk" (Sakınma ve Korkma) Kavramları 84

4. "Haml" (Yüklenme) Kavramı ve Mâhiyeti 85
5. "Zalûm" ve "Cehûl" (Aşırı Derecede Zâlim ve Câhil) Kavramları 87
6. İnsanın Zayıflığı ve Allah'a Güvenmesi 93
7. Emânetin Edası / Ortaya Çıkarılması 95
8. Emânetin Mahalli / Kalb 97
9. Emânetin Arz Edilme Zamanı ve Elest Bezmi 101

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EMÂNET RİSÂLELERİ

A. EMÂNET RİSÂLELERİNE GİRİŞ 103
B. EMÂNET RİSÂLELERİ 104
1. Niyazî-i Mısrî ve *Tefsîru Âyeti İnnâ Aradne'l-Emânete* Adlı Risâlesi 104
a. Hayatı 104
b. Risâle Hakkında 105
c. *Tefsîru Âyeti İnnâ Aradne'l-Emânete* Metin Kısmı 106
2. Mehmed Emin Tokâdî ve *Risâle-i Emânetullâh* Tercümesi.....107
a. Hayatı 107
b. Risâle Hakkında 107
c. *Risâle-i Emânetullâh* Tercümesi Metin Kısmı 110
3. Abdullah Salâhaddîn Uşşâkî ve (إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ) i Tefsîri 129
a. Hayatı 129
b. Risâle Hakkında 130
c. *Salâha'd-dîn Uşşâkî* (إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ) *i Tefsîri* Metin Kısmı 130
4. Müstakîmzâde Sadeddîn Efendi *Emânet-i Ma'rûza ve Tenvîrü'l-emâne* Adlı Risâleleri 143
a. Hayatı 143
b. Risâleler Hakkında 144

c. *Risâle-i Emânet-i Ma'rûza li-Müstakîmzâde* Metin Kısmı 145
d. *Tenvîrü'l-emâne* Metin Kısmı 155

SONUÇ 162

KAYNAKÇA 165

EKLER 179

ÖNSÖZ

Varlık, insanoğlunun var olalı beri üzerinde düşündüğü bir sahadır. Allah, âlem ve insan ve bunlar arasındaki ilişki varlık düşüncesinin temel konularındandır. Tasavvuf, varlık düşüncesini Kur'ân ve sünnet perspektifinde değerlendirmiştir.

Allah, gizli bir hazine iken bilinmeye olan muhabbeti sebebiyle insanı var etmiştir. Böylece insan kendisinde Hakk'ın görüldüğü ayna, O'nun isim ve sıfatlarıyla donatılmış emânetler hazinesi kılınmıştır.

"*Şüphesiz biz emâneti göklere, yere ve dağlara teklîf ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yüklendi. Çünkü o çok zâlimdir, çok câhildir*" âyet-i kerîmesindeki emânet kavramı, İslâmî ilimler içerisinde farklı şekillerde algılanmıştır. Ancak tasavvufun varlık anlayışı içerisinde önemli bir yere sahiptir. Biz de bu çalışmamızda emânet kavramını varlık düşüncesi çerçevesinde değerlendireceğiz.

Çalışmamız bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş "Araştırmanın Önemi ve Gayesi", "Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı" ve "Emânet Kavramı Üzerine Yapılan Çalışmalar" alt başlıkları ile üç kısma ayrılır.

Birinci bölümde insan ve yaratılışından bahsedeceğiz. İkinci bölümde araştırmamız hakkında teknik bilgiler vereceğiz. Üçüncü bölümde ise "emânet" hakkında ulaşabildiğimiz akademik çalışmalar, makaleler ve eserleri nakledeceğiz.

Tezimizin Birinci Bölüm'ünde "emânet"in kökü, kelime anlamını anlatıp "Emânet Kavramına Genel Bir Bakış" başlığı altında diğer ıstılâhlardaki anlamı ve emânetin nasıl açıklandığı üzerinde kısaca duracağız. "Kur'ân-ı Kerîm'de Emânet"te emânet lafzının geçtiği âyetleri ve "Hadîslerde Emânet"te de emânet lafzının geçtiği, bulabildiğimiz hadîs metinlerini nakledeceğiz. "Tasavvufta Emânet" başlığı dört alt başlıktan oluşmaktadır. Bu incelememiz, emânet kavramı ve Ahzâb Sûresi 72. âyet ile sınırlıdır. Birinci alt başlık "Tasavvuf Klasiklerinde Emânet" adını taşımaktadır. Burada bütün tasavvuf klasiklerini yazarların vefat tarihlerine göre sıralanmış bir şekilde tarayacağız. İkinci alt başlık "İbn Arabî ve Sonrası Tasavvufî Anlayışta Emânet" adıyladır. Burada bazı eserlerin şerhlerine de bakılacaktır. Üçüncü alt başlık "Tasavvufî Tefsîrlerde Emânet"tir. Bulabildiğimiz bütün tasavvufî tefsîrler ele alınacaktır.

Dördüncü ve son alt başlık olan "Manzum Eserlerde Emânet" başlığı altında ise sadece kavramın geçtiği veya kavramı açıklayan şiirler, beyitler ele alınacaktır.

İkinci bölüm, "Emânet Âyeti" başlığı altında iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm "Tasavvufî Düşüncede Emânet Telakkîleri"dir. İncelediğimiz kitaplar ve el yazması risâleler ışığında emânete verilen anlamları açıklayacağız. İkinci alt başlık olan "Emânet Âyeti Üzerine Bazı Mülâhazalar" başlığı altında ise Ahzâb sûresi 72. âyette geçen bazı kavramları ve bu âyet hakkında açıklanması gereken bazı hususları açıklamaya gayret edeceğiz.

Üçüncü bölüm, "Emânet Risâleleri" adı altında iki bölüme ayrılmaktadır. Birinci bölümde tezimizde özel olarak yer vermediğimiz risâleleri kısaca ele aldıktan sonra ikinci bölümde asıl risalelerimize geçeceğiz. Burada dört sûfî müellifin Osmanlıca risâlelerini günümüz imlâsına aktaracağız. Niyâzî-i Mısrî'nin emânet âyetini tefsir eden risâlesi, Mehmed Emîn Tokâdî'nin Gazâlî'ye ait olan *Emânetullâh* adındaki risâlesinin tercümesi, Abdullah Salâhaddîn Uşşâkî'nin emânet âyetinin tefsirini içeren risâlesi ve son olarak da Müstakîmzâde Süleyman Sadeddîn'in *Emânet-i Ma'rûza* ve *Tenvîrü'l-emânet* isimli risâlelerini günümüz harfleriyle nakledeceğiz.

Hazırladığımız bu âcizâne çalışmamızı ilim deryasına bir katre misali sunarken çalışmamızın oluşmasında emeği geçen isimlere teşekkür, üzerimize düşen bir vazifedir. Öncelikle ve özellikle çalışmanın bütün adımlarında, her dâim destek ve yardımını bizlerden esirgemeyen pek değerli Danışman hocam Doç. Dr. Sâfi Arpaguş Bey'e; ezelde yüklendiğimiz emânet yükünü bir tez konusu olarak bana arz eden muhterem hocam Prof. Dr. Mahmud Erol Kılıç Bey'e; bu çalışmanın başlangıcında bir dönem tez danışmanım olarak çalıştığım, ilgi ve yardımını gördüğüm pek kıymetli hocam Prof. Dr. Hasan Kâmil Yılmaz Bey'e; fikirlerinden ve tecrübelerinden istifâde ettiğim muhterem Prof. Dr. Mustafa Tahralı hocama teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bazı zorlandığım Arapça metinlerde kendisine danıştığım Prof. Dr. Abdülaziz Hatip ve emânet üzerine yazılı eserlerin bir listesini oluşturmuş olan Dr. Muhammed Abay hocalarıma da müteşekkirim. Ve en önemlisi de maddî ve mânevî desteklerini üzerimden hiç eksik etmeyen biricik aileme şükran ve muhabbetlerimi arz ederim.

Üsküdar, 2010 Betül TOSYALIOĞLU

KISALTMALAR

a :El yazması eserlerde sayfanın birinci yüzü

ae :Aynı eser

age :Adı geçen eser

agm :Adı geçen makale

a.s. :aleyhi's-selâm

ay :aynı yer.

b :El yazması eserlerde sayfanın ikinci yüzü

b. :İbni, bin

bkz. :Bakınız

c. :Cilt

der. :Derleyen

DEÜİFD :Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi

DİA :Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

edt. :Editör

EKEV :Erzincan Eğitim ve Kültür Vakfı

haz. :Hazırlayan

Hz. :Hazreti

İA :İslam Ansiklopedisi

İFAV :Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları

İSAM :İslâm Araştırmaları Merkezi

Ktp. :Kütüphanesi

MEBKAM :Meram Belediyesi Konevî Araştırmaları Merkezi

MÜSBE :Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

nr. :Numara

nşr. :Neşreden

r.a. :Radiyallahu anh.

s.a.s. :Sallallahu aleyhi ve sellem

sy. :Sayı

s. :Sayfa

SDÜİFD :Süleyman Demirel Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi

SÜSBE :Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

trc. :Tercüme eden

thk. :Tahkik

ts. :Tarihsiz

tsh. :Tashih

UÜSBE :Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

vd. :Ve diğerleri

vr. :Varak

yay. :Yayınevi, yayınları

y. yok :Yayınevi yok.

YYÜSBE :Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

GİRİŞ

Tasavvuf ilmi, ilimler tasnifinde yapılan "naklî ilimler – aklî ilimler", "şer'î ilimler – hikemî ilimler", "bahsî ilimler – keşfî ilimler" gibi ayrımlarda ikinci sırayı alır.[1]

Din, Cibril hadîsinde ifâde edildiği üzere imân, islâm ve ihsân kavramları üzerine bina edilmiştir. Tasavvuf, ihsân kavramının sistemleşmiş şeklidir. Dini bir süt gibi görürsek tasavvuf onun kaymağı, özüdür.

Tasavvuf, havass ilmi olup ehli olmayanlardan gizlenir. Bâtın ilmi Allah'ın seçkin kullarına emânet ettiği bir sırdır.[2] Sûfîlerin sözlerinde tasavvufun bu hususiyeti ve belirli bir kesime hitap ettiği ifâde edilir. Yunus Emre der ki:

"Yunus bir söz söylemiş, hiçbir söze benzemez

Münâfıklar elinden, örttü mânâ yüzünü."[3]

Niyâzî Mısrî de şöyle demektedir:

"Sırrını nâdâna izhâr etme cânân gider."[4]

Tasavvufta mertebeler, dereceler ve makamlar vardır. Her derecenin anlayış seviyesi bir öncekine göre genişlik kazanır. Bir kavramın tanımlarındaki farklılıkların da bakıldığı mertebenin farklılığından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bu farklılık hakikatin çoklaştırılması olarak algılanmamalıdır. Hakikat birdir, fakat isim ve sıfatların çeşitli tecellîleri ile bakış açıları veya idrak seviyeleri faklıdır. İnsanların bulundukları mertebe düşünülerek bulundukları seviye göz önünde tutularak onlara hitab edilmesi

[1] Mahmud Erol Kılıç, "Modern Üniversite Eğitiminde Tasavvuf", *İslami İlimlerde Metodoloji (Usûl) Meselesi 2*, İst: Ensar Neşriyat, s. 1078.
[2] İbrahim Hakkı Erzurumlu, *Mârifetnâme* (sad. Faruk Meyan), İstanbul: Bedir, 1980, s. 653.
[3] Yunus Emre, *Çıktım Erik Dalına*, der. Talip Hafızoğlu, s. 7.
[4] Niyâzî-i Mısrî, *Niyâzî-i Mısrî Divânı* (haz. Kenan Erdoğan), Ankara: Akçağ, 1998, s. 85.

gerekir. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulur: "*İnsanlara hitab ettiğinizde onların akıllarınca hitab ediniz.*"[5]

"*Kur'ân-ı Kerîm'in bir zahiri bir de batnı vardır. Ve batnın da batnı vardır tâ ki yedinci batna kadar*"[6] buyurulur. Bu hadiste Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan batınî mânâya ve anlam katmanlarına dikkat çekilir. Bu hadise benzer şu rivâyetler de vardır: "*Her âyetin bir zâhiri, bir bâtını vardır, her harfin bir haddi ve her haddin bir matla'ı vardır*"[7], "*Kur'ân yedi harf üzere indirildi. Ondaki her harfin bir zâhiri, bir bâtını vardır. Ali b. Tâlib'de zâhir ve bâtının bilgisi mevcuttur.*"[8] Niyâzî-i Mısrî, tezimizin üçüncü bölümünde naklettiğimiz risalesinde bu konu hakkında "*Kur'ân-ı azîmü'ş-şânın mübeşşirât-ı zâhiriyyesi vâkı' hâle muvâfık ve mutâbık olmadığı vakitte mübeşşirâta i'timâd olmamak lâyık değildir. Belki murâdullâh batn-ı sânîde ola. Batn-ı sânîde bulunmazsa batn-ı sânî terk olunmak lâyık değildir. Belki sâlisde ola. Ve hâkezâ ilâ batnı's-sâbi' kâhice galebe-i hükm-i beşeriyyet ile ye's vâkı' olursa da vâcip olan ye'sden nevmîd olmamak gerekdir*" der.[9]

Bazı âlimler de şöyle demişlerdir: " *Her âyetin altmış bin anlayışı vardır.*"[10] "*Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de mürekkep olsa, arkasından yedi deniz daha ona katılsa, Allah'ın sözleri (yazmakla) yine de tükenmez*"[11] buyurulduğu gibi Kur'ân-ı Kerîm'i anlamada da bir sınır yoktur. Bu durum, Kur'ân-ı Kerîm'in mucize oluşunun bir göstergesidir.

Zâhirî mânâ, âyetten ilk bakışta herkesin kolayca anlayabilceği mânâ olup genelde dinin emir ve hükümlerini oluşturmaktadır. Bâtınî mânâ, tasavvufî tefsîrin konusunu teşkil etmektedir. İşârî (remzî) tefsîr denilen bu tefsîr, riyâzet ve mücâhede ile kalbini temizleyip dünyadan yüz çeviren sûfînin, kalbine yansıyan işârî mânâyı

---

[5] Ali Yardım, *Mesnevî Hadîsleri*, İstanbul: Damla, 2008, s. 169; *Mesnevî*, IV, b. nr: 2577, beyitten önceki başlık.
[6] *Mesnevî*, III, b. nr:4244; Yardım, age, s. 138. Benzeri için bkz. Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdirü'l-usûl fî ma'rifet-i ehâdîsi'r-Rasûl*, Medine: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts., s. 406.
[7] Bkz. Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs* I-II, thk. Ahmed el-Kalâş, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1997, I, 242 (630. Hadisin açıklaması içerisinde).
[8] Ebû Nuaym el-İsfehânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakātü'l-asfiyâ*, I, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988, s. 65; Süyûtî, *İtkān fî Ulûmi'l-Kur'ân*, VI (thk. Merkezi'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye), Suûdi Arabistan: Emânetü'l-Âmme, s. 2325.
[9] Niyâzî-i Mısrî, *Tefsîri Âyeti İnnâ Aradnal Emânete*, Süleymaniye Ktp, Pertev Paşa, vr. 35b.
[10] Abdülgânî en-Nablûsî, *Gerçek Varlık Vahdet-i Vücûdun Müdafaası*, İstanbul: İz, 2003, s. 106.
[11] Lokman, 31/27.

nakletmesinden oluşur. Bu sebeble âyetlerin kelime, lafız ve cümlelerin ilk bakışta görülen dış anlamlarından başka sûfînin marifetteki derecesine göre halka halka genişleyen iç mânâları da vardır.[12]

Bu sebeble zâhir ulema ile sûfîlerin tefsîrlerinde faklılık gözlenmektedir. Çalışmamızın temel kaynaklarından biri olan Abdullah Salâhaddin Uşşâkî'nin "*innâ arazna'l-emânete*" âyetini tefsîr ettiği risalesinde bu farka işaret edercesine şöyle denildiği görülür: "*Muhakkıkîn gayrı olan müfessirînin her biri kendi isti'dâdları ve akılları hasebince bir ma'nâya takrîb edip îzâh-ı hakîkatten acz etmişlerdir.*"[13] Sûfî müellifler derin bâtınî mânâlara ulaşarak hakîkate yaklaşmaya gayret etmişlerdir.

A. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE GAYESİ

İnsanın yaratılış hikâyesi, Allah'ın bilinmekliği istemesi ile başlamıştır. Allah insanı yaratmış, isim ve sıfatlarının tecelli ettiği bir ayna kılmıştır. Bu insanın ilâhî yönünü yani yaratılışındaki Hakk'a benzerliği ve insan ile Allah arasındaki münâsebet ve irtibâtı ortaya koymaktadır.

Mevlânâ Celâleddin Rûmî buyurur ki:

"*İnsan, yücelikler vasıflarının usturlâbıdır. İnsan sıfatı onun âyetlerine mazhardır. Hani insanda ne görürsen ırmak suyuna akseden ay gibi onun aksidir.*"[14]

Kur'ân-ı Kerîm'de "*Şüphesiz biz emâneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yüklendi. Çünkü o çok zâlimdir, çok câhildir*" buyurulur.[15] İnsana emânetin arzını ve insanın onu yüklenmesini anlatan bu emânet âyeti, Allah ile insan arasındaki münasebetin en kuvvetli delillerinden biridir. Emâneti insanın taşıması onu diğer mahlûkattan ayıran en önemli farktır.

Sûfî müellifler, emânet âyetini çeşitli şekillerde tefsîr etmişlerdir. Bu yorumlar varlık, yaratılış ve insan üzerinedir. Sûfîlerin bu âyet ile irtibat kurdukları âyetler, bizi

---

[12] Süleyman Uludağ, "İşârî Tefsîr", *DİA*, XXIII, 425.
[13] Abdullah Salahaddin Uşşâkî, *Tefsîr-i İnnâ aradna'l-emânete ala's-semâvâti*, vr. 1a.
[14] *Mesnevî*, VI, b. nr: 3138-3139.
[15] Ahzâb, 33/72.

insanın fazileti hakkında düşünmeye sevk eder. Tasavvuf düşüncesinde insan, çok önemli bir yere sahiptir. Tasavvuf düşüncesinin temelini oluşturabileceğini söylemek de mümkündür. İnsan; âlemlerin yaratılış sebebi, Hakk'ın kendini görmek dilediği ayna, dış sureti âlemin, içi ise Hakk'ın bâtın suretine benzetilerek yaratılan varlıktır. Bu insandan kasıt insan-ı kâmildir. İnsân-ı kâmil, Cenâb-ı Hak için gözbebeği mesâbesinde olup hulâsa-i mevcûdât ve zübde-i kâinâttır.[16] İnsanın bu önemini vurgulayan sözler söylenmiştir. Hz. Ali (r.a.) buyururlar ki:

"*Senin ilacın sende olduğu halde bilmiyorsun. Ve illetin senden olduğu halde görmüyorsun. Ve sen bir cirm-i sağîr olduğunu zu'm edersin, halbuki âlem-i ekber sende müntavîdir. Ve sen öyle bir kitâb-ı mübînsin ki, muzmer olan şey onun harfleriyle zâhir olur. Ve sen vücûdsun ve nefs-i vücûdsun. Ve sende mevcûd olan şey hasr ve ta'dâda gelmez. Senin hârice ihtiyacın yoktur. Kitâb-ı kâinâtta mastûr olan şeyler hep senden hurûc eder.*"[17] Bir başkası da bu hakikatleri şöyle ifâde eder:

"*Ey Âdem! Nâme-i ilâhînin nüshası sensin; ve cemâl pâdişahının âyînesi sensin. Âlemde ne varsa, senden hâriç değildir; her ne istersen kendinden iste ki, hep sensin.*"[18]

İnsan, iki yönlü bir varlıktır. el-Câmi' isminin gereği olarak câmiu'l-ezdâddır yani, zıtlıkların kendisinde toplandığı bir merkezdir. İnsanın bu iki taraflı zıtlıklarına Kur'ân-ı Kerîm'de de işâretler vardır. İnsan, Kur'ân'da "*zayıf yaratılışlı*"[19], "*nankör*"[20], "*çok zâlim*"[21], "*çok câhil*"[22], "*ziyan içinde*"[23], güzel yaratılışlı iken "*aşağıların aşağısına çevrilen*"[24] olarak tanımlanmıştır. O "*çamurdan*"[25] ve "*bir damla sudan*" yaratılmasına rağmen "*Rabbine apaçık düşman olmuştur.*"[26]

---

[16] Ahmet Avni Konuk, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi* (haz. Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın), İstanbul: İFAV, 2005, I, 128.
[17] Konuk, age, I, s. 114.
[18] Konuk, "Mukaddime", age, I, 62.
[19] Nisâ, 4/28.
[20] İbrâhîm, 14/34, İsrâ, 17/67, Hac, 22/66, Şûrâ, 42/48, Zuhruf, 43/15, Âdiyât, 100/6.
[21] İbrâhîm, 14/34, Ahzâb, 33/72.
[22] Ahzâb, 33/72.
[23] Asr, 103/2.
[24] Tîn, 95/5.
[25] Hicr, 15/26, Mü'minûn, 23/12, Secde, 32/7, Rahmân, 55/14.
[26] Nahl, 16/4, Yâsîn, 36/77.

Bunların yanı sıra insanın Allah Teâlâ katında hayli mühim bir yeri vardır. "*Allah kullarına çok yakındır*"[27], hatta" *şah damarından bile yakındır.*"[28] "*O insanı ahsen-i takvîm üzere*"[29] ve "*iki eli ile*"[30] yaratmış, "*insanın sûretini en güzel biçimde yapmış*"[31], "*ona kendi rûhundan üflemiş*"[32], "*insanın nefsine âyetlerini koymuştur.*"[33] Allah "*insana bütün isimleri öğretmiş*"[34], "*onu halîfe kılmıştır*"[35] ve " *insanoğlunu tekrîm etmiştir.*"[36]

İnsan, Allah'ın bütün isimlerinin mazharı, tecelligâhı olmuştur. Bu sebeble diğer mahlûkattan daha faziletlidir. Âlemin yaratılış amacı insandır. İnsana illet-i gâî denmesi bu yüzdendir. Bir kudsî hadîste "*Sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım*"[37] buyurulur. Âlem de insana hizmet etmek için tashîr göreviyle yaratılmıştır. Âlemin musahhar kılınması hakkında Kur'an'da âyetler geçmektedir. Bir kudsî hadîste şöyle buyurulur: "*Ey âdemoğlu, seni kendim için yarattım. Eşyayı da senin için yarattım. O halde kendim için yarattığımı, senin için yarattığımın derecesine düşürme.*"[38] İnsan, Allah katında sahip olduğu değerin farkına varmalı ve masivadan yüz çevirip kendini Allah'a hasr etmelidir. Salâhaddîn Uşşâkî de şu beytiyle buna işaret eder:

Ey gönül ağyâr ile olmak, kabâhattir sana

Zikr u fikr-i Hak'ta mahv olmak sa'âdettir sana[39]

Kudsî hadîslerde de insanın faziletine ve Allah ile irtibatına dair deliller vardır. "*İnsan, benim sırrımdır*" "*Allah, Âdem'i kendi sûreti üzere yarattı*"[40] "*Nefsini bilen*

---

[27] Bakara, 2/186, Vâkıa, 56/85.
[28] Kâf, 50/16.
[29] Tîn, 95/4.
[30] Sâd, 38/75.
[31] Mü'min, 40/64, Teğâbün, 64/3.
[32] Hicr, 15/29, Secde, 32/9, Sâd, 38/72.
[33] Zâriyât, 51/20-21, Fussilet, 41/53.
[34] Bakara, 2/31.
[35] Bakara, 2/30.
[36] İsra, 17/70.
[37] Aclûnî, age, II, 214 (2123).
[38] Sadreddin Konevî, *Hadis-i Erbain* (trc: Abdülkadir Akçiçek), İstanbul: Rahmet, 1970, s. 76.
[39] Mustafa Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Sır, 2004, s. 235.
[40] Buhârî, İsti'zân, 1; Müslim, Birr, 110; Cennet, 28; *Müsned*, 2/ 244, 251, 315, 323, 434, 463, 519.

Rabbini bilir"[41] "*Onun sem'i ve basarı olurum*"[42] buyurulur. Allah yere, göğe sığmazken mü'min kulunun kalbine sığacağını söylemiştir.[43]

Cenâb-ı Hak, âlemi altı günde yaratmışken, insanın hamurunu kırk sabah yoğurmuştur. Burada da âleme kıyasla insana verilen değer görülmektedir. Rasim Efendi belirtilen kırk günün her gününün Allah katında bin yıl olduğunu ve kırkın da aded-i kâmil olduğunu söyler.[44]

Mesnevî'de şöyle buyurulur:

"*Allah bile bu yerlerle gökleri yavaşlıkla ve tam altı günde yarattı. Yoksa " Kün " der demez yerler de olurdu, gökler de; Allah, buna kadirdi. Hattâ bir emreder etmez yüzlerce yer gök yaratabilirdi. Allah bütün kudretiyle beraber insanı, yavaş yavaş ve tam kırk yılda kemal sahibi eder.*"[45]

Tasavvufta Arapça "erba'în", Farsça "çile" olarak ifâde edilen kırk sayısının ayrı bir önemi vardır.[46] Genel itibariyle Doğu kültüründe büyük önem taşımasının yanı sıra Hristiyanlarda da kırk sayısına önem verildiği görülmektedir.[47] Bu kırk günlük sürenin istinad edildiği âyet-i kerîme de şöyledir: "*Musâ ile otuz gece (bana ibadet etmesi için) sözleştik ve buna on gece daha kattık. Böylece Rabb'inin tayin ettiği vakit, kırk geceye tamamlandı.*"[48] Hz. Mûsâ hiç yemeden kırk gün boyunca aç olarak oruç tutmuştur.[49] Hz. Peygamber şöyle buyurur: "*Kim kırk sabahını ihlâsla geçirirse, kalbinden lisanına hikmet damlaları dökülür.*"[50] İnsanın kırk yılda kemâl sahibi olması ile nübüvvetin Hz. Peygamber (s.a.s.)'e kırk yaşında ulaşması arasında da münasebet vardır.

---

[41] Aclûnî, age, II, 343 (2532).
[42] Buhârî, Rikāk, 38.
[43] Aclûnî, age, II, 255 (2256).
[44] Mustafa Rasim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü (Istılâhât-ı İnsân-ı Kâmil)* (haz. İhsan Kara), İstanbul: İnsan Yay., 2008, s. 153.
[45] *Mesnevî*, III, b. nr: 3500-501-502.
[46] Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatler*, İstanbul: Ensar, 1994, s. 206.
[47] Necdet Tosun, *İbn Arabî Öncesi Tasavvufta Halvet ve Uzlet* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi MÜSBE), 1995, s. 21.
[48] A'râf, 7/142.
[49] Şihabüddin Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif (Tasavvufun Esasları)* (trc: H. Kamil Yılmaz, İrfan Gündüz), İstanbul: Erkam, 1989, s. 263.
[50] Aclûnî, age, II, 292 (h. nr: 2361).

İnsanla yakından ilgili bulunan emânet kavramını ele almanın önemini şu konuşmada da görmekteyiz. Bir vaazı esnasında Şemseddin Yeşil'i dinlerken çok iyi Arapça bilip Kur'ân'ı tedkik eden müsteşrik bir papaz kendisinin bir türlü çözemediği ulemaya sorduğunda da tatminkâr bir cevap alamadığı bir müşkili olduğunu söyler. Ve der ki: "*Kur'ân-ı Kerîm'de Cenâb-ı Hak bir âyette, "emâneti gayrına vermeyiniz" diye emrediyor ve İslâmın Peygamberi de "emâneti ehlinin gayrına verirseniz kıyâmeti bekleyiniz" buyuruyor. Ve sonra başka bir âyette Cenâb-ı Hak; "Allah emânetini bütün mevcûdâta arz etti, hukukunu yerine getiremeyiz diye onu yüklenmekten çekindiler ve onu insan yüklendi çünkü o çok zalim ve çok cahil idi" diyor. Allah, Allah olduğu halde nasıl olur da emânetini çok zâlim ve çok câhil olana teslim eder?*"[51] Bu müsteşrik Papazın merak ettiği şekilde çalışmamızda biz de bu sualin cevabını bulmaya çalıştık.

Emânet âyetiyle alâkalı okumalarımız, bizi hilkat-i Âdem, insan ve niteliği mevzuları hakkında düşündürdü. Emânet âyetinin açıklandığı metinlerde işaret edilen âyetler arasında bağlantı kurulduğunda emânetin mânâsının çok geniş olduğu görülmektedir.

B. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAPSAMI

Emânet kavramını incelediğimiz bu araştırmamızda öncelikle "*Şüphesiz biz emâneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yüklendi. Çünkü o çok zâlimdir, çok câhildir*"[52] âyetini merkeze alarak emânetin ne olduğunu açıklamaya çalıştık. Metnimizde "emânet âyeti" lafzıyla Ahzâb suresi 72. âyet ifâde edilmektedir.

Tasavvuf lûgatleri, tasavvuf klasikleri ve bu klasik edebiyatın bazılarının şerhleri, tasavvufî tefsîrler, tefsîr kitapları, makaleler ve müstakil risâleler yararlandığımız eserler arasındadır.

Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin meâlleri için Türkiye Diyânet Vakfı'nın *Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli* ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın internet sayfasındaki meâlden yararlandık.

---

[51] Mustafa Kara, *Günümüz Tasavvuf Hareketleri,* İstanbul: Dergâh, 2002, s. 393.
[52] Ahzâb, 33/72.

Müelliflerin vefat tarihlerini hicri/miladi şeklinde verdik.

Araştırmamızın tasavvufî tefsîr bölümünde Süleyman Ateş'in *İşârî Tefsîr Okulu* kitabından yararlandık. Tez başlığımızda yer alan emânet risâlelerini kütüphane kayıtlarından bulduk. Risâleleri ele alacağımız bölümde bu konudan uzun uzadıya bahsedeceğimiz için şimdilik bu kadar bilgiyle yetiniyoruz. Süleymaniye Kütüphanesi'nden bazı el yazması tefsîrlere ulaştık.

Osmanlı Dönemi sûfî müelliflerinin insana yüklenen emâneti anlamaya yönelik telif ettiği risaleleri temel almayı uygun gördük. Araştırmamız sırasında fark ettik ki, "emânet" kavramı İbn Arabî sonrası tasavvufunda daha yoğun bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Biz de bu fikrin etkilerinin görüldüğü müellifleri özellikle tercih ettik.

Kavramların birbiri ile girift bir halde olması onları ayrı ayrı ele alırken bizi zorlamıştır. Ancak ayrı ayrı gibi gözüken bu kavramların hepsinin daha sonra bir noktada birleştiğini gördük.

Emânet, kavram olarak çeşitli şekillerde anlaşılabilecek bir yapıya sahiptir. Biz bu çalışmamızda olabildiğince dağılmadan ve bağlantılı konuları atlamadan bir metin ortaya koymaya çalıştık.

C. EMÂNET KAVRAMI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Emânet kavramı, birçok akademik çalışmaya konu olmuş, bitirme ve yüksek lisans tezlerinde incelenmiştir. Burada bu çalışmaların isimlerini verip bazıları hakkında kısaca bahsedeceğiz:

1. Yüksek Lisans Tezleri

a) Ali Bulut, *Kur'ân'da Emânet* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi SDÜSBE), Isparta 2002.

Ali Bulut, emânetin semantik analizini yapmış, Kur'ân-ı Kerîm'e göre emânetin dinî, ahlâkî ve sosyal boyutunu incelemiştir.

Birinci bölüm "Emânet Kelimesini Semantik Analizi" başlığını taşır. Bu bölümde kelimenin etimolojisi, Kur'ân'daki yakın ve zıt anlamlı kelimelerle beraber

hadislerde emânet kavramı incelenmiştir. Kur'ân'da emânetin anlam alanına giren kelimeler şunlardır: mes'ûliyet/sorumluluk, vefa, va'd etmek, mîsâk, tefvîz, hıfz, sıdk. Zıt kelimeler ise; hiyânet, nifâk, gıll, hatr, neks, kizbdir. İkinci bölümde, "Kur'ân'a Göre Emânetin Dinî, Ahlâkî ve Toplumsal Boyutu" başlığı altında emânetin iman, güven ve adaletle ilişkisi, emânetin sosyal, psikolojik ve ahlakî boyutu ele alınmıştır.

b) Vehbi Karakaş, *Kur'ân'da Emânet* (Yüksek Lisans Tezi MÜSBE), İstanbul 1993.[53] *Risâle-i Nûr* külliyatından 30. sözü kaynak göstererek "ene" bahsini işlemiştir. Tezin birinci bölümü "Kur'ân'da Emânetin Tevdî' Edildiği Yer" başlığı altında Ahzâb suresi 72. âyete değinilmiştir. "Bazı Sorular ve Cevapları" başlığı altında da bu âyet hakkında hazırlanmış on üç soru ve cevapları vardır.

c) Mehmet Güven, *Kur'ân'da Emânet ve Ehliyet Kavramları* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi UÜSBE), Bursa 2001.

d) Mustafa Yücel, *İslam Hukukunda Emânet* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi YYÜSBE), Van 1996.

e) Abdülaziz b. Sâlih, *Kur'ân'da Ahlak*, master tezinde "Teklîfin hakikati (Emânetin yüklenilmesi)" şeklinde bir başlık açmıştır.[54]

f) Ekrem Demirli, *Abdullah İlâhî'nin Keşfu'l-Vâridât Adlı Eserinin Tahkîki* adlı yüksek lisans tezinde "İnsanın Mazhar-ı Etemm Oluşu ve Emâneti Yüklenişi" başlığı altında emânetten bahsetmiştir.[55]

2. Bitirme Tezleri

Emânet kavramı bitirme tezlerine de konu olmuştur. Bitirme tezleri, emânet âyetinin konu alındığı Tefsîr ve Hadîs alanlarında hazırlanmıştır. Görebildiklerimiz şunlardır:

a) Halil İbrahim Kabak, *Kur'ân'da Emânet Kavramı,* Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kayseri, 1992.

b) Yılmaz Özdemir, *Hadîslerde Emânet Kavramı*, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kayseri, 1994.

---

[53] Bu tez *Kur'ân ve Hadis Işığında Emânet* adıyla 1995 yılında basılmıştır. Vehbi Karakaş, *Kur'ân ve Hadis Işığında Emânet*, İstanbul: Zafer Yay, 1995.

[54] *Delîlü'r-resâili'l-câmiiyye*, Mekke: Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, 1983, s. 52.

[55] Ekrem Demirli, *Abdullâh İlâhî'nin Keşfu'l-Vâridât Adlı Eserinin Tahkîki* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi MÜSBE), İstanbul 1995, s. 41.

c) İbrahim Gezer, *Ahzâb Suresi 72. Âyetin Tefsîri Denemesi,* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul, 2003.

d) Muammer Köşlüoğlu, *İslam'da Emânet*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, 1979.

e) Emine Karaca, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Emânet, Ahd*, Va'd, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Erzurum, 1991.

f) Ayşe İşlek, *Emânetle İlgili Hadîslerin Tesbit Tahric ve Değerlendirilmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İzmir, 1997.

g) Şakir Özdemir, *Emânetlerin Ehline Verilmesi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, 1995.

h) Abdurrahman Başçı, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Emânet-i Kübrâ,* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, 1987.

i) İsmet Kırışman, *Âyet ve Hadîslere Göre Emânetler ve Hukukî Yönü,* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, 1967.

3. Makaleler ve Eserler

Tezimizde ele aldığımız emânet kavramı, tezlerin yanı sıra bazı makalelerde de konu olarak işlenmiştir.

a) Cemâleddin Muhammed ibn Manzûr el-Efrîkî el-Mısrî, "Âyetü'l-Emâne", *Mecelletü'l-Ezher*, c. 55, sy. 4, Kahire 1982; s. 538-539.

b) Hasan Kamil Yılmaz, "Emânet ve Ehliyet"[56]

c) Muhammed Hasan Muhammed et-Tehâmî, "Emânet", *Mecelletü'l-Ezher,* c. 49, sy. 4, Kahire, 1977, s. 681-694.

d) Fethi Muhammed Muhammed Garîb, "Emânet, fî Dav'i'l-Kur'âni'l-Kerîm", *Havliyyâtu Külliyeti Usûli'd-dîn bi'l-Kahire,* sy. 13, Kahire, 1416/1996, s. 235-270.

e) Erdoğan Pazarbaşı, "Mes'ûliyetin Kur'ân-ı Kerîm'den Dayanağı (Fıtrat-Akıl-Vahiy-Elest Bezmi-Kulluk-Emânet-Hilâfet)", *Kur'ân-ı Kerîm'de Mes'ûliyet (Kaynağı, Sınırları, Sonuçları)*, edt. Bedreddin Çetiner, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006, s. 51-77.

---

[56] http://hasankamilyilmaz.com/index.php?option=com_content&task=view&id=279&Itemid=9.

Yine emânet kavramı ile alakalı bazı müstakil risâleler ve eserler de vardır. Bunlardan sadece iki esere ulaşabildik.

a) Ahmed Gazzî'ye aid olan *Nûr-ı Sâtı'* adlı risâle Nisâ sûresi 58. âyeti şerh etmektedir.[57]

b) Tirebolulu Hasan Fehmi b. Hüseyin'in *Risâletü'l-Hüseyniye fi'l-emâneti'l-İlâhiyye* adlı risâlesi Osmanlıca el yazmasıdır. Nisâ sûresi 58. Âyeti tefsîr etmiştir. Birinci bölümde topluca mânâsı ile çeşitli kıraatleri, sebeb-i nüzûlü, rivâyet ve dirâyet mânâsı, âyete taalluku bulunan fıkhî konular, âyetin mâ-kabli ile münâsebeti, fünûn-i ilmiyyeye tatbiki (nahv, meânî, beyân gibi), ikinci bölümde de âyetin ihtivâ ettiği şer'î, siyâsî haklar, adâlet, zarûrât-ı ictimâiyye, üçüncü bölümde de âyetle münâsebeti bulunan hadisler, dördüncü bölümde de tabakât beyanında olup bazı âlimlerin hayatlarını kısaca açıklamıştır.[58]

c) Niyâzî-i Mısrî'ye aid olan *Tefsîru Âyeti İnne'llahe Ye'muruküm An Tüeddü'l- Emânâti*[59] adlı risâlesi de Nisâ sûresi 58. âyeti konu alır. Müellif bu risâlesinde emânet âyetine de yer vermiştir.

Emânet âyeti ve kavramını ele alan diğer bazı eserleri üçüncü bölümde ele alacağımız için burada onlardan bahsetmeden geçiyoruz.

---

[57] Bursa, Orhan Kit, nr: 693.
[58] Tirebolulu Hasan Fehmi b. Hüseyin, *Risâletü'l-Hüseyniye fi'l-emâneti'l-İlâhiyye,* İSAM, 1342.
[59] Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Bölümü, nr. 261, vr. 40b-41a,b.

BİRİNCİ BÖLÜM

EMÂNET KAVRAMI

A. EMÂNET KELİMESİ VE ANLAMI

Emânet kelimesi Arapça "korkunun ortadan kalkması ve nefsin itmi'nâna kavuşması" anlamına gelen امن kökünden bir mastardır.[60] Genelde hıyânetin zıddı, emîn olma, emniyet, vedîa olarak anlam verilir.[61] "Güvenilen bir kimseye koruması için geçici olarak tevdî' edilen şey" anlamında kullanımı daha yaygındır.[62]

Emânet Kavramına Genel Bir Bakış

Bu bölümde emânet kavramının diğer ıstılâhlarda kullanımı hakkında bilgi vereceğiz. Fıkıh ve kelam alanlarında kullanılan emânet kavramının bazen de sosyolojik, psikolojik ve ahlâkî bir mevzu olarak değerlendirildiği görülmektedir.

el-Mü'min Allah Teâlâ'nın esmâ-i hüsnâsından biridir. Haşr suresi 23. âyette geçen bu isim "emniyete kavuşturan" anlamına gelir.

Peygamberlerde bulunması gereken vâcip sıfatlar, ismet, emânet, fetânet, sıdk ve tebliğdir.[63] Hz. Peygamber insanların emânete en iyi riâyet edeni -hadiste de belirtildiği üzere- en güveniliri idi. Kendisine tevdî' edilen vahiy emânetine güç olsa da en güzel şekilde riâyet etmiş ve bu emâneti insanlığa ulaştırmış, tebliğ etmiştir.[64] Fethi Muhammed Garîb de emânet hakkındaki makalesinde bu konuya değinmektedir. Garîb, makalesinde emânet sıfatını risâletin hamliyle "Rasûller" açısından inceler.[65] Emânet sıfatının mutlaka rasûllerde bulunması gerektiğini söyler ve delîl olarak "*Şüphesiz ben size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim*"[66] âyetini nakleder.[67] Yukarıda zikredilen dört sıfat hakkında da şöyle demektedir: "*Bu dört sıfat diğer sıfatlardan özel kılınmıştır. Çünkü bunlar, kemâl sıfatlarının anasıdır.*"[68]

---

[60] Râgıp el-İsfehânî, *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü* (trc. Yusuf Türker), İstanbul: Pınar, 2007, s. 143.
[61] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Kahire: Dâru'l-Maârif, I, s. 141.
[62] Ali Toksarı, "Emânet", *DİA*, XI, s. 81.
[63] Şerafettin Gölcük, Süleyman Toprak, *Kelam*, Konya: Tekin, 2001, s. 337.
[64] Gölcük, age, s. 344.
[65] Fethi Muhammed Muhammed Garîb, "Emânet, fî Dav'i'l-Kur'âni'l-Kerîm", *Havliyyâtu Külliyeti Usûli'd-dîn bi'l-Kahire*, sy. 13, Kahire, 1416/1996, s. 18.
[66] Şuarâ', 26/107.
[67] Muhammed Garîb, agm, s. 19.
[68] Muhammed Garîb, agm, s. 20.

Muhammed Hasan Muhammed et-Tehâmî yazdığı bir makalede emâneti risâlet bağlamında değerlendirir ve Hz. Peygamber'in davet mektuplarından bahseder. Hatta "Hani, Allah peygamberlerden, "*Andolsun, size vereceğim her kitap ve hikmetten sonra, elinizdekini doğrulayan bir peygamber geldiğinde, ona mutlaka iman edeceksiniz ve ona mutlaka yardım edeceksiniz" diye söz almış ve "Bunu kabul ettiniz mi; verdiğim bu ağır görevi üstlendiniz mi?" demişti. Onlar, "Kabul ettik" demişlerdi. Allah da, "Öyleyse şahid olun, ben de sizinle beraber şahit olanlardanım" demişti*"[69] âyetini nakletmiştir. Necâşî ve Mukavkıs'a gönderilen mektupları ele alan Tehâmî bunlar hakkında şunu söylemektedir: "*Necâşî kalbinde gizli olan emâneti taşıyan bir mü'min idi. Ve Mukavkıs tevhîd emânetini taşıyanlardan idi.*"[70]

Emânet, İslam hukuku alanında da şer'î mânâsı ile kullanılır. Fıkıhta ıstılâhî olarak "*Emin sayılan veya ittihaz edilen kimsenin yanında başkasına aid bulunan mal*" anlamındadır.[71] İki anlama sahiptir. Biri vedîa gibi akitte aslî maksat olmasıdır.[72] İcâre, âriye, mudârabe, vekâlet, şirket, rehin emânet kapsamına girer. Bunlar, emânât-i şer'iyye diye isimlendirilir. İkincisi de sıfat anlamıyladır. Şâhidin kelâmı hükmünde bu söz konusudur. Yeminler babında bu anlamıyla kullanılır. Bazı hadislerde de ıstılâhî anlamı ile kullanılmıştır.[73]

Emânet kavramının sosyal ve toplumsal bir yönü de vardır. Zeki İşcan konuyla ilgili makalesinde emânet kavramı ve Hz. Peygamber'in üsve-i hasene oluşu arasında bağlantı kurar. İşcan emâneti şöyle tarif eder: "*Emânet, İslâm ahlâkına dayalı bir toplum inşa etme görevidir.*"[74] Huzurlu ve düzenli bir toplum, emânete sahip çıkan emin insanlardan oluşur. Hz. Peygamber fitneyi açıkladığı bir hadisinde emânete riâyet etmeyenlerin ortaya çıkacağını belirtir.[75] Bazı hadislerde güvenilir olmaya dikkat

---

[69] Âl-i İmrân, 3/81.
[70] Muhammed Hasan Muhammed et-Tehâmî, "Emânet", *Mecelletü'l-Ezher,* c. 49, sy. 4, Kahire, 1977, s. 687.
[71] Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1951, IV, s. 5.
[72] Mahmûd Hamdi Zakzûk, "Emânet", *el-Mevsûatü'l-İslâmiyyeti'l-amme*, Kahire: el-Meclisü'l-A'la li'ş-Şuuni'l-İslâmiyye, 2001/1422, s. 210; *Mevsûatü'l-hadareti'l-İslâmiyye*, Kahire: el-Meclisü'l-A'la li'ş-Şuuni'l-İslâmiyye, 2005/1426, s. 129.
[73] Hadis'te Emânet başlığı altında bu hadisleri dipnrtta belirttik.
[74] M. Zeki İşcan, "Kur'ân-ı Kerîm'de Emânet Kavramı ve Bu Çerçevede Hz. Peygamber'in Örnek Oluşu", *Ekev Akademi Dergisi,* I, sy. 1, Erzurum, Kasım 1997, s. 135.
[75] Ebû Dâvûd, Melâhim, 17; İbn Mâce, Fiten, 10; *Müsned*, II/162, 212, 220, 221.

çekilir. Münafıklığın alametlerinin sayıldığı bir hadiste emânete hıyânet etmek de geçer.[76] Yine bir hadiste "*Aldatan kimse bizden değildir*"[77] buyrulmaktadır. Mümin kişi güvenilir olmalıdır. Emânete riâyet, "*Onlar, emânetlerini ve verdikleri sözü gözeten kimselerdir*"[78] âyetinde mü'minin vasfı olarak zikredilmektedir.

Şiî kaynaklarda ise emânet, Hz. Ali'nin velâyeti ve imâmet olarak yorumlanır. Bu görüş için daha çok "*Allah size, emânetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor*"[79] âyeti temel alınır.[80] Muhammed Cenâbezî, emânet âyetinin tefsîrlerdeki tanımlarını şu şekilde bir araya getirir: "*mutlak teklif, namaz, imâmet ve emâret, hilâfet, Âl-i Muhammed, onların yerlerinin temennisi, mutlak emânet, Hz. Ali'nin velâyeti, Hz. Hüseyin'in şehâdeti, gasb edilmiş hilâfet.*"[81]

Allah'ın insanlara bir gün geri almak şartıyla verdiği can emânettir.[82] Halk arasında ölmek, "Allah'ın emânetini geri alması" olarak görülür. Ariflerden birinin sözü de bu hususa işaret eder. Şöyle ki; Allah Teâlâ kulu doğduğunda ömrü ona emânet olarak verir ve rûhunu teslim ettiğinde de emâneti koruyup korumadığını sorar. [83]

Görüldüğü gibi emânetin anlam dairesi çok geniştir. Yukarıda zikrettiklerimize ek olarak bunlardan bazıları şöyledir:

Allah ve insan hakları[84], Allah'ın hakları namaz, oruç, zekât, keffâretler gibi tekâlîf-i şer'iyyedir. İnsanların hakları da birbirine emânet ettikleri şeylerdir.[85] Elmalılı, insanın Allah'a ve halka karşı sorumluluklarına bir de kendine karşı sorumluluğunu ekler. Allah'ın hükümlerini ve kanunlarını tatbik uzuvların vazifelerini de içine alır.

---

[76] Buhârî, Îmân, 24.
[77] Müslim, Îmân, 164; Ebû Dâvûd, Büyû', 50; Tirmizî, Büyû', 72; İbn Mâce, Ticârât, 36; Dârimî, Büyû', 10; *Müsned*, II/50, 242, 417, III/ 466, IV/ 45.
[78] Mü'minûn, 23/8; Meâric, 70/32.
[79] Nisâ, 4/58.
[80] "Emânet", *Dâiretü Maârif Buzurg-ı İslâmî*, Tahran, ts., s. 81.
[81] Sultan Muhammed b. Haydar Muhammed Cenâbezî, *Beyânü's-saâde fî makāmâti'l-ibâde,* III, s. 258.
[82] İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2006, I, 844.
[83] Ebû Hamid Muhammed Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* (trc. Ahmed Serdaroğlu), İstanbul: Bedir, 1975, IV, 25-26.
[84] Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Ankara: Akçağ, 1995, III, 11.
[85] Tirebolulu Hasan, age, s. 21.

Emânete âlât-ı insâniyye yani göz, kulak, dil, el, ayak, ferc[86] denilmesi de bu yüzdendir. Bütün uzuvları Allah'ın emrettiği şekliyle helâl dairesinde kullanmak gereklidir. İbn Ömer demiştir ki: "*Allah, insanın tenâsül uzvunu yarattı ve buyurdu ki: "Bu bir emânettir, senin yanında sakladım, bundan dolayı bunu muhafaza et. Ancak hakkıyla kullanılması hariç.*"[87] Übey b. Ka'b da şöyle demiştir: "*Kadının kendi namusuna sahip olması emânet demektir.*"[88]

Yetimin malı, babanın (velisinin) kızını evlendirmesi, şâhidin şâhitliğini gizlememesi[89], aile ve çocuk[90] emânettir. İdarecilerin halka adaleti, âlimlerin halkı doğru yola sevketmeleri ve halkın da onlara ihanet etmemeleri, kocanın karısına, karının kocasına karşı sadakatla ırzlarını ve çocuklarının soylarını korumaları ve çocukların terbiyelerine dikkat etmeleri de insanlar arasındaki emânetlere örnektir.[91]

Tasavvufta "emin" evliyaullahın derecelerinden olup ilâhî sırlardan âgâh olan kimseye derler.[92] Ümenâ (eminler) sözü ile de melâmet ehli kasd edilir.[93]

Tasavvuf ıstılâhında emânet lafzıyla şu terkîbler yapılır: "Bâr-ı emânet"; Farsça "emânet yükü" anlamına gelir, "emânet-i rabbânî",[94] "emânet-i ilâhî", "emânet-i sübhânî"; emânet Allah'a izâfe edilerek O'ndan olduğu belirtilir. "Emânet-i suğra" deyn-i zâhirdir, "Emânet-i kübrâ" ise deyn-i bâtındır.[95] "Emânet-i uzmâ" emânetin büyüklüğünü ve azametini gösterir. "Emânet-i İlâhiyye-i sakîle" ile Kur'ân-ı Kerîm ifâde edilmiştir.[96] "Emânet-i kübrâ-yı Muhammedî"[97]ile emânetin Muhammed Mustafa (s.a.s.)'e aidiyeti belirtilmiştir. "Emânet-i ma'rûza"; arzedilen emânet anlamındadır.[98]

---

[86] Müstakîmzâde, *Tenvîrü'l-emâne*, vr. 22b.
[87] Elmalılı, age, III, 11.
[88] Hâkim, *Müstedrek*, IV, 1344 (Kitâbü't-Tefsîr, 3581);İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut: Dârü'l-Endelüs, V, s. 523.
[89] Ebû Abdullah Hüseyin b. Hasan el-Halimi, *el-Minhac fî şuabi'l-iman* (thk. Hilmi Muhammed Fude), y.yok: Dârü'l-Fikr, 1979, III, 28-29.
[90] Mahmûd Hamdi Zakzûk, agm, s. 210; *Mevsuatü'l-hadareti'l-İslâmiyye*, agm, s. 129.
[91] Elmalılı, age, III, 11.
[92] Seyyid Cafer Seccâdî, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü Ferheng-i Istılahat ve Tabirat-ı İrfanî(* trc: Hakkı Uygur), İstanbul: Ensar Neş, 2007, s. 128.
[93] Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul: İz, 2004, s. 81; Seccâdî, age, s. 192.
[94] Seccâdî, age, s. 127.
[95] Bursevî, *Kitâbü'n-Netîce* (haz. Ali Namlı, İmdat Yavaş), İstanbul: İnsan, 1997, II, 363.
[96] Age, II, s. 175.
[97] Hüseyin Vassaf, *İncilâ-ı Mir'ât-ı Hakîkat*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2313, s. 28-29.
[98] Müstakîmzâde emânet âyetini tefsîr ettiği risâleye bu ismi vermiştir.

Atasözlerimizde de emânete yer verilmiştir. Bunlardan ulaşabildiklerimiz şunlardır: "Emânete hıyanet olmaz", "Emânet mal sahibine yaraşır", "Emânetin canı gözünde olur" [99], "Berber berbere benzer, ama başın Allah'a emânet"[100], "Emânet hayvanın kuskunu yokuşta kopar", "Emânet eşeğin yuları gevşek olur" [101] vs.vs.

Osmanlı Devleti'nde pâdişahlara göre halk, millet emânetullâhtır.[102] Bir başka kullanıma göre de, Hz. Peygamber ve diğer büyüklerin eşyalarına emânât-ı mübâreke veya emânât-ı mukaddese denilir.[103]

Emânet kavramı Ahzâb Sûresi 72. âyette diğer emânet lafzının geçtiği âyetlerden farklı bir şekilde söz konusu edilmiştir. Tezimizi bina ettiğimiz bu âyetteki emânet hakkında çok çeşitli yorumlar vardır. Bu yorumlardan bazılarına göre emânet; adâlet[104], akıl[105], Allah'ı özgürce seçme işi[106], özgür irade, sorumluluk, kişinin olgunlaşma gücü[107], imâmet, kalbin dinginliği[108], vuslat[109], velâyet-i ilâhî ve kemâl-i sıfat-ı ubûdiyyet[110], ilmî ve amelî olarak Hakk'ın dininin hakikatlerini istikmal etme[111] gönül[112], râbıta[113], aşk sorumluluğu, hesap kaygısı[114] gibi anlamlara gelmektedir.[115]

---

[99] E. Kemal Eyüpoğlu, *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler,* İstanbul: Doğan Kardeş, 1973, s. 90.
[100] Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler,* Ankara: Türk Dil Kurumu, 1965, s. 91.
[101] Eyüpoğlu, age, s. 90.
[102] Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın, 2008, s. 217.
[103]Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka, 2004, s. 192.
[104] Seccâdî, age, s. 127.
[105] Râgıp el-İsfehânî, age, agy; Hasan Basri Çantay, "Tefsîr-i Şerif: Sırr-ı Teklîf", *Sebilürreşâd*, I, nr: 9, Temmuz, 1948, s.130.
[106] William Chittick, *Tasavvuf* (trc. Turan Koç), İstanbul: İz, 2003, s. 57.
[107] Annemarie Schimmel, *Tasavvufun Boyutları* (trc. Yaşar Keçeci), İstanbul: Kırkambar Kitaplığı, 2000, s. 218.
[108] Suad Hakîm, *İbn Arabî Sözlüğü* (trc: Ekrem Demirli), İstanbul: Kabalcı, 2005, s. 171.
[109] Rasim Efendi, age, s. 225.
[110] Salih Uzeyme, *Mustalahatu Kur'âniyye*, Beyrut: Dârü'n-Nasr, 1994/1414, s. 59.
[111] Allâme Muhammed Seyyid Hüseyin et-Tabatabâî, *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut: Müessetü'l-A'lemi'l-Matbûât, 1997, XVI, s. 357.
[112] Niyâzî-i Mısrî, *Tefsîru Âyet-i İnnellâhe Ye'muruküm an Tueddü'l-emânât*, Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 261, vr. 40a.
[113] İbrahim Halveti der ki: "*Râbıta, "Rabbimin emrindendir" (17/85) dir Hakk'ı ve hakāyıkı bi hasebi't-tâkati'l-beşeriyye ve hasbe'l-isti'dât bildirmek ve bilmek için mevzû'a emânetullâhi Teâlâdır*" Yaşar Nuri Öztürk, *İslam Düşüncesinde Bir Dönüm Nrktası Kuşadalı İbrahim Halveti*, İstanbul: Yeni Boyut, 1997, s. 202.
[114] Yılmaz, *Mesnevi Sohbetleri Dinle Neyden*, İstanbul: Erkam, 2008, s. 269.
[115] Emânet âyetinin açıklandığı yerler olarak ayrıca bkz. Beşir Işık, *Nehcü'l-Belâğa Hz. Ali'nin Hutbeleri, Mektupları, Emirnameleri ve Kısa Sözleri*, Ankara: Birleşik, 1990, s. 277; Gül Baba Saidî, *Ferheng-i Istılâhât-ı İrfânî-i İbn Arabî*, Tahran: İntişârât-ı Şâfiî, ts., s. 119- 120; Sâlih Uzeyme, age, s. 56-59; Seyyid Sâdık Gevherîn, *Şerh-i Istılâhât-ı Tasavvuf*, Tahran: İntişârât-ı Zevvar, 1367, s. 46-51.

A. KUR'ÂN-I KERÎM'DE EMÂNET

Kur'ân-ı Kerîm'de emânet kavramı altı yerde geçmektedir. İlk olarak Bakara Sûresi'nde şöyle geçmektedir:

وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ

"Eğer yolculukta olur da bir yazıcı bulamazsanız, o zaman alınmış rehinler yeterlidir. Eğer birbirinize güvenirseniz kendisine güvenilen kimse emânetini (borcunu) ödesin ve Rabbi Allah'tan sakınsın. Bir de şahitliği gizlemeyin. Kim şahitliği gizlerse şüphesiz onun kalbi günahkârdır. Allah yaptıklarınızı hakkıyla bilendir."[116]

Buradaki emânet kavramı fıkhî bir muhtevâ ile borç olarak anlaşılmış ve mânâ; "kendisine güvenilip borç verilen kimse borcunu ödesin" şeklinde verilmiştir.[117]

Bu konudaki ikinci âyet Nisâ Sûresi'ndeki şu âyettir:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا

"Allah size, emânetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir."[118]

Bu âyet Kâbe muhafızı Osman b. Talha b. Abdüddâr hakkında nâzil olmuştur. Mekke fethinde Kâbe'nin anahtarı Hz. Ali tarafından zorla Osman b. Talha'dan alınmıştır. Bunun üzerine bu âyet nâzil olmuş ve anahtar tekrar ona geri verilmiştir.[119] Ve Kâbe kapıcılığı hakkı ebedî olarak onun zürriyetinde kalmıştır.[120]

---

[116] Bakara, 2/283.
[117] Bursevî, *Rûhu'l-beyân* (trc: Heyet), İstanbul: Erkam, 2005, II, 589.
[118] Nisâ, 4/58.
[119] Bursevî, age, IV, 95.
[120] Elmalılı, age, III, 11.

Alûsî, bu âyetteki emâneti kişinin vücudu olarak tefsîr edip onu kendisine veren Allah'ta fena kılmasını söyler. Onun âyete getirdiği ikinci bir yorum ise, "*Ariflerin ilahi sırları, kendi emsallerinden gayrı cahillere açmamaları*"[121] şeklindedir. Buna göre arife bahşedilen ilahi sırlar, ehil olmayanlardan saklanması gereken birer emânettir.

Kâşânî emânetlerin ehline vermenin "*En evvel istidâdın hakkını ödemek, sonra hepsinin iktizâ eylediği kemâlâttan kuvânın haklarını kendilerine vermek, sonra sıfatları kendisine terk ile Allah'ın hakkını vermek suretiyle*" olacağını söyler.[122]

Niyâzî-i Mısrî bu âyeti tefsîr eden risâlesinde emânetten murâdın göz, kulak, dil, el, ayak ve baş olduğunu söyler ve bunlara gönlü de ekler.[123] İnsan gönlünü Allah'a verdiğinde bu zikredilen organlar da harama yönelmezler. Böylece emânet edâ edilmiş olur.

Emânetten bahseden bir başka âyet-i kerîme de Enfâl Sûresi'ndedir:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

"*Ey iman edenler! Allah'a ve Peygamber'e hainlik etmeyin. Bile bile kendi (aranızdaki) emânetlerinize de hainlik etmeyin.*"[124]

Hıyânet noksanlık mânâsı taşıdığı için emânetin zıddı olarak kullanılmıştır.[125]

Kâşânî bu âyeti şöyle tefsîr eder: " *O emânetin hâmilleri olduğunuzu bildiğiniz halde, geçmiş olan tevhîd-i fıtrî mîsâkını bozmakla Allah'a ve emânetine ve gelecekte, yani; şimdiki akdi terk ile Rasûl'e, ezeldeki isti'dâd-ı evvelinizin iktizasıyla Allah'ın sizde emânet olarak koymuş olduğu maârif ve hakāyıkı, nefisleriniz sıfatları ile gizlemek suretiyle o emânetlere hıyânet etmeyiniz.*"[126]

---

[121] Ahmet Çelik, *Tasavvufî Tefsîr Alûsî Örneği,* Erzurum: EKEV, 2002, s. 141-142.
[122] Abdürrezzak Kâşânî, *Te'vîlât-ı Kâşâniyye* (trc. Ali Rıza Doksanyedi), Ankara: Kadıoğlu Matbaası, 1987, I, 158.
[123] Niyâzî-i Mısrî, *Tefsîru Âyet-i İnnellâhe Ye'muruküm an Tueddü'l-emânât*, Pertev Paşa, nr:261, vr. 40a.
[124] Enfâl, 8/27.
[125] Bursevî, age, VII, 78.
[126] Kâşânî, age, II, 62.

Mü'minlerin vasıflarından bahsederken "emânete riâyeti" de bunlara ekleyen âyet de bu konuda, üzerinde durulması gereken âyetlerdendir:

وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ

"*Yine onlar ki, emânetlerine ve verdikleri sözlere riâyet ederler.*"[127]

Kâşânî "*Allah'ın onların sırlarında bırakmış olduğu "esrâr-ı emânetlerine" ve bidâyet-i fıtratta onlara eylemiş olduğu "ahidlerine" ihyâ ve Hakk'a edâ ile riâyet eden*" diye tefsîr eder.[128]

Çalışmamıza konu olan âyet de Ahzâb Sûresi'ndedir:

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا

"*Şüphesiz biz emâneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yüklendi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir.*"[129]

Çalışmamızda bu âyeti açıklayacağımızdan burada bahsetmeden bir diğer âyete geçiyoruz.

Mü'minin sıfatı olan emânete riâyet Mü'minûn sûresinde geçen şekliyle Meâric Sûresi'nde de geçmektedir:

وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ

"*Onlar, emânetlerini ve verdikleri sözü gözeten kimselerdir.*"[130]

---

[127] Mü'minûn, 23/8.
[128] Kâşânî, age, II, 314.
[129] Ahzâb, 33/72.
[130] Meâric, 70/32.

Kâşânî " *Fıtrat hasebiyle kendilerinde konulmuş olan maarif-i akliye emâneti*" der.[131] İki âyetin yorumunda da gördüğümüz gibi Kâşânî, emânet ile elest bezmindeki akit arasında ilişki kurar ve o akde uyulması gerektiğini söyler.

Görüldüğü üzere "emânet" kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de üç yerde çoğul, Bakara suresi 283. âyette zamirli ve tekil, Ahzâb suresi 72. âyette de elif lâm takılı ve tekil gelmiştir.

B. HADÎSLERDE EMÂNET

Çalışmamızın konusu olan emânet kavramı bazı hadîs metinlerinde geçmektedir. Emânet çoğunlukla ahlâkî bir kavram olarak kullanılmıştır. Böylece emânete riâyet edilmesi de bu hadislerde dikkat çekilen bir niteliktir. Emânet bazen bir nesne, bazen bir söz, bazen başkasının halleri, bazen bir görev, bazen de insan olmaktadır. Emânet âyetinin geçtiği hadis metinleri şöyledir:

ومن كانت عنده أمانة فليؤدها إلى من ائتمنه عليها

"*Kimin yanında bir emânet varsa onu emânet bırakana versin.*"[132]

أدِّ الأمانة إلى من ائتمنك، ولا تخن من خانك

"*Sana güvenene karşı sen emâneti yerine getir. Sana ihanet edene sen ihanet etme.*"[133]

Bu hadîs-i şerîfler, bizlere emânetlerin sahiplerine sağ salim teslim edilmesinin gerekliliğini bildirir. Emânetin zıddı olarak hıyânet kullanılmıştır. Aşağıdaki hadiste de bu görülmektedir:

لا يجتمع الإيمان والكفر في قلب امرئ ولا يجتمع الصدق والكذب جميعا ولا تجتمع الخيانة والأمانة جميعا

---

[131] Kâşânî, age, III, 206.
[132] *Müsned*, V/73.
[133] Ebû Dâvûd, Büyû', 81.

"Bir kimsenin kalbinde iman ve küfür, sıdk ve kizb, hıyânet ve emânet bir araya gelmez."[134] Allah sadırlarda iki gönül yaratmamıştır. İnsan elbette bunlardan birini tercih edip o yol üzere olacaktır.

إذا حدث الرجل بالحديث ثم التفت فهي أمانةٌ

"Bir adam bir söz söylerse sonra dikkat etsin. Zira o emânettir."[135]

Söylenen sözler ve verilen sırlar emânettir, muhafazası lazımdır. Bu özellik, sağlıklı insânî ilişkilerin kurulmasında temeldir. Gazâlî bu hadîsi *İhyâ*'da "Sohbet ve Kardeşlik Hakları" bölümünde zikreder.[136] Yine sûfîlerin esrâr-ı ilâhî kapsamındaki sözleri de emânet olup ehil olmayanlardan korunulur.

Evlilik müessesesi, eşlerin birbirlerine karşı hak ve hukukları İslam'ın büyük önem verdiği konulardan biridir. Tabi emânet de bu önemli konunun içinde yer alır. Kadın ve koca arasındaki içli dışlı münasebetin büyüklüğü emânetin değerini de kat kat artıran bir husustur. Bu yüzden Allah'ın en çok ehemmiyet vereceği emânet, kadın-koca arasındaki emânet olmuştur. Bu konu hadîs-i şerîfte şöyle ifâde edilir:

إن من أعظم الأمانة عند الله يوم القيامة الرجل يفضى إلى امرأته وتفضى إليه ثم ينشر سره

"Şüphesiz ki Kıyamet günü, Allah'ın en çok ehemmiyet vereceği emânet, kadın-koca arasındaki emânettir. Kadınla koca birbiriyle içli dışlı olduktan sonra, kadının esrarını erkeğin neşretmesi, o gün en büyük ihanettir."[137]

İslâm dininin kadın haklarına verdiği önemi de şu hadiste görebiliriz:

اتقوا الله في النساء فإنكم أخذتموهن بأمانة الله

"Kadınlarınız hakkında Allah'tan korkunuz. Siz onları Allah'ın emâneti olarak aldınız."[138]

---

[134] *Müsned*, 6/349.
[135] Ebû Dâvûd, Edeb, 37; Tirmizî, Birr, 39; *Müsned*, III/324, 342, 352, 380, 394, 6/440.
[136] Gazâlî, *İhyâ*, II, 444.
[137] Müslim, Talâk, 14; Ebû Dâvûd, Edeb, 37; *Müsned*, III/69

Hz. Mevlânâ *Mesnevî*'de eşlerin birbirine takdîmi, ve hanımın kocasına latîf bir emânet-i ilâhî olarak Hak'tan tevdî' edilmesini anlatırken bu hadisi zikreder.[139]

Aynı şekilde başkasına ait özel hallerin saklanmasına örnek olarak verilebilecek bir hadis de ölü yıkama esnasında yıkayan kişinin ölüye ait bildiklerini saklaması ve bunları kimseye ifşâ etmemesidir.[140] Bu hadisler İslam'ın insana gösterdiği saygıyı ve önemi göstermektedir.

Yönetim ve idâre emânettir. Ebû Zerr (r.a.) Hz. Peygamber'den memur olarak atanmasını isteyince Efendimiz memurluğun bir emânet olduğunu ve hakkını veremediği takdirde rüsvalık ve pişmanlık ile sonuçlanacağını buyurur. Tabi hakkını eda edip üzerine düşen vazifeleri eksiksiz yerine getiren bu durumun dışındadır. [141]

Hz. Peygamber (s.a.s.) ümmetinin on beş fiili yaptığında büyük belanın mutlaka geleceğini söyler. Bu fiillerin içerisinde emânetin ganimet haline getirilmesi vardır.[142]

Emânetin kaybedilmesi yani işin ehil olmayanlara verilmesi kıyamet alâmetlerindendir.[143] Bursevî, "*Terk-i muhâfaza-i emânet eşrâtu's-saatten ma'dûddur*" der.[144] Muhâfaza, ifşâ-i râz etmemekle mümkündür. Bu hadîs, âlemin var olma sebebinin insân-ı kâmil olduğuna da işâret etmektedir. İnsân-ı kâmilin yaratılışı, ilâhî ve kevnî sûrete sahiptir. İbn Arabî der ki: "*Allah kendisini âlemin rûhu, âlemin bütün sınıflarını ise –kendisini yöneten rûh karşısında- bedenin uzuvları gibi yapmıştır. İnsân âlemden ayrılsaydı, âlem ölürdü.*"[145] Yine Âdem Fassın'da insana halîfe tesmiyesi hususunda İbn Arabî "*Kendisinde insân-ı kâmil mevcûd oldukça, âlem mahfûz olmaktan zâil olmaz.*" der.[146]

---

[138] Ebû Dâvûd, Menâsik, 57; İbn Mâce, Menâsik, 34; Dârimî, Menâsik, 34; *Müsned*, V/73.
[139] Ahmet Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi* (haz. Selçuk Eraydın, Mustafa Tahralı), İstanbul: Gelenek, XIII, s. 329.
[140] *Müsned*, VI/119, 120, 122.
[141] Müslim, İmâre, 16; *Müsned*, V/ 173.
[142] Tirmizî, Fiten, 38.
[143] Buhârî, İlim, 2, Rikāk, 35; *Müsned*, II/361.
[144] Bursevî, *Kitâbü'n- Netîce*, II, 403.
[145] İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul: Litera, IX, 162.
[146] Konuk, *Fusûs*, I, 133.

Hz. Peygamber (s.a.s.) insanların verdikleri sözlerde durmadıkları ve emânete riâyet etmedikleri zaman kişinin kendi şahsî işleriyle uğraşmasını ve umumî işlere karışmamasını tavsiye eder.[147]

أن الأمانة نزلت في جذر قلوب الرجال ثم نزل القرآن فعلموا من القرآن وعلموا من السنة ثم حدثنا عن رفع الأمانة فقال ينام الرجل النومة فتقبض الأمانة من قلبه فيظل أثرها مثل الوكت ثم ينام نومة فتقبض الأمانة من قلبه فيظل أثرها مثل المجل كجمر دحرجته على رجلك فنفطت فتراه منتبرا وليس فيه شيء ثم أخذ حصاة فدحرجها على رجله قال فيصبح الناس يتبايعون لا يكاد أحدهم يؤدي الأمانة حتى يقال إن في بني فلان رجلا أمينا وحتى يقال للرجل ما أجلده وأظرفه وأعقله وما في قلبه مثقال حبة من خردل من إيمان

"Emânet insanların kalblerinin derinliğine indi, sonra Kur'ân indi. Hemen ardından onlar (emânetin bölümlerini) Kur'ân'dan öğrendiler, bundan sonra da Sünnet'ten öğrendiler." Yine Rasûlullâh bize emânetin kaldırılmasını da anlattı: "Bir kimse öyle bir uyku uyur, bunun akabinde kalbinden emânet alınıverir, emânetin kalıntısı yanık izi gibi kalır. Sonra öyle bir uyku uyur, bunun akabinde emânet alınır, geriye kabarcık gibi bir şey kalır, nasıl ki bir ateş yuvarlanıp ayağına düşüp yakar da sen onu kabarıp şişmiş görürsün halbuki içerisinde bir şey yoktur, işte öyle bir kabarcık kalır. İnsanlar birbirleriyle alışveriş münasebetlerinde bulunurlar ama onlardan hiç birisinin emâneti yerine getirdiği neredeyse hiç görülmez, öyle ki "Falan oğullarının içerisinde emin, güvenilir bir kimse vardı" denilir. Hatta o kimse için: "Ne akıllı adam! Ne zarif, güzel adam! Ne metanetli adam!" denilir. Ama onun kalbinde hardal tanesi kadar bile iman bulunmaz."[148]

Bu hadisin şerhinde emânete "*dîn duyguları, adâlet ve emniyet umdeleri*" denilir ve emânetin fıtrî olduğu söylenir. Bilgilerin Kur'ân ve sünnetten alınmasıyla da "kesbî oldu" denilir.[149] Bu hadis, ele aldığımız emânet âyetinde emânet kavramının

[147] Ebû Dâvûd, Melâhim, 17; İbn Mâce, Fiten, 10; *Müsned*, II/162, 212, 220, 221; Gazâlî, *İhyâ*, II, 593.
[148] Buhârî, Rikāk, 35, Fiten, 13; Müslim, îmân, 230; Tirmizî, Fiten, 17; İbn Mâce, Fiten, 23; *Müsned*, V/383.
[149] Ebû Abdullâh Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî ve Tercümesi* (trc. Mehmed Sofuoğlu), İstanbul: Ötüken, 1989, XIV, 6919.

özel kullanılması gibi bir özel kullanım arz etmektedir. Emânetin kalblerin derinliklerine inmesinden sonra Kur'ân'ın inmesi de dikkat çekici bir noktadır.

يجمع الله تبارك وتعالى الناس. فيقوم المؤمنون حتى تزلف لهم الجنة. فيأتون آدم فيقولون: يا أبانا استفتح لنا الجنة. فيقول: وهل أخرجكم من الجنة إلا خطيئة أبيكم آدم! لست بصاحب ذلك. اذهبوا إلى ابني إبراهيم خليل الله. قال فيقول إبراهيم: لست بصاحب ذلك. إنما كنت خليلا من وراء وراء. اعمدوا إلى موسى صلى الله عليه وسلم الذي كلمه الله تكليما. فيأتون موسى صلى الله عليه وسلم فيقول: لست بصاحب ذلك. اذهبوا إلى عيسى كلمة الله وروحه. فيقول عيسى صلى الله عليه وسلم: لست بصاحب ذلك. فيأتون محمدا صلى الله عليه وسلم. فيقوم فيؤذن له. وترسل الأمانة والرحم. فتقومان جنبتي الصراط يمينا وشمالا. فيمر أولكم كالبرق

"Allah Teâlâ (kıyamet gününde) insanları bir yere toplayacak. Cennet müminlere yaklaştırılıncaya kadar ayakta duracaklar. Âdem'e gelip şöyle diyecekler: "Ey babamız! Bize cennetin açılmasını iste" Ve şöyle diyecek: "Sizi cennetten ancak babanız Âdem'in hatası çıkarmadı mı? Ben bu işin ehli değilim. Siz oğlum İbrâhîm Halîlullâh'a gidin" İbrâhîm Halîlullâh da "Ben bu işin ehli değilim. Ben ancak geriden geriye Halil idim. Allah'ın kendisiyle konuştuğu Mûsâ (a.s.)'a gidin" diyecek. Bunu üzerine O'na gidecekler, O da: " Ben bu işin ehli değilim. Kelimetullâh ve rûhullâh olan İsâ'ya gidin" Diyecek. İsâ (a.s.) da: "Ben bu işin ehli değilim" diyecek. Sonunda Muhammed (s.a.s.)'e gelecekler. Hz. Peygamber ayağa kalkacak ve kendisine şefaat için izin verilecek. Emânet ve rahim gönderilerek sağlı sollu yolun iki tarafında duracaklar. Sizin ilk kafileniz şimşek gibi sırattan geçecek."[150]

Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim* şerhinde İbrâhîm (a.s.)'ın sözünün tevazu yoluyla söylendiğine işaret eder. Müslim şerhlerinden aldığı bilgiye (Nevevî ve Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail) göre burada derece üstünlüğünden bahsedilmiştir. Hz. Peygamber Allah'ı vasıtasız işitmiş ve O'nu görmüştür. "*Emânet ve sılâ-i rahimin sırat köprüsüne gönderilmeleri onların ehemmiyet ve mevkilerinin büyük olduğundandır*" demektedir.[151]

[150] Müslim, Îmân, 329.
[151] Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi,* İstanbul: Sönmez, 1974, II, 732-733.

Emânet, mü'minde bulunması gereken ahlâkî bir niteliktir. Emâneti zimmetine geçirmemek[152], emâneti eda, doğru sözlülük, sılâ-i rahim, komşuya iyi davranmak, mâlâyânîyi terk[153], emânet ve sıdka haksızlık etmemek[154] emredilmiştir. Emânetin edâsının vücûbu gönüllü vasiyetten daha haklı görülmüştür.[155]

"Emânet Kavramına Genel Bakış" alt başlığında ele aldığımız gibi emânet, peygamber sıfatlarından biridir. Hz. Peygamber (s.a.s.) her konuda güzel bir örnek olduğu gibi emânete riâyette de en güzel örnektir.

أنه أمركم بالصلاة، والصدق، والعفاف، والوفاء بالعهد، وأداء الأمانة، قال: وهذه صفة نبي

"O sizlere namazı, doğruluğu, iffetli olmayı, ahde vefayı, emâneti edâyı emretti. Dedi ki: "Bu peygamber sıfatıdır."[156]

الملك في قريش والقضاء في الأنصار والأذان في الحبشة والأمانة في الأزد يعني اليمن

"Mülk Kureyş'te, kazâ Ensâr'da, ezân Habeş'te, emânet Ezd'de ya'nî Yemen'dedir."[157]

Hz. Peygamber "*Rahmân'ın nefesini Yemen'den alıyorum*"[158] benzer şekilde bir diğer rivayet de Ebû Hüreyre'den, "*Dikkat edin! İmân, Yemen'dir, hikmet Yemenli'dir. Rabbinizin kokusunu Yemen tarafından alıyorum*"[159] şeklindedir. Nefes ile Veyse'l-Karânî'ye işaret edildiği söylenmiştir.[160]

خمسٌ من جاء بهنَّ مع إيمانٍ دخل الجنَّة، من حافظ على الصلوات الخمس على وضوئهنَّ وركوعهنَّ وسجودهنَّ ومواقيتهنَّ، وصام رمضان وحج البيتَ إن استطاع إليه سبيلاً، وأعطى الزكاة طيِّبةً بها نفسه، وأدَّى الأمانة" قالوا: يا أبا الدرداء؛ وما أداء الأمانة قال الغسل من الجنابة

---

[152] *Müsned*, V/181.
[153] *Müsned*, I/202, 2/177, 5/291. Muvattâ, Kelâm, 17.
[154] *Müsned,* IV/34.
[155] Buhârî, Vesâyâ, 9.
[156] Buhârî, Şehâdet, 28, Cihâd, 102; Dârimî, Büyû', 57; *Müsned*, I/57, 262, 263.
[157] Tirmizî, Menâkıb, 72; *Müsned*, II/364.
[158] Aclûnî, age, I, 304 (801); 251 (659).
[159] *Müsned,* II/541.
[160] Yardım, age, s. 165.

"İmânla beraber yanında beş şey getiren cennete girer. Beş vakit namazına, onların abdest, rükû', secde ve vakitlerine dikkat eden, Ramazan orucunu tutan, gücü yettiği ölçüde Beyt'i hac eden, zekâtını veren, emânetini edâ eden." Dediler ki: "Yâ Ebâ Derdâ' emânetin edâsı nedir?" "Cenâbetten gusüldür" dedi." [161]

من حلف بالأمانة فليس منّا

"Emânet adına yemin eden bizden değildir."[162]

İbn Kesîr (v. 774/1373) tefsîrinde Abdullah b. Mübârek'in *Kitâbü'z-Zühd*'ünden Hz. Ömer'in emânette yemin etmekten şiddetle nehyettiğini bildiren bir vak'ayı aktarır.[163]

المجالس بالأمانة إلاّ ثلاثة مجالس: سفك دمٍ حرامٍ، أو فرجٍ حرامٍ، أو اقتطاع مالٍ بغير حقٍّ

"Şu üç meclis dışındaki meclisler emindir: "Haram olan kanın akıtıldığı meclis, haram olan ferce musallat olunan meclis, veya haksız yere mal alıkoyulan meclis.""[164]

Her konuda bizlere örnek olan Efendimiz (s.a.s.) emânete riâyet hususunda da en güzel örnektir:

أني من أتقاهم لله وآداهم للأمانة

"Ben insanların Allah'a karşı en takvalısı ve emânete en dikkatli olanıyım."[165]

Bir hadiste de emânet borç anlamında kullanılmıştır. Bu hadis, mîrâsçılar hazır bulunmaksızın vasînin ölünün borcunu ödemesinin cevâzı babında geçmektedir. [166]

لا إيمان لمن لا أمانة له ولا دين لمن لا عهد له

---

[161] Ebû Dâvûd, Salât, 9; *Müsned*, V/367. Bir benzeri için bkz. İbn Mâce, Tahâre, 106.
[162] Ebû Dâvûd, Eymân, 5; *Müsned*, V/352.
[163] İbn Kesîr, age, s. 526.
[164] Ebû Dâvûd, Edeb, 37.
[165] Nesâî, Büyû', 70; Tirmizî, Büyû', 7; *Müsned*, 6/147.
[166] Buhârî, Vesâyâ, 37, Meğâzî, 18; Nesâî, Vesâyâ, 3.

"Emâneti olmayanın imânı yoktur ve ahdi olmayanın dini yoktur."[167]

استودع الله دينك و امانتك و خواتيم عملك

"Senin dinini, emânetini ve işlerinin sonunu Allah'a emânet ediyorum."[168]

Allah Teâlâ kendisine emânet edileni korur. İmam Gazâlî bu hadisi seyahata çıkarken yapılan dua diye zikreder.[169]

Emânet birçok hadîste hukukî bir kavram olarak kullanılmıştır. Biz onları zikretmeyip sadece dipnotta göstermekle yetineceğiz.[170]

الاخلاص سر من سري استودعته قلب من احببت من عبادي

Bu kudsî hadiste "istevdea" fiili kullanılarak şöyle buyurulmuştur: " *İhlas sırrımdan bir sırdır. Onu kullarımdan sevdiğimin kalbine bir vedia olarak bıraktım."*[171] Konevî bu hadisi "*Varlığımda onu fani kılarım ki benden başkası hatta kendisi bile onu bilemez*" diye açıklar.[172] *Avârif* müellifi Sühreverdî bu hadîsi "Melâmîlik ve Melâmîler" bölümünde zikreder.[173]

C. TASAVVUFTA EMÂNET

Klasik tasavvuf kitaplarında çok fazla rastlayamadığımız emânet kavramının daha çok İbn Arabî sonrası sûfî müellifleri tarafından ele alınmış olduğunu gördük. Tabi İbn Arabî öncesi tasavvufî eserlerin bazısında emânet kavramı hakkında bazı özgün yorumlara ulaştığımızı da söylemeliyiz.

---

[167] *Müsned*, 3/135, 154, 210, 251.
[168] Tirmizî, Da'vât, 44; İbn Mâce, Cihâd, 24; *Müsned*, 2/7, 65, 38, 136, 358.
[169] Gazâlî, *İhyâ*, II, 640.
[170] Nesâî, Eymân, 47; Nesâî, Tahâre, 83; *Müsned*, 1/46.
[171] Gazâlî, age, IV, 676; Konevî, *Hadîs-i Erbaîn*, s. 47. Bu hadis hakkında Nâsıruddîn el-Elbânî zayıf der. Kuşeyrî'de *Risâle*'sinde zayıf senedle rivâyet etmiştir. Bkz. Ebû Abdurrahman İsâmuddîn, *Câmiu'l-ehâdîsi'l-kudsiyye*, I, Kahire: Dâru'd-Diyân li't-Türâs, s. 104.
[172] Konevî, age, s. 47.
[173] Sühreverdî, age, s. 91.

Bu bölümde emânet kavramının ve âyetinin, hangi kitaplarda ne anlamda ve nasıl ele alındığını nakledeceğiz. Emânete yüklenen anlamları "Tasavvufî Düşüncede Emânet Telakkîleri" bölümünde tek tek başlıklar halinde daha geniş ele alacağız. Bazı eserlerde emânet bir kavram olarak ele alınırken bazılarında da emânet âyeti ile beraber zikredilmiştir.

1. Tasavvuf Klasiklerinde Emânet

Bu bölümde ilk dönemden başlayıp İbn Arabî'ye kadar uzanan zaman diliminin tasavvufî eserlerini taramaya gayret ettik. Bu eserler arasından ilk olarak emânet Muhammed bin Abdülcebbâr en-Nifferî (354/965)'nin *el-Mevâkıf* adlı eserinde karşımıza çıkar.

Müellif, *el-Mevâkıf* adlı eserindeki "Mevkıf-i Rahmâniyye" bölümünde Allah'ın kulunu halife atamasından bahseder ve "*Sana hilâfetim için izin verdim ve makām-ı emânet için seni seçtim*" der.[174] "Mevkıf-i Safha'l-Cemîl"[175] de der ki: "*Allah bana dedi ki: " Ey kulum sen benim için olduğunu bilmezsen bendeki makāmını bilmezsin. Bendeki makāmını bilmezsen benim emrime sebât edemezsin. Benim emrime sebât edemezsen benim gölgemden çıkarsın*"[176], "*Bana dedi ki: "Bu, emniyet, gölge (himaye), anlaşma ve çözüm makāmıdır" Ve bana dedi ki: "Bu emânet ve velâyet makāmıdır.*"[177]

Aynı müellifin *el-Muhâtabât* adlı eserinde dokuzuncu konuşmada Allah kuluna: " *Ey kulum Beni gördün, gördüğünü bildin. Benden bana sığın. Bu onun yanındaki emânetimdir*" der. Ve ardından "*Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir*"[178] âyeti zikredilir.[179] Müellif yirmi üçüncü konuşmada Allah'ın kulunun kalbini, kendisi ve kendi nazarı için seçtiğini söyler: "*Ey kulum! Kalb Rabbin elindedir. Ve kalbin dili Rabbin iki eli arasındaki yerde konuşur.*"[180] Bu konuşmanın içerisinde şöyle geçer: "*Ey kulum! Harf benim hazinemdir. Onun içine giren emânetimi yüklenmiştir. Kendisi için değil de benim için yüklenirse kerâmetimdir. Benim için ve*

---

[174] Muhammed bin Abdülcebbâr bin el-Hasan en-Nifferî, *Kitâbü'l-Mevâkıf Kitâbü'l-Muhâtabât* (tsh. Arthur Jhon Arberry), Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1934, s. 8-9.
[175] Bu söz lafız olarak "*Şimdilik, onlara güzel muamele et*" (Hicr, 15/85) âyetinde geçmektedir.
[176] en-Nifferî, age, s. 130.
[177] en-Nifferî, age, s. 131.
[178] Fetih, 48/10.
[179] en-Nifferî, age, s. 157.
[180] en-Nifferî, age, s. 177.

kendisi için yüklenirse isteğimdir. Benim için değil de kendisi için yüklenirse korumamdan uzaktır."[181]

Ebû Nasr Serrâc (378/988)'ın *Lüm'a*'sında Hz. Ali'nin emânet âyeti hakkındaki bir sözünü nakleder: "*Hz. Ali namaz vakti geldiğinde titrer ve rengi kireç gibi olurdu. "Sana ne oluyor, ne bu hal Yâ Emîra'l-mü'minîn?" diye soranlara: "Allah'ın bize lutfettiği emânetin vakti geldi. O emânet göklere, yere ve dağlara sunulmuş ve onların korkup yüklenmekten kaçındıkları bir emânettir. İnsanoğlu bu emâneti yüklendi". Yüklendiğim bu emâneti edâ edip edemeyeceğimi bilemiyorum" derdi."*[182]

İmâm Gazâlî (505/1111) *İhyâ-u Ulûmi'd-dîn* adlı eserinde kalbe dair bir bahiste emânet âyetini zikreder.[183] Emânet âyetini zikrettiği bir başka yerde şöyler der: "*Bu emânetler ma'rifet ve tevhîddir. İnsanoğlunun hepsinin kalbi bu emâneti taşımağa müsâiddir."*[184]Görülüyor ki emâneti taşımak için "insan olmak" yeterlidir. Her insan potansiyel olarak emâneti taşıyıcıdır. Asıl mesele olan imtihan, insanın emâneti taşıdığının farkında olup onu hakkıyla edâ etmesinde ortaya çıkar.

Gazâlî ayrıca kalb, ömür ve diğer ibâdet vasıtalarının kulun elinde Allah'ın emâneti olduğunu söyler. Ve âriflerden birinin sözlerini nakleder: "*Allah Teâlâ'nın kulunda iki sırrı vardır, ilham yolu ile onları kendisine bildirir. Birincisi, anasının karnından çıktığı vakittedir. Allah Teâlâ buyurur ki: "Kulum, seni her türlü isyandan temiz olarak dünyaya çıkardım; ömrünü, sana teslim ve emânet ettim. Bakalım bu emâneti nasıl koruyacak, benim huzuruma nasıl çıkacaksın?" İkincisi, rûhu çıktığı vakittedir. Allah Teâlâ: "Ey kulum, emânetimi ne yaptın? Onu korudun ve verdiğin sözde durdun mu? Şâyet sözünde durdunsa, Ben de sana bol bol karşılığını öderim. Emâneti kaybettin ve verdiğin sözde durmadınsa, Ben de senin cezanı veririm" buyurur. Buna işaret olarak "Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü*

---

[181] en-Nifferî, age, s. 178.
[182] Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî, *el-Lüma' –İslâm Tasavvufu: Tasavvufla İlgili Sorular ve Cevaplar-* (trc. Hasan Kâmil Yılmaz), İstanbul: Altınoluk, 1996, s. 139; el-İmâm Ebi'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî eş-Şâfiî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn,* Dımeşk-Beyrut: Dâr-u İbn-i Kesîr, 1423/2005, s. 144.
[183] Gazâlî, *İhyâ,* I, 138.
[184] Gazâlî, age, III, 32-33.

yerine getireyim"[185] ve *"Yine onlar ki, emânetlerine ve verdikleri sözlere riâyet ederler"*[186] buyurmuştur.[187]

Aynı müellifin *Kalblerin Keşfi* eserindeki "Emânete Riâyet Etmek" bölümünde emânet âyeti ele alınmıştır. Çeşitli rivâyetlere yer verilerek tasavvufî anlamına değinmeden kullar indindeki emânetten bahsedilmiştir.[188]

Aynü'l-Kudât Hemedânî (525/1131) *Temhîdât*'ında ubûdiyet konusunu açıklarken emânet âyetine yer vermiştir: *"Emânet cevheri Cenâb-ı Hakk'ın samediyetinin yeridir. İnsan zât-ı ahadiyyeti taşıyandır."*[189] Samediyyet, her şeyin Hakk'a ihtiyâcı olup O'nun hiçbir şeye ihtiyâcı olmamasını ifâde eder.[190] Zât-ı ahadiyye ebtanu'l-bevâtın, insan ise azharu'z-zavâhirdir. İnsan için, zât-ı ahadiyyenin ednâ-yı tenezzülüdür denilir.[191] İnsan, hiçbir şey tarafından idrâk edilemeyen, ahadiyyete ait gayb olan Allah'ın zâtını[192] taşıyan bir büyük cevherdir. Zâtullâh, her şeyin kendisine muhtaç olduğu ganiy-yi mutlaktır.[193] İnsan, zâtullâhı kaplayan bir zarftır,[194] onu müştemildir. Vücûdun esâsı tevhîd üzeredir. "Yerlerin ve göklerin temeli "Kul hüvallahu ehad""dir, diye nakilde bulunan Kâşânî samediyetin manasının bu olduğunu söyler.[195] İnsanın zât-ı ahadiyyeti taşıması, Allah'ın sadece kulunun kalbine sığması hadisini akla getirmektedir.

Ahmed Sem'ânî (534) esmâ-i hüsnâyı şerh ettiği eserinin birçok yerinde emânet âyetini zikreder. O konuyu daha çok muhabbet ile açıklamıştır.[196] Maksad Âdem'in kabulüdür. Bu kabul, Âdem'in aşk silsilesini makam-ı gayretten hayrete

---

[185] Bakara, 2/40.
[186] Mü'minûn, 23/8.
[187] Gazâlî, age, IV, 25-26.
[188] Gazâlî, *Kalblerin Keşfi* (trc. Abdulhalik Duran), İstanbul: Yeni Şafak, 2005, s. 109-114.
[189] Ebu'l-Meâlî Abdullâh bin Muhammed Aynü'l-Kudât Hemedânî, *Temhîdât* (tsh. Afif Useyran), Tahran: İntişârât-ı Menuçehr-i Hayaban, 1991, s. 262.
[190] Cebecioğlu, age, s. 617.
[191] Bursevî, *Kitâbü'n-Netîce*, II, 353.
[192] Cebecioğlu, age, s. 777.
[193] Kâşânî, *Te'vîlât*, III, 291.
[194] Lütfi Filiz, *Noktanın Sonsuzluğu*, I, 335.
[195] Kâşânî, age, III, 291.
[196] Şehabeddin Ahmed Sem'ânî, *Ravhü'l-ervah fi şerhi esmai'l-meliki'l-fettah*, Tahran: İntişarat-ı İlmi ve Ferhengi, 1989, bkz. s. 119, 187, 234, 277, 362, 378, 379, 491, 494, 562, 564, 598,

yükseltmiştir.[197] Emânete emirler ve nehiyler, farzlar, halk, tevhîd anlamlarının verildiğini nakleder.[198]

Ruzbihân Baklî (606/1209)'nin *Meşrab'ul-ervâh* adlı eserinde kırk üçüncü fasıl emânet hakkındadır. Emânet âyetini de zikrettiği bölümde şöyle der: "*Allah'ın emâneti Allah'ın ma'rifeti ve zâtını, sıfatlarını öğrenmek, cebbârî ulûhiyet ilimlerinin acaipliklerine vâkıf olmaktır ve onları hürmet vasfıyla saklamaktır. Bunu ancak muvahhidlerden ve ârîflerden emânetin ağırlığını kaldıran taşıyabilir. Ârif dedi ki – kaddesellâhu rûhahu-: "Emânet, hallerin gizlenmesi ve sözlerin susmasıdır."*"[199] Baklî, bu sözleriyle emânete sahip olmanın yanı sıra sahip olduktan sonra onu gizlemeye dikkat çeker. Tevhîd ehli ve marifet sahibi kişilerden emânetin ağırlığına dayanabilecek olanlar onu taşımaya da güç yetireceklerdir. Bu cümlelerde görülüyor ki; tasavvufî bilgi ve haller, nâ-ehle haramdır, gizlenmesi gereklidir.

Mustafa Rasim Efendi "ümenâullâh" maddesinde Allah'ın emînlerinin melâmiyye tâifesi olduğunu söyler. Onlar bâtınlarındaki esrârı zâhirlerine yansıtmamışlardır. Eğer sırrı söyleselerdi hıyânet etmiş olurlardı. Mustafa Rasim Efendi emânete hıyânet etmek olmaz der ve emânet âyetini zikreder.[200] Bursevî de "*Da'vâda ifşâ-i râz-ı ilâhîye hıyânet-i emânet derler*" der.[201] *Mesnevî*'de bu düşünceler şöyle ifâde edilir:

"Seni bu zindan âleminde yaşayanlara övmek lüzumsuzdur. Senin vasfını ancak rûhânîlerin topluluğunda söyleyebilirim. Âlem ehline seni anlatmak zararlıdır. Seni, aşk sırrı gibi gizlemekteyim."[202]

Ruzbihân Baklî *Abherü'l-âşıkîn*'da beşinci fasıl "Güzellik, güzel ve güzel görünen"de Hz. Âdem hakkında "*Emânet hazinesi*" denildiğini söyler.[203]

---

[197] Age, s. 276.
[198] Age, s. 378.
[199] Ebû Muhammed Rûzbihân Baklî eş-Şîrâzî, *Meşrabü'l-ervâh* (thk. Nazif Muharrem Hoca), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1974, s. 206-207.
[200] Mustafa Rasim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 225.
[201] Bursevî, *Kitâbü'n-Netîce*, II, 364.
[202] *Mesnevî*, V, b. nr:6-7.
[203] Baklî, *Abherü'l-âşıkîn* (tsh. Henry Corbin, Muhammed Muîn), Tahran: İnstitut Franco-İranien, 1958, s. 27.

Bu nakledilenlerden de anlaşılmaktadır ki, insanın mayasında Allah'a dair bir şeyler vardır.

2. İbn Arabî ve Sonrası Tasavvufî Anlayışta Emânet

Muhyiddin İbn Arabî, vücûd kavramına yüklediği anlamla kendinden sonra Vahdet-i Vücûd olarak isimlendirilen düşünce sisteminin oluşmasına kaynak teşkil etmiştir. O ve onun takipçileri emânet kavramını açıklarken yine bu düşünceden beslenmişlerdir.

Bir gece odasına Allah tarafından gönderilen bir elçinin İbn Arabîye söyledikleri onun irfan dünyasını oluştururken, bize de emânet hakkında fikir vermektedir: "*Şunu bil ki hayr vücûdda şer ise ademdedir. O, vücûduna aykırı bir vâhidi kıldığı insanı lütfu ile yarattı. O insan önce O'nun isim ve sıfatlarıyla ahlaklandı. Sonra Zâtını görüp bunlardan fânî oldu. Kendisiyle kendisini gördü. Böylece sayı aslına döndü. O halde, O var ama sen yoksun.*"[204] Allah, insanı mertebe-i vahdette isim ve sıfatlarıyla donatarak yokluk yurdundan çıkarıp varlık sahibi kılmıştır. "*Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz.*"[205] âyet-i kerîmesi de insanın bu yolculuğunu anlatmaktadır.

İbn Arabî (638/1240) *Fütûhât*'ta şöyle buyurur: " *Bilmelisin ki, ekmekte, suda, bütün yiyecek, içecek, giyecek ve oturaklarda latif ve bilinmez rûhlar vardır. Bu rûhlar, o şeyin canlılık, Rabbini tesbih ve bilmesi, Yaratanını müşâhede mertebesindeki konumunun yüksekliğinin sırrıdır. Söz konusu ruhlar, görülen duyulur sûretlerdeki emânetlerdir. Bu emâneti, bedenlere yerleştirilmiş bu rûha verirler.*"[206] Sadreddin Konevî'ye göre her sûretin bir rûhu vardır.[207]

İbn Arabî "Yedi Bedel'in Makamları ve Alışkanlıkları" başlığı altında her bedeli bir âyet ile açıklamıştır. Yedinci bedelin açıklandığı âyet de emânet âyetidir. "*Emânet, yedinci mertebenin sahibidir. Ayrıca, insan diye ifâde edilen Âdem'in oluşturulması da yedinci mertebede gerçekleşti. Çünkü o, akıldan, sonra nesften, sonra Hebâ'dan, sonra*

---

[204] Mahmud Erol Kılıç, *Şeyh-i Ekber İbn Arabî Düşüncesine Giriş*, İstanbul: Sufi Kitap, 2009, s. 245.
[205] Bakara, 2/156.
[206] İbn Arabî, *Fütûhât*, I, 213-214.
[207] Konevî, *Kırk Hadis Şerhi ve Tercümesi* (thk. ve trc. H. Kâmil Yılmaz), Konya: MEBKAM, s. 37.

felekten, sonra iki etkinden (ateş ve hava), sonra iki edilgenden (toprak ve su) oluşmuştur. Bunlar ise altıdır. Sonra insan –ki Âdem'dir- yedinci mertebede oluşmuştur. Böylece sürenin yedinci mertebesinde var oldu. Binaenaleyh emâneti ancak yedinin (hakikatiyle) özdeşleşen kimse taşıyabilir. O, bedellerin yedincisidir. Bu nedenle onun düsturu, (içinde emânetin zikredildiği) bu âyet oldu" der.[208] Yedinin hakikati ile özdeşleşmek bütün hakikatleri kendisinde toplamak ve taşımak demektir. Vahdet-i vücûd mertebelerinde yedinci mertebe insân-ı kâmil mertebesidir. Bu mertebe lâ-taayyün hariç bütün mertebeleri câmi'dir.[209]

Müellifin *Füsûs'ul-Hikem* kitabında emânet âyeti zikredilmemiştir. Fakat bazı şerhlerinde ele alınmıştır.[210] Tezimizin bazı kısımlarında bu şerhlerden nakillerde bulunacağız.

İbn Arabî, bir diğer eseri *Tedbîrât-ı İlâhiyye*'de şöyle demektedir: "*Biz dünyânın suver-i fâniyyesini birer birer zikir ve ta'dâddan sarf-ı nazar ederek kendisinde ahret için necât olan emre geçtik. Ve kitabımızda beyân eylediğimiz murâd o emr ile berâber seyr eder. O emr dahi budur ki, biz suver-i fâniyye-i âlemden bir sûret olan insana nazar ettik; / onu taraf-ı Hak'tan tekâlîf-i müteaddide ile mükellef ve ahmâl-i sakîle ile mahmûl bulduk.*" Burada emânet âyetini zikreder.[211] Âlemde sorumluluk sahibi olarak yaratılan sadece insandır. İnsanın kendine, çevresine ve Allah'a karşı sorumlulukları vardır.

İbn Arabî bazılarının ilk mevcûda "muallim-i evvel" tabir ettiklerini söyler. Bunu söyleyenlere göre o halifedir ve emânet-i ilâhiyyenin hâmilidir.[212] Ahmed Avni Bey buradaki emânet-i ilâhiyyenin evsâf-ı nefsiyye-yi ilâhiyye olduğunu söyler ve şöyle açıklar: "*Çünkü onun sem'i ve basarı Hakk'ın sem'i ve basarı; ve onun ilmi ve irâdesi Hakk'ın ilmi ve irâdesidir.*"[213] Bu konu sûret ile alakalıdır. Sûret bahsinde bu konulara değineceğiz.

---

[208] *Fütûhât*, I, 454.
[209] Kılıç, age, s. 325.
[210] Bkz. Konuk, *Fusûs*, I, 62, 70, 76, 137,161, 290, 291.
[211] Ahmed Avni Konuk, *Tedbîrât-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi* (haz: Mustafa Tahralı), İstanbul: İz Yay, 2004, s. 41.
[212] Konuk, age, s. 79.
[213] Konuk, age, s. 80.

"İnsana mevdû' olan esrârın havâssı ve sâlikin ahvâlinde ne vech ile olması lâyık olacağı beyânındadır" başlığını taşıyan on yedinci bâb Ahmet Avni Bey'in ifâdesiyle şu sebeble yazılmıştır: "*Ahzâb, 33/72 âyet-i kerîmesinde beyân buyurduğu üzere, bu vücûd-i insânîye îdâ' buyurduğu esrârın hâssalarını ve sâlikin bu emânet-i mevdûaya hiyânet etmemiş olması için ahvâlinde ne vech üzere olması lâyık olacağını beyân eder.*"[214]

Ahmet Avni Bey İbn Arabî'nin "*İnsanda mebsûs olan sırr-ı ilâhî emânet-i ilâhiyyedir, o emâneti âlem-i ekberin taayyünü kabûle müsâid olmadı*" sözü üzerine emânet âyetini zikreder.[215] İbn Arabî insana mevdû' olan esrâr-ı ilâhiyyenin çok fazla olduğunu söylemektedir.[216]

Mevlânâ Celâleddin Rûmî (672/1273)'nin *Mesnevî* adlı eserinin bazı beyitlerinde emânet âyeti geçmektedir.

İnsan-ı kâmilin Hakk'ın nefhası olduğunu anlattığı bölümde şöyle buyurur:

"*Eğer yere ve göğe düşerse, onların zehreleri derhal su olur. Bu nihâyetsiz demin korkusundan dolayı* فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا *ya'nî* " Onu yüklenmekten ibâ ettiler" *âyetini tekrâr oku. Ve yoksa "Ondan korktular" ne vakit olurdu? Eğer onun korkusundan, dağın kalbi kan olmasa idi.*"[217]

Emânet, cem'iyyet-i esmâiyyedir. Ahmet Avni Bey bu üç beytin açıklamasını şöyle yapar: "*Eğer o nefehât-ı ilâhiyye yere ve göğe nâzil olsa, bu nihâyetsiz olan cem'iyyet-i esmâiyyeyi hâmil nefes-i rahmânînin korkusundan ödleri patlayıp erir ve su olurdu. Eğer bu mânâya delîl istersen "Biz emâneti arz ettik" âyet-i kerîmesindeki "Onu yüklenmekten istinkâf ettiler" i tekrar oku. Eğer o nefesin korkusundan dağların kalbi kan olmasa idi, âyet-i kerîmede "Ondan korktular" buyurulur mu idi.*"[218] Kenan Rifai bu beyti şerh ederken emânete, ilâhî nefha ve ilâhî aşk demiştir.[219]

---

[214] Konuk, age, s. 358.
[215] Konuk, age, s. 366.
[216] Konuk, age, s. 374.
[217] *Mesnevî*, I, b. nr: 1959-60.
[218] Ahmed Avni Konuk, *Mesnevi-i Şerif Şerhi*, II, 26.
[219] Kenan Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, İstanbul: Hülbe, 1973, s. 332.

Emânet kavramının geçtiği bir diğer *Mesnevî* beyti ise şöyledir:

"Sen onların önünde iki kat râki' olmadıkça, o emâneti sana ne vakit eriştirirler?"[220]

Buradaki emânet-i ilâhiyye olan esrâr ve hakâyıktır. Bunun insana tevdî'i için sultanların önünde kendi varlığından ve enâniyetinden boşalıp, mütevâzi' olmak gerektir.[221]

İhtiyardan korkma ve kaçmayı beyan ettiği beyitlerde emânet âyetini zikreder:

"Onun beyânını Kur'an'da "Eşfakne en yahmilnehâ" âyetini Hudâ'dan dinle!"[222]

Ahmet Avni Bey: "*"Emânet"ten murâd, câmiiyyet-i esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyedir. Bu mazhariyet teklîfi ve irâdeyi ve ihtiyârı îcâb eder*" der. Gökler, yer ve dağ, irade ve ihtiyar sahibi olmaktan korkup emâneti kabulden yüz çevirmişlerdir.[223] İhtiyar sahibi olmak, karşılığında ceza ve ikâbın bulunduğu sorumluluğu da peşinde getirir.

Mevlânâ emânetin edâ edilmesi hakkında da şöyle buyurmaktadır: "*Bir zaman bir amel vardır. Edâ et ve koş! Kısa işi kendi üzerine uzun yapma! İster yüz yılda ister bir zamanda bu emâneti edâ et ve kurtul!*"[224] Ahmet Avni Bey insandaki hakîkat-i insâniyye emânetinin mutlaka edâ edilmesi gerektiğini söyler. Eğer insan bu dünyada bunu tasdik ve ikrar etmezse uhrevî hayatta türlü türlü terbiye-i azabiyye ile bu insana tasdîk ve ikrâr ettirilecektir. Kişinin rubûbiyet-i mutlakayı tatmadan bu dünya hayatını terk etmesi halinde kişi cennete gitse bile mutlak rahatı bulamayacaktır.[225]

---

[220] *Mesnevî*, III, b. nr: 3605.
[221] Konuk, age, VI, 316-317.
[222] *Mesnevî*, I, b. nr: 1959.
[223] Konuk, age, XI, 85.
[224] Konuk, age, IX, 72.
[225] Konuk, age, IX, 72-73.

Mevlânâ *Fîhi Mâ Fîh* eserinde insanın bu âleme bir hizmet-i muayyene için geldiğini söyler ve emânet âyetini zikreder. Bu hizmet insana mahsustur ve diğerlerinin elinden gelmez.[226]

Emânet, Âdem'de bâkî kalacak olan mânâdır. Mevlânâ der ki: "*İnsan o ma'nâyla müşerref ve mükerrem olmuştur; ve o vâsıta ile sâir mahlûkât üzerine kesb-i rüchân eylemiştir.*"[227] Bu mânâya herkes sâhib değildir. Hz. Mevlânâ'ya göre önemli olan mânânın bulunmasıdır: "*Eğer iki bin hüner olup, o mânâ olmazsa, o şehrin harâb olması evlâ-terdir. Ve o mânâ olup da, ârâyiş-i zâhirî bulunmazsa beis yoktur.*"[228] Hz. Mevlânâ'ya göre onun sırrı ma'mûr olmalıdır: "*Bir insan her ne halde olursa, onun sırrı meşgûl-i Hak'dır; ve o iştigâl-i zâhirî, bâtının meşgûliyetine mâni' değildir.*"[229] Burada Hz. Mevlânâ hâmile kadın örneğini verir. Kadın her ne halde bulunursa bulunsun, çocuk onun karnında büyümeye ve gelişmeye devam eder. Bu sırada annenin ondan haberi yoktur. Ve şöyle devam eder: "*İnsan dahî o sırrın hâmilidir ki Allah Teâlâ buyurur: "O emâneti insan yüklendi, muhakkak o zalûm ve cehûldur."*[230] *Ancak onu Hak Teâlâ zulüm ve cehl içinde bırakmaz ve sûret-i insanın mahmûl oluşundan murâfakat ve muvâfakat ve bin âşinâlık peydâ olur; ve Âdem'in hâmil olduğu o sırdan ba'del-mevt, yârlıklar ve âşinâlıklar zuhûru taaccübe değer mi? Ve o sırlardan neler peydâ olur!*"[231] Hz. Mevlânâ tekrar sırrın ma'mûr olmasının lüzûmunu söyler ve bunu şu şekilde açıklar: "*Çünkü sır ağacın kökü gibidir. Her ne kadar mahfî ise de, onun eseri ağacın dallarında zâhir olur. Eğer iki dal kırılmış olursa, kök muhkem olunca yeniden sürer ve neşv ü nemâ bulur; ve eğer kök bozulmuş olursa, ne dal kalır, ne de yaprak.*"[232]

Sultan Veled *İbtidâ-Nâme*'sinde emânet âyetini tefsîr ederken emânete "Tanrı buyruğu" der.[233]

---

[226] Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Fîhi Mâ Fîh* (trc: Ahmed Avni Konuk, haz: Selçuk Eraydın), İstanbul: İz, 2007, s. 17-18.
[227] Mevlânâ, age, s. 169.
[228] Mevlânâ, age, s. 170.
[229] Mevlânâ, age, 170.
[230] Ahzâb, 33/72.
[231] Mevlânâ, age, 170.
[232] Mevlânâ, age, 170.
[233] Sultan Veled, *İbtidâ-nâme* (trc. Abdülbâkî Gölpınarlı), Ankara: Konya Turizm Derneği, 1976, s. 78.

İbn Arabî ekolünün önemli ismi Sadreddin Konevî (672/1273) *Kırk Hadis* şerhinde "*Beni ne yerim aldı; ne de semam, lakin beni mü'min, taki, naki, vera hali sahibi kulumun kalbi aldı*"[234] hadîsini açıklarken emânet âyetine değinir. Emânet, kavramını şöyle açıklar: "*Burada tecellinin kabulu mânâsındadır. Ama ilk tecellîyi... her şekli ve tümü ile*" İnsan onu, kabiliyeti kemâl derecesinde olup uyuşu tam olduğundan yüklenmiştir.[235]

Fusûs şârihlerinden biri olan Haydar Amüli (787/1385) *Risâletü'l-emâneti'l-İlâhiyye fî ta'yîni'l-hilâfeti'r-Rabbâniyye* adında bir eser yazdığını söyler. Eserde emânet âyetindeki zalûm ve cehûllüğün medh bildirdiğinden bahseder.[236] Biz bu esere müstakil olarak ulaşamadık. Seyyid Sâdık Gevherîn'in verdiği bilgi ile bu risâlenin, müellifin *Câmi'u'l-esrâr* adlı kitabında bir bölüm olduğunu gördük.[237] Amüli, "Bu kitaptaki emanet edilmiş sırların ehli olmayanlardan gizlenmesi hakkında kapsamlı bir önsöz" başlığı altında emânet kavramını anlatır.[238] Nisâ sûresi 58. âyet ile emânet âyetini zikretmiştir. Amüli, "*Rubûbiyyet sırlarını ifşâ küfürdür, Ulûhiyyet örtüsünü çekip yırtmak zındıklıktır*" ve "*Hikmeti ehli olmayanın yanında ortaya çıkarmayın ki ona zulmetmiş olursunuz. Ve ehlinden de men' etmeyin, zira onlara zulmedersiniz. İlacı yerine koyan şefkatli doktor gibi olun*" sözlerini nakleder. Emânete esrâr-ı ilâhî demektedir.[239]

Abdülkerîm el-Cîlî (832/1428) *İnsân-ı Kâmil* eserinde bu âyeti şu şekilde açıklar: "*Hakk'ın mir'âtı İnsân-ı Kâmil olduğu gibi, İnsân-ı Kâmil'in mir'âtı da Hak'tır. Çünkü Cenâb-ı Hak, esmâsını ve sıfâtını İnsân-ı Kâmilde görmeği ve göstermeği kendi nefsine vâcip kılmıştır.*" [240] Kitabın yirmi dördüncü babında emânete, "*Zâtı ve esmâsı ve sıfâtı itibâriyle Hak'tır*" der.[241]

---

[234] Aclûnî, age, II, 255 (2256) ; Gazâlî, *İhyâ*, III, s. 33.
[235] Konevî, *Hadîs-i Erba'în*, s. 84- 86.
[236] Haydar Amüli, *el-Mukaddimât min Kitâbi nassı'n-Nusûs fî şerhi Fusûsi'l-hikem li-Muhyiddin İbnü'l-Arabi*, Beyrut: Müessesetü't-Tarihi'l-Arabi, 2005, s. 10.
[237] Seyyid Sâdık Gevherîn, age, s. 49.
[238] Bahaeddin Haydar b. Ali Haydar el-Amüli, *Câmiü'l-esrar ve menbaü'l-envar; Risaletu nakdi'n-nukud fî ma'rifeti'l-vücud* (nşr. Osman İsmail Yahyâ, Henry Eugenie Corbin), Tahran: Encümen-i İranşinasi Fransa, 1989.
[239] Amüli, *Câmi'*, s. 60-61.
[240] Abdülkerim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil* (trc. Abdülaziz Mecdi Tolun), İstanbul: İz, 2002, s. 381.
[241] Age, s. 178.

Şeyh Bedreddin (823/1420) *Vâridât*'ta emânete "Hak sûreti" der. Çünkü Âdem Hak sûreti üzere yaratılmıştır, yani Hakk'ın sûreti Âdem'in sûretidir. Muhammed Nûru'l-Arabî eserin şerhinde emânete "hilâfet sırrı" der. Hilâfet sırrı da bütün ilâhî isimlerin insanda görülmesinden ibarettir. Allah Teâlâ'nın âyette "innâ" demesi "cemiyet-i hakkıyye" ve "cemiyet-i halkıyye"mizle demektir. [242]

Haririzâde *Varidât* şerhinin bazı yerlerinde emânet âyetini nakletmiş ve açıklamıştır. Tefsîr kitaplarında emânete ne dediklerini zikrettikten sonra emânete sûret-i Hak demiştir. Kutbuddîn İznikî'nin *Fusûs* şerhinden alıntı yapmıştır. O da "*tecelliyât-ı külliyye-i cem'iyye-i ihâtiyyeden ibâret olan emânet*" demektedir. [243]

Erzurumlu İbrahim Hakkı *Marifetnâme*'sinde "Marifetullah" başlığı altında Allah'ı tanımayı bildiren âyetler içerisinde zikreder.[244] İnsan, Allah Teâlâ'nın latif sanatlarının mecmuası ve sonsuz bedii hikmetlerinin fihristi olan büyük nüsha olduğu için emâneti taşıyan da odur.[245]

Sarı Abdullah Efendi (1071/1660), *Mesnevî Şerif Şerhi*'nde emânet âyetini açıklarken Fahreddin Râzî, Ruzbihan Baklî, Necmeddîn Dâye'den alıntılar yapar.[246]

"Âmâlar şeyhi" olarak bilinen Osman Kemâlî Efendi (1954) "*Emânet-i ilâhiyye âyeti tefsîri*" adında kısa bir risale kaleme almıştır. Sıfât-ı sübûtiyyeden ibâret olan emânet, felekten feleğe devrile arza gelmiş, en son insana devr olmuş ve onda hayat, ilim, sem', basar, irâde, kudret, tekvîn sûretinde zâhir olmuştur.[247]

Bediüzzaman Said Nursî otuzuncu sözde emânetin birçok vechinden birinin "ene" olduğunu söyler. "Ene" esmâ-i ilâhiyyenin ve kâinâtın anahtarıdır. "*Sâni-i Hakîm, insanın eline emânet olarak rubûbiyetinin, sıfat ve şuûnâtının hakikatlerini gösterecek,*

---

[242] Şeyh Bedrettin, *Vâridât Şerhi* (şerh: Seyyid Muhammed Nur, haz. Mahmut Saadettin Bilginer, H. Mustafa Varlı), İstanbul: Esma Yay, 1994, s. 42-46.
[243] Harîrîzâde, *el-Fütûhât-ı İlâhiyye ale'l-Vâridât-ı İlâhiyye (Vâridât Şerhi)*, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, 507, vr. 22b-23b.
[244] İbrahim Hakkı, age, s. 593.
[245] İbrahim Hakkı, age, s. 402.
[246] Sarı Abdullâh Efendi, *Mesnevî Şerîf Şerhi*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1288, III, 3-12.
[247] Osman Kemâlî Ozan, *İrfan Sızıntıları* (der: Baha Doğramacı), 1987, s. 139-141.

tanıttıracak işârât ve nümûneleri câmi' bir ene vermiştir tâ ki, o ene bir vâhid-i kıyâsî olup, evsâf-ı rubûbiyyet ve şuûnât-ı ulûhiyyet bilinsin" der.[248]

Seccâdî'nin sözlüğünde emânet şu şekilde tarif edilir: "*Emânetlerden biri kulun göğsüne konulan imandır, diğeri kulun gönlüne yerleştirilen imandır, üçüncüsü kalbine konulan marifettir, dördüncüsü başında gizlenen muhabbettir.*"[249]

Hüseyin Vassaf, *İncilâ* adlı eserinde emânet âyetinden bahsettiği yerde Salâhaddin Uşşâkî'nin risâlesinin adını verir ve ondan nakilde bulunur. İnsan âlem-i kübrâdır der. Bu tabir, emânet-i kübrâ-yı Muhammediyye ve mertebe-i reşâdete mazhar olanlarındır.[250]

Lütfü Filiz, *Noktanın Sonsuzluğu* kitabında insanın mikroplara karşı bağışıklık sistemi olduğundan bahseder. Emâneti âyetini "*insanın her türlü sıkıntıya direnip dayanacağı anlatılmaktadır*" diye tefsîr eder.[251]

3. Tasavvufî Tefsîrlerde Emânet

Girişte de bahsettiğimiz gibi işârî tefsîr, Kur'ân âyetlerinin bâtınî cihetine yöneliktir. Tasavvufî eğitim içerisindeki sûfînin kalbine doğan mânâlardan oluşmaktadır.

Sûfî müellifler, emânet âyetini tefsîr ederken diğer âyetlerle irtibâtlı olarak onu ele almışlardır. Buradan da anlıyoruz ki, Kur'ân kendi kendini tefsîr etmektedir. Diğer tefsîrlerle kıyaslarsak sûfîlerin bakış açılarının ne kadar özgün ve çeşitli olduğunu bu çalışmayla yakînen görmüş olduk.

İncelediğimiz işârî tefsîrlerde emâneti tefsîr etmenin yanı sıra tezimizde "Emânet Âyeti Üzerine Mülâhazalar" alt başlığı altında ele aldığımız arz, haml, gök, yer ve dağ, ibâ ve işfâk zalûm ve cehûl kavramları da işlenmektedir. Ve dahası emânetin nereye ve ne zaman arz edildiği, emânetin edâsı, insanın zayıflığı karşısında Allah'a güvenmesi de ele alınmıştır.

---

[248] Bediüzzaman Said Nursî, *Risâle-i Nur Külliyâtından Sözler*, İstanbul: Söz Basım Yay, 2004, s. 174-175.
[249] Seccadî, age s. 127-128.
[250] Hüseyin Vassaf, *İncilâ-ı Mir'ât-ı Hakîkat*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2313, s. 28-29.
[251] Lütfü Filiz, *Noktanın Sonsuzluğu İkinci Kitab* (haz. Saim Öztan vd.), İstanbul: Pan, 1999, II, 27.

Tasavvufî tefsîrlerin birçoğunda emânet âyeti değerlendirilmiştir. Sadece Süfyân es-Sevrî (161/778) [252] ve Sehl b. Abdullah Tüsterî (283/896) [253] tefsîrinde emânet âyetine yer vermemiştir. Sa'lebî (427/1035) de tefsîrinde genel rivâyetleri aktarmakla yetinmiştir.[254] Âyet hakkında kendi görüşünü beyan etmemiştir.[255] Reşidüddin Meybûdî (520/1126)[256] tefsîrinde de genel rivayetlerin aktarılmasının yanında bazı yorumlara da yer verilmiştir.[257]

Câfer-i Sâdık (148/765) (a.s.)'a atf edilen tefsîr, tam olarak tasavvufî bir karaktere sahip olup emâneti diğer tefsîrlerde karşılaşmadığımız bir şekilde tefsîr etmiştir. İlgili bölümü hiçbir tasarrufta bulunmadan sunuyoruz: "*Bâkır (a.s.) dedi ki: Emânet, Allah'ın gaybıdır. O'nun gaybı üçtür: Zâhir, bâtın ve bâtının bâtını. Allah, emâneti bütün yaratılmışlara arz etti. Ancak onu taşıyamadılar. Zâhiri, Âdem (a.s.) taşıdı. Ve o, hizmetin izleridir. Cehûl olsa bile bu âyeti destekler. Veya zâhiri kabul ettiğinden dolayı cefâ sergisi üzerinde zalûm olur. Fakat o zâhiri bilmiş, bâtını bilmemiştir. Bunun için "zalûm ve cehûl" demiştir. Ve bâtını Âdem (a.s.)'dan sonraki bütün nebîler kabul etti. Ve bâtının bâtınını Mustafâ (s.a.s.) kabul etti. Allah'ın* وَإِنَّكَ لَعَلى خُلُقٍ عَظِيمٍ [*Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin (Kalem, 68/4)*] *âyetini görmüyor musun? Zâhir ile meşgûl olan zalûm diye isimlendirilir. Bâtın ile meşgûl olan orta yolu tutmuş olarak isimlendirilir. Bâtının bâtını ile meşgûl olan "yüce bir ahlâk üzere" vasfıyla isimlendirilir. Sallallahu aleyhi ve sellem dedi ki: Âdem, Allah'ın -ilminin gizli yerindeki- sırrıdır.*[258] *Gizli sırrı ortaya çıkarmak isteyince dedi ki :* إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً *[Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.(Bakara, 2/30)] Halîfeye bizden ehl-i velâyet dediler. Onlar bu yüceliğin şerefinden âciz kaldılar. Ve emâneti insân kabul etti, rûh-u*

---

[252] Bkz. Ebû Abdullâh Süfyân b. Saîd b. Meskuk Süfyân es-Sevrî, *Tefsîru Süfyân es-Sevrî* (tsh. Ebû Ca'fer Muhammed), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.

[253] Bkz. Ebû Muhammed Sehl b. Abdullah Sehl et-Tüsterî, *Tefsîrü't-Tüsteri* (ta'lîk Muhammed Basit Uyun es-Sud), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2002.

[254] Burada bahsettiğimiz genel rivayetler İbn Kesîr ve Taberî tefsîrlerinde yer alan rivayetlerdir. Biz bunları konular arasında yeri geldiğinde naklettik.

[255] Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân - Tefsîrü's-Sa'lebî* V (thk. Seyyid Kisrevî Hasen), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2004, V, 136-137.

[256] Meybûdî'nin vefât tarihini bulamadığımızdan tefsîrin yazılış tarihini yazdık.

[257] Meybudî, Ebü'l-Fazl Reşîdüddîn, *Keşfü'l-esrâr ve Uddetü'l-ebrâr* VIII (nşr. Ali Asgar Hikmet), Tahran: Müessese-i İntişarat-ı Emir Kebir, 1371, s. 81-102.

[258] Burada "meknûn" lafzı geçmektedir.

Mustafâ sallallahu aleyhi ve sellem ve rûh-u Âdem (a.s.). Ve Âdem (a.s.) kendi zâtı hususunda çok câhil idi. Halîfe olacağını bilemedi. Ve onun içine girmesi emrolunduğunda çok zâlim oldu. Zorla gir zorla çık, dedi. Ona idhâl edilince âlim ve hilâfet ve nübüvvetle övülmüş oldu. Ve veliler için velâyetin aslı oldu."[259]

"İnsan"dan maksat rûh-ı Mustafâ (s.a.s.) ve rûh-ı Âdem (a.s.)'dır. Metindeki "zorla gir, zorla çık" ifâdesi şu hadîs-i şerîfte geçmektedir: "*Allah cesede rûh üflemeyi murad edince rûha bedene girmesini emir buyurdu. Rûh: "Dibi uzak ve derin, girişi karanlık bir yere mi gireceğim" dedi. Cenâb-ı Hak ikinci ve üçüncü defa emir buyurduğunda aynı cevabı verdi. Dördüncüde Cenâb-ı Hak: "Bedene zorla gir, zor olarak çık" buyurdu. Bundan dolayı rûh bedenden zor çıkar. Rûh Âdem'in ayaklarına ulaşınca çıkacak bir yer bulamadı, buruna döndü. Âdem aksırdı, "Elhamdülillâh" dedi. Cenâb-ı Hak: "Yerhamükellâh Ey Âdem" buyurdu."*[260] Burada yapılan üçlü tasnif aklımıza Fâtır sûresi 32. âyeti getirmektedir. Zalûm ve cehûl kavramlarını ele aldığımız bölümde bu konu üzerinde durulacaktır.

Abdullah b. Mübârek (181/797) emânete tâat ve ibâdet demektedir. [261]

Abdurrahman es-Sülemî (v. 412/1021) *Hakāiku't-Tefsîr*'inde emânet âyetine yer verir.[262]Cüneyd ve İbn Atâ gibi sûfîlerden rivâyette bulunur. Ebû Osman şöyle der: "*Emânetler, dağılmıştır. Nefis, kalb, sır, fuad, rûh, gözler, dil, duyma, ayaklar, eller üzerinde bir emânet vardır. Bir kimse Allah'ın emânetine riâyet etmezse vakitlerini israf etmiştir ve onun gayreti boşa gitmiştir.*"[263]İnsanın zâhirî ve bâtınî bütün uzuvları emânettir. Bütün bu uzuvlar, Allah'ın helal kıldığı alanlarda kullanılmalıdır.

Kuşeyrî (465/1072) tefsîrinde emânete marifet, usûl ve fürû'larıyla vaciplerin yerine getirilmesi, tevhîd anlamı verildiğini söyler.[264]

---

[259]Cafer-i Sâdık, *Tefsîr*, Süleymaniye Ktp, Nâfiz Paşa, nr: 65, vr. 99.
[260] Aziz Mahmud Hüdayî, *Hulâsatu'l-Ahbâr*, s. 70. Bir benzeri için bkz. Hâkim, *Müstedrek*, VII, 2739 (Kitâbü'l-Edeb, h. Nr:7682); Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, s. 107.
[261] Abdullah b. Mübârek, *el-Vâdıh fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Ayasofya, nr. 222, vr. 89.
[262] Sülemî, *Hakāiku't-Tefsîr*, Fatih, nr. 261, vr. 222a,b-223a.
[263] Sülemî, age, vr. 222b.
[264] İmâm Ebi'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdülmelik el-Kuşeyrî, *Tefsîrü'l-Kuşeyrî el-müsemmâ letâifü'l-işârât*, Beyrut: Dâr Kütübi'l-İlmiyye, 2000/1420, III, 46.

İbn Berrecan (536/1142) tefsîrinde emânete, semâvât ve arzın kendisiyle mahlûk olduğu Hak'tır der.[265] Onun marifetini ilim ve fehmle anlayan kendisine emânet edileni de anlar. Bunun işareti iman, İslam ve bu ikisinin bölümleri ve özelliklerindedir. Bütün bunlar İslam'ın temellerini kapsar. Beşi şehâdet, namaz, zekat, oruç ve hac, emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkerden bunu takip edenler, iyiliğin bütün çeşitleri ve va'd ve vaîdi kapsayanlar. Sonra şu âyetleri sırası ile nakletmiştir: "*Göklerdeki ve yerdeki herkes ister istemez ona boyun eğmişken ve ona döndürülüp götürülecekken onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar?*"[266], "*Göklerde ve yerde kim varsa, ister istemez kendileri de gölgeleri de sabah akşam Allah'a boyun eğer*"[267], "*Görmedin mi ki şüphesiz, göklerde ve yerde olanlar, güneş ay, yıldızlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah'a secde etmektedir. Birçoğunun üzerine de azap hak olmuştur. Allah kimi alçaltırsa ona saygınlık kazandıracak hiçbir kimse yoktur. Şüphesiz, Allah dilediğini yapar*"[268], "*Göklerde ve yeryüzünde bulunan kimselerle, sıra sıra (kanat çırparak uçan) kuşların Allah'ı tespih ettiğini görmez misin? Her biri duasını ve tesbihini kesin olarak bilmektedir. Allah onların yapmakta olduğu şeyleri hakkıyla bilendir*"[269], "*Andolsun, biz açıklayıcı âyetler indirdik. Allah dilediği kimseyi doğru yola iletir*"[270], "*Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah'ı tespih ederler. Her şey O'nu hamd ile tespih eder. Ancak, siz onların tespihlerini anlamazsınız. O, halîm'dir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir), çok bağışlayandır.*"[271] Teshîr ve teysîr arasındaki farktan bahseder.[272]

Ruzbihân (606/1209) *Arâisü'l-beyân* adlı tefsîrinde Sülemî tefsîrinden bazı alıntılar yapmıştır. Müellif "*Muhabbet, aşk, marifet ve bunların hakikatleri emânettir*" der.[273] Taşımaktan ibânın sebebini şöyle anlatır: "*Kâinât, aşkta sekr, fenâ ve infirâd sıfatıyla ve ulûhiyet sıfatıyla ortaya çıkmakla rubûbiyyet emânetini taşımaya isti'dâdı olmadığında onu taşımaktan ibâ etti.*" Ve devam eder: Çünkü ulûhiyetin baskıları

---

[265] El-Hak mahlûk-bihî, taayyün-i evvel mertebesinin isimlerinden biridir.
[266] Âl-i İmrân, 3/83.
[267] Ra'd, 13/15.
[268] Hac, 22/18.
[269] Nûr, 24/41.
[270] Nûr, 24/46.
[271] İsrâ, 17/44.
[272] İbn Berrecan, *el-İrşâd fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Damad İbrahim Paşa, nr. 27, vr. 466ab-467.
[273] Ruzbihân, *Arâisü'l-beyân fî hakâyıkı'l-Kur'ân*, s. 162.

ortaya çıktığında kâinâtlar ve sonradan olmuşlar eriyip yok olmuşlardır. Ve Âdem kalmıştır. Çünkü o, kabule müste'iddir.

Rubûbiyet, Arapça terbiye edicilik, Rablik, yaratıcılık gibi anlamlara gelir. O mevcûdâtı taleb eden isimler için gerekli mertebenin adıdır.[274] Tam bir kulluk makamı olduğu söylenen rubûbiyet hakkında şöyle denilir: "*Rubûbiyet, ubûdiyetten önce gelir ve Rubûbiyet vasıtasınca ubûdiyet aşikâr olur.*"[275]

Sühreverdî (632/1234) bütün müfessirlerin emânete tâat ve farzlar dediğini söyler. "*Arz, bu şeylerin a'yânınadır. Allah onlara akıl koymuştur. Onların konuşup cevap vermeleri için anlatmıştır*" der.[276]

Necmeddîn Dâye (654/1256) emânetin hakîkatine işâret edildiğini söyler. Ve o "fevz-i azîm"le ifâde edilendir.[277] Fevz-i azîm bakā-billâh ve fenâ-fillâh ile tefsîr edilmiştir. O vâsıta olmaksızın feyz-i ilâhîyi kabûlden ibârettir.[278] Buradan hareketle Dâye, hilâfet sırrına değinir. İnsan âlemin kalbi gibidir. İnsanın var olmasında kalbin önemi ne ise âlemin var olmasında da insanın önemi odur. Âleme feyzi ulaştıran insan-ı kâmildir. Âlemin zâhiri ve bâtını insanın zâhiri ve bâtınıyla ma'mûrdur.[279]

Kâşânî (730/1329) *Te'vîlât*'ında "hüviyet" kelimesine yer verir. Ve âyeti şu şekilde açıklar: "*Biz, muhakkak hüviyeti, semavat ve arzda ibda etmemiz ve hüviyetin, semavat ve arz taayyünatı ile ihticâbı sebebiyle, "emâneti" semâvât ve arza ve cibâle arz eyledik. Hüviyeti kabule istidadları olmadığından "ecramının azameti ile beraber", semâvât ve arz üzerinde hakikat zâhir olmak sûretiyle hamlinden iba ve imtina edilediler.*"[280]

---

[274] Cebecioğlu, age, s. 522.
[275] Seccâdî, age, s. 384.
[276] Sühreverdî, *Nuğbetü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Beşir Ağa, nr. 24, vr. 219a.
[277] Ahzâb sûresi 71. âyette yani emânet âyetinden bir önceki âyette Allah ve Rasûl'üne itaât edenin büyük bir kurtuluş (fevz-i azîm) kazanacağından bahseder. Müellifin bu âyete işâret etmiş olabileceği akla gelmektedir.
[278] Necmeddîn Dâye, *Bahrü'l-hakāik*, Damad İbrahim Paşa, nr. 153, vr. 390b. Bu tefsîr Necmeddin Kübrâ adına kayıtlı olup *Aynü'l-hayât* ismindedir. Ateş bu tefsîrin Dâye'ye ait olduğunu söyler. bkz. Ateş, age, s. 142.
[279] Necmeddîn Dâye, age, vr. 390b.
[280] Kâşânî, *Te'vîlât*, II, 407.

Ni'metullâh Nahcuvânî (920/1514)'ye göre Allah Teâlâ, lutfî hubbî tecellîlerinin gereği olarak kemâl sıfatlarıyla muttasıf kâmil zâtını cilâlanmış kendisine temsilci (nâib) ve halîfe kıldığı bir aynada ortaya çıkmak istediğinde onda âyetlerini göstermiştir. Nahcuvânî başka bir kaynakta rastlamadığımız kudsî bir hadîsi zikreder: "*Allah, hilâfet ve niyâbet emânetini mezâhirin isti'dâdlarına ve icâd edilenlerin kābiliyetlerine bunların hepsine arz etti. Hepsi kaçındılar, onu kabul etmekten ve taşımaktan ibâ ettiler.*" Emânete niyâbet ve hilâfet emâneti diyen Nahcuvânî, "*ilâhî ahlakla tahalluku kapsayan ubûdiyyet ve ma'rifet yükü*" de demektedir.[281]

İsmail Hakkı Bursevî (1137/1725) tefsîrinde emânet âyetini uzunca açıklamıştır. Bursevî, emâneti üç mertebe ile açıklar. Birinci mertebe tekâlîf-i şer'iyye ve umûr-i dîniyyedir. Ve bu emânetin, "*akıl, tevhîd, ahiret gününe imân, namaz, zekat, oruç, hac, cihâd, doğru sözlülük, boş konuşmama, emânetlerin korunması, sırların gizlenmesi, dini yerine getirme, tartı ve ölçüde adalet, cünüplükten gusül, amellerde niyet, namazda taharet, tek başına iken namazı güzelleştirme, belalara sabır, eldeki nimetlere şükür, ahidlere vefa, hadleri yerine getirme, Allah'ın insanda ilk yarattığı ferci koruma*" olduğunu söyler. İkinci mertebe aşk, muhabbet ve incizâb-ı ilâhîdir. Mihnet ve belalar insanın olduğu gibi terakkî de insana aittir. Böylece insan meleklerden daha faziletlidir. Üçüncü mertebe bilâvâsıta feyz-i ilâhîdir. O hiçbir kimsenin sahip olamadığı Hakk'ın sıfatlarındandır. Bu feyz zalûmluk ve cehûlluk olarak işaret edilen hicâb-ı vücûdiyyeden çıkmakla hâsıl olur. Bu hüvviyyetin vücûdunda fenâ ve rubûbiyyetin bakasında baka ile olur. Bu mertebe ikinci mertebenin amacı ve neticesidir. Aşk muhabbet sıfatının makāmından, bu feyz ve fenâ ise zâtî mahbûbiyyet makamındandır. Ve bu makamda kalbden tıfl-ı halifetullâh fi'l-arz doğar. O emâneti taşıyandır. Birinci mertebe avâm için, ikinci mertebe havâs için, üçüncü mertebe ehassu'l-havâs içindir. Birinci ikincinin yolu, ikinci de üçüncünün yoludur. Müefssirler emânete Hak demişlerdir. Buna göre birinci mertebe zarf ve kap, ikinci lüb, üçüncü lübbü'l-lübdür.[282]

İbn Acîbe (1224/1809) *Bahru'l-medîd* adlı tefsîrinde emânetin bâtında tevhîd, zâhirde dinin vazifelerini yerine getirmek olduğunu söyler. Bu iki hasleti yerine getiren

---

[281] Ni'metullâh Nahcuvânî, *el-Fevâtihu'l-İlâhiyye ve'l-mefâtihu'l-gaybiyye,* İstanbul: Matbaa-i Osmâniyye, 1325, I, 166.
[282] İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, İst: Matbaa-i Osmaniye, 1306, III, 164.

emîndir. Seyyid Abdurrahmân el-Fâsî'den naklen derler ki: "*Emânet, gaybda rubûbiyetine şehâdet ettirdikten sonra tevhîd ahdinden onlardan aldığıdır.*" Burada elest bezmindeki mükâleme kast edilir. İbn Acîbe'de geçen bir diğer tarif de şöyledir: "*Bâtında Rubûbiyyet sırlarına şâhitlik etmek, zâhirde ubûdiyyet âdâbını yerine getirmektir. Veya bâtında hakîkat sırlarının doğması, zâhirde i'tidâl üzere şeraiti yerine getirmektir, şöyle ki; hakîkatler şeriatların, şeriatlar hakikatların üzerine galip gelmez. Bu Âdem'e özel bir sırdır. Çünkü onda iki zıt birleşir. Letâfet ve kesâfet; nûr ve zulmet; mânâ ve his; kudret ve hikmet ve o semâvî arzî, rûhânî beşerî, ma'nevî ve hissîdir.*"[283] Şöyle denilir: " *Kim ubûdiyet sıfatlarında cahil olursa Rabbâniyet sıfatlarında daha cahil olur.*"[284] Emâneti mertebelere ayıran Bursevî gibi burada da emânetin zâhir ve bâtın olarak ikiye ayrıldığını görüyoruz. Kulluğun icabını yerine getiren kişinin kalbi rubûbiyet sırlarına ulaşmaya daha layıktır. Bu da Tasavvuf'taki şeriat, tarikat, marifet, hakikat halkalarını akıllara getirir.

Alûsî (1270/1854) tefsîrinde emânet kavramına dair rivâyetleri aktarır. İbn Arabî'nin *Bulgatu'l-Gavvâs*'ından alıntı yapar: "*Emânet, Allah'ı bilme gücü, kapasitesidir.*"[285]

4. Manzum Eserlerde Emânet

Emânet bazı manzûm eserlerde de ele alınmıştır. Hâkānî *Kimyâ-yı Benî Âdem* adlı eserinde emânet âyetini manzûm olarak açıklar.[286]

"Araznâ"dan muhakkak oldu tefhîm

Murâdullâh için nutk oldu teklîm

Ki gayr şeyde nutk olmadı zâhir

Velîkin cânı takdîr etti Kādir

---

[283] İbn Acîbe, Ebu'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed bin Mehdî Hasenî Şâzelî, *el-Bahrü'l-medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd* VI (thk. Ömer Ahmed er-Râvî), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2002, s. 58-59.

[284] Seccâdî, age, s. 391.

[285] Ebü's-Sena Şehabeddin Mahmûd b. Abdullah Alûsî, *Rûhü'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî,* Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1997/1417, XII, 138-147.

[286] Hacı Mehmet Erol, *Hâkānî'nin Kimyâ-yı Benî Âdem Adlı Eseri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi MÜSBE), İstanbul 2003, s. 111-114.

Emânet nutkudur ol zü'l-celâlin

Kanınladır senin izz ü kemâlin[287]

Burada ifâde edildiği gibi emânet, Allah Teâlâ'nın nutkudur. İnsan şerefe ve kemâle emânet ile ulaşır.

Bir diğer manzûm eser de İbrahim Tennûrî (887/1482)'nin *Gülzâr-ı Ma'nevî* adlı eseridir. Tennûrî, "Beyân-ı Sırr-ı Vedî'a-i Ma'nevî" başlığı altında emânetten şöyle bahseder: [288]

Emânet varlığında emr-i Hak'dır

Ki lutfundan o şâhın bir varakdır.[289]

Niyâzî-i Mısrî'nin *Divân*'ında şöyle bir beyit geçer:

Bende mahfî oldu gaybu'l-gaybın esrârı hemîn

Bendedür sırr-ı emânet ana kenz-i mübhemim.[290]

Allah emânet sırrını insanda saklı kılmıştır. İnsan bilinmez sırların hazinesidir.

Hamzavî Melâmîleri'nin kutbu Seyyid Abdülkadir el-Belhî (1923)'nin, *Sünûhât-ı İlâhiyye* adlı eserinde şöyle geçer:

Bâliğ olduysan eger merd-i Hudâ

Buldun ol âvârelikten sen rehâ

Beççe-i şîr-hâre derler Âdem'e

Kâbil olmaz Hak'tan ol nefh-i deme

Ol ki bâliğ oldu ol kâbil olur

---

[287] Erol, age, s. 112.
[288] İbrahim Tennûrî, *Gülzâr-ı Ma'nevî Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkı Basım* (haz. Mustafa Demirel), İstanbul: Çağrı, 2005, s. 122-124.
[289] Tennûrî, age, s. 123.
[290] Niyâzî, *Divan*, s. 118.

Ol emânet nefhini âmil olur

Ol emânet çün âna oldu kabûl

Âdem ânınla bulur Hakk'a vusûl

Kim ki hâssân-ı Hudâ'dan dûr olur

Kendini vâdi-i hüsrânda bulur.[291]

Belhî'nin söylediklerinden anlaşılıyor ki insanın Hakk'a ulaşması emânet ile mümkündür.

Yine Belhî *Şems-i Rahşân* isimli eserinde de emânetten şöyle bahseder:

"*Âsumânî olan, O'nun esrârının mahremidir. Gözlerine O'nun güzel yüzü cilve edicidir. Âsumânî emâneti kabul etti. Âsumânî oldu mu, o kişi kabul edilişte oldu. Emânet yükünü taşıyan hâkidir. Hâki (topraktan olan) insan herkesten temizdir. Hâki insan, yükü yüklenen olur. O yük hâkiden gayrisi için değildir. Yaratılışı nedeniyle onu taşıyıcıdır. İlimsiz olarak onu taşıması yüzünden de cahildir. Emânete ilmi eklenince, ilmi cehâletine üstün gelir. Emânet, insanın âlemidir. İçindeki Rahmânın nefesidir. Emânet, Hakkın nefesine mazhar olmuş kişide belli oldu. Onun sırrı âsumânî insandadır. Âsumânî olan kişi, O'ndan nefeslidir. Âsumânîlerin hepsi hâki olurlar. Hâkîler o eflâkî (göklere mensub) nefesliden olurlar. Hakkın nefesini yaratılıştan taşıyıcıyız ama, kendi yaratılışımızın yolu hususunda câhiliz. O sebebten, bizim namımız gaflet ehli oldu. Zulmet ve cehâlet de böylece belli oldu. Bu yüzden de hayvandan beter olduk. Hayvânî âlemin içinde olduk.*"[292] Yaratıldığımızda yaratılışımızın gereği olarak emâneti yüklenmişizdir. İlâhî nefha veyahud rahmânî nefes emânetin kendisidir. Bunun farkında olmadığımız için aşağıların aşağısına indirilmiş, hayvandan beter olmuşuzdur.

Hâfız göklerin emânet yükünü çekmeye müste'id olmadığını şöyle anlatır:

"*Gökler emânet yükünü çekemediler,*

---

[291] Mehmet Hilmi Alkan, *Abdülkâdir-i Belhî'nin Sunûhât-ı İlâhiyye Mesnevîsi ve Abdülbaki Gölpınarlı'nın Manzum Türkçe Çevirisi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi SÜSBE), Konya 2005, s. 147.
[292] Abdülkadir Belhi, *Şems-i Rahşân*, s. 119-120.

Kura ben divane adına çıktı."[293]

Bursalı İsmail Hakkı da bu konuyu şöyle açıklar:

"Kim alur boynuna deyu

Hak Teâlâ çün halka etti hitâb

Aldı insan o bârı gerdenine

Gördü kimse getiremedi ona tâb

Kendi netti gör insân-ı zaîf

Nâr-ı kübrâya düşüp oldu kebâb

Dûzah ol nârdan sığında Hakk'a

Gördü yok âlem içre öyle azâb

Hakkî aşkın şarabın içtin ise

Kalmadı sana hâcet mey-i nâb"[294]

Hâfız ve Bursevî, emânete insandan başkasının güç yetiremeyeceğini manzum bir şekilde dile getirmişlerdir.

---

[293] Haşmetüllah Riyâzî, *Âyât-ı Hüsn ü Aşk Şerhi Sevânihü'l-Uşşâk,* y. yok: Kitabhâne-i Salih, 1369, I, s. 44.

[294] Yılmaz, *Mesnevi Sohbetleri Dinle Neyden*, s. 129.

İKİNCİ BÖLÜM

EMÂNET ÂYETİ

A. TASAVVUFÎ DÜŞÜNCEDE EMÂNET TELAKKÎLERİ

İnsanın yaratılması ve mahiyeti hakkındaki hususlar birbirleri ile yakından irtibatlıdır. İnsanın halifeliği, esmâ-i ilâhiyyenin mazharı olması, Allah'ın sûreti üzere olması, Allah'ın onu iki eli ile yaratması, ona rûhundan üflemesi birbirini mütemmim hakikatlerdir.

Bu bölümde kaynaklardaki emânete verilen anlamları değerlendirmeyi düşünmekteyiz.

1. Hilâfet

Hilâfet, "bir şeyin başka bir şeyin ardından gelip onun yerini alması"dır.[295] Halîfe halef, vekîl, nâib olan kişidir.[296]

Tarîkatta hilâfet/halîfelik ıstılâhî bir anlama sahiptir. Şeyhin terbiyesi altındaki müridleri arasında şeyh gibi mürşid-i kâmil olmaya ve dervîş yetiştirmeye manevî yetenek kazanan ve şeyhin "Ben öldükten sonra falan mürîd yerime geçsin" dediği kimseye verilen görevdir.[297] Salâhaddîn Uşşâkî bu anlamını şöyle açıklar: "*Tarîkatta hilâfet demek, este'îzü billâh* إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ *bu âyet-i celîle muktezâsınca bâr-ı emâneti gerden-i kabûlüne tahmîlden ibârettir. Cenâb-ı Hak, muvakkat vechile zalûm ve cehûl olmaktan hıfz eyleye.*"[298]

Hilâfetin diğer anlamı ise, Allah'ın bütün isimlerinin zuhûr yeri olan insan-ı kâmildir. Biz bu bölümde bu anlamı üzerinde duracağız.

Tasavvufta halîfe, insan-ı kâmildir. Halîfe; madde-i ûlâ, rûh-ı küllî ve arştır[299],Hakk'ın veya hakkıyetin aynası, müstahlifin sûreti üzere olup onun mazhar-ı etemmidir[300], aynıdır.[301] Halîfetullâh Âdem'in zâhiri değil, bâtınıdır.[302] Halîfe, Rahmân

---

[295] Suad Hakîm, age, s. 245.
[296] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yay, 1991, s. 205.
[297] Uludağ, *age*, s. 205; Cebecioğlu, age, s. 245,
[298] Abdullah Salâhaddîn Uşşâkî, *Risâle-i Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet*'ten naklen Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), İstanbul: Kitabevi, 2006, IV, 433.
[299] *Tedbîrât*, s. 77.
[300] *age*, s. 84; Konuk, *Fusûs*, II, 128-129.
[301] *Tedbîrât*, s. 321.
[302] *age*, s. 321.

ve Allah isimlerinin mazharı olduğundan arştır. الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى [*Rahmân, Arş'a kurulmuştur*] [303] da buyurulduğu üzere Allah'ın müstevâsıdır.[304]

İnsânın Hakk'ın halîfesi olmasının sırrı, vahdet ve kesreti birleştirmesidir.[305] Kendisinde zıtlıkları toplayan insan, bu sebeple Allah'ı bilebilecek tek varlıktır.

İbn Arabî insân-ı kâmile "halîfe" tesmiyesinin sebebini şu şekilde açıklar: "*Âlem onun vücûduyla tamâm oldu. Böyle olunca o, âlemden, hâtemden hâtemin Fassı gibidir ki, o, pâdişâhın hazînelerini onunla mühürlediği mahall-i nakş ve alâmettir.*"[306]İnsan-ı kâmil, âlemlerin var oluş sebebi yani yaratılışın illet-i gâisidir. Yaratılış insanla son noktaya varmıştır.

İnsân kemâle hilâfetle ulaşır.[307] Yoksa o suretâ insan gözüken hayvandır. Halîfe kendisinde Allah Teâlâ'nın görüldüğü bütün âlemlerin merkezidir.[308]

İbn Arabî, Allah'ın insanı üç şey ile dost edindiğini söyler. Birincisi onu iki eliyle yaratması, ikincisi ona isimlerini öğretmesi, üçüncüsü ise halîfeliktir. Halîfelik, Hakk'a vekilliktir.[309]

"*Kim Rasûlullâh'a itâat ederse, Allah'a itâat etmiş olur*"[310] buyurulduğu gibi sırr-ı hilâfet sırr-ı Hak'tır.[311] Hz. Peygamber, Allah'ın yeryüzündeki vekilidir. Bu yüzden Hz. Peygamber (sas)'e uymak, Allah'a uymakla eş değerde görülmüştür.

Sûfîler, burada açıkladığımız hilâfet kavramına dayanak olarak Bakara sûresi otuzuncu âyet-i kerîmeyi gösterirler. Bu âyette buyurulduğu şekilde Allah Teâlâ meleklere yeryüzünde bir halife yaratacağını söylemiş, melekler de Allah'ı tesbîh ve takdîs ettiklerini ileri sürerek yeryüzünde fesad çıkarıcı kan dökücü birini mi yaratacaksın diye karşı çıkmışlardır.

---

[303] Tâhâ, 20/5
[304] *Tedbîrât*, s. 78.
[305] Konevî, *el-Fükûk fî esrâr-ı müstenidât-i hikemi'l-Fusûs* (trc: Ekrem Demirli), İstanbul: İz, 2002, s. 22.
[306] Konuk, *Fusûs*, I, 131.
[307] İbn Arabî, *Fütûhât*, IX, 95.
[308] Belhî, *Şems-i Rahşân*, s. 711.
[309] *Fütûhât*, IV, 292.
[310] Nisâ, 4/80.
[311] Rasim Efendi, age, s. 225.

Bu konuda risâlelerinden birisi kaynaklarımız arasında bulunan Abdullah Salahaddîn Uşşâkî emânet kavramını -İbn Arabî'nin Âdem Fass'ından alıntı yaparak- hilâfet ve esmâ-i ilâhiyye ile açıklamıştır. Bu bağlamda emânet âyeti ile Bakara otuzuncu âyet arasında mühim bir irtibât olduğunu söyler.[312] Emânet ona göre *"Esmâullâhın küllîsini müstelzim olan hilâfettir."*[313] Ve bu bağlamda halîfe ve halîfetullâh kavramlarına değinir. Allah'ın halîfesi olmak, O'nun ilâhî isimlerinin hepsine yani cemâl ve celâl sıfatlarına kabiliyet ve ma'rifettir. Yer ve gök ehli cemâl ve celâl sıfatlarının hepsine mazhar olamadıklarından mazhar oldukları esmâyı kabul eylemişlerdir. İkisini birden kabul eden isti'datlı olan insandır. Ve böylece yüklenen de isti'dat sahibi olduğundan insandır. Âdem Fassı'nda "insana insan tesmiyesi" anlatılır. Tesmiyenin iki yönü vardır: "*Biri mertebe-i neş'e-i Âdem, merâtib-i âlemi ve hazret-i hakāyıkın küllîsini müştemil olduğu içindir*", "*ikinci vechi insân, Cenâb-ı Hakk'ın gözbebeği menzilesindedir.*" Birçok yerde değindiğimiz gibi burada da insanın bütün hakikatleri kendisinde topladığından ve Allah katındaki değerinden bahsedilir.

Elmalılı ve Haydar Amüli de emânete Bakara suresindeki yaklaşımla halifelik demişlerdir.[314]Bursevî de hilâfetin sırr-ı emâneti müştemil olup bâr-ı girân olduğunu söyler.[315] Yine Bursevî bir başka eserinde de emânete hilâfet-i uzmâ demektedir.[316]

Allah Teâlâ, Âdem'i halîfe kıldıktan sonra meleklerin itirazına karşılık ona bütün isimleri öğrettiğini söyler. Şimdi bu konuyu açıklamaya çalışacağız:

2. Esmâ-i İlâhiyye

İsim, "*müsemmâyı gösteren delîl, ona giden yol, aynı zamanda müsemmânın kendisidir, sabitin (zât) karşısında değişken ve başkalaşan; birliğin (zât) karşısında çokluğun esası; hakikat (zât) karşısında bağıntı ve nisbetlerdir.*"[317] İbn Arabî der ki: "*Esmâ-i ilâhiyye, müsemmânın aynıdır ve onun gayrı değildir.*"[318]

---

[312] Uşşâkî, *Tefsîr*, vr. 19a.
[313] Age, vr. 1a.
[314] Elmalılı, age, VI, 342; Amüli, *Mukaddimât*, s. 49.
[315] Bursevî, *Kitâbü'n-Netîce*, I, 416.
[316] Bursevî, *Kitâbü'l-Envâr Tasavvufi Meseleler* (trc. Naim Avan), İstanbul: İnsan, 1999, s. 24.
[317] Suad Hakîm, age, s. 335-336.
[318] Konuk, *Fusûs*, III, 3.

Esmâ-i ilâhînin hepsi Âdem'de tecellî etmiştir. Âyet-i kerîmede şöyle buyurulur: وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا [*Allah Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti.*][319]

Buradaki عَلَّمَ lafzı "tecellî etti" diye açıklanır. Afîfî "öğretti" lafzını "izhâr etti" şeklinde tefsîr eder.[320] Sonra müsemmâlarını meleklere arz eder.[321] Onların isimlerini kendisine bildirmesini isteyince melekler Allah'ın kendilerine bildirdiğinden başkasını bilemeyeceklerini itiraf ederler. Niyâzî-i Mısrî "*Melekler bildiler ki, Allah Teâlâ kemâl-i kudretini mahlûkâtının en ednâsı yüzünden izhâr eder imiş deyip bir mahlûku hor görmeyeler*" der. Her ne kadar halîfe tebâyi'-i arzdan yaratılsa da onun ilmi ulûm-ı arşiyyeden vahy edilmiştir.[322] Âdem böylelikle "muallim-i evvel" olmuştur.

Schimmel, bu âyeti şu şekilde yorumlar: "*Bir varlığın adını bilmek demek, ona egemen olmak, kişinin kendi için onu kullanması demektir.*"[323] İnsan böylece yaratılan nesnelere egemen olmuştur.

Mesnevî'de bu durum şu şekilde ifâde edilir: *"Allemelesmâ" ya bey olan, her damarında yüz binlerce ilim bulunan insanlar atası.*[324]

Abdülkerîm el-Cîlî ilâhî isim ve sıfatları dört bölüme ayırmıştır: esmâ ve sıfât-ı zâtiyye, esmâ ve sıfât-ı celâliyye, esmâ ve sıfât-ı müştereke-i kemâliyye, esmâ ve sıfât-ı cemâliyye. Esmâ-ı cemâl bütün mevcûdâta sârî iken esmâ-ı celâl bazı mevcûdâtta bulunup bazısında bulunmaz. "*Rahmetim gazabımı geçmiştir*"[325] hadisi buna işarettir.[326]

Vâridât şârihi Muhammed Nuru'l-Arabî de bu konuyu şu şekilde açıklar: "*Cenâb-ı Hak: İlâhî bütün isimlerin sırrı "Hilâfet" sırrını "Kelem" e arzetti, Kelem yalnız "el-Bedi" ismini taşıyabilirim diyerek yüklendi. "Levh"a arzedince yalnız "el-Bâis" ismini kabul etti. Tabiate arzedince yalnız "El-Bâtın" ismini, Heyulâ "El-Âhir" ismini, Sûret "Ez-Zâhir" ismini, Cismikül "El-Hakîm" ismini, Arş "El-Muhît" ismini, Kursî "Eş-Şekûr" ismini, Atlas feleği "El-Ganiyy-ü" ismini, Menâzil feleği "El-*

---

[319] Bakara, 2/31.
[320] Ebu'l-Alâ Afîfî, *Fusûsu'l-Hikem Okumaları İçin Anahtar* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul: İz Yay, 2006, s. 82.
[321] İbn Arabî hazretleri âyetteki عَرَضَهُمْ "onlar" zamiriyle isimler için kullanılması gereken zamirin değil, canlılar için kullanılan çoğul-erkek zamirinin kullanıldığını söyler. Bu durum, Allah'ın meleklere isimleri değil, isimlendirilenleri sunduğunu gösterir. *Fütûhât*, II, 304.
[322] Niyâzî-i Mısrî, "İnnî câilün fi'l-ard" âyetinin Tefsîri", Baha Doğramacı, s. 65.
[323] Annemarie Schimmel, age, s. 218.
[324] *Mesnevî*, I, b. nr: 1234.
[325] Aclûnî, age, I, 263 (h. nr:697)
[326] Cîlî, age, s. 176-178.

Muktedir" ismini, Keyvan, yani Zühre feleği "Er-Rabb-u", Müşteri feleği "El-Alim" ismini, Behram feleği "El-Kâhir" ismini, Merih feleği "El-Muhsî" ismini, Zühre feleği "El-Musavvir-u" ismini, Kâtip feleği "El-Muhsî" ismini, Ay "El-Mübîn" ismini, Esir feleği "El-Muhyî" ismini, Toprak feleği "El-Mümît" ismini, Madenler "El-Azîz-ü" ismini, Bitkiler "Er-Rezzâk" ismini, Hayvanlar "El-Müzill-ü" ismini, Melekler "El-Kaviyy" ismini, Cinler "El-Latîf-ü" ismini ve insana arz edince insan, tüm isimleri kendinde toplayan anlamına gelen "El-Câmi-ü" ismini yüklendi. İnsan bu itibarla yüksek derecenin sahibi oldu."[327]

Yukarıda da ifâde edildiği gibi insân-ı kâmil, Allah ve Rahmân isimlerinin ve bütün isimlerin kendisinde topladığını ifâde eden el-Câmi' isminin mazharıdır. İbn Arabî, bu isim insanı yaratmaya yönelmiştir, der.[328] Çünkü bu nâsût ve lâhutu toplayan ikili taraf insandan başka hiçbir yaratılmışta yoktur. İnsanın bu câmiiyyeti (her şeyi içinde toplaması), onun afzaliyyetini yani bütün faziletlere sahip olduğunu gösterir.[329]

Allah ismi, bütün isimleri câmi'dir. Rahmân ismi de Allah ismi gibi bütün isimleri câmi'dir.[330] Kur'ân'da *"De ki: "(Rabbinizi) ister Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihâyet en güzel isimler O'nundur"*[331] buyurulur. *"Rahmetim her şeyi kaplamıştır"*[332] âyeti Rahmân isminin, bütün isimlere şâmil olduğunu gösterir.[333]

Nesefî'ye göre Rahmân ismi kâinata varlık bağışlayan isimdir. Rahmân ismi Allah ile kâinat arasındaki râbıtayı sağlar. Yani zâhir ile tealluku olup bâtın ile tealluku yoktur. Halbuki Allah ismi hem zâhir hem de bâtını kapsamaktadır.[334]

Bütün isimlerin mazharı olan insân-ı Kâmil yani Hz. Peygamber (s.a.s.)'in er-Rahmân isminin mazharı olması O'nun âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olduğunun bir ifadesidir.[335]

---

[327] Şeyh Bedrettin, *Vâridât Şerhi* (şerh. Seyyid Muhammed Nur, haz. Mahmut Saadettin Bilginer, H. Mustafa Varlı), İstanbul: Esma, 1994, s. 42-46.
[328] İbn Arabî, *Fütûhât*, IX, 162.
[329] Belhî, *Şems-i Rahşân*, s. 702.
[330] Konuk, *Fusûs*, I, 224, 292.
[331] İsrâ, 17/110.
[332] A'râf, 7/156.
[333] Eraydın, agm, s. 142.
[334] İbrahim Düzen, *Azîz Nesefî'ye Göre Allah, Kâinât, ve İnsan*, Ankara: Şanlıurfa İlâhiyat Fakültesini Geliştirme Vakfı, 1991, s. 113.

İnsan bütün isimlerin mazharı iken diğer yaratılmışlar belirli isimlerin mazharıdırlar. Mesela melekler Subbûh ve Kuddûs isimlerinin mazharıdırlar.[336] Ve onlarda tenzihe ve takdise müteallık ilâhî isimlerden başkası görünemez. Onlar küllü idrak edip cüz'ü idrak edemezler. Yeme, içme, uyuma gibi hayvânî nefsin ihtiyaçlarını bilmezler. Bu da Âdem'in cem'iyyetinin meleklerde olmadığını göstermektedir.[337] Âdem, günah işleyerek Allah Teâlâ'nın Gafûr ve Gaffâr isimlerinin de tecelligâhı olmuştur.[338]

Konuk der ki: "*Esmâ-i ilâhiyye külliyâtı i'tibâriyle doksan dokuzdur.*"[339] Büyük âlem doksan sekizinin mazharı iken insan-ı kâmil doksan dokuzunun mazharıdır. İnsan âlemin özü olup hakîkatlerin hepsini cami'dir. Kendisinde, büyük âlemde olmayan sırr-ı ilâhî vardır. O da emânet-i ilâhiyyedir.

3. Rûh (Nefh-i İlâhî)

Rûh, sözlükte yel, rüzgâr, koku, kuvvet gibi mânâlara gelir. Istılâhî olarak çok çeşitli tanımlar yapılmıştır.

Sûfiler rûh hakkında var olduğundan başka bir şey söylenmeyeceğini söylerler. Rûh latif bir varlıktır.[340] Rûh bedende olduğu müddetçe Allah beden kalıbında hayat yaratır.[341] Sûfilerin çoğu da rûhun bedene hayat veren mânâ olduğunu söylemişlerdir.[342] Rûhun mahlûk olduğu da söylenir.[343]

"*Rûh Rabb'in emrindendir*"[344] âyetini delil getirip rûhun mahlûk olmadığını iddia eden sûfiler vardır. Onlara göre Allah'ın emri, onun kelâmıdır, kelâmı ise mahlûk değildir. Hayat sahibi olan bir şey Allah'ın (Hayat sahibi ol) emri ile hayat bulmuştur.

---

[335] Enbiyâ, 21/167.
[336] *Tedbîrât*, s. 81.
[337] Konuk, *Fusûs*, I, 138.
[338] Konuk, *Fusûs*, I, 141.
[339] Konuk, *Tedbîrât*, s. 366.
[340] Kuşeyrî, *Risâle*, s. 182; Ebû Serrâc, *Lüm'a*, s. 225; Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Taarruf* (haz. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergâh, 1992, s. 99.
[341] Kuşeyrî, age, s. 182.
[342] Kelâbâzî, age, s. 99.
[343] Kuşeyrî, *age*, s. 182; Kelâbâzî, age, s. 100.
[344] İsrâ, 17/ 85.

Kelâbâzî bu görüşün doğru olmadığını rûhun bedendeki mânâ ve beden gibi mahlûk olduğunu söyler.[345]

Kur'ân'da rûh hakkında fazla bilgi verilmemiştir. Sadece *"Bizim emrimizdendir"*[346] âyetiyle onun emir âlemine ait olduğu bilgisini elde edebilmekteyiz. Âyetlerde geçen *"rûhu'l-kuds"*[347] ve *"rûhu'l-emin"*[348]den maksat Cebrâil'dir. Hz. İsa'ya[349] ve Kur'ân'a[350] da rûh adı verilmiştir.[351]

Rûh-ı a'zâm kavramıyla künhünü Allah'tan başkasının bilmediği ilâhî zâtın zuhûr yeri olan rûh-i insânî kasd edilir. Akl-ı evvel, hakîkat-i muhammediyye, nefs-i vâhide, hakîkat-i esmâiyye şeklinde de tabir edilir.[352]

Kur'ân'da *"Ona rûhumdan üfledim"*[353] buyurulur. Allah Teâlâ rûhu kendine izâfetle teşrîf eylemiştir.[354] Nusret Tura *"Söz, nefhadır"* der ve "ve nefahtü" sırrının söyleme ve anlama kabiliyetinin en yüksek mertebesi olduğunu söyler.[355] O'nun üflemesi kabiliyet ve isti'dâd vermesidir.[356]

Bu âyeti delil getirip emânete rûh demişlerdir.[357] Nefh-i rûh rahmânî nefes demektir.[358]

Nefes-i Rahmânî

Nefes, sahibinin içinde bulunan gizli bir şeydir ve içteki anlamların sûretlerini taşıyarak dışa çıkar.[359] Nefes, tenfîsten alınmıştır. Tenfîsin manâsı, "müteneffisin sıkıntıyı def' etmek için bâtındaki sıcak havayı hârice çıkarıp, soğuk havayı içeriye

---

[345] Kelâbâzî, age, s. 99-100.
[346] Şûra, 42/52. Aynı ifâdeyi kasteden başka bir âyet İsrâ, 17/85.
[347] Şuara, 26/193.
[348] Nahl, 16/102.
[349] Nisâ, 4/171.
[350] Şûra, 42/52.
[351] Uludağ, *Tasavvufun Dili*, İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2006, I, 11-12.
[352] Cebecioğlu, age, s. 523.
[353] Hicr, 15/29;Sâd, 38/72. *"Ona rûhundan üfledi"* Secde, 32/9.
[354] Müstakîmzâde, *Emânet-i Ma'rûza*, vr. 26b.
[355] Nusret Tura, *Râh-ı Aşk* (haz. Mahmud Erol Kılıç), İstanbul: İnsan Yay., 1995, s. 18.
[356] Kayserî, *age*, s. 63.
[357] Müstakîmzâde, age, vr. 26a-26b.
[358] Seccâdî, age, s. 353.
[359] Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 557.

almasıdır."[360] Ahadiyet mertebesinde esmâ-i ilâhiyye adem sıkıntısı içerisindedir. Onlar, nefes-i rahmânî ile ademden vücûda çıkmışlardır. Bu yüzden nefes-i rahmâniye ilk taayyün[361], ilâhî isimlerin ve sıfatların tafsîl mertebesi[362] denmektedir.

İbn Arabî der ki: "*Tabiat, hakikatte ancak nefes-i rahmânîdir.*" Nefha-i rahmânînin sereyânıyla âlemin suretleri heyula üzerinde zâhir olmuştur.[363]

Nefes-i Rahmânînin, zâtın aynı olduğu söylenir. Yaratılmışlar, bu nefesin teksîf buyurulmasından ibârettir. Ebu'l-Hasen Gûrî'nin de dediği gibi Allah nefesini (nefsini) latîf kılıp ona Hak ismini vermiştir ve nefesini (nefsini) kesîf kılıp ona da halk ismini vermiştir.[364] Hatta bu konu hakkında; insanın cama üflediğinde oluşan latif nefesin cam üzerinde buharlaşıp kesâfet kazanması örnek verilir.[365]

Mustafa Rasim Efendi nefes-i rahmânîyi şöyle açıklar: "*Asl-ı nefes-i rahmânî insân-ı kâmilin vücûdudur. Hakk'ın mazâhir-i kevniyye sûretinde zuhûruna nefes-i rahmânî derler. Ve nefes-i rahmânî mecâli-i kesrâtta Hakk'ın tecellîsinden ibârettir. Ve nefes-i rahmânî sûret-i mümkinâtta Hakk'ın zuhûrundan ibârettir. Ve tecellî-i zuhûrî ve tecellî-i şuhûdî nefes-i rahmânîden ibârettir. Ve nefes-i rahmânî feyz-i rabbânî ve imdâd-ı samedâniyyeden ibârettir.*"[366] Bütün varlık, var olması açısından Allah'a muhtaçtır. Var oluşun kaynağı Allah'tır. Yaratılış, bir tür ademden vücûda çıkmadır. Şimdi hilkat-i âdemi ele alacağız.

4. Yaratılış

Allah bilinmekliğe olan arzusu sebebiyle insanı yaratmış ve onun yaratılışını özel kılmıştır. Sûfîler emâneti açıklarken insanın yaratılışı hakkındaki âyet ve hadislere başvurmuşlardır. İnsanın yaratılışını birkaç başlık altında incelemek mümkündür.

---

[360] Konuk, *Fusûs*, III, 3.
[361] Kâşânî, *age*, s. 557.
[362] Seccâdî, age, s. 353.
[363] Konuk, *Fusûs*, IV, 354-355.
[364] Konuk, "Mukaddime", *Fusûs*, I, 45.
[365] Konuk, age, I, 156.
[366] Rasim Efendi, age, s. 1135.

a. İnsanın Allah'ın Sûreti Üzere Yaratılması

Sûret, şekil, biçim anlamındadır.[367] *"Sûretü'ş-şey'i mâ yuzhiru bihi'ş-şey"* denilir.[368] Yani bir şeyin sûreti kendisi ile ortaya çıkandır.

Tasavvufta sûret iki anlam ile kullanılır. Birincisi "şekil, görüntü, zahir, mazhar" anlamlarında "bir şeyin duyularla algılanan dış görüntüsü ve varlığı" olup ikincisi de "bir şeyin hakikati, mahiyeti, rûhu, sebebi" anlamında "eşyanın ilm-i ilâhîdeki hakikatleri, mahiyetleri" olarak tanımlanır.[369]

Allah insanı yarattıktan sonra tasvîr etmiştir.[370] Şöyle buyurulur: وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ [*Andolsun sizi yarattık. Sonra size şekil verdik.*][371] Ve insanı en güzel şekilde sûretlendirmiştir. وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ [*Sizi şekillendirdi ve şekillerinizi de güzel yaptı.*][372] Sûretlendirme lafzının geçtiği diğer âyet-i kerîme de şudur: هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ [*O, sizi rahimlerde, dilediği gibi şekillendirendir.*][373]

Tasavvufta sûret-i zâhire ve sûret-i bâtına kavramları kullanılır. Âdem'in sûret-i zâhire ve bâtınasını İbn Arabî şöyle anlatır:

"Âdem'in sûret-i zâhiresini âlemin hakāyıkından ve sûretlerinden inşâ eyledi. Ve sûret-i bâtınasını ya'nî ilmullahda mevcûd olan ayn-ı sâbitesini kendi esmâ ve sıfâtı üzerine inşâ eyledi. Ya'nî esmâ ve sıfâtıyla muttasıf kıldı. Ya'nî Âdem'in sûret-i bâtınasını Cenâb-ı Hak kendi sûreti üzerine inşâ eylediği ecilden Âdem hakkında sem'i ve basarı olurum dedi ki netîce-i kurb-i nevâfildir."[374] Bu açıklamalar, insanın niye ikili bir yaratılışa sahip olduğunu da ortaya koyar. O dış sureti ile âleme benzerken, iç sureti ile Hakk'a benzer. Böylelikle bu sözler, Allah-insan ve insan-âlem ilişkisini de anlamamıza yardımcı olur.

---

[367] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 439.
[368] Harîrîzâde, age, vr. 23a.
[369] Demir, "Sûret", *DİA*, XXXVII, s. 540.
[370] Müstakîmzâde, *Emânet*-i Ma'rûza, vr. 28a.
[371] A'râf,7/11.
[372] Mü'min, 40/64; Teğâbun, 64/3.
[373] Âl-i İmrân, 3/6
[374] Uşşaki, *Tefsîr*, vr. 15a; Konuk, *Fusûs*, I, 165.

Allah Teâlâ, insanı Hay, Alîm, Mürîd, Kadîr, Semî', Basîr, Mütekellim ve Hakîm sıfatları üzere yaratmıştır.[375] İnsan bu sıfatlardan hissedar olmaya kabiliyet ve isti'dâd üzeredir ve bu sıfatlarla mükerrem kılınmıştır.[376] Bu sıfatlara –hayat, ilim, kudret, irâde, sem', basar ve kelâm- "yedi imamlar" denilip diğer isimler ve sıfatların bunlardan geldiği ve bunlara bağlı olduğu kabul edilir.[377] Rasim Efendi bu sıfatların sûret-i hakîkiyye olduklarını söyler.[378] "*Biz sana seb'ul-mesânîyi verdik*"[379] âyetindeki "seb'u'l-mesânî" Allah Teâlâ'nın yedi olan sıfât-ı zâtiyyesinden ibarettir.[380]

Hadîs-i şerîfte "*Allah, Âdem'i kendi sûretine göre yarattı*"[381] buyurulur. Bazı yerlerde "Rahmânın sûreti" şeklinde geçmektedir. Burada geçen "Âdem" insân-ı kâmildir. Allah, bütün isim ve sıfatları ile insanda tecellî eylediği için kâmil insan Hakk'ın sûretidir. Yukarıda geçen İbn Arabî'nin ifadeleri de bu hadisin yorumu niteliğindedir. Niyâzî-i Mısrî'nin de şu mısraı bu hadisi açıklar: "*Hak yüzü insan yüzünden görünür, zât-ı rahmân şeklin insân eylemiş.*"[382]

Müstakîmzâde bu hadîsi şöyle açıklar: "*Safiyyullâh -aleyhi's-selâm-ın hilkati için me'haz olacak bir misl-i mesbûk yok idi. Allah Teâlâ, insanı irâde-i ilâhiyye ile muhtâr ve gâyeti'l-imkân olan vecih üzere tasvîr eyledi.*" [383]

Rasim Efendi "*Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanınız*" hadisini zikreder ve şöyle der: "*Allah Teâlâ'ya göre mânâ olan nesne insâna göre sûrettir.*" Hz. Peygamber en yüksek ahlak üzere yaratılmıştır.[384] Bu durum, O'nun bütün isimlerin mazharı olduğuna da işarettir.

Bir kudsî hadîste buyurulur ki: "*İnsanın sırrı benim sırrımdır, benim sırrım onun sırrıdır.*" Rasim Efendi bu hadîs ile sûret hadîsi arasında ilişki kurar. İnsanın sırrı,

---

[375] Tokâdî, *Risâle-i Emânetullâh*, vr. 47a.
[376] Tokâdî, age, vr. 47b.
[377] Seccâdî, age, s. 126.
[378] Rasim Efendi, age, s. 721.
[379] Hicr, 15/87.
[380] Cîlî, age, s. 167.
[381] Buhârî, İsti'zân, 1; Müslim, Birr, 110; Cennet, 28; *Müsned*, 2/ 244, 251, 315, 323, 434, 463, 519.
[382] Ekrem Demirli, "Niyâzi-i Mısrî", *DİA*, XXXVII, 169.
[383] Müstakîmzâde, *Emânet*, vr. 28b.
[384] Kalem, 68/4.

Hakk'ın sırrının zâhiri ve sûreti, hakîkat-ı ilâhî sûreti üzerine zâhir olan hakîkat-i muhammediyyedir. Ve Hakk'ın sırrı da insanın sırrının bâtını ve hakîkatidir.[385]

Mevlânâ buyurur ki:

"Ona demiştir ki: Ben senin lisânın ve basarınım; Ben senin havâssin ve Ben rızan ve gazabınım. Yürü ki, benimle işitir ve benimle görür olan sensin. Sır sensin; ne yeri vardır? Sâhib-i sır sensin."[386]

Bu beyitlerde "*Ben onun sem'i ve basarı olurum*" kudsî hadîsi zikredilir.

Bazı sûfiler, emânete sûret-i Hak,[387] sûret-i Rahmân[388] mânâsını verirler. Harîrîzâde sûret-i ilâhiyyenin sûret-i cem' olduğunu ve onunda sıfât-ı kemâl ile ittisâfı i'tibâriyle vücûd-ı mutlaktan ibâret olduğunu söyler. İnsan, hüviyetiyle sıfât ve zât-ı ilâhiyyeye; ve vücûduyla Hakk'ın vechine; ve taayyünüyle de vahdetine delâlet eder. Sûret-i cem' de insandan başkasında yoktur.[389]

İbn Arabî'ye göre Allah için sûret, O'nun zıt özelliklere (ilahi sıfatlar) sahip bir varlık olduğunu ifade eder. Böylelikle Allah'ı bilebilecek olan insan da zıt özellikleri kendinde toplayan bir varlıktır. Allah'ın Âdem'i kendi sûretine göre yaratması hadisi de şöyle bir anlam kazanmış olur; "Allah insanı zıt özelliklere sahip bir varlık olarak yarattı."[390]

Sûret ile insanın iki el ile yaratılması arasında irtibat vardır.[391] Şimdi o konu üzerinde duracağız.

b. İnsanın Hakk'ın "İki el"i ile Yaratılması

Allah Teâlâ insanı iki eli ile yaratmıştır.[392] Âyet-i kerîmedeki "yedeyn" yani iki el ile sûret-i Hak[393] ve sûret-i halk (âlem)a[394] işâret edilmiştir. Böylelikle iki zıtlığın

---

[385] Rasim Efendi, age, s. 557 ve 618.
[386] Konuk, *Mesnevi Şerhi*, I, 19.
[387] Şeyh Bedrettin, age, s. ;Harîrizâde, *age*, vr. 23a.
[388] Abdullâh İlâhî, *Keşfü'l-Vâridât*, vr.20a'dan naklen, Ekrem Demirli, *Abdullâh İlâhî'nin ..*, s. 41.
[389] Harîrîzâde, age, ay.
[390] Demirli, "Suret", s. 540.
[391] İbn Arabî, *Fütûhât*, VI, 304.
[392] Sâd, 38, 75.
[393] Sûret-i ma'neviyye, sûret-i ilâhiyye ve sûret-i bâtıne olarak da ifâde edilir.
[394] Sûret-i hissiye, sûret-i kevniyye ve sûret-i zâhire olarak da ifâde edilir.

cem'i ifade edilmiş olur. Ahmed Avni Bey "*Allah Teâlâ Âdem'i teşrîf ve ta'zîmden dolayı "iki eli" arasında cem' etti. Bu sebeple Âdem mazhar-ı celâl ve cemâl oldu.*" der.[395] "İki el" lafzı, Allah'ın celâl ve cemâl sıfatlarına işâret eder. Ahmed Avni Bey şöyle der: " *İzlâl ve Müzill, ve darr ve Dârr, ve men' ve Mâni' gibi sıfât ve esmâ-i celâliyyeye Hakk'ın "sol eli"; ve i'zâz ve Mu'izz, ve nef' ve Nâfi', ve atâ ve Mu'tî gibi sıfât ve esmâ-i cemâliyyeye de "sağ el" ta'bîr olunur.*"[396] İbn Arabî, *Fusûs*'unda der ki: "*Sûret-i zâhiresini hakāyık-ı âlemden ve onun sûretinden inşâ eyledi. Ve sûret-i bâtınesini de Allah Teâlâ kendi sûreti üzere inşâ etti.*"[397] İbn Arabî, bu sözlerine " *Ben onun sem'i ve basarı olurum*" kudsî hadîsini delil getirmiştir.

İbn Acîbe de Âdem'de iki zıttın birleştiğini söyler. Bu, diğer yaratıklarda olmayıp sadece Âdem'e has kılınmıştır. Letâfet ve kesâfet; nûr ve zulmet; mânâ ve his; kudret ve hikmet onda toplanmış olup, o semâvî arzî, rûhânî beşerî, ma'nevî ve hissîdir. İki zıttı toplayandır. Âyette geçen iki el için kudret ve hikmet eli der.[398]

Ahmet A. Bey, iki elden kasd edilenin "esmâ-i fiiliyye" ve "esmâ-i infiâliyye" olduğunu söyler. Biri müessir olup ulûhiyet mertebesine, diğeri de müesser bih olup imkân mertebesine raci'dir.[399]

Kâşânî, bu âyeti "*Hazret-i vâhidiyette cem'iyet-i ilâhiyye hâsıl olmak için cemâl ve celâl, kahır ve lutuf sıfatlarımla ve kahır ve muhabbet sıfatlarımın tahtında münderiç olan mütekabil cemî' isimlerimle halk eylediğim*"[400] şeklinde tefsîr eder.

İbn Arabî ellerin güç demek olduğunu söyler ve şöyle devam eder: "*Allah Teâlâ, insanın yaratılışının kemâl üzere olmasını dileyince, iki elini bir araya getirmiş ve kendisine âlemin bütün hakîkatlerini vermiş, bütün isimlerinde o yaratılışa tecellî etmiştir. Böylece Âdem'in yaratılışı, ilahî ve kevnî sûreti hâiz olmuş, Allah kendisini âlemin rûhu, âlemin bütün sınıflarını ise –kendisini yöneten rûh karşısında- bedenin*

[395] Konuk, *Fusûs*, I, 165.
[396] Konuk, *Fusûs*, I, 162
[397] Konuk, *Fusûs*, I, 165.
[398] İbn Acîbe, age, s. 60.
[399] Konuk, *Fusûs*, III, 177.
[400] Kâşânî, *Te'vîlât*, III, 34.

uzuvları gibi yapmıştır."[401] İnsanın nasutî ve lahutî yönü bir arada içeriyor olması, yaratılışının kemâline işarettir.

Yine bir kudsî hadîste "*Allah, Âdem'in çamurunu kırk sabah yani kırk gün mayaladı, yoğurdu. Sonra yed-i kudretiyle bir araya topladı*" buyurulur.[402] Bu hadiste de Allah'ın insanın yaratılışına gösterdiği özeni görmek mümkündür.

c. İnsanın "Ahsen-i Takvîm Üzere" Yaratılması

İnsan, ahsen-i takvîm üzere yani en güzel bir biçimde yaratılmıştır.[403] Bu ahseniyet sadece insan da vardır. İnsan böylece eşref-i mahlûktur.

Emânete ahseniyyet ile vasıflandırılmış takvîm-i insânî denilir.[404]

5. Aşk

Aşk, "ifrât-ı muhabbet", "Hak Teâlâ'dan bahs", "dert ve belâ", "esrâr-ı Hüdâ'nın usturlâbı"[405] "kalpte ortaya çıkan ve seveni yakan bir ateş"[406] olarak tanımlanır.

Aşk, tarikatın en önemli rüknü olup onu ancak terakkî ve tekâmül mertebelerini aşmış kâmil insan anlayabilir. Hakîkî aşk da âşığın aşkın kemal mertebesinde kendisinden habersiz hale gelip kendisi ile maşuku arasında bir şey görmemesidir.[407] "*İman edenler Allah'ı daha şiddetle severler*"[408] âyetindeki "şiddetli sevgi"den maksat aşktır.

Müstakîmzâde haml-i sakîl ve kâr-ı girân olarak gördüğü aşkı şöyle tanımlar: "*Aşk bir hemmdir ki insân cümle-i humûm ile şuğlü terk ettirip kendi fikrine hasr ile meşgûl ve mahkûm eder.*"[409]

---

[401] İbn Arabî, *Fütûhât*, IX, s. 162.
[402] Aziz Mahmud Hüdâyî, *Hulâsatu'l-Ebrâr*, s. 70; Ahmed Yılmaz, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadîslerdeki Dayanakları*, s. 103.
[403] Tîn,95/4.
[404] Müstakîmzâde, *Emânet-i Ma'rûza,* vr. 28a.
[405] Rasim Efendi, age, s. 786.
[406] Seccâdî, age, s. 49.
[407] Ruzbihân Baklî, *Şerh-i Şathiyyât*'tan naklen Seccâdî, age, s. 49-50.
[408] Bakara, 2/165.
[409] Müstakîmzâde, age, vr. 29a.

"Küntü kenzen" hadîsi, hem ilâhî aşkın kaynağı hem de âlemlerin var olma sebebidir. Yine Allah aşk yüzünden Hz. Peygamber (s.a.s.)'e "*Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım*" demiştir.[410] Varlığın her zerresinde aşkın izi vardır.

Mevlânâ'ya göre aşk Allah sırlarının usturlâbıdır. Âşıklık da bizler için o âleme kılavuzluk edendir.[411]

Mesnevî'de aşk hakkında şöyle buyurulur:

"*Aşk, iki âleme de yabancıdır; aşkta yetmiş iki türlü divanelik var! Aşk, pek gizlidir ama şaşkınlığı meydanda... Padişahların canları bile ona hasret çekmektedir. Aşk dini, aşk mezhebi, yetmiş iki şeriatta da dışarıdır. Padişahların tahtları, aşka karşı alelâde bir tahta parçasından ibarettir. Aşk çalgıcısı, semâ vaktinde şunu çalar: Kulluk bir bağdır, efendilik baş ağrısı! Şu halde aşk nedir? Yokluk deryası! Aklın ayağı, orada kırıktır! Kulluk da malûm sultanlık da... âşıklık bu iki perdeden gizli!*"[412] Aşk, ne kulluğun ne de sultanlığın sınırları içerisindedir. O, terkin de terk edildiği fenâ âleminin içindedir.

"*Bağlar, köşkler, ırmaklar, aşk yüzünden gözüne külhan gibi görünüyordu. Aşk, kızıştı da akın etti mi bütün güzeller, göze çirkin görünür. Aşk gayreti, zümrüdü bile insanın gözüne pırasa kadar âdi gösterir.*"[413] Aşk insanı dünyevî her türlü varlıktan çekip alır, dünyanın güzel görülen her türlü şehevî ve nefsânî arzularına karşı bîgâne kılar ve yücelikler âlemine ulaştırır.[414]

Sem'ânî, libâs-ı muhabbeti giydikten sonra emânet arz edilmiştir der. Seven, taşıyandır. Tahayyürün de muhabbet şeraitinin bir rüknü olduğunu söyler.[415]

Emânet edilen aşk, emr-i şedîd ve belâ-yı azîmdir.[416]Yine onun ağırlığından bahseden Bursevî, dağlarda, semâvat ve arzda tesbîh ve tahmîd olup derd-i aşk

---

[410] *Mesnevî,* V, b. nr: 2737-39.
[411] *Mesnevî,* II, b. nr. 1529.
[412] *Mesnevî*, III, b. nr: 4719-24.
[413] *Mesnevî*, IV, b. nr: 865-66.
[414] Sâfi Arpaguş, *Mevlânâ ve İslâm*, İstanbul: Vefâ, 2007, s. 606. Mevlânâ'da aşk anlayışı için bkz. age, s. 598-626.
[415] Sem'ânî, age, s. 342.
[416] Azîzüddîn Nesefî, *İnsân-ı Kâmil* (trc. Ahmet Avni Konuk, haz: Sezai Fırat), İstanbul: Gelenek, 2004, s. 234.

olmadığını, kuvvetin tahammül-i aşktan hâsıl olduğunu söyler ve şöyle devam eder: "*nefs aşk ve onun levazımı olan belâyânın cümlesi bâr-ı girândır ki melek cibâli bir kanadı üzerine almağa kadir olur, ama aşkın bir zerresini üzerine almağa kadir olmaz. Zîrâ, melek sevâb ve azâb ehlinden değildir. Cehennem ise hitâb edip "Ya Rabb, eğer ben sana âsî olsam beni ne ile ta'zîb ederdin?" dedik de cevabında: "Nâr-ı Kübram ile azab ederdim sana ki, ol nâr aşktır" diye buyurdu.*"[417] Kendisinde günahkârların cezalandırıldığı cehennem ateşinin cezalandırılması aşk ateşi iledir.

Mevlânâ, aşk yüzünden insanın zalûm ve cehûl olduğunu söyler: "*Aşkın fazlı insanı fuzûl etti; bu ziyâde isteyicilikten zalûm ve cehûldür.*" [418]

Emânetin Allah sevgisi olduğunu söyleyen Chittick'e göre, Âdem sevgisinin ayrılık ateşi ile güçleneceğini bildiğinden yasak meyveyi yemiştir.[419]

6. Akıl

Akıl, insandaki idrak kabiliyetine verilen ad[420], Hak ile bâtılı birbirinden ayırd etmeye yarayan nur, Allah'a ibâdete ve cennete girmeye vasıta olan düşünce, kulluk yapmaya âlet olan fikir, ibâdetin yolunu gösteren ışık[421] şeklinde tarif edilir.

Akıl, eşyayı birbirine bağlaması yani onları varlığa ve varlığı onlara bağladığı için raptetmek anlamından dolayı "akıl" diye isimlendirilmiştir.[422] Tasavvufta aklın fonksiyonu kalple irtibatlandırılmıştır. Buna dayanak olarak da "*Onlar, kalbleriyle aklederler*"[423] âyet-i kerîmesi gösterilir.

Ebû Hanîfe, Allah'ın misak esnasında Âdem'in zürriyetini bellerinden çıkarıp onları akıl sahibi yaptığını söyler.[424]

---

[417] Bursevî, *Kitâbü'n- Netîce,* II, 369.
[418] Konuk, *Mesnevî Şerhi,* VI, 601.
[419] Chittick, age, s. 253.
[420] Cebecioğlu, age, s. 44.
[421] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 35.
[422] En-Nablûsî, age, s. 206.
[423] Hac, 22/46.
[424] Numan b. Sabit Bağdadi Ebu Hanife, *Fıkh-ı Ekber ve İzahı* (trc. Sabit Ünal), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1957, s. 41.

Sûfî müelliflerin akıldan anladıkları ile diğer âlimlerin akıldan anladıkları bir değildir. Onlar genelde akıl ile akl-ı evvel, akl-ı küll olan "varlığı Rabbinden kabul eden ilk cevher"i[425] kast ederler.

Aklın ilk yaratılmış olduğuna dair hadisler vardır; *"Allah'ın ilk yarattığı akıldır"*[426] *"Allah'ın yarattığı ilk şey akıldır; ona 'ileri yönel' dedi, o da yöneldi; 'dön' dedi, döndü. Sonra izzet ve Celâlime and olsun, senden daha güzel bir şey yaratmadım; seninle tutar seninle veririm."*[427] Bu rivâyetlerde geçen ilk akıl ile hakîkat-i muhammediyye kast edilmiştir.

el-Halîmî (403/1012)'ye göre, emânet âyetindeki mânâ aklın ve hayatın faziletine ve şerefine delâlet eder. Ve insan bu ikisi sebebiyle teklîf ve taabbüde yaraşır oldu. Akıl ve hayat olmazsa ihtiyar da olmaz.[428]

Râgıp el-İsfehânî *Müfredât*'ında emânete akıl der.[429] Müstakîmzâde akıl olmasının sebebini *"mea mekâdiretü'l-mütefâvite menât-ı teklîf olması"* olarak açıklar. Herkes aklı miktarınca mükelleftir. Bu yüzden mecnunlar teklîf ile sorumlu tutulmamışlardır.[430]

7. Latîfe

Latîfe, sır, ince mânâ[431] anlamındadır. Latîfe, rabbânî ve insânî olmak üzere ikiye ayrılır; "Latîfe-i Rabbâniyye", insanı insan yapan ve onun hakikatini oluşturan rûhânî cevherdir, bu ilâhî latifenin nefse en yakın mertebesi de "latîfe-i insâniyye"dir. İnsânî latîfeye kalb, nefs-i nâtıka, hakîkat-i insân da denilmektedir.[432]

---

[425] Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü,* s. 396.
[426] Aclûnî, age, I, 309 (823).
[427] Aclûnî, age, I, 275 (723); 309 (823)
[428] Ebû Abdullah Hüseyin b. Hasan el-Halimi, *el-Minhac fî şuabi'l-iman* (thk. Hilmi Muhammed Fude), y.yok: Dârü'l-Fikr, 1979, III, s. 25.
[429] Râgıp el-İsfehânî, *age*, s. 143.
[430] Müstakîmzâde, *Emânet-i Ma'rûza*, vr. 26a.
[431] Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 475.
[432] Osman Türer, "Latife", *DİA*, XXVII, 110.

Letâif-i hamse, rûhun beş tavrı olup kalb, rûh, sır, hafî, ahfâdır. Letâif-i sitte de bunlara nefs latifesinin ilave edilmesidir.[433] Nakşbendiyye tarikatında bu latîfeler iç içe sayılır, tasfiye kalbden başlayıp sırayla devam eder.[434]

Türer emânet âyetini verip "*İnsandaki bu latife Allah Teâlâ'nın "kün" emriyle yaratılmıştır, ancak ölümsüzdür; bedenin ölümüyle ölmez. Cisim ve araz değildir; kendi kendiyle kaimdir. Hem kendini hem yaratıcısını hem de evreni idrak eder. Bu özellikleriyle emir ve nehiylere muhatab kılınmıştır*" der.[435] İbn Haldun (808/1406) da *Şifâü's-sâil* adlı eserinde emânete latîfe demektedir.[436]

8. Mîsâk

Mîsâk, sağlam ahit demektir.[437] Emânete ahd, sözleşme, ilâhî muâhede denilmiştir.[438] Bu emânet, elest bezminde "belâ" cevabı ile yüklenilmiştir. Seyyid Abdurrahmân el-Fâsî'den der ki: "*Emânet, gaybda rubûbiyetine şehâdet ettirdikten sonra tevhîd ahdinden onlardan aldığıdır.*"[439]

Kur'ân-ı Kerîm'de elest bezmindeki ahdin yüklenilmesi şöyle anlatılır: "*Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulblerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" demişti. Onlar da, "Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)" demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, "Biz bundan habersizdik" dememeniz içindir.*"[440]

İbn Arabî mîsâk anlayışında fıtrata yer verir. Hz. Peygamber "*Her doğan İslam fıtratı üzerine doğar*"[441] demiştir. İbn Arabî der ki: "*Bu fıtrat, Tanrı'ya verilmiş saf ahittir. Hiç kimse onu zorla alıp Hak'tan soyutlayamaz. Bu ahit daima ona tahsîs edilmiştir.*"

---

[433] Cebecioğlu, age, s. 398.
[434] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,* s. 307. Nakşbendiyye'de letâif konusu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Necdet Tosun, *Bahâeddîn Nakşbend Hayatı, Görüşleri, Tarîkatı,* İstanbul: İnsan, 2007, s. 307-311.
[435] Türer, agm, s. 110.
[436] İbn Haldun, *Tasavvufun Mahiyeti Şifâü's-Sâil* (haz. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergâh, 1977, s. 102-103.
[437] Suad Hakîm, age, s. 467.
[438] Seccâdî, age, s. 62; Hasan Kamil Yılmaz, "Emânet ve Ehliyet"
[439] İbn Acîbe, age, s. 59.
[440] A'râf, 7/172.
[441] Müslim, Kader, 6.

Allah'a verilen söz sorumluluğu gerektirir.[442] Bu emânete teklîf anlamı verilmesiyle yakından ilgilidir.

9. Tekâlîf-i Şer'iyye

Râzî *"Teklîf, insana tabiatında olanın aksini emretmektir"*[443] ve *"Teklîf, ancak her iki şeyi (cüziyyâtı ve külliyyâtı) idrâk edenlere yapılır"*[444] der. Küllî ve cüz'îyi idrâk eden ehl-i idrâk olan insandır. Behâim yani hayvanlar sadece cüz'îyi idrâk eder, melekler de küllü bilip cüz'îyi idrâk edemezler. Teklîf ehli her ikisini de idrâk etmektedir.[445]

İbâdetin insan üzerine farz kılınması insadaki câmiiyyet sebebiyledir.[446] Teklîf, irâde, ihtiyar onun mazhariyetinin gereğidir.[447] İnsanın fazileti arttıkça yüklendiği ağırlık, sorumluluk da artmıştır. Anlaşılıyor ki teklifin kendisi emânet değil, emâneti yüklenmenin bir gereğidir.

İnsanın sorumlu tutulmasının amacını açıklar nitelikte Tokadî der ki: *"Emr-i Rabbânî ve izn-i sübhânî ve ahkâm-ı şer'iyye ve âdâb-ı mer'iyye ve ahvâl-i tarîkat ve emr-i ibâdet ve itâat bi'l-cümle bu hakîkat-i vücûdun kemâl eylemesi içindir."*[448]

"Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım"[449] âyet-i kerîmesinde buyurulduğu üzere cinler de mükellef kılınmıştır. Fakat insan emânet âyetiyle de anlaşıldığı üzere özel kılınmıştır.[450]

Abdülaziz b. Sâlih master tezinde "Teklifin Hakikati (Emânetin Yüklenilmesi)" başlığı altında teklifin islamda ahlâkî yöntemin kuralı olduğunu söyler. [451]

Emânete teklif, tâat, ibâdet denilmektedir.[452] Genel rivâyetler de bu anlamı destekler niteliktedir. İnsanın sorumlu tutulduğu her şey emânet kapsamına girer.

---

[442] Ahzâb, 33/15.
[443] Fahreddin Râzî, *Tefsîr-i Kebîr mefâtîhu'l-gayb* (trc. Suat Yıldırım, vd.), Ankara: Akçağ, 1994, XVIII , 302.
[444] Râzî, age, s. 305.
[445] Müstakîmzâde, *Tenvîrü'l-emânet*, vr. 21b.
[446] Tokâdî, age, vr. 42a-42b.
[447] Konuk, *Mesnevî Şerhi*, XI, 85.
[448] Tokâdî, *age*, vr. 47a.
[449] Zâriyât, 51/56.
[450] Alûsî, *Rûhu'l-Meânî*, s. 139.
[451] *Delilü'r-resaili'l-câmiiyye*, Mekke: Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, 1983, s. 52.

Zemahşerî (538/1144) emânete tâat anlamını verip varlığın gereği olduğunu söyler.[453] Taberî (310/923) de emânetin tâat, farzlar, din, hudûd ve insanların emânetleri olduğunu aktarır.[454] Kurtûbî (671/1273) dinin bütün görevleri ve farzlardır der.[455] Hz. Ali de bir sözünde emânetin namaz olduğuna dikkat çekmiştir. [456]

Emânetin edasında sevab, eda edilmemesinde ikâb olduğuna dair rivayetler vardır. Allah emâneti Âdem'e arz ettiğinde Âdem onun içinde ne olduğunu sorar. Allah buyurur ki: "*İyilik yaparsan mükâfat alırsın, kötülük yaparsan cezayı hak edersin.*" buyurmuştur.[457] Yine bir diğer rivayette de riayete karşılık, iyilik, cömertlik ve cennette hüsn-i sevâp varken, gereği şekilde riayet edilmezse de azab, ikâb ve cehenneme atılma olacağı söylenir.[458]

Teklîfi edâ edememekten kaynaklanan ikâb da âlem için emâneti yüklenmekten çekinmenin ana sebeblerindendir. Bu yüzden insan dışındaki varlıklar, ihtiyar ve sorumluluktan uzak durmuşlardır. Mevlânâ, Cibrîl (a.s.)'ın Âdem'in yaratılmasında arzdan bir avuç toprak almasını anlatırken arz Cibrîl (a.s.)'a şöyle der: "*Allah için beni bırak, teklîf ve hatar keşâkeşlerine götürme!*" Ahmet Avni Bey bu beyti şöyle açıklar: "*Allah için beni bırak, beni cism-i Âdem şekline koyup teklîf-i ilâhî ve bu teklîf-i ilâhîyi icrâ edememek tehlikesi ve ıztırâbı ve gamına götürme!*"[459]

10. Tevhîd

Tevhîd, Allah birdir demek ve birlemek anlamına gelir.[460] Sûfîlerin birçok tevhîd tarifi vardır. Bunlardan bir kaçı şöyledir; Zünnûn Mısrî der ki: "*Tevhîd, Allah Teâlâ'nın kudreti tabii bir şekilde olmaksızın eşyanın içindedir. O eşyayı vasıtasız ve illetsiz olarak yaratmıştır, her şeyin varoluşunun illeti ve sebebi onun yaratıcılığı ve irâdesidir. Yaratıcılığı ve irâdesinin bir illeti ve sebebi yoktur. Ne tasavvur edersen et,*

---

[452] Râzî, age, s. 302; Elmalılı, age, VI, 342.
[453] Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf an hakaiki't-tenzil ve uyunü'l-ekavil fi vücuhi't-te'vil - el-Keşşaf an hakaiki gavamizi't-tenzil ve uyuni'l-ekavil fi vücuhi't-te'vil*, Beyrut : Dârü'l-Fikr, 1983/1403, III, 277. Aynı ifâde Bursevî tefsîrinde de geçer.
[454] Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984, XII, 53-56.
[455] Kurtûbî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân* (trc. M. Beşir Eryarsoy), İstanbul: Buruc, 2002, XIV, 202.
[456] Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî, *el-Lüma'*, s. 139; el-Mâverdî, age, s. 144.
[457] Taberî, age, s. 54.
[458] İbn Kesîr, age, s. 523. Benzer rivâyet için bkz. Hâkim, *Müstedrek*, IV, 1344 (Kitâbü't-Tefsîr, 3580)
[459] Konuk, *Mesnevî Şerîf Şerhi*, IX, 508-509.
[460] Seccâdî, age, s. 481; Kuşeyrî, *Risâle*, s. 386.

aklına hangi sûret gelirse gelsin Allah o değildir, onun zıddıdır, diyebilmendir", Cüneyd "*Ahadiyetindeki kemâl ile beraber vâhidiyetini tahkîk için Muvahhat'ı fert hâle getirerek, onun doğurmayan ve doğrulmayan vâhit olduğunu kabul etmek, bunu yaparken teşbihe, tekfiye, tasvire ve temsile kaymadan eşi, dengi ve zıddı bulunduğunu reddetmek ve: "O'nun misli gibi bir şey yoktur"*[461] *İçinde her nevî eser ve şeklin izmihlâle uğradığı bir mânâdır, bu mânâda bütün bilgiler mahvolur. Neticede Allah Teâlâ ezelde olduğu gibi olur*", Ruveym "*Beşerî eserlerin silinip ulûhiyetin tecerrüt etmesidir*", İbn Atâ "*Tevhîdin alâmeti, tevhîdi unutmaktır. Bu ise kalpte tek olan Hakk'ın kāim olmasıdır"*[462], "*O'nu tek olarak görmendir. Bu ise Hakk'ın seni sana göstermemesidir.*"[463]

Cüneyd tevhîdi dört mertebeye ayırmıştır. Son mertebe olan dördüncü mertebede kulun sonu evveline döner. Onun evveli olmazdan önceki hayatıdır. Cüneyd elest bezmini buna delil olarak gösterir. "*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*" hitabına Allah'ın kudreti ve irâdesiyle saf, mukaddes rûhlar cevap vermiştir.[464] Orada soran ve cevabı alan gerçekte sadece Allah'tır.[465]

Tevhîdde söz yer almaz. Kendisine sûfîlerin tevhîd görüşü sorulan Ebû İslâm el-Ensârî şöyle cevap verir:

"Bir'i kimse birlemedi

Birleyen herkes inkârcıdır

Onun niteliğinden söz edenin birlemesi

Boştur; Bir onu geçersiz kılmıştır

Onun kendisini birlemesi tevhîd

---

[461] Şûrâ, 42/11.
[462] Kuşeyrî, *Risâle*, s. 386-390.
[463] Kelâbâzî, age, s. 195.
[464] Ateş, *Cüneyd Bağdâdî Hayatı, Eserleri ve Mektupları*, İstanbul: Sönmez, 1969, s. 156; Serrâc, *Lüm'a*, s. 29.
[465] İsmail Rusûhî Ankaravî, *Osmanlı Tasavvuf Düşüncesi Makâsıd-ı Aliyye fî Şerh-i Tâiyye*, İstanbul: Vefa, 2007, s. 340.

Başkasının nitelemesi inkârdır."[466]

توحيده اياه توحيده [*O'nu birlemek sadece O'nun birlemesidir*] denilmiştir.[467] Bir sûfî "*Tevhîdde halk yoktur. Allah'ı tevhîd eden Allah'dan başkası değildir. Tevhîd Hakk'a aittir. Halk ise tufeylîdir*" demiştir.[468] Cüneyd der ki: "*Tevhîd ilmi tevhîdin vücûduna zıttır. Tevhîdin vücûdu da ilmine zıttır.*" Yani kul vecd halinde tevhîde erdiğinde onda tevhîdin ilmi olmaz, tevhîd ilmi olduğunda ise tevhîdin varlığı yok olmuştur.[469]

Müstakîmzâde emânete tevhîd demektedir: "*Ol emânet inde ashâbi'l-hakîka vasl-ı üryânîdir ki, sıfâttan kat'-ı nazar zât-ı baht-ı vâcibü'l-vücûdu tevhîd-i mücerreddir.*"[470] Müstakîmzâde birçok görüşü sıraladıktan sonra kendi görüşünü bu şekilde belirtmiştir.

Niyâzî Mısrî bu sözleri açıklayıcı nitelikte buyurur ki:

"Aradan iskāt idüp cümle izâfâtı hemîn

Hak vücûdı âşkâre gayrısı pinhân gerek

Çünki ârîdür izâfâtdan vücûdı dilberün

Zevk-i küllî isteyen âşık dahi üryân gerek."[471]

Emânete tevhîd anlamı veren bir diğer sûfî İbn Atâ da "*Emânet, tevhîdin tefrîd yolu üzerinde tahkîkidir*" der.[472]

Tevhîdin son haddine ulaştıktan sonra gelen mertebe hayret ve dehşettir.[473] Hz. Peygamber (s.a.s.) "*Rabbim senin hakkındaki hayretimi artır*"[474] buyurmuştur. Bu

---

[466] Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 168.
[467] Müstakîmzâde, *Emânet-i Ma'rûza*, vr. 31a.
[468] Serrâc, *Lüma'*, s. 31.
[469] Kuşeyrî, *Risâle*, s. 389.
[470] Müstakîmzâde, age, vr. 31a.
[471] Niyâzî-i Mısrî, *Divân*, s. 124.
[472] Sülemî, *Hakāik*, vr. 222a; Ruzbihân, *Arâis*, s. 161.
[473] Kuşeyrî, *Risâle*, s. 387.
[474] Ahmet Yıldırım kaynağının bulunamadığını söyler. Bkz. age, s. 260.

sebeble şöyle denilmiştir: "*Allah'ı bilenin dili kısalır.*"[475] Sem'ânî de tahayyürün muhabbet şeraitinin bir rüknü olduğunu söylemiştir.[476]

11. Feyz

Feyz sözlükte "akma, fazla suyun yatağından taşması, bir haberin şâyi olması, bir sırrın ifşâ edilmesi"[477] olarak geçer. Sûfîler feyze zât-ı vücûd-i mutlak, envâr-ı Muhammediyye ile hâsıl olan, tecellî-i hubbî ve nefes-i rahmânî anlamını verirler.[478] Sûfîler varlığın zuhûr ve tecellîsini açıklarken "feyz" kavramını kullanırlar.

Sûfîler feyzi ikiye ayırmışlardır: Feyz-i akdes, hazret-i ilmiyede, sonra ameliyede eşyanın varlığını ve isti'dâdlarını gerektiren zâtî, hissî tecellîden ibarettir. Feyz-i Mukaddes de hâricde bu a'yânın isti'dâdlarının iktizâ ettiği şeyin zuhûrunu gerektiren esmâî tecellîlerden ibârettir.[479]

Necmeddîn Dâye emânetin hakikatinin bilâ-vâsıta feyz-i ilâhî olduğunu söyler. Allah'ın sıfatlarından olup onu hiç kimse sahiplenemeyeceği için emânet diye isimlendirilmiştir.[480] Bir hadiste ان الله خلق الخلق فى ظلمة ثم رش عليه من نوره[*Allah mahlûkatı zulmette yarattı, sonra onların üzerine nurundan saçtı*][481] buyurulur. Allah'ın nurunun saçılması isabet ettiği için bilâ-vâsıta feyz-i ilâhînin kabûlüne müsteid oldular. Nisâbûrî (850/1446) de emânetin bilâ vâsıta feyz-i ilâhî olduğunu söyler.[482] Emâneti üç mertebeye ayıran Bursevî, üçüncü mertebede feyzi zikreder.[483]

12. Marifet

Marifet, kendinden önce bilmeme bulunan bir bilme, bir şeyi olduğu gibi idrak etmektir.[484]

---

[475] Aclûnî, age, II, 344 (2533).
[476] Sem'ânî, age, s. 342.
[477] Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatler*, İstanbul: İFAV, 2004, s. 235.
[478] Mustafa Rasim Efendi, age, s. 877.
[479] Seyyid Şerif Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât* (trc: Arif Erkan), İstanbul: Bahar, 1997, s. 173.
[480] Necmeddîn Dâye, *Bahr*, vr. 390b; Me'mûnî, *Risâle*, vr. 3b.
[481] Tirmizî, İmân, 39;*Müsned*, II, 176.
[482] Nizâmeddîn en-Nisâbûrî, *Garâibü'l-Kur'ân ve regâibü'l-Furkân* (thk. İbrahim Atve Avaz), Kahire: Mustafa el-Bâbi el-Halebi, 1968, XII, 34.
[483] Bursevî, *Rûh'ul-beyân*, III, 164.
[484] Cürcânî, age, s. 216.

Sûfîler وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ [*Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.*][485] âyetini ليعرفون "*beni bilsinler, tanısınlar diye*" tefsîr ederler.[486]

Marifet ve tevhîd arasında bir irtibât vardır. Cüneyd "*İbâdetin başı Allah'ı bilmek (marifet), Allah'ı bilmenin başı da Allah'ı birlemek (tevhîd) tir*" der.[487]

Sûfîlere göre bizler Allah'ı bilmekten acizizdir. Allah bize kendisini ne kadar tanıtırsa biz de O'nu o kadar biliriz. Cüneyd der ki: "*Marifet, Hakk'ın ilminin var olduğu yerde senin bilgisizliğinin mevcut olmasıdır. Aslında ârif de O'dur, ma'rûf da.*"[488] Sehl b. Abdullâh : "*Marifet, bilgisizlik hakkındaki bilgidir*"[489]der.

Sûfîlerin özellikle üzerinde durdukları konu marifet-i nefstir. Nefislerde Allah'ın âyetleri bulunmaktadır.[490] "*Nefsini bilen Rabbini bilir*" buyurulur.[491] Mustafa Râsim Efendi bu hadîs ile "*İnsanda vedîatullâh olan sır murâd olundu*" der. Yani insan kendisindeki Allah emâneti olan sırrı bilse, rabbisini bilmiş olur.[492] Emânet âyetini zikreder, der ki: "*Bu âyette emânetten murâd, Hakk'ın varlığıdır. Kendini ve halkı aradan çıkarıp varlığı Hakk'a verirse, ol kimse emâneti sâhibine vermiş olup azabdan emîn oldu ve kendini cehlden ve zulmden halâs etti ve nefsini bilip rabbisini bildi. Nefsini bilmek mânâsı budur.*"[493]

13. İmân

İnanmak, inanç anlamında olup kalb ile tasdik, dil ile ikrardır.[494] Sûfîler imanı, "vuslat derecesine ermek", "ulûhiyeti seyretmek", "sadece bir olanı görmek" şeklinde tarif edip, aşk ve hakikat mertebesini iman mertebesinin üstünde görmüşlerdir.[495]

Allah Teâlâ buyurur ki: كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ [*Allah onların kalblerine imanı yazmış ve onları kendi katından bir rûh ile desteklemiştir.*][496]

---

[485] Zâriyât, 51/56.
[486] Aziz Mahmud Hüdâyî, *Sohbetler* (haz. Sâfi Arpaguş), İstanbul: Vefâ, 2006, s. 246.
[487] Ateş, *Cüneyd Bağdâdî Hayatı, Eserleri ve Mektupları*, s. 150.
[488] Kelâbâzî, *Taarruf*, s. 97.
[489] Kelâbâzî, age, ay.
[490] Fussilet, 41/53; Zâriyât, 51/21.
[491] Aclûnî, age, II, 343 (2532).
[492] Rasim Efendi, age, s. 1093.
[493] Rasim Efendi, age, s. 1057.
[494] Cebecioğlu, age, s. 308.
[495] Cebecioğlu, age, ay; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 246.

Hadiste imânı olmayanın emâneti yoktur, buyurulur. Müşrikler ve kâfirler bu sebeble emânete hiyanet etmişler ve azaba müstehak olmuşlardır.

Müstakîmzâde emânete iman diyenlerin olduğunu söyler ve şöyle devam eder: "*Şerâyit-i kesîre ve aksâm-ı vefîre ile maan vedîattır.*"[497]

14. Kelâm-ı Hak

Kelâm, Arapça söz anlamında olup tasavvuf ıstılâhı olarak taayyün, belirme, zâhir olma, meydana çıkmayı ifade eder.[498]

Allah'ın kelâmı, Allah'ın zâtıyla kaimdir, kadîmdir, ezelîdir. Bu yüzden mahlûk değildir.[499] Cîlî "*Kelâm-ı ilâhî, Hakk'ın ilmini izhâr i'tibâriyle, tecelli-i ilmîsinden*" ve "*fi'l-cümle sıfat-ı vâhide-i nefsiyyeden ibârettir*" der.[500]

"*İnsan ve Kur'ân ikiz kardeştir*" hadisi insan ve Kur'ân arasındaki ilişkiyi gösterir. Bu hadisten anlaşılan odur ki, Kur'ân ve insan aynı hakikatten gelmektedir. Kur'ân da insan gibi mertebelere sahiptir. İnsan aşağı mertebeye indiğinde et ve kemik bürünerek insan adını alır. Kur'ân ise savt ve harfe bürünür. Kur'ân'ı Kerim'in gizli bir kitap içinde olduğu buyurulur.[501] Bu da gösteriyor ki, elimizde tuttuğumuz mushafın ötesinde bir kitap daha vardır.[502] Kâşânî "kitâb-ı meknûn"un mahall-i kaza ve rûh-u Muhammedî'nin me'vâsı belki aynı olan rûh-u evvel olduğunu söyler.[503]

Bursevî "*Kur'ân, sûret-i insan ve sûret-i Rahmânı câmi'dir. Zira cemî'-i hakāikı müştemildir ve kenz-i mahfînin sırrıdır. Onun için insan Kur'ân'dır, yani hakāikı câmi'dir*" der.[504]

---

[496] Mücâdele, 58/22.
[497] Müstakîmzâde, *Emânet-i Ma'rûza*, vr. 31a.
[498] Cebecioğlu, age, s. 441.
[499] Ebû Hanîfe, age, s. 27-28.
[500] Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, s. 161.
[501] Vâkıa, 56/77-78.
[502] Mahmud Erol Kılıç, *Evvel'e Yolculuk* (konuşan: Sadık Yalsızuçanlar), İstanbul: Sufi Kitap, 2008, s. 104-105.
[503] Kâşânî, *Te'vîlât*, III, s. 153.
[504] Bursevî, *Kitâbü'n-Netîce*, I, s. 83

Konevî, insanın "kitâb" diye isimlendirilmesinin sebebini şöyle açıklar: "*İnsan, (vücub ve imkân hükümlerini) kendinde toplayıp, küllî vücûb hükümleri ile imkân hükümlerine sahip olduğu için, "Kitâb" diye isimlendirilmiştir.*"[505]

Emâneti insan-ı kâmilden başka yüklenen yoktur. Efendimiz "*Kur'ân benim üzerime cümle-i vâhide olarak inzâl olundu*" hadisiyle bu mânâya işaret buyurmuştur.[506]

Bursevî, Kur'ân'a emânet-i ilâhiyye-i sakîle der ve insandan başkasının o emânete tahammül edip mü'temen olamadığını söyler.[507] Âyette de buyurulduğu gibi Kur'ân-ı Kerîm'in indirilmesine dağlar güç yetiremezken insan-ı kâmil güç yetirmiştir.[508] Kur'ân-ı Kerîm'in ağırlığını ifade eden âyet-i kerîme şudur: إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا [*Şüphesiz biz sana (sorumluluğu) ağır bir söz vahy edeceğiz.*][509]

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا [*De ki: "Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave etsek (denizlere deniz katsak); Rabbimin sözleri tükenmeden önce denizler tükenirdi"*][510] buyurulur. Bursevî Allah kelâmına bir son olmadığını ve O'nun kelâmından murâdın da rahmânî nefes üzerine açılan bu taayyünât vücûdu olduğunu söyler.[511]

Müstakîmzâde, emânete kelâm-ı Hak dedikten sonra peygamber ve nebilere verilen kitap ve sahifeleri nakleder.[512]

15. Nutk ve Nefs-i Nâtıka

Nutk, vücûd-i mutlaktır.[513] Nefs-i nâtıka ise, "külliyât ve cüziyyâtı müdrik olup, cisme tedbîr ve tasarrufu taalluk eden bir cevher-i mücerreddir."[514]

Müstakîmzâde, nefs-i nâtıka hakkında şu şekilde bahseder: "*Bir cevher-i mücerred-i yektâdır ki işâret-i hissîye nâkābil ve bedeni müdebbir ve kendini ve gayrı*

---

[505] Konevî, *Fükûk*, s. 25.
[506] Cîlî, age, s. 178.
[507] İsmail Hakkı Bursevî, *Kitâbü'n-Netîce*, II, 175.
[508] Haşr, 59/21.
[509] Müzemmil, 73/5.
[510] Kehf, 18/109.
[511] İsmail Hakkı Bursevî, *Kenz-i Mahfî* (sad. Abdülkadir Akçiçek), İstanbul: Rahmet, 1967, s. 57.
[512] Müstakîmzâde, *Emânet-i Ma'rûza*, vr. 28a.
[513] Rasim Efendi, age, s. 1121.
[514] Konuk, *Fusûs*, III, 33.

dânâ ve ahvâl-i cism ve gayrı âlim ve âgâhdır. Hilkati beden ile beraberdir. Ve tekaddüm ve teahhuru yoktur. Havâss-i aşere zâhiren ve bâtınen onun huddâmıdır."[515]

Ahmed Avni Bey insan "nutuk sahibi bir hayvandır" diye tarif edildiğinde onun zâhirinin ve bâtının ayrıldığını söyler. "Nutuk" onun bâtını, "hayvan" da cismi ve zâhiridir.[516] Önceden de belirttiğimiz gibi insanın bâtını Hakk'ın zâhirinden oluşur.

Bazıları emânetin nefs-i nâtıka olduğunu söylemişlerdir.[517] Hâkānî, manzum eserinde emânete "*Zülcelâl'in nutku*" der:[518]

"*Ben eydürem ki emânet nutk olur nutk*

Ki her varlıkda cûdu nutk bulur nutk."[519]

16. Kelime-i Tevhîd

Kelime-i tevhîd, Allah'tan başka tanrının bulunmadığını ifade eden cümlenin adıdır. Kelime-i tevhîdin metni "lâ ilâhe illallah Muhammedün resûlullâh" cümlesinden ibaret olup "Allah'tan başka tanrı yoktur. Muhammed Allah'ın elçisidir" şeklinde Türkçe'ye çevrilir.[520]

Kelime-i tevhîd, en faziletli zikir olarak kabul edilir. [521] İmân-ı gaybîden, imân-ı aynî ve şuhûda ulaştıran sözdür.[522]

Emânete kelime-i tevhîd diyenler vardır.[523] Her ne kadar emânete kelime-i tevhîd dense de bunun mümkün olmayacağına dair deliller getirilmiştir. Çünkü bütün mahlûkat Allah'ı kendi dillerince tesbih etmektedirler. وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ

---

[515] Müstakîmzâde, age, vr. 28b.
[516] Konuk, *Fusûs*, I, 43.
[517] Müstakîmzâde, age, vr. 28a.
[518] Hacı Erol, age, s. 112.
[519] Age, s. 112.
[520] Hatice Arpaguş, "Kelime-i Tevhîd", DİA, XXV, 214.
[521] "*Zikrin en üstünü Lâilâle illallah'tır*" hadis metni için bkz. Tirmizî, Daavât, 9; İbn Mâce, Edeb, 55; *Müstedrek*, II, 700; 707(Dua, h. nr: 1834, 1852).
[522] Aziz Mahmud Hüdâyî, *Sohbetler*, s. 46.
[523] Râgıp el-İsfehânî, age, s. 143; Müstakîmzâde, *Tenvîrü'l-Emâne*, vr. 22a

تَسْبِيحَهُمْ [*Her şey O'nu hamd ile tespih eder. Ancak, siz onların tesbihlerini anlamazsınız*][524] buyurulmaktadır.

17. Ehl-i Beyt

Ehl-i beyt, Hz. Ali (r.a.), Hz. Fâtıma (r.a.), Hz. Hüseyin (r.a.) ve Hz. Hasan (r.a.)'dır. Âl-i beyt olarak da ifade edilir.[525]

Kur'ân'da ehl-i beytten şöyle bahsedilir: "*İşte bu Allah'ın, inanıp salih ameller işleyen kullarına müjdelediği şeydir. De ki: "Ben buna (yaptığım tebliğ görevine) karşılık sizden, akrabalıktan doğan sevgiden başka bir ücret istemiyorum.*"[526] Bu âyet, meveddet âyeti olarak anılır. Âyette de ifade edildiği gibi ehl-i beyte muhabbet önemlidir. Bir rivâyette Hz. Peygamber ehl-i beyte muhabbet üzere ölen kimsenin mağfiret olunacağı, şehit ve mümin olacağı; her kim de buğz üzere ölürse onun da kâfir olup cennet kokusu duyamayacağını söyler.[527]

Ehl-i beyte muhabbet şiirlerde de dile getirilmiştir. Bir bektaşî nefesinde şöyle geçer:

Muhabbettir lâ ilâhe illallah
Muhabbettir Muhammed Rasûlullâh
Muhabbettir Aliyyün Veliyyullâh
Üç isim manada birdir muhabbet[528]

Yine bu şiirin devamında Hüseyin'i sevmeyenlerin ahmak bilgisizler olduğu söylenir.[529]

Şeref Hanım da ehl-i beyte muhabbetini şöyle dile getirir:

Ümmîdimi kat' eyleyemem dâd-ı Alî'den
Mücrimlere lutf u kerem imdâd-ı Alî'den
Haşr it bile ayrılmayam ecdâd-ı Alî'den
Kim ola karîn Ahmed'e şeh-zâd-ı Alî'den[530]

---

[524] İsrâ, 17/44.
[525] Ehl-i Beytin siyâsî ve ictimâî hayatları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gülgûn Uyar, *Ehl-i Beyt İslam Tarihi'nde Ali-Fâtıma Evlâdı*, İstanbul: Gelenek, 2004;Mustafa Öz, "Ehl-i Beyt", *DİA*, X, 498-501.
[526] Şûrâ, 42/23.
[527] Kâşânî, *Te'vîlât*, III, 70.
[528] Abdülbâkî Gölpınarlı, *Alevî-Bektâşî Nefesleri*, İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 192.
[529] Gölpınarlı, age, s. 193.

Şeref Hanım, bu şiirinde Allah'tan kendisini ehl-i beytten dûr eylememesini ister.

Ehl-i Beyt aşığı Şahkulu Dergâh'ının aşevi babası Hilmi Dede *Divân*'ında der ki:

Hak, Muhammed'le Ali'dir cânda cânânım menim,

Nefhasıdır anların cismimdeki cânım benim.[531]

Bir diğer âyette de şöyle buyurulur: "*Ey Peygamberin ev halkı! Allah sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.* "[532]

Ehl-i beytin faziletine dair birçok rivâyet vardır.[533] Bazıları şunlardır:

Ebû Zer'den gelen bir rivâyette Hz. Peygamber şöyle buyurur:

"*Hiç şüphesiz ki ehl-i beytimin durumu, Nuh'un gemisinin durumu gibidir. Kim ona dahil olursa kurtulur. Kim ondan geri kalırsa helâk olur*" ,"*Ali bendendir, ben de ondanım*"[534], "*Yıldızlar göktekilere emânettir, ehl-i beytim de ümmetime emânettir*"[535], "*Ben ilmin yuvasıyım, Ali de onun kapısıdır.*"[536]

Hz. Ali'nin ilmin kapısı olduğu manzum bir şekilde şöyle ifade edilir:

Bende ol Âl-i abâ'ya sıdk ile Hilmi müdâm

Açılur bâb-ı Alî'den Hakk'a vuslat perdesi[537]

Ehl-i beytten olmak sadece kan bağı ile değil, manevi münasebetle de mümkündür. Selmân-ı Fârisî hakkında "*Selman bizden, ehl-i beyttendir*" denilir. Bursevî "*Ehl-i beytten olmak tahâret-i kalb iledir*" der.[538]

İbn Arabî, "*Ehl-i beyt'im ümmetimin emânetidir*" hadisini şöyle açıklar: "*Her köle efendisinin niteliklerine sahiptir. Kur'ân ehli, Allah ehlidir, çünkü onlar, Allah'ın*

---

[530] Kara, age, s. 298.
[531] Mehmet Ali Hilmi Dedebaba, *Divan* (trc. ve haz. Bedri Noyan), İstanbul: Merdiven Köyü Şahkulu Sultan Külliyesini Koruma Onarma ve Yaşatma Derneği, ts., s. 139.
[532] Ahzâb, 33/33.
[533] Bkz. Sait Emin Arvas, *Kur'ân ve Sünnette Ehl-i Beyt Kavramı* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi MÜSBE), İstanbul 1999.
[534] İbn Mâce, Sünen, I, 44; Tirmizî, Menâkıb, 21.
[535] Hadîsin tahrici için bkz. Yusuf Açıkel, *Kur'ân ve Hadîsler Işığında Geçmişten Günümüze Ehl-i Beyt*, Ankara: Nobel, 2009, s. 184.
[536] Tirmizî, Menâkıb, 21.
[537] Mehmet Ali Hilmi Dedebaba, age, s. 236.
[538] Bursevî, *Kitâbü'n-Netîce*, II, 399.

niteliği olan Kur'ân ile nitelenmişlerdir. Kur'ân ise bir emânettir. Çünkü o şifa ve rahmettir. Peygamberin Ehl-i beyt'i, onun niteliğiyle nitelenenlerdir."[539]

Muhammed Cenâbezî, emâneti âl-i beyt olarak tefsîr etmiştir.[540]

18. Mâye-i Muhammedî (Hakîkat-i Muhammediyye)

Muhammedî hakîkat, bütün hakîkatleri kuşatan ve –küllînin cüzlerine sirâyet etmesi gibi- küllîliği sayesinde bütün cüzlerine sirâyet eden hakîkattir. Bu sebeble ona hakîkatü'l-hakaik denilir.[541]

Hakîkat-i Muhammediyye fikrine ilk olarak Sehl b. Abdullah et-Tüsterî ve Hallâc-ı Mansûr yer vermiştir. Bu görüş İbn Arabî ve takipçileri ile beraber en güzel bir biçimde açıklanmıştır.[542]

Hakîkat-i Muhammediyye, *"Allah Teâlâ'nın ilminde sâbit olan ve hakîkat cihetinden kadîm, hâriçte zuhûr itibâriyle hâdis, beşerin en şereflisi ve Hakk'ın habîbi olan Peygamber (s.a.s.) Efendimizdir."*[543] İbn Arabî ona mevcûdun ekmeli der ve emrin onunla başlayıp onunla son bulduğunu söyler.[544] Nitekim şöyle buyurulur: *"Biz zaman bakımından sonra isek de, hakikatçe ve mertebece önde olanlarız."*[545] Hz. Peygamber (sas)'in nuru Âdem'den önce yaratılmıştır. Ve O, "hâtemü'n-nebiyyîn", gönderilen peygamberlerin sonuncusudur.[546]

Hakîkat-i Muhammediyye, taayyün âleminin mebdei[547],âlem ağacının çekirdeğidir. Çekirdek ağacın başlangıcı, meyvesi de onun kemâlâtının sonudur.[548]

Niyâzî-i Mısrî, emânete mâye-i muhammedî der.[549]Mısrî, eşrât-ı saat hakkındaki risâlesinde mâye-i muhammedîyi şöyle açıklar: " *Hz. Mehdî'nin çıkmasından murâd:*

---

[539] İbn Arabî, *Fütûhât*, VII, 53.
[540] Cenâbezî, age, III, 258.
[541] Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 217. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Demirci, "Hakîkat-i Muhammediyye", *DİA*, XV, s. 179-180; "Nûr-ı Muhammedî", *DEÜİFD.*, sy: I, İzmir 1983, s. 239-258; Rıfat Okudan, "Hakikat-i Muhammediyye: Felsefî Temelleri ve Dînî Asıllarının Değerlendirilmesi", *SDÜİFD*, sy: 11, Isparta, 2003/2.
[542] Bkz. Demirci, agm, s. 179;
[543] Eraydın, agm, s. 136.
[544] İbn Arabî, *Fusûs*, IV, 319.
[545] Buhârî, Vudû, 68; Ta'bîr, 40; Müslim, Cum'a, 6; Nesâî, Cum'a, 1.
[546] Ahzâb, 33/40.
[547] Konuk, *Fusûs*, II, 326, 1997.
[548] Konuk, *Fusûs*, IV, 320.

Akl-ı kül (en yüksek akıl, en mükemmel akıl, ilâhî sırları idrâk eden akıl) ve Rûh-i A'zâm'ın zuhûru (meydana çıkması)dur. Ol Rûh havassa nefh olunur, herkese nefh olunmaz. "Rûhumdan ona nefh ettim" âyeti bu Rûh'a işârettir. Bu Rûh'u mürşid-i kâmil Allah'tan halîfe olup tâlibe nefh eder. Buna "mâye-i Muhammediyye" derler."[550]

Nasıl ilâhi isimler Allah isminden istifâza ve istimdâd eyler, nebiler ve veliler de Hz. Peygamber'den o mertebeye yükselmek için O'ndan istifâza ve istimdâd eylerler.[551] Bûsiri *Kasîde-i Bürde*'de demiştir ki:

"Bil'cümle peygamberân ondan iltimâs diler

Ummânından bir avuç, bârânından yudumu."[552]

Diğer peygamberlere sahifeler ve kitaplar inerken bütün bunları şâmil olan ve sınırsız hakîkatleri içinde bulunduran Kur'ân-ı Kerîm Hz. Peygamber'e inmiştir.[553]

Taayyün-i Evvel Mertebesi

Hakîkat-i Muhammediyye olarak da zikredilen bu mertebe, vücûd mertebelerinin ikincisi olup mutlak vücûdun taayyün ettiği ilk mertebedir. İlk taayyün mertebesinde zât irâdî olarak değil, zâtının gereği olarak tenezzül ve tecellî etmektedir.[554] Şu halde ilk tecellî, meşiyyet sıfatı ile olmamıştır.[555] Zât bu mertebede kendisindeki isim ve sıfatları icmâlen, toplu olarak bilir. Bu ilim Zât'ın kendi zâtını bilmesinden ibarettir. Bu mertebe Hakk'ın aynıdır; gayriyet mevcut değildir.[556]

"Allah" ismi buradaki bütün sıfat ve isimleri câmi' olduğundan, bu mertebe Allah "ism-i câmi"inin mertebesi addolunur.[557]

---

[549] Niyâzî-i Mısrî, agr, vr. 40b;
[550] Baha Doğramacı, *Niyâzî-yi Mısrî Hayatı ve Eserleri*, 1988, İstanbul: Kadıoğlu Matbaası, s. 61.
[551] Uşşâkî, *Tefsîr*, vr. 8a.
[552] İmâm Bûsirî, *Kasîde-i Bürde Manzum Tercüme* (trc. İlhan Armutçuoğlu), Konya: Erkam, 1983, s. 37.
[553] Muhammed b. Said el-Bûsirî, *Kasîde-i Bürde Tercüme ve Şerhi* (trc. ve şerh: Abidin Paşa), İstanbul: Gençlik Basımevi, 1977, s. 52.
[554] Mustafa Tahralı, "Fusûs'ul-Hikem'de Tezadlı İfadeler ve Vahdet-i Vücûd", Ahmet Avni Konuk, *Fusûs'ul-Hikem Tercüme ve Şerhi* (haz. Mustafa Tahralı ve Selçuk Eraydın), İFAV: İstanbul, 1988, II, 28.
[555] Tahralı, "Vahdet-i Vücûd ve Gölge Varlık", age, III, 16.
[556] Tahralı, "Fusûs'ul-Hikem'de Tezadlı İfadeler ve Vahdet-i Vücûd", s. 28-29.
[557] Tahralı, "Vahdet-i Vücûd ve Gölge Varlık", s. 16.

Bu mertebe çeşitli isimlerle ifade edilir; hakîkat-i meçhûl, ulûhiyyet, lâhût, vâhidiyyet, âlem-i vahdet, el-Hak mahlûk-bihî, ilm-i mutlak, âlem-i mânâ, levh-i mahfûz, ümmü'l-kitâb, menşeu's-sivâ, asl-ı âlem, âlem-i sıfât, kenzü's-sıfât, adl, berzah, berzah'ul-berâzih, berzah-ı câmi', aşk-ı ekber, mir'âtu'l-Hak ve'l-hakîka, mertebe-i rahmet, merkez-i dâire, velâyet-i mutlaka, felek-i sâbitât, hakîkatü'l-hakāik, tecellî-i evvel, taayyün-i evvel, zuhûr-ı evvel, halk-ı evvel, mahlûk-ı evvel, mebde'-i evvel, sebeb-i evvel, mertebe-i ûlâ, zıll-i evvel, zıllullâh, ikâb, vücûd-i evvel, mevcûd-i evvel, en-nüshatü'l-uzmâ, kelimetü'l-câmia, akl-ı evvel, akl-ı küll, nûr-i Muhammedî, hakîkat-i âdem, âdem-i hakîki, insân-ı hakîkî, mertebe-i insân-ı kâmil, halîfe, muallim-i evvel, ebu'l-ervâh, rûhü'l-kuds, rûh-ı a'zâm, arşullâh, kalem, kitâb, makām-ı şuhûd gibi.[558]

Allah'tan başka hiçbir varlık yok iken hakîkat-i muhammediyye var olmuş, bütün yaratıklar da bu hakikatten halk edilmişlerdir.[559] Bir kudsî hadîste şöyle buyurulur انا من الله و المؤمنون من فيز نوري "*Ben Allah'tanım, mü'minler de benim feyzimin nûrundandır.*"[560] Yine kemâlâtı tamamlayıcı O'dur. Kur'ân'da "*O, Allah'ın Resülü ve nebilerin sonuncusudur*"[561] buyrulur. Kâinâtı bir ağaç farz edersek hakîkat-i muhammediyye bu ağacın çekirdeği gibidir. Çekirdek bu ağacın mebdei, meyvesi de kemâlâtının netîcesidir.[562]

Hz. Peygamber, sonuncu olduğu gibi aslında ilk var olandır. O'na "ebu'l-ervâh" denmesi bu sebebledir. "*Allah ilk defa benim nurumu yarattı*"[563], "*Âdem toprakla su arasında iken ben peygamberdim*"[564] kudsî hadîsleri bu durumu kanıtlamaktadır.

Âlemin yaratılma sebebi Hz. Peygamber'dir. "*Sen olmasaydın ben kâinâtı yaratmazdım*"[565] buyurulur. Sevgiden kaynaklanan bir tecellî olduğu için taayyün-i hubbî de denir.[566]

---

[558] Kılıç, *age*, s. 298.
[559] Mehmet Demirci, "Hakikat-i Muhammediyye", *DİA*, XV, 180.
[560] "*Ben Allah'tanım, mü'minler de bendendir.*" Bkz. Aclûnî, age, I, 237(619).
[561] Ahzâb, 33/40.
[562] Selçuk Eraydın, "Hakîkat-i Muhammediyye ve İlgili Beyitler", *Diyanet Dergisi*, XXV, sy. 4, 1989, s. 135.
[563] Bir benzeri için bkz. Aclûnî, age, I, 311 (827).
[564] Tirmizî, Menâkıb, 1; *Müsned*, IV/ 66; V/ 379.

Allah Teâlâ ahadiyette gizli bir hazine iken bilinmekliği arzulaması ile zuhûr etmiştir. Sadreddin Konevî esmâ ve sıfatları cami olan ulûhiyet ilminin ancak yüce birliğe eren, ilk berzah makamını bulan Hz. Peygamber (sas) Efendimize verildiğini söyler.[567]

Hakîkat-i Muhammediyye Tasavvuf Edebiyatı'nda işlenmiş, birçok sûfî şaire ilham kaynağı olmuştur.[568]

B. EMÂNET ÂYETİ ÜZERİNE BAZI MÜLÂHAZALAR

Emânet âyetinde emânetin yanı sıra âyet içinde geçen kavramlar da tefsîr edilmiş, çeşitli şekillerde yorumlar yapılmıştır. Biz burada kavramları âyette geçtiği sıraya göre ele alıp, ulaşabildiğimiz yorumları nakledeceğiz.

1. "Arz" (Sunma) Kavramı

Emânet âyetinde geçen "arz" fiilinin ne ifade ettiği hususunda çeşitli görüşler vardır. Râzî "arz" a kimilerinin "haşr" kimilerinin de "karşısına koyma" mânâsını verdiğini söyler.[569] Müstakîmzâde de "arz"a mukabele anlamının verildiğini söyler. Yani "*Biz emâneti semâvâta mukabil kıldık*" demektir.[570]

Kurtûbî, "arz ettik" ifadesini açığa çıkardık, izhâr ettik şeklinde açıklar. "Cariyeyi satışa arz ettim" demek de böyledir.[571]

"Arz" konusunda üzerinde durulan bir diğer mesele de bir mecburiyet olup olmadığıdır. Arzın tahyîr içerdiği, ilzâmî olmadığı söylenilir.[572] Eğer ilzâm olsa idi gökler, yer ve dağ bunu kabul ederdi. Bu bir emir olsa idi onlar mutlaka uyarlardı.[573]

---

[565] Aclûnî, age, II, 214 (2123).
[566] Demirci, agm, s. 180.
[567] Konevî, *Hadis-i Erba'în*, s. 83.
[568] Eraydın, agm, s. 138.
[569] Râzî, age, XVIII, 303.
[570] Müstakîmzâde, *Tenvîr'ül-emânet*, vr. 22a.
[571] Kurtûbî, age, s. 204.
[572] Sühreverdî, *Nuğbe,* vr. 219a.
[573] Fussilet, 41/11.

Ebû İshâk ez-Zücâc "*Emânetin arzı, yaratılmışlara vahdâniyet şâhidlerinin konulmasıdır*" der.[574] Bu görüş, arz, ibâ, işfâk ve haml fiillerinin bir temsil olduğunu göstermektedir.

1. Gökler, Yer ve Dağların Mâhiyeti

Gökler, yer ve dağ hakkındaki genel tartışma onların bizzat kendileri mi yoksa ehilleri, sakinleri yani oradakilerin mi olduğu yönündedir.[575] Bunların ne olduğu hakkında farklı görüşler vardır.

Ehilleri olduğunu söyleyenler "*O kasabaya sor*"[576] âyetini delil getirirler. Kasabadan kasıt kasabanın ehli, sakinleridir.

Muhammed Nuru'l-Arabî der ki: "*Gökler"den murad edilen yüksek yüce âlemler, "Ard" (Dünya)dan murad da süflî âlemlerdir.* [577] Bir diğer yoruma göre onlar, melekler, cin, hayvânât, yırtıcı hayvanlar ve kuşlar ve bunun dışındakilerdir.[578] Bursevî de cibâl, arz ve semâvât ile ta'bîr olunanın ervâh-ı mühimme, ehl-i melekût ve ehl-i melek olduğunu söyler.[579]

Gökler, yer ve dağ hakkındaki karşılaştığımız en farklı yorum Niyâzî-i Mısrî'ye aittir. Ona göre ulemâ, padişah ve vezirler kast edilmektedir. Ulemâ, bize beş vakit namaz yeter demiştir. Diğerleri de mâl ve câhlarından vazgeçemeyip emâneti yüklenmemişlerdir.[580]

Bu üç şey hakkındaki bir diğer tartışılan konu da onların akıl ve idrak sahibi olup olmadıklarıdır. Bursevî onlar hakkındaki fiillerde akıllılar için kullanılan cemî' vâvı kullanılmamış olduğunu söyler.[581]

İbn Arabî doğa-duyusal algıda canlı olmayan şeyin, Allah'ın emrettiği şeyi Allah'tan öğrenmesine örnek olarak "*İsteyerek veya zorla geliniz. Onlar isteyerek geldik*

---

[574] Alûsî, *Rûh*, s. 143.
[575] Müstakîmzâde, *Tenvîrü'l-emâne*, vr. 22a; Râzî, age, XVIII, 303;
[576] Yusuf, 12/82.
[577] Şeyh Bedrettin, age, s. 42-46.
[578] Necmeddin Dâye, *Mirsâdü'l-ibâd* (thk. Muhammed Emin Riyâhî), Tahran: İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, 1383, s. 2;Amüli, *Câmi'*, s. 60.
[579] Bursevî, *Tuhfe-i Atâiyye* (haz. Veysel Akkaya), İstanbul: İnsan, 2002, s. 149.
[580] Niyâzî-i Mısrî, *Tefsîri Âyeti İnnâ Aradnal Emânete*, Pertev Paşa, vr. 39b.
[581] Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, III, 165.

demişlerdir"[582] âyetini ve emânet âyetini verir ve şöyle devam eder: "*Allah onları akıllı çoğul saymış, duyan, güç yetiren ve anlayan canlı için kabul ettiği nitelikleri onlar adına kabul etmiştir.*"[583] Ve "*Üzerlerine salınmış ateş vardır*"[584] âyetinden hareketle tasallutun, akıl sahibinin işi olacağını söyler. "*Hitaba mazhar olan bütün donuklar, bitkiler ve hayvanların da canlı, akıllı ve kendisine söyleneni kabul edici olması gerekir. Bunlar, söyleneni anlama ve "yap" denildiğinde yapma özelliğine sahip kimselere söyleneni kabul edicidir.*"[585] Kendisine gömülen ölüyü kabul etmesiyle yeryüzünün emânete hıyanet etmediği söylenir.[586]

2. "İbâ" ve "İşfâk" (Sakınma ve Korkma) Kavramları

Bu bölümde ibâ ve işfâk kavramları çerçevesinde âlemin emânet karşısındaki konumunu ele alacağız.

ابي aşırı derecede sakınma, uzak durma ya da kendini tutma(imtinâ')[587] اشفاق da min harf-i ceriyle korkmak, çekinmek anlamlarına gelir.[588]

Gökler, yer ve dağ olarak zikredilen âlem emânete güç yetirememiştir. Çünkü onu taşımaya kabiliyet ve isti'dâdı yoktur. Bütün isimlerin mazharı olmadıkları için insan dışındaki mahlûkat onu taşımaya güç yetiremez. Allah'ın dağa tecellî ettiğinde onun paramparça olması buna en iyi örnektir.[589] Kur'ân-ı Kerîm eğer dağa indirilseydi dağın korkudan parça parça olması da bir diğer örnektir.[590]

Emânet âyetindeki ibânın sebebi emânete hıyânet etme korkusudur. Bu ibâ istikbârdan değil, işfâktan kaynaklanır,[591] muhâlefet değil, korku bildirir.[592] Kur'ân-ı Kerîm'de muhalefet bildiren ibâ da geçmektedir. Şeytanın Âdem'e secde etmekten yüz çevirmesini anlatan âyette şöyle buyurulur: أَبَىٰٓ أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ [*Saygı ile eğilenlerle*

---

[582] Fussilet, 41/11.
[583] İbn Arabî, age, X, 123.
[584] Beled, 90/20.
[585] İbn Arabî, age, s. 123.
[586] Alûsî, age, s. 143.
[587] Râgıp el-İsfehânî, age, s. 93.
[588] Arif Erkan, *el-Beyân Arapça-Türkçe Büyük Sözlük,* İstanbul: Yasin, 2006, s. 276.
[589] A'râf, 7/143.
[590] Haşr, 59/21.
[591] Kuşeyrî, *Letâif*, III, 46.
[592] Sühreverdî, *Nuğbe*, vr. 219a.

beraber olmaktan yüz çevirdi.][593] Bu âyet-i kerîmedeki ibâ, ibâ-yı şeytânî olarak adlandırılır.[594]

İbn Arabî âlemin varlık gayesini anlatırken "*İsteyerek veya zorla geliniz. Onlar isteyerek geldik demişlerdir*"[595] ve "*Onlar emâneti taşımaktan çekindiler*"[596] âyetlerini zikreder ve burada söz konusu olanın emânetin sunulması olduğunu söyler: "*Bu bir sunum değil de emir olsaydı, hepsi itaat eder ve onu taşırdı. Çünkü söz konusu varlıklardan günahın meydana gelmesi düşünülemez ve onlar itaat etmek üzere yaratılmıştır.*"[597]

3. "Haml" (Yüklenme) Kavramı ve Mahiyeti

Bu bölümde şu sorulara cevap bulmaya çalışacağız: Yüklenmenin keyfiyeti nasıldır? Emâneti niye insan yüklenmiştir? Ve o emâneti nasıl taşımaktadır?

Kur'ân-ı Kerîm'de genel olarak "yüklenmek, yüklemek, taşımak, gebe kalmak" anlamlarında kullanılmıştır. Şu anlamları da vardır: حملته علي كذا فتحمله، احتمله، حمله [*Onun şöyle bir şeyi veya işi yapmaya teşvîk ettim, tahrîk ettim, zorladım, kışkırttım, sevk ettim ya da ona bunu yaptırdım. O da onu üzerine aldı, üstlendi veya yüklendi, ona tahammül etti, katlandı, onu taşıdı, kaldırdı veya götürdü.*][598]

Kâmûsu'l-Muhît'te emânet âyetindeki "haml" e hıyânet anlamı verilir.[599] "*Emânet bir haml-i rûhânîdir. Sahibine, edâ eylemedikçe zimmetinden zâil ve uhdesinden hariç olmayıp daima onu arkasında yük tarzında götürüp durur. Araplar edâ-yı emânet eylemeyene "hâmilü'l-emâne" "muhtemelü'l-emâne" itlâk ederler.*" "Haml"e kabûl mânâsı da verilmiştir.[600] Kuşeyrî de bunu nakleder. Bu hıyânet edenler kâfirlerdir. Onlar emânetin aslına hıyânet etmişler -o emânet ma'rifettir- inkâr etmişlerdir. Bunların dışındakiler günahlarla hıyânet etmişlerdir. Bunların bazıları

---

[593] Hicr, 15/31.
[594] Bakara 34 ve Tâhâ 116. âyetler de şeytan'ın ibâsına örnektir.
[595] Fussilet, 41/11.
[596] Ahzâb, 33/72.
[597] İbn Arabî, age, I, 346.
[598] Râğıp el-İsfehânî, age, s. 438.
[599] Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed Firuzabadi, *el-Okyanusü'l-basit fi tercümeti kamusi'l-muhit,* terc. Mütercim Asım Efendi, İstanbul, 1305, III, 1248.
[600] Age, s. 1248.

şiddetli, bazıları hafiftir. Onu kabul etti ve onun hakkına riâyet edemedi şeklinde de tefsîr eder.[601]

İbn Haldun yüklenme sözünün bir arada bulunma (mücâvete) anlamında mecâzî bir deyim olduğunu söyler. Çünkü insan emâneti yüklenmede kendi iradesini kullanmamıştır.[602] İnsan, insan olarak yaratılması itibariyle bu emâneti de doğal olarak yüklenmiş olmaktadır.

Bir şeyin yüklenilmesi ve kabulünden o şeye kabiliyet ve isti'dât anlaşılır.[603] Allah, insanı bu yükü taşımaya kabiliyetli ve ehil gördüğü için bunu insana sunmuştur.

Allah Teâlâ "haml" lafzını kendisine izâfe ederek şöyle buyurur: وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ [604] Emânet âyeti ile bu âyet arasında bağlantı kurulmuştur.[605] Âdemoğlu emâneti taşıdığında Allah Teâlâ da onu karada ve denizde taşımıştır. Bu taşıma, diğer taşımanın karşılığı olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'de buyurulur ki: هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ [*İhsanın karşılığı ihsândan başkası mıdır?*][606]

"Haml" in nasıl olduğu da ele alınan konular arasındadır. Denilir ki "*İnsan nefsiyle değil, Allah'la taşımıştır.*"[607] Şöyle rivâyet edilir: "*Emânet Âdem'e arz edildiğinde dedi ki: "Bu emâneti kuvvetim ve nefsimle veya Hak'la mı taşıyacağım" Denildi ki: "Bilakis onu taşıyan bizimle taşır."*"[608] İnsan sonradan olma yönüyle değil, ilâhî yönüyle yüklenmiştir.[609]

Arz bütün mahlûkât için genel iken, yüklenme insana mahsûs kılınmıştır.[610] Taşıyan insana göre de bir mahsûsiyet vardır. Bursevî herkesin emâneti taşıyamayacağını, kâmilü'd-diyâne olanın hâmil olacağını söyler.[611]

---

[601] Kuşeyrî, *Letâif*, III, 46.
[602] İbn Haldun, age, s. 102-103.
[603] Amüli, *Câmi'*, s. 61.
[604] İsrâ, 17/70.
[605] Kuşeyri, age, III, 46, Sem'ânî, age, s. 342; Meybûdî, age, s. 102.
[606] Rahmân, 55/60.
[607] Kuşeyrî, age, III, 47.
[608] Sülemî, *Hakāik*, vr. 222b.
[609] Ruzbihân, *Arâis*, s. 161.
[610] Necmeddîn Dâye, age, vr. 390b.

Alûsî kabulü ikiye ayırıp iki türlü kabulden biri olabileceğini söyler: biri, fitrî isti'dâdının gereği olarak kabul, diğeri de misak günü sözlü kabuldür.[612]

4. "Zalûm" ve "Cehûl" (Aşırı derecede Zâlim ve Câhil) Kavramları - İnsanın Zalûm ve Cehûl Olmasının Mâhiyeti

Emânet âyetinde lafzan zikredilen kavramlarımızın sonuncusu zalûm ve cehûl kavramlarıdır. İnsan emâneti taşımaya layık biricik varlık iken onun çok zâlim ve çok câhil olması zihinleri karıştıran ilgi çekici bir mevzudur.

Zalûm ve cehûl fe'ûl kalıbında olup mübalağalı ism-i fâildirler. Bu yüzden kelimenin başına "çok, pek, fazla, gâyet, daima" kelimelerinden biri getirilir.[613]

Sûfî müellifler, zalûm ve cehûl kavramları hakkında çeşitli yorumlarda bulunmuşlardır. Bunlardan bazıları şöyledir:

Zalûm demek "nefsini derece-i âliyesinden indirmekle nefsine zulmetmek" demek olup cehûl da "kendi derecesini câhil" demektir. İnsan, ilâhî emânetin mahalli olduğu halde bunu bilmemektedir.[614]

Abdullah b. Mübârek (181/797) insanın ağaçtan yemesiyle çok zâlim, akıbetini bilmemesiyle de çok câhil olduğunu söyler.[615]

Emâneti nefsiyle tek başına taşıyacağını zannetmesi açısından zalûm, onun kıymetinin büyüklüğünü bilmemesiyle cehûldür.[616]

Kâşânî, bu konuyu şu şekilde açıklar: " *Nefsi ile zâhir olduğu ve hakikat hüviyeti intihâl ettiği, benimsediği zaman Hakkullah'ı men etmesiyle çok zulüm sahibi oldu. Enâniyetle hüviyetten hicâbı dolayısıyla, hakikaten hüviyeti bilemediğinden çok cahil*

---

[611] Bursevî, *Kitâbü'n-Netîce*, II, 403.
[612] Alûsî, *Rûh*, 139.
[613] M. Meral Çörtü, *Arapça Dil Bilgisi Sarf*, İstanbul: İFAV, 2008, s. 470.
[614] Cîlî, age, s. 381.
[615] Abdullâh b. Mübârek, age, vr. 89.
[616] Sülemî, *Hakâik*, vr. 222b.

oldu." [617] İntihâl, başkasının malını benimdir diye iddia etme, birinin yazını ve şiirini kedinin gibi gösterme anlamlarına gelir.

Necmeddin Dâye bu iki sıfât-ı bâliğa hakkında der ki: "*Zâlim kendi dışındakilere zulm edendir. Zalûm ise kendine zulm edendir. Câhil, kendinden başkasını bilmeyen; cehûl, nefsini bilmeyendir.*"[618] Dâye bu konuda "*Allah'ın nur ve zulmetten yetmiş bin perdesi vardır*" hadîsini zikreder. Hayvânî sûret bir kabuktur. Onun özü vardır. O onun rûhudur. Onun rûhu yine kabuktur. Onun da özü vardır. O lüb-i lüb-i lüb olan mahbûb-i ezel, ma'şûk-i lem yezeldir, Hakk'ın sevgilisidir. Kişi mahbûbiyete ulaşmak için zulmânî ve cismânî, nûrânî ve rûhânî kabuklardan geçmelidir.[619]

Zalûm ve cehûl kavramları insân-ı kâmil ve insân-ı nâkısa göre ayrı anlamlar yüklenir. Buna bağlı olarak ya medh ya da zemm bildirir. Dâye emâneti taşıyan ve onun hakkını edâ eden için medh, ona ihânet eden için de zemm olduğunu söyler.[620] Abdullah Salâhaddîn Uşşâkî'ye göre insan-ı nâkısın zulm ve cehli şöyledir; insan-ı nâkıs kendisinde emânet bulunan cevherleri kendinin zannedip hakikatten haberi olmadığından kendine zulm eder, kendisinde bilkuvve bulunan hilâfet rütbesinden mahrum kalmıştır hatta hayvanlardan daha aşağı olmuştur. İnsan-ı kâmilin zulm ve cehli ise şöyledir; o kendinde olan cevherleri vedîat-i rabbânî ve fazîlet-i samedânî olduğunu bildiğinden emâneti sahibine vermek üzere kendi aradan çıkıp nefsini öldürmüş ve zâtını zât-ı Hak'ta eritmiştir. Gece gündüz riyâzet ve mücadele ile nefsine zulm etmiştir. İnsan vücûdundaki nefs-i hayvânî, ahlâk-ı zemîmenin mahallidir. "Zulm" bir nesneyi mahalline vaz' eylemeyip mahall-i mahsûsunun gayrıya vaz' eylemeye denir.[621]Bu sebeble ona ahlâk-ı hamîdeyi yükletmek zulümdür.[622]

Sadreddin Konevî bu konu hakkında *Kırk Hadis Şerhi*'nde şöyle der: "*Zalûm, (kabiliyeti kemal derecesinde olup emâneti yüklenen) bu insanın nefsini ifnâ edişidir.*

---

[617] Kâşânî, *Te'vîlât,* II, 407.
[618] Dâye, age, vr. 390b.
[619] Dâye, age, vr. 390; Sarı Abdullah Efendi, *Mesnevî Şerhi*, I, 11.
[620] Necmeddîn Dâye, age, vr. 391a.
[621] *Kamus muhît*, IV, 386.
[622] Uşşâkî, *Tefsîr*, vr. 4a.

Cehûl da her şeyden geçtiği için, Hakk'ın zâtından gayrını bilmemesidir."[623] Bu ifadeler de zalûm ve cehûllüğün insan-ı kâmile göre taşıdığı anlamı açıklamaktadır.

اذا تجاوز الشئ حده انعكس ضده [*Bir şey haddi aştığında zıddına döner*][624] meşhur bir söz olarak zikredilir. Zulmün zıddı adalet, cehlin zıddı da ilimdir. Bu bağlamda Ankaravî *Mesnevî Şerhi*'nde emâneti yüklenen insanın bîgâyet âdil ve âlim olduğunu söyler.[625]

"*Allah kendinize zulmetmekte olduğunuzu bildi*"[626] âyetindeki تَخْتَانُونَ kelimesi hıyânetten gelir. Allah bize sunduğu emâneti kabul ederken bize tanıktır. Ve o emâneti taşıyan hakkında da " zâlim ve câhil" demiştir. Emâneti yüklenen insan kendisine zâlimdir, çünkü yüklendiğinde Allah'ın kendisi hakkındaki bilgisinden habersiz olduğu bir şeyi yüklenmiştir. Câhil olması da emânetin değerini ve emâneti üstlenip ona ihanet edenlerin karşılaşacakları kınanmayı bilmemesinden kaynaklanır.[627]

Mesnevî'de buyurulur ki:

"*Aşkın fazlı insanı fuzûl etti; bu ziyâde isteyicilikten zalûm ve cehûldür.*" [628]

Ahmet Avni Bey bu beyti "*Tab'-ı beşerde merkûz olan aşk ve muhabbetin ziyâdeliği, insanı had dâiresinden taşırdı ve haddinden hâriç talebe sevk etti. İşte bu ziyâde isteyicilikten dolayı pek ziyâde zulm edici ve pek ziyâde câhil oldu*" diye açıklar.

Mevlânâ'nın sözünü açıklayıcı olabilecek nitelikte Cüneyd-i Bağdâdî de der ki: "*Âdem Hakk'ın arzına baktı. Arzın lezzeti ona, emânetin ağırlığı ve şiddetini unutturdu. Emânete bakmaksızın arzla taşıdı.*"[629]

İnsan dışındaki mahlûkat, Hakk'ın esmâ ve sıfâtına kabiliyeti olmadığından ibâ ettiler. Hakk'ın esmâ ve sıfâtının kâffesini insan yüklendi. Bundan dolayı, nefsi için zalûm oldu. Ya'nî nefsine hakkını tamâmiyle vermek, kendisine mümkün olmadı.

---

[623] Konevî, *Hadîs-i Erbaîn*, s. 84- 86.
[624] Sadreddin Konevî bu sözü Âdem'in vahdâniyete ulaşmasının nedeni olarak zikreder. Bkz. *Fükûk*, s. 22.
[625] İsmail Rusûhî Ankaravî, *Mesnevi Şerhi Mecmûatü'l-letâif ve matmûretü'l- maârif*, Bulak: Dârü't-Tıbaati'l-Amire, 1835/1251, I, 300
[626] Bakara, 2/187.
[627] İbn Arabî, *Fütûhât*, V, 129.
[628] Konuk, *Mesnevî Şerhi*, VI, 601.
[629] Sülemî, *Hakāik*, vr. 222b.

Nefsine o hakkı tamâmiyle vermek, Cenâb-ı Hakk'a hakk-ı senâyı tamâmiyle îfâya mütevakkıftır. Cenâb-ı Hak, buyurdu ki: "*Allah'ın derecesini hakkıyla takdîr edemediler*"[630] insanın zalûm olması demek, nefsini hakk-ı takdîr ile takdîr edemediğinden dolayı nefsine zulmetti demektir. Sonra bu âyette Allah, insanı "cehûl" vasfıyla tavsîf ederek ma'zûr olduğunu da bildirdi. Ya'nî insanın kadri azîm olduğu halde, insan buna câhil ve bundan gâfildir. Binâenaleyh ma'zûrdur. Çünkü Allah'a hakk-ı senâ ile senâ ederek, nefsinin derecesini takdîr etmedi."[631]

"Zalûm" ve "cehûl" kelimeleri mübâlağalı ism-i fâil olduğu halde feûl kalıbı mefûl anlamında da tercüme edilir. "Rasûl" kelimesinin "gönderilen" diye tercüme edilmesi gibi. İşte bundan hareketle Cîlî, âyetteki, zalûm ve cehûl kavramlarının ism-i fâil değil, ism-i mefûl olduklarını söyler ve âyeti bir de şöyle yorumlar: " *"İnsan zalûmdur" demek, "insan mazlûmdur" demektir. Çünkü insân-ı kâmilin derecesi celîl, mansıbı azîm olduğu için, onun hukûkuna tamâmiyle riâyete kimse kâdir değildir. Bu nokta-i nazardan mahlûkâtın insân-ı kâmile muâmelesi i'tibâriyle, insân-ı kâmil mazlûmdur. Kezâlik "cehûl" kelimesi de "mechûl" demektir. Çünkü insân-ı kâmilin hakîkati, bir bahr-i amîk olduğu için bilinemez. Ve bu mânâya göre cehûl ta'bîri, sâir mahlûkâtın, insân-ı kâmile muâmeleyi bilememekte ma'zûr olduklarını Hakk'ın beyânıdır. Bu özür ile insân-ı kâmile muâmele zulmünün vebâlinden mahlûkât halâs olur. Ve zât-ı ilâhî, esmâ-i ilâhiyye, sıfât-ı ilâhiyyenin zuhûrundan ibâret olan insân-ı kâmilin ahirette derecesi üzereindeki perde açıldığı zaman, bu ma'zeret erbâb-ı vebâle bâis-i mağfiret olur.*"[632] İncelediğimiz kitapların hiç birinde bu yoruma rastlamadık. Mevlânâ da bu naklettiklerimize delil olarak der ki: " *Onun cehli muhakkak ilimlere üstâd, onun zulmü, âdillere reşâd oldu.*"[633]

Bu yorum ve bu iki kavramın insan-ı kâmile göre mânâlandırılması, emâneti taşımaya layık görülen insan hakkındaki soru işaretlerini giderir. Zalûm ve cehûlun bu mânâlarını göz önünde bulundurursak, insanın emâneti taşımaya nasıl ehil olduğunu da anlamış bulunuruz.

---

[630] Zümer, 39/67.
[631] Cîlî, age, s. 178.
[632] Cîlî, age, 178.
[633] Konuk, *Mesnevî Şerhi,* VI, 602.

"Zâlim" lafzı Kur'ân-ı Kerîm'de bir yerde de olumlu anlamda kullanılır:

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بِإِذْنِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ

[*Sonra biz o kitabı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere (Muhammed'in ümmetine) miras olarak verdik. Onlardan kendine zulmedenler vardır. Onlardan ortada olanlar vardır. Yine onlardan Allah'ın izniyle hayırlı işlerde öne geçenler vardır. İşte bu büyük lütuftur.*(Fâtır, 35/32)]

Bu âyetteki "zâlim linefsihi" ifadesini olumlu ve olumsuz yorumlayanlar olmuştur. Kâşâni nefse zulmün, bedeni lezzetler nefsânî şehvetlerden dolayı kendisine tevdi' edilen emânetin haml, imsak ve edasından imtinaı sebebiyle emânet-i mezkureye ihanet ile istidadının hakkını noksan kılması ve istidadının kuvveden fiile çıkmasını men ile olduğunu söyler.[634]

Bir diğer ele alınış şekline göre üç taifenin anlatıldığı bu âyet-i kerîmede "nefsine zulmedenler" üst seviyededirler.

Bu âyet-i kerîmeyi Ahmet Avni Bey Nûh Fassı'nda şöyle tefsîr eder: "*Zevk-i Muhammedî şuhûduna sâhip olanlar nefislerine zulmedenlerdir ki, onlar kitâb-ı Kur'ân ve Furkân'a vâris kılınan güzîdegândır. Ve onların nefislerine zulmü, vücûd-i imkânîlerinin muktezâsı olan şehevâtı terk etmeleri ve zılâl-i esmâiyyeden ibâret vücûdât-ı mukayyede ve müteayyenelerini nefy eylemeleridir. Ve bu "nefislerine zâlim olanlar" Fâtır sûresi 32. âyet-i kerîmede zikrolunan üç tâifenin evvelkisidir. Ve sallAllahu aleyhi ve sellem Efendimiz bu üç tâife hakkında "Onların cümlesi vâhid menzilesindedir ve hepsi cennettedir" buyurdular. İmdi "nefsine zâlim olan" kimse vâhid-i hakîkîyi bir takım i'tibârât ile teksîr edip bu kesrette de vahdeti müşâhede eder; ve "muktesıd" ise vâhidde kesreti ve kesrette vâhidi müşâhede edip, bu iki şuhûd arasını cem' eder; ve "sâbık" ise adedi birleştirip kesîri vâhid müşâhede eder. Binâenaleyh "muktesıd" ile "sâbık" Hakk'ın ve halkın vücûdlarını i'tibâr ve isbât ettiklerinden ehl-i hayret değildirler. Fakat zâlim-i Muhammedî vâhidi i'tibârât ile kesîr*

[634] Kaşanî, *Te'vîlât*, III, 9.

gördüğü ve halkın vücûdunu i'tibâr ve isbât etmediği için hayrettedir. وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا *[(Rabbim!) Sen de bu zalimlerin sadece sapıklıklarını artır.(Nûh, 71/24)] Şu halde Hak onun hayretini ziyâde eder. Efendimiz de "Ya Rab, benim hayretimi sende ziyâde et!" buyurdu."*[635]

İbrahim b. Muhammed el-Me'mûnî, bu âyeti zikredip zulmü bidâyette, ortada ve nihâyette olmak üzere üç bölüme taksim etmiştir. Bidâyetteki, nefse zulümde insanın zayıf yaratılmasından ve emânetin ona ağır gelmesinden bahsetmiştir. Âdem ربنا ظلمنا انفسنا [*Rabbimiz biz kendimize zulmettik*][636] diyerek tevbe etmiştir. İkincisi ortadaki, nefse zulümdür. İnsan nefsine Rabbinin haklarına riâyet ederek zulmetmiştir. Dünyadan yüz çevirmekle, onun zinetlerinden tezkiye, riyâzet, mücâhede, ibâdetler ve taâtlerle nefsinin tabiatına ters davranmıştır. Nihâyetteki, nefsine zulme gelince o, nefsin ve rûhun sıfatlarının ifnâsına, sonra nefsin ve rûhun zâtının ifnâsına, sonra da Rabbânî insânî nâsûtînin ifnâsına sa'y eylemiştir. Bu *"Ey Nefs-i mutmeinne! Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!"* [637] âyetinin tahkîkidir.[638]

Kişi Hak'tan başkasına muhabbet ederse nefsine câhil olur. Dâye, *"Kendini bilmeyenden başka İbrahim'in dininden kim yüz çevirir?"*[639] âyetindeki 'sefihe' yi 'cehile' şeklinde tefsîr edip bu mânâyı desteklediği söylenmiştir.[640]

İbn Arabî *"Allah karanlığa ve kesifliğe bir emânet vermiştir ve onlar artlarındakini gizlerler. Bu nedenle kendilerinde bulunan şey ortaya çıkmaz. Ortaya çıktığında, Allah'ın bazı kullarına vermiş olduğu ilahi bir güç nedeniyle harikulade olarak meydana gelir. Emânetçiye emâneti veren -ki Hak'tır- o emâneti dilediği kimseye ulaştırmasını emrederse, emâneti ona ulaştırması gerekir. Öyleyse içlerine sakladıkları nurlar için kesif karanlık cisimlerden daha güvenilir bir emânetçi yoktur. Kuşkusuz ki Allah bir kısmını, "bu emin şehir üstüne yemin olsun" âyetinde zikretmiştir."*[641] der. İnsan Ahsen-i takvîm üzere yaratılmışken aşağı bir mertebeye inmiştir. Bu aşağı

---

[635] Konuk, *Fusûs*, I, 298-299.
[636] A'râf, 7/23.
[637] Fecr, 89/27.
[638] Me'mûnî, *Risâle*, vr. 5a-b.
[639] Bakara, 2/130.
[640] Dâye, age, vr. 395; Sarı Abdullah, *Mesnevî Şerhi*, s. 11.
[641] *Fütûhât*, X, 214.

mertebeye inmesi onun o değerini kaybettiği anlamına gelmez. Hamile bir kadın gibi içinde karanlıklar arasında gizlenen bebeği vakti gelince doğuracak açığa çıkaracaktır.

Zalûm ve cehûlün "insanın işi zulüm ve cehâlettir" anlamında olduğunu söylerler. فرس شموس"direten at"مال طهور "temiz mal" denilmesi de böyledir.[642]

5. İnsanın Zayıflığı ve Allah'a Güvenmesi

İnsan zayıf yaratılmıştır.[643] Âlem insandan daha güçlü görünmesine rağmen insan emâneti yüklenmesi itibariyle ondan daha da güçlüdür. İnsanın güçlü olması Allah'ın onu her dilediğini yapar şekilde yaratmasından da kaynaklanır. İnsan isterse kötülüğe de gidebilir, isterse iyiliğe de gidebilir. İnsanın dışındaki hiçbir canlıda irade ve ihtiyar yoktur.[644]

İnsana güç veren de acizliğini bilip Allah'a güvenmesidir. Kur'ân- Kerîm'de insanın Allah'a güveninin delilleri vardır. Dua cümleleri olarak kullanılan bu âyet-i kerîmeler şunlardır:

وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ [*Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme.*] [645]

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ [*(Allahım!) Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz.*][646]

Âlemin salâbet ve şiddetine karşılık zayıf insan Allah'a tevekkül etmiştir.[647] Allah da onun bu tevekkülünü boşa çıkarmayarak ona en güzel şekilde bir vekîl olmuştur. Kur'ân'daحَسْبُهُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ [*Kim Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter*][648] buyurulur. Tevekkül, kendi tedbirini ve sebeblere itimadı bırakıp, Allah'a

---

[642] Râzî, age, s. 304.
[643] Nisâ, 4/28.
[644] Sultan Veled, age, s. 78.
[645] Bakara,2/286
[646] Fâtiha, 1/5.
[647] Müstakîmzâde, *Tenvîrü'l-emâne*, vr. 24b.
[648] Talâk, 65/3.

itimad etmektir. Kul, Allah'ın elinde gassal elindeki meyyit gibi olursa Allah onu dilediği hale çevirir.[649]

Allah, insana güç yetiremeyeceği yükü vermez. Kur'ân'da "*Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar*" meâlindeki âyet bunu kanıtlamaktadır.[650] Allah emâneti kime vereceğini en iyi bilendir. Allah buyurur ki: "*Allah elçilik görevini kime vereceğini çok iyi bilir*"[651] ,"*Andolsun, daha önce de İbrahim'e doğruyu yanlıştan ayırma yeteneğini verdik. Biz zaten onu biliyorduk.*"[652] Bu âyette İbrâhîm'e doğru yolu bulma kabiliyetinin verilmesi ile İbrâhîm'in doğru yolu bulmaya ehil olduğu açıkça gösterilir.[653] Kabiliyeti veren Allah kimin emâneti yüklenmeye ehil olduğunu da bilir. Müstakîmzâde Allah Teâlâ'nın emâneti "erbâb-ı istihkāka" edâ edeceğini söyler.[654]

İnsanın ehil oluşu, onun Allah'ın bütün isimlerinin mazharı olmasındandır. Melekler bu konudaki aczlerini çeşitli şekillerde itiraf etmişlerdir: "*Bizim senin bildirdiğinden başka bilgimiz yoktur*", " *Bizden her birimizin belli bir makamı vardır*", Cibrîl aleyhi's-selâmın Mi'râc'da dediği gibi, "*Eğer biraz daha yaklaşsaydım yanardım.*"[655]

Ahmed es-Sem'ânî zalûm ve cehûl lafızlarını açıklarken "*Şüphesiz o zikri (Kur'an'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz*"[656] âyetini zikreder.[657] Yakub (as) Yusuf (as) ın bir kurt tarafından yenildiğini duyduğunda inanmamıştır.[658] İnsana verilen emâneti koruyacak olan Allah'tır.

Niyâzî-i Mısrî'ye göre Allah'ın kudretini, güçlü mahlûkatına zayıf mahlûkatından göstermesi O'nun âdet-i kadîmidir. Buna örnek olarak Allah'ın bir ağaca tecellî ederek Hz. Mûsâ ile konuşmasını ve Nemrud'un bir sivrisinek tarafından öldürülmesini verir.[659]

---

[649] Ankaravî, *Minhâcü'l-fukarâ*, s. 317.
[650] Bakara, 2/286.
[651] En'âm, 6/124.
[652] Enbiyâ, 21/51.
[653] İsmail Hakkı Bursevî, *Ferâhu'r-rûh*, haz. Mustafa Utku, İst: Uludağ, 2000, VII, 378.
[654] Müstakîmzâde, *Emânet*, vr. 26a.
[655] Kayserî, age, s. 65.
[656] Hicr, 15/9.
[657] Sem'ânî, age, s. 542 ve 379.
[658] Age, s. 542.
[659] Niyâzî-i Mısrî, *Tefsîr*, vr. 36a.

Mevlânâ *Mecâlis-i Seb'a* eserinde insanın zayıflığına rağmen içindeki özlem ile Allah'a güvendiğinden bahseder. Emânet âyetini zikredip der ki: " *Bir katreden ibaret olan insanın canı, hizmete bel bağlamıştır da der ki:*

Sen bana bir yürek ver de yiğitliği seyret;

Bana, benim tilkim de de arslanlığımı gör. "[660]

Âyette zikredilen gökler, yeryüzü ve dağ insana kıyasla daha azimetli, cüsseli, şiddetli görünerler. Bursevî emâneti taşımanın ızam-ı cüsse ve kiber-i cesed ile olmadığını söyler.[661]

Gökler, dağ ve yerin aslî yaratılışlarının dışında onlardan bir şey beklenmez. Müstakîmzâde der ki: "*cebelden seyr ve mürûr ve arzdan su'ûd ve zuhûr ve semâdan hübût ve hurûr matlûb değildir.*"[662] Bu meleklerde de aynıdır. "*Hiç ara vermeksizin gece gündüz tespih ederler*"[663]âyet-i kerimesine aykırı olarak onlardan masiyet beklenemez.

Taberi'de İbn Zeyd'in bu âyeti tefsîr ettiği nakilde Âdem emâneti yüklendiğinde Allah'ın ona yardım edeceği bildirilir. Âdem yüklendiğinde Allah ona demiştir ki: "*Sen bu emâneti yüklenirsen ben de sana yardım ederim. Gözüne bir perde koyarım. Senin için helal olmayan bir şeye bakmaktan çekinirsen o perdeni indiririm. Dilin için bir kapı ve kilit koyarım. Eğer haram olan bir şeyi konuşmaktan kaçınırsan onu kilitlerim. Avret mahallin için bir örtü koyarım. Sen onu ancak Benim sana helal kıldığım yerlerde açarsın.*"[664] Burada da görüldüğü gibi insanın gayret sarf etmesi gerekiyor.

6. Emânetin Edâsı / Ortaya Çıkarılması

İnsanda bil-kuvve bulunan emânetin bil-fiile çıkarılması, onun farkına varılıp edâ edilmesi gereklidir. Emânet, çok değerli ve gizli olduğundan onu bulmak ve edâ etmek kolay olmayacaktır. Sûfîler bu emâneti edâ etmek için neler yapılacağı hususunda sözler söylemişlerdir.

---

[660] Mevlânâ Celâleddin, *Mecâlis-i Sab'a Yedi Meclis* (trc. ve haz. Abdülbâkî Gölpınarlı), Konya: Konya Turizm Derneği Yay, 1965, s. 11-12.
[661] Bursevî, *Kitâbü'n-Netîce*, II, 175.
[662] Müstakîmzâde, *Tenvîrü'l-Emâne*, vr. 21b.
[663] Enbiyâ, 21/20.
[664] Taberî, *Tefsîr*, s. 55; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 524.

Mevlânâ emânetin insan içindeki gizliliğini bir benzetme ile anlatır:

"Bu emanet gönüldedir, gönülde gebe. Bu nasihatlerse ebeye benzer."[665] Ankaravî emâneti yüklenen kalb ile hâmile kadını birbirine benzetir. Mürşid-i Kâmilin nasihatleri "kābile" yani kadın ebe gibidir. Dert ve ızdırap da veled-i ma'nevînin doğmasına sebep olur.[666] Dert Allah'ı gizlice çağırmaya sebeb olup dertli dua gönülden, aşktan gelir. Anlıyoruz ki, mürşid-i kâmilin nasihatleri ve tasavvufî eğitim süresince çekilen dertler, ızdıraplar gönüldeki emânetin doğmasına sebep olur.

İbn Acîbe, sütte kaymağın gizli olması gibi emânet sırrının insan içinde gizli olduğunu söyler. Ve şöyle devam eder, *"Kim Allah'a iman eder ve tevhîd ederse ve Allah'ın zikriyle canlanırsa, ism-i Celâl'i kalbine darb ederse sır ortaya çıkar. Eğer bir şeyh bulursa onu nefsinin hapishanesinden çıkarır."* Ve yine bu sırrın korkudan titremekle yani mücahede ve sabırla ortaya çıkacağını söyler. Bu söylediklerine de tohumun dallarda - yağmur ve rüzgarla - çiçek ve meyve şeklinde çıkmasını örnek verir.[667] İsm-i celâl, ism-i zât ve ism-i a'zâm diye ifade edilen Allah ismi, bütün isimleri câmi'dir. Nakşbendiyye ve Mevlevî tarikatlarında seyr u sülûk ism-i Celâl zikri ile olmaktadır.[668] Ankaravî, ism-i celâlin faziletlerini ve sırlarını anlatmak için binlerce kitap yazılsa yine de yetmeyeceğini söyler.[669]

Mesnevî'de de buyurulduğu gibi emânete erişmek için sultanların önünde kendi varlığından boşalıp mütevâzi' olmak gerekir[670]:

"Sen onların önünde iki kat râki' olmadıkça, o emâneti sana ne vakit eriştirirler?"[671]

Niyâzî gönlü Allah'a tapşırmakla emânetin edâ edileceğini söyler. Gönlü Allah'a verince diğer organlar da haramdan uzak dururlar. Gönlü Allah'a tapşırmak

---

[665] *Mesnevî*, II, b. nr: 2519.
[666] Ankaravî, *Mesnevî Şerhi*, II, 394.
[667] İbn Acîbe, age, s. 60.
[668] Bkz. Sâfi Arpaguş, *Mevlevilik'te Manevi Eğitim*, İstanbul: Vefa, 2009, s. 269-275. Nakşbendiyye tarîkatının ilk dönemlerinde kelime-i tevhid kullanılsa da bazı müridlere ism-i zât da denilen ism-i celâl tavsiye edilmiştir. Bkz. Necdet Tosun, age, s. 305.
[669] Ankaravî, *Minhâcü'l-fukarâ*, s. 167.
[670] Konuk, *Mesnevî Şerhi*, VI, 316-317.
[671] *Mesnevî*, III, b. nr: 3605.

"kesret-i zikr" ile olur. Kesret-i zikr ile kendisini Allah yoluna vermiş dervişin tek isteği zâtullâhtır. Ona dünya ve ahiret padişahlığı verilse kabul etmez.[672]

Kenan Rifâî der ki: "... *onu bulmak için de şüphesiz eline mücâhede kazmasını alıp vücûdunun binâ olunduğu o beşerî tabakaları birer birer riyâzât külüngü ile yıkayacaksın. Tâ ki o yıkıldıktan sonra, içinden çıkacak hazînede gömülü olan emânetullahı bulasın."*[673] Bu sözler de emânetin ortaya çıkarılmasında tasavvufî eğitimin gerekliliğini isbatlamaktadır. İnsan içindeki beşeriyet izlerini silip rubûbiyete ulaşmak zorundadır.

Kul, kendisinin Allah için olduğunu bilirse Allah'taki makamını bilir. Böylece O'nun emrine sebât eder ve O'nun gölgesinde kalır. O'nun gölgesi de makâm-ı emânettir. [674] Allah bizi kendisi yaratmıştır. İnsanın dünya ve şehvetlerinden uzaklaşması, bunu bilmesi ile mümkündür.

Zalûm ve cehûllüğün medh sayıldığı fenâ haline ulaşmak sözlerle, kitaplardan öğrenilmez, kemâl-i sa'y ve sülûk ile yâhûd bir pâk ârif ve âgâh mürşid-i kâmilin sohbeti ile mümkün olabilir.[675]

Yukarıda eserlerinden alıntılar yapdığımız sûfîlerin görüşlerinden de anlaşıldığı kadarıyla emânetin ortaya çıkarılmasında mürşid-i kâmil, zikir ve riyazet konuları önemlidir.

Emânetin insanda ortaya çıkarılması ile emânetin edâsına ilk adım atılmış olur. İnsanın kendisinde var olan emânetin farkına varması, emânet sahibi bir el tarafından farkına vardırılması ile mümkündür. Bunun için de gayret, mücahede, sabır lazımdır ve seyr u sülûk bir nevi tasavvufî eğitim şarttır. Bir emânet sahibinin önünde gassâl elindeki meyyit gibi varlığından soyunmak gerekir.

7. Emânetin Mahalli / Kalb

Âyette lafiz olarak geçmeyip insanın merakını celbeden konulardan birisi emânetin yeridir. Emânetin nerede olduğu tartışılagelen bir konudur.

---

[672] Niyâzî-i Mısrî, *Tefsîru Âyet-i İnnellâhe*, vr. 41b.
[673] Kenan Rifâî, *Sohbetler,* İstanbul: Hülbe, 1992, II, 369
[674] en-Nifferî, age, s. 131.
[675] Uşşâkî, *Tefsîr*, vr. 5a.

Bazı sûfîler emânetin bizzat kendisine kalb derken bazıları da kalbi emânetin tevdî' edildiği yer olarak tanımlarlar. Biz çalışmamızda kalbi "mahal" başlığı altında anlatmayı uygun gördük.

Kalb, sözlükte "bir şeyin içini dışına çıkarmak, altını üstüne getirmek, ters çevirmek, bir şeyi başka bir şeye dönüştürmek ve değiştirmek" gibi anlamlara gelir.[676]

Konuk kalb hakkında şöyle der: "*İsm-i Adl'in mazharıdır; ve bedenin sebeb-i i'tidâli ve nefsin bâis-i adâletidir; ve feyz kalbden inbiâs edip, aktâr-ı sûrete yayılır ve kâffe-i a'zâya müsâvâten dağılır; ve sûret kalb ile bakā bulur; ve kuvâ-yı rûhâniyye ve nefsâniyyenin mecma'ıdır; ve zâhir ile bâtın arasında berzahtır; ve şuab ve netâyici çoktur; ve "Allah" ism-i câmi'ine muzâhîdir.*"[677] Çam kozalağı şeklindeki kalb, bütün vücut damarlarına kan akımını ve dolaşımını temin edip maddî hayatın devamlılığını sağladığı gibi manevî kalb de rûhî hayat için önemli olan feyzin akışını sağlamaktadır.

İbn Arabî kalbin rahmet-i ilâhiyyeden daha geniş olduğunu söyler. Çünkü kalb Allah isminin mazharıdır, rahmet ise ilâhî sıfatlardan biridir.[678]

Kalb, ma'rifet-i ilâhiyyenin mahallidir.[679] İbn Arabî Allah'ın, ârifin kalbine "Allah'ı bilme" hazinesini yerleştirmiş olduğunu söyler.[680]

İmanın yeri kalbdir.[681] "*Esâs-ı a'zâm olan tasdik için, mevzî'-i hakîkî kalbdir*"[682]denilir. Allah bazı kimselerin kalbine imanı yazdığını söyler.[683] Kalb, akletmenin de merkezidir. Âyet-i kerîmede "*Onlar, kalpleriyle aklederler*"[684] buyurulur.

Rûh, nefis, rûhânî ve cismânî olan kuvâ ve a'zânın hepsinin makamları vardır. Ve bunlar kendi makamlarının dışına çıkamazlar. Kalb ise bütün mertebelerin

---

[676] Süleyman Uludağ, "Kalb", *DİA*, XXIV, 229.
[677] Konuk, *Fusûs*, III, 1.
[678] Konuk, *age*, III, 2.
[679] Konuk, *age*, III, 21.
[680] İbn Arabî, *Fütûhât*, V, 240.
[681] Hucurât, 49/7; Mücâdele, 58/22.
[682] Müstakîmzâde, *Emânet-i Ma'rûza*, vr. 30b.
[683] Mücâdele, 58/22.
[684] Hac, 22/46.

şekillerine girebilir. Bu yüzden "*Kalb sahibi için Kur'ân'da pend ve nasihat vardır*"[685] buyurulmaktadır.

Kalb vücud ülkesinin hükümdarı, meliki gibidir. "*İnsanlar hükümdarlarının dini üzeredir*"[686] denilmiştir. Hz.Peygamber de "*Vücutta bir et parçası vardır. Eğer o iyi olursa bütün beden iyi olur, kötü olursa bütün beden kötü olur. Bu et parçası kalbdir*" [687] buyurmuştur.

"*Beni, yerim ve göğüm sığdıramadı, mü'min kulumun kalbi sığdırdı*"[688] hadîsinde kalpten kastedilen ârif-i billâh olan insân-ı kâmilin kalbidir.[689] Ve bir diğer hadiste de şöyle buyrulur: "*Mü'minin kalbi Allah'ın arşıdır.*"[690] Davud Kayserî (v. 751/1351) rûh-ı a'zâmı açıkladığı onuncu fasılda şöyle buyurur: "*Nefsin yeteneği mükemmelleşip nûru ve aydınlanması güçlü olunca; ve kendisinde bilkuvve olan ortaya çıkıp sonunda ilâhî tecellîye ayna olunca "kalb" diye adlandırılır. Kalb iki denizin arasının birleşme yeri, âlemlerin kavuşma noktasıdır; bundan dolayı Hak ona sığmış ve o, Allah'ın arşı olmuştur.*"[691]

Gazâlî emânet âyetini, kalbin dağlardan, yer ve göklerden ayrı bir husûsiyete sahip olduğuna delil olarak gösterir. Emâneti taşımaya müsaiddir.[692] Ona göre kalb, şereflidir, emr-i Rabbânîdir[693], Allah'ın sırlarından bir sır, ilâhî bir letâfettir.[694] Bu sebeble emâneti yüklenmiştir.[695]

Mevlânâ da emânetin gönülde olduğunu söyler. [696]Emânetin kalbde olduğunu söyleyen Ankaravî'ye göre kalb emânete hâmiledir.[697]

---

[685] Kâf, 50/37.
[686] *Mesnevî*, V, 1593; Ali Yardım, age, s. 2799.
[687] Buhârî, îmân, 39; Müslim, Müsâkât, 107.
[688] Aclûnî, age, II, 255 (2256) ; Gazâlî, *İhyâ*, III, 33.
[689] Konuk, *Fusûs*, III, 2.
[690] Aclûnî, age, II, 130 (1886), Ahmed Yılmaz, age, s. 243.
[691] Davud-ı Kayserî, *Matla'u hususi'l-kilem fi meani Fusûsi'l-hikem (Şerhu Fusûsi'l-hikem)*, Tahran, s. 41; *Mukaddemat; Matla'u hususi'l-kilem fi meani Fusûsi'l-hikem* (thk. Turan Koç, Hasan Şahin, Seyfullah Sevim), Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 1997, s. 60.
[692] Gazâlî, *İhyâ*, III, 32.
[693] Gazâlî, *age*, III, 32-33.
[694] Gazâlî, age, I, 138.
[695] Gazâlî, age, I, 138.
[696] *Mesnevî*, II, b. nr: 2519.
[697] Ankaravî, *Mesnevî Şerhi*, II, 394.

Kalb Hakk'ın tecellî, nazar ve ıttıla' yeridir. [698] Sahib-i kalb olan da ancak insandır.[699] Fâris:

Siz bedenin taşıyamadığı kalbi taşıdınız, Kalb bedenin taşıyamadığını taşır.

Keşke sizde saklanana daha yakın olsaydım, Size bakmak için bir göz ya da bir kulak.[700] Bu sözler de kalbin gücünü gösterir. Bu, sûfî müelliflerin metinlerinde sıkça vurguladıkları bir hakikattir.

Nev'î, *Fusûs* şerhinde emâneti yüklenen dairenin genişliğini ve insandan muradın kalb olduğunu söyler. Çünkü kalb, "kābil-i cem'iyyet-i sûret-i Rahmân"dır.[701]

Üzerinde düşüneceğimiz bir diğer husus da "veled-i kalb" mevzuudur. Bursevî, halîfetullâh fi'l-arz çocuğunun kalbden doğduğunu söyler.[702]

Emânete kalb mânâsının verildiği de olmuştur. İbn Arabî mahalden hale geçer. Yani mahalli (Kalb, ruh, nefs) insanın üstlendiği emânet sayar.[703]

Gazâlî, kalbin kulun elinde Allah'ın bir emâneti olduğunu söyler.[704]

8. Emânetin Arz Edilme Zamanı ve Elest Bezmi

Âyet hakkında insanı düşünmeye sevkeden bir diğer konu da emânetin arz edilme zamanıdır. Bu konu hakkında çeşitli görüşleri aktarmaya gayret edeceğiz.

Kimine göre "arz", Âdem'in cennetten çıkarılmasından sonradır[705] kimine göre de Âdem emâneti yüklendikten sonra cennetten çıkarılmıştır.[706] Kitaplarda çokça geçen bir rivâyette denir ki: "*Emânet arz edildiğinde onu yüklenmesi ile cennetten çıkarılması*

---

[698] Sülemî, *age*, vr. 222b.
[699] Kara, *Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, s. 393.
[700] Sülemî, *Hakāik*, vr. 222b; Ruzbihân, *Arâis*, s. 162.
[701] Nevi, *Keşfü'l-Hicab*, vr. 220a; Fatma Nur Yürük, *Malkaralı Nev'î Yahyâ'nın "Keşfü'l-Hicâb min Vechi'l-Kitâb" Adlı Fusûsu'l-Hikem Şerhinin Tahkik ve Değerlendirilmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi MÜSBE), İstanbul 2009, s. 121.
[702] Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, III, 168.
[703] Suad el-Hakîm, age, s. 171-172.
[704] Gazâlî, *İhyâ*, IV, 25.
[705] Râzî, age, XVIII, 304; Müstakîmzâde, *Tenvîrü'l-emâne*, vr. 23a.
[706] Kurtûbî, age, XIV, 207.

öğle ile ikindi arası idi."[707] Bunu da esmâ-i ilâhiye kapsamında değerlendirirsek Âdem Allah'ın sözünden çıkarak tevbe etmesiyle Allah'ın Gafûr ve Rahîm isimlerinin mazharı olmuştur. İbn Arabî sevd; siyah ve seyd; efendi kelimeleri arasında ilişki kurar ve hatanın Âdem'i efendi yapan ve ona seçilmişliği kazandıran şey olduğunu söyler. "*Âdem'in yeryüzüne inişi –uzaklaşma değil- halife olmak demekti"* der.[708] Anlaşılıyor ki, Âdem'in cennetten indirilişi kemâlinin bir gereği idi.

Bir diğer görüş de emânetin mîsâk gününde arz edildiğidir. Mîsâk günü, "*Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulblerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" demişti. Onlar da, "Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)" demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, "Biz bundan habersizdik" dememeniz içindir*" âyet-i kerîmesinde anlatılır.[709] O gün Âdem'in belâ demesi emâneti yüklenmesidir.[710] Müstakîmzâde de, arz-ı ilâhînin "âlem-i belî"de yani elest bezminde olduğunu söyler: "*Arz-ı ilâhî âlem-i kıdemde sâbite-i a'yân iken veyâ sulb-i safîde veyâhûd âlem-i belîde vâkı'dır.*"[711] İbn Arabî ma'rifetullâh, mîsâk esnasında her insanın nefsine işlendiğini söyler.[712]

Uşşâkî de Allah Teâlâ'nın bu âyet-i kerimeyi mertebe-i vâhidiyyette buyurduğunu söyler.[713] Mertebe-i vâhidiyyet vücûd mertebelerinin ikincisi olup taayyün-i evvel, hakîkat-i muhammediyye de denilir. Bu mertebede isim ve sıfatlar zuhûra çıkmışlardır.

Müstakîmzâde "emânet kendine vediât olundukda ba'zısı كا لاول بقای ما كان علی ما كان [*Allah vardı, O'nunla beraber hiçbir şey yoktu*][714] vâkı' oldu" der.[715]

---

[707] Sühreverdî, *Nuğbe,* 219b; "İkindi ile güneşin batışı arasında" olduğunu söyleyen rivayet için bkz. Hâkim, *Müstedrek*, IV, 1344 (Kitâbü't-Tefsîr, 3580).
[708] İbn Arabî, *Fütûhât*, VI, 63.
[709] A'râf, 7/172.
[710] Haşmetüllah Riyâzî, age, I, 236.
[711] Müstakîmzâde, *Emânet-i Ma'rûza*, vr. 26b.
[712] İbn Arabî, *Fütûhât*, X, 136.
[713] Uşşâkî, *Risâle*, vr. 1b.
[714] Aclunî, age, II, 130-131.
[715] Müstakîmzâde, *Tenvîrü'l-emâne*, vr. 24a.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EMÂNET RİSÂLELERİ

A. EMÂNET RİSÂLELERİNE GİRİŞ

Emânet âyeti üzerine müstakil eserler yazılmıştır. Bulabildiğimiz eserler pek hacimli olmasa da konu hakkında yeterli, öz bilginin verildiği görülmektedir.

Bu bölümde ele alacağımız risâlelere kütüphâne kayıtlarından ulaştık. Ulaştığımız risâlelerden sadece dördünü ayrıntılı bir şekilde ele aldık. Diğer risâlelerin gerek müellifleri hakkında bilgi edinemediğimizden gerek sûfî bir müellif tarafından telif edilmemesinden dolayı sadece bahsetmekle yetindik. Risâlelerden Mehmed Emîn Tokâdî'nin tercümesi haricindekiler emânet âyetinin tefsîrinden oluşmaktadırlar. İmâm Gazâlî'ye aid olup Mehmed Emîn Tokâdî tarafından tercüme edilen eser ise *Risâle-i Emânetullâh* adında olup emânet âyetine hiç değinmemiştir.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde bulduğumuz fakat tezimizde yer vermediğimiz emânet risâleleri şunlardır:

1. *Risâle fî Tefsîri Kavlihî Taâla -İnnâ Aradna'l-Amânete*

İbrâhîm b. Muhammed el-Me'mûnî'nin eseridir.[716] Şafiî olan İbrahim el-Me'mûnî, 1079 yılında vefat etmiştir.[717] 21 varaktan oluşan risâle nesih hatla yazılı ve Arapçadır. Kendisini sevenler bu âyeti tefsîr etmesini istemişlerdir.[718] Emânetin, fenâ fillâh ve bekā billâh olarak tefsîr edilen fevz-i azîm olduğunu söyler ve devam eder: "*O, bilâ vâsıta feyz-i ilâhînin kabûlüdür. Zikredilen feyz emânet diye isimlendirildi. Çünkü o, hiçbir kimsenin sahip olamayacağı, insana özel kılınmış Hakk'ın sıfatlarındandır.*"[719] Bu bölümde anlatılanlar Necmeddin Dâye tefsîrinde anlatılanların benzeridir. Müellifin "zalûmen" lafzını tefsîri farklıdır. Bunu lafzı açıkladığımız yerde ele aldık.[720]

2. *Risâletü'l-emâne*[721]

---

[716] İbrahim b. Muhammed Me'mûnî, *Risâle fî Tefsîri Kavlihi Taâla- İnnâ Aradna'lAmânete-*, Süleymaniye Ktp., Kasidecizâde, nr. 40.
[717] Katip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn an esami'l-kütübi ve'l-fünûn* (trc: Rüştü Balcı), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007, III, 1102; IV, 1499, 1517.
[718] Me'mûnî, age, vr. 2a.
[719] Me'mûnî, age, vr. 3b.
[720] Bkz. "Zalûm ve Cehûl Kavramları" başlığı.
[721] *Risâletü'l-Emâne*, Süleymaniye Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 3246

Yazarı belli olmayan risale 11 varaktan oluşup Arapça yazılmıştır. Kütüphane kaydı "Risâle fî Beyâni'l-Emânet fî Kavlihî Teâla" şeklindedir. Ta'lik hatla yazılı risâle 19/10/1591 tarihinde istinsah edilmiştir. Müellif "*Emânetin beyânından, insânî mertebeler ve ilâhî derecelerin beyânı anlaşılır*" der. Emânet âyetini "*Bir zaman Rabbi İbrahim'i bir takım emirlerle sınamış, İbrahim onların hepsini yerine getirmiş de Rabbi şöyle buyurmuştu: "Ben seni insanlara önder yapacağım" İbrahim de, "Soyumdan da (önderler yap, ya Rabbi!)" demişti. Bunun üzerine Rabbi, "Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz" demişti*"[722] âyeti ile açıklamıştır. İmâmet-i İbrahim meselesine değinir. Risâlenin sonunda 10 daire çizip bu dairelerin isimlerini yazmıştır.

3. *Emânetnâme* [723]

Yazarı belli olmayan bu risâle Osmanlıca'dır ve 25 varaktan oluşmaktadır. Ebced hesaplarına çok fazla yer verdiğinden anlamakta ve okumakta zorluk çektik. Müellif, emânetin insanın nutku, nutk ve kelâmın da zât olduğunu söyler.

4. *Tefsîri Kavlihî Teâla İnnâ Aradna'l-Emânete* [724]

Mecmûatü resâili mine't-tasavvuf içerisinde yer alan risâle Arapça, dört varaklık küçük bir risâledir. Yazarına ulaşamadık.

Çalışmamızda kullanmadığımız bu eserleri tanıttıktan sonra şimdi de tezimize kaynak teşkîl eden emânet risâlelerini kısaca tanımaya çalışalım:

B. EMÂNET RİSÂLELERİ

1. Niyâzî-i Mısrî ve *Tefsîru Âyeti İnnâ Aradne'l-Emânete* adlı Risâlesi

a. Hayatı

Niyâzî-i Mısrî, 12 Rebi'ü'l-evvel 1027/8 Şubat 1618 Cuma günü Malatya'da dünyaya gelmiştir. Malatya'nın Soğanlı Köyü[725] veya Aspozi[726] olduğuna dair rivâyetler vardır. Eş-Şeyh Muahmmed Niyâzî-i Mısrî el-Halvetî bin Ali Çelebi olarak

---

[722] Bakara, 2/124.
[723] *Emânetnâme*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı., Osman Ergin Yazmaları, nr. Yz-1334/01.
[724] *Tefsîri Kavlihi Taala İnna Aradna Emâneti*, Sül. Küt. , Hâlet Efendi, nr. 805
[725] Abdülbaki Gölpınarlı, "Niyâzî", *İA*, IX, 305, Hüseyin Oral, *Niyâzî-i Mısrî'nin Hayatı Tefekkürü Eserleri*, İstanbul: Yeni Asya, 1987, s. 7;
[726] Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*, Ank.: Akçağ, 1998, s. LV; Bursalı Mehmed Tahir, age, I, 162.

bilinen Niyâzî'nin adı Muhammed olup[727] öğrencilik yıllarında Mısır'da kaldığı için Mısrî diye anılır. Babası Nakşibendiyye tarikatı mensubu Soğancızâde Ali Çelebi'dir. İlk tahsilini Malatya'da alıp Diyarbakır, Mardin ve Mısır'a gider. Mısır'da bir Kadirî şeyhine intisab eder. Bir rüya ile 1053/1643'te Mısır'dan ayrılır. 1056/1646'da İstanbul'a gelir. Uşak'a gidip 1057/1647'de Ümmi Sinan hazretlerine tecdîd-i biat eyler. Burada dokuz sene kalır. 1066/1655-1656'da kendisine hilâfet verilir. Buradan Bursa'ya geçer. Bazı sözleri sebebiyle Rodos ve Limni'ye sürgüne gönderilir. Limni'de Niyâzî mahlasının rakam değeri olan 78 yaşında 20 Recep 1105/16 Mart 1649 Çarşamba günü vefat eder.[728]

Halvetî olan Niyâzî-i Mısrî, nübüvvete ait fikirleri ve cifr hesaplarıyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Onun İbn Arabî'den ve Şeyh Bedreddîn'den etkilendiği görülür. Vassaf onun için "Hz. Şeyh-i Ekber efendimizin lisânımızdaki tercemânıdır" der.[729]

Arapça *Mevâidü'l-irfân, Tesbî'-i Kasîde-i Bür'e, Tefsîr-i Fâtihatü'l-Kitâb, ed-Devratü'l-arşiyye, Mecâlis*'ten başka bir *Divân-ı İlâhiyât*'ı ve Türkçe risâleleri ve şerhleri vardır. [730]

b. Risâle Hakkında

Tefsîru Âyeti İnnâ Aradne'l-Emânete ele aldığımız nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Bölüm numara 261'de kayıtlıdır.

İstinsah tarihi: 1238/ 18.09.1822

Yazı Türü: Nesih.

Varak Sayısı: 1.

Diğer Nüshası: Süleymaniye, Yazma Bağışlar Bl. Nr:3735/3. Bu nüsha kayıtlarda *Risale fi Hakkı Emânet* adıyla gözükmektedir.

---

[727] Mustafa Aşkar, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Eserleri ve Görüşleri,* İstanbul: İnsan, 2004, s. 67.
[728] Erdoğan, age, s. XC, Gölpınarlı, age, s. 306.
[729] Vassaf, age, V, 90; Mustafa Aşkar, "Niyâzî-i Mısrî", *DİA*, XXXVII, 166-169.
[730] Aşkar, age, s. 145-167.

c. *Tefsîru Âyeti İnnâ Aradne'l-Emânete* Metin Kısmı

[34b]

Rebîu'l-evvel kavlihi Teâlâ sûretü Ahzâb elmîye geleli bu gece yüz yirmi sekizdir.[731]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا

لِيُعَذِّبَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

El-âyet [*Şüphesiz biz emâneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yüklendi. Çünkü o çok zâlimdir, çok câhildir. Allah, münâfık erkeklere ve münâfık kadınlara, Allah'a ortak koşan erkeklere ve Allah'a ortak koşan kadınlara azap etmek; mümin erkeklerin ve mümin kadınların da tövbelerini kabul etmek için insana emâneti yüklemiştir. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir* (Ahzâb, 72-73)] **[35a]**

عشرات المتين فى عرضنا مع اسمائا **120** و نقطها همزة

فى الامأيه عدد المئتين احاد

هذه حسن وجه اخر اسماءنا حسين

ما عدى المتين فى عرضنا حسين 123/5

اسماء المتين

-------- 138[732]

Ya'nî demek olur ki, gökler ve yerler ve dağlar emsâli olan ulemâ ki müctehidlerdir, müelliflerdir, musanniflerdir ve akviyâ-yı ulemâ ve sulehâdır. Allah

---

[731] Pertev Paşa, nr. 261-M1, vr. 34b-35b.

[732] Niyâzî-i Mısrî'nin âyet ile alakalı ebced hesaplarıdır. İlm-i cifr özel bir konu olduğundan sadece nakletmeyi tercih ettik.

Sübhânehû ve Teâlâ bu emâneti cümleye arz eyledi. Bu emâneti hanginiz götürür diye arz eyledi. Ve yine ibâ etmeyi ilhâm eyledi. Ve Âdem'e de arz eyledi. Âdem zalûm ve cehûl iken o ki kabûl-i ilhâm eyledi. Ya'nî cemî'-i müctehidlerin götüremedikleri yükü Âdem cür'et ile nefsine zulm eyledi. Bu emâneti götürmekde avâkıb-ı umûrda ne çekeceğini cehûl idi. Âdem zalûm ve cehûl iken emânet-i kabûle Cenâb-ı Hak ilhâm eyledi. Bu emâneti akviyâsına ibâ ve bu zaîf kabûl ile ilhâm eyledi. Münâfık ve müşrik olanlar bil-kuvve olan nifâkları bil-fiile gelsin diyedir. Allah Sübhânehu ve Teâlâ'nın âdet-i kadîmesi budur ki akviyâ-yı halkına kudretini zuafâ-yı **[35b]** halkından gösterir. Tâ ki ednâ halkından bir ferdi hor görmeyeler. Ve tahkîr etmeyeler. Nitekim Mûsâ – aleyhisselâm-'a böğürtlen çalısına tecellî eyledi. Ondan tekellüm ve kelimât eyledi. Ve Nemrûd'u bir beûda ile helâk eyledi. Ve bunun gibi haber-i azîmi Mısrî gibi bir zaîfden izhâr eyledi. و السلام على من اتبع الهدى عن النبى صلى الله عليه و سلم ان للقران ظهرا او بطنا و لبطنه بطنا الى سبعة ابطن انتهى [*Kur'ân-ı Kerîm'in bir zahiri bir de batnı vardır. Ve batnın da batnı vardır tâ ki yedinci batna kadar.*] [733]Kur'ân-ı azîmü'ş-şânın mübeşşirât-ı zâhiriyyesi vâkı' hâle muvâfık ve mutâbık olmadığı vakitte mübeşşirâta i'timâd olmamak lâyık değildir. Belki murâdullâh batn-ı sânîde ola. Batn-ı sânîde bulunmazsa batn-ı sânî terk olunmak lâyık değildir. Belki sâlisde ola. Ve hâkezâ ilâ batnı's-sâbi' kâhice galebe-i hükm-i beşeriyyet ile ye's vâkı' olursa da vâcip olan ye'sden nevmîd olmamak gerekdir.

كما قال الله تعالى : حَتَّى إِذَا اسْتَيْئَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا

[*Nihâyet peygamberler ümitlerini kesecek hale gelip yalanlandıklarını düşündükleri sırada, onlara yardımımız geldi.* (Yûsuf, 12/110)]

Efkar'ul-verâ hâdimu'l-fukarâ' Muhammed Mısrî

Karındaşlar bu emânet hakkında ulemâ ve müseffirîn çok ma'nâlar demişlerdir. Velâkin asıl zübde ma'nâ budur ki emânet, mâye-i Muhammedî'dir. Temmet.

[733] *Mesnevî*, III, 4244;Yardım, age, s. 138. Benzeri için bkz. Hakîm et-Tirmizî, age, s. 406.

2. Mehmed Emîn Tokâdî ve Gazâlî'ye ait *Risâle-i Emânetullâh* Tercümesi

a. Hayatı

Mehmed Emîn Tokâdî, 1075/1664'te Tokat'ta doğdu. Babası Hasan Efendi aslen Diyarbakırlı'dır. Ailesi ile beraber Tokat'a göç etmek zorunda kaldı. Mehmed Emîn Efendi 1110/1698 tarihinde İstanbul'a geldi. Burada bazı ders vermeye başladı. Kesedar Ali Efendi'nin oğluna ders verdiği sırada etrafındakilerin dikkatini çekti. Reisü'l-küttab kalemliği görevine başlatıldı. Kesedar Ali Efendi ile beraber Edirne'ye gitti. Ali Efendi'nin oğlunun vefatı ettiğinde o da boşta kaldı. Ziyaretinde bulunduğu Kâdirî şeyhi Mehmed Efendi ona hacca gitmesini ve Mekke'de bulunan Nakşbendî-Müceddidî şeyhi Ahmed Yekdest-i Cüryânî'ye selamını iletmesini istedi. Kâbe'de kıldığı ilk sabah namazında dikkatini çeken bir zikre katıldı. Ve bu zikri yaptıranın Ahmed Yekdest hazretleri olduğunu öğrendi. Ona intisab etti, üç yıl yanında kaldı. İstanbul'a döndüğünde şeyhinin mektubunu götürdüğü Kımıl Mehmed Bey'in yanında kalmaya başladı. Onun bazı hizmetlerinde bulundu. Bir görev vesilesiyle Mekke'ye gittiklerinde Medine'ye uğradı, şeyhinin halifelerinden Abdürrahîm-i Buhârî ile görüşüp kendisinden hilafet aldı ve İstanbul'a döndü. Kımıl Mehmed Efendi'nin vefatından sonra evlendi. Ayvansaray'daki Emîr Buhârî tekkesi şeyhliği kendisine teklif edildi. O bu teklifi hankâhta oturmama şartı ile kabul etti. İki yıl bu görevde bulunduktan sonra şir pençe hastalığı sebebiyle 15 Şabân 1158/12 Eylül 1745 tarihinde vefat etti. Kabri Zeyrek'te Pirî Paşa (Soğukkuyu) camii kabristanındadır.[734]

Arapça ve Farsça'ya vakıftır. Mekke'de Ahmed en-Nahlî'den hadis icâzeti aldı. Musiki ve hat konusunda bazı hocalardan ders aldığı kaynaklarda geçmektedir.

Manzum ve mensur, tercüme ve telif eserleri vardır. Mehmet Akkuş tebliğinde yirmi beş eserini kaydeder.[735] Halil İbrahim Şimşek bu sayının fazla olduğunu ve kütüphane kayıtlarından on beş telif ve dört tercüme eserine ulaştığını söyler.[736]

---

[734] Hayatı için bkz. : Hüseyin Vassaf Efendi, age, II, s. 62-78; Aynur Koçak, *Yazılı, Sözlü ve Elektronik Kültür Ortamlarında Mehmed Emîn Tokâdî,* İstanbul: Filiz, 2003; Halil İbrahim Şimşek, *Mehmed Emîn-i Tokâdî Hayatı ve Risaleleri,* İstanbul: İnsan, 2005; Mehmet Akkuş, " Mehmed Emîn-i Tokâdî'nin Hayatı ve Eserleri", (Tebliğ), *Türk Tarihinde ve Türk Kültüründe Tokat Sempozyumu,* haz.: Süleyman Hayri Bolay ve Arkadaşları, Tokat Valiliği Şeyhulislâm İbn Kemal Araştırma Merkezi, Ankara 1987, s. 521-530.

[735] Akkuş, agm, s. 529.

[736] Şimşek, age, s. 35.

Bazı eserleri şunlardır: *İrşâdü's-sâlikîn, Risâle fî sülûki't-tarîkati'n-Nakşbendiyye, Tuhfetü't-tüllâb li-hediyyeti'l-ahbâb, Terceme-i Risâle-i Vâlidiyye.*[737]

Şimşek kitabında *Terceme-i Mukaddimetü İbn Cezerî, Terceme-i Risâle-i Vâlidiyye* ve *Terceme-i Savâ'iku'l-muhrika* haricinde diğer eserlerinin metinlerine yer vermiştir.[738]

b. Risâle Hakkında

Bu eser Gazâlî'nin *Emânetullah* adındaki risâlesinin Mehmed Emîn Tokâdî tarafından yapılan tercümesidir.

Bu risâle her ne kadar Gazâlî'ye ait olduğu söylense de biz Gazâlî'ye aidiyetini tesbit edemedik. Mehmed Emîn Tokâdi maddesinde bu risâle için "muhtemelen Gazâlî'nin *İhyâ*'sından bir parça" denmiştir.[739] Biz *İhyâ*'da bu risâleye rastlamadık. Müstakil olarak basımına rastlamadığımız bu eser, muhtemelen Gazâlî'nin eserlerinden birisinde bir bölüm olarak yer almaktadır.

Ele aldığımız nüsha Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi bölümü numara 1849'da kayıtlıdır.

İstinsah Tarihi: 1209/ 29-07-1794

Müstensih: Muhammed Amin.

Yazı Türü: Rik'a.

Yaprak Sayısı: 14.

Diğer nüshaları:

Sül. Ktp., Esad Efendi, nr: 1849

Sül. Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr: 3083

Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr: 3149[740]

Süleymaniye Ktp., Şazelî Tekkesi, nr: 77

---

[737] Halil İbrahim Şimşek, "Mehmed Emîn Tokâdî", *DİA,* XXVIII, 467-468.
[738] Şimşek, age, s. 41-238.
[739] Bkz. Şimşek, agm, s. 468.
[740] İstanbul'da 1264 yılında basılmıştır.

Millet Ktp., Ali Emiri Şry, nr: 832

c. *Risâle-i Emânetullah* Tercümesi Metin Kısmı

[40a] Cenâb-ı Hücceti'l-İslâm İmâm Gazâlî merhûmun *Emânetullâh* risâlesinde tercümesi Hazret-i Hücceti'd-dîn ve Muhaccetü'd-dîn ehl-i yakîn Tokādî Hâce Mehmed Emîn kuddise sırruhu ve üseyyese fî'l-efide birrahu.

Yevmen mine'l-eyyâm Hazret-i İmâm Gazâlî'nin risâlelerinden ba'zılarının ahvâli müzâkere ve muhâdene ederler iken bu risâle-i latîfeleri ki feth-i Bağdâd tarihinde ordu-yu dest-i ehl-i sünnet vefk-i esir-i rakabet olunmak vasfıyla bu dervîş-i meskenet-i irdâf berle tercümesini niyâz bu fakîr dahi va'd ile dil-nüvâz olmuşdum. Rûhâniyet-i Hazret-i Şeyh müşârun ileyhden istimdâd ile ve meymenet-i teveccüh ehl-i dilân imdâd edip tekmîl müyesser oldu. Mutâlaa ve damîmesiyle tanassuh eden ihvân ve hullân bu fakîri dahi müellifiyle maan duâ-yı hayrdan nesiy kılmamaları niyâz ve emânetullâhdır. Ketebehu el-fakîr dervîş Mehmed Emîn en-Nakşbendî et-Tokādî gufira leh.

يا رب بروح ہا ك أميني كه ہرورش

روح الأمين سزدكه گّدايان كمترش

[*Ey Rabbim bu kemter kulunun yaptığı (bu çalışmayı,) yetiştiricisi Cebrâil olan Muhammed'in pâk rûhu hürmetine kabul et.*]

[40b]

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين

حمد احد يراسزاست كه منزهاست از غير و مقيداست بنظر و نظر بي نظير او كل شيئ مقر و محمد مصطفى در خزانهٔ كبريائي او بر جمله سرور اللهم احينا بعد ما امتنا مع آله فى يوم المحشر

[*Rahmân ve Rahîm olan ve kendisinden yardım istediğimiz Allah'ın adıyla, hamd o tek olana layıktır ki değişikliklerden(gıyar) münezzehtir, benzerle(nızır)* ve

düşünmeyle mukayyed değildir[741]*, emsalsizdir, ve her şey O Muhammed Mustafa, O büyük bir hazinedir, bütün sevinçlerin üstündedir. Allahım biz öldükten sonra mahşer gününde bizi O'nun âli ile dirilt.*]

Emmâ ba'dü Hazret-i Hücceti'l-İslâm İmâm Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî kaddese'l-lâhu sırrahu'l-âlî. Hizmetlerinin *Emânetullâh* nâm risâle-i latîfesini şeref-yâb-ı mutâlaa olmak müyesser oldukda bu dâî-i hazret-i müteâlî el-emnü bi'l-emîn ibnü emine ebu'l-emâne dervîş Muhammed Emîn et-Tokādî etâhullâhü'l-mü'min yevme'l-emân binefsi emine. Bendeleri emîn-i hizâne-i tercüme-i *Emânetullâh* olmak hizmetinde ba'de'l-istişâre ve istihâre kıyâm ve emniyyet-i dil ile o şeh-râh-i ubûdiyyette hırâm edip hâme-i edhemi hâme-i retânete[742] mızmâr-ı tahrîre ircâ-i inân-ı reftâr-ı kitâbet olunup fî emânillâh sâde-dilân-ı ehl-i tevhîd karındaşlarımıza emânetullâh kılındı. Hazret-i Şeyhü'l-islâm ve'l-müslimîn buyurmuşlar ki: Ma'lûm ola ki bu muhtasar misbâhu'l-ervâh olan nefs-i insânînin **[41a]** merâtibinde olan emânetullâh beyânındadır. El-usûl: Merâtib-i nefsiyyede emânetullâh vücûd-i insânînin sıfât-ı kuvvâsıyla zuhûr edip sıfâttan her bir sıfat eczâ-i vücûddan bir cüz' ile fâil olmuşdur. Ve vücûd ol sıfât ile kāim-i makām-ı hazret-i ahadiyyettir. Meselâ rûh ki sultân-ı vücûddur. Serîr-i kalbe cülûs eylemişdir. Ve akıl ki onun vezîridir. Serâ-yı dimâğdadır.

Kuvve-i müdrike hâcib-i bâb ya'ni kapıcılar kethüdâsı pâyesiyle dimâğın alnı ya'nî pîşânı tarafında kāimdir.

Kuvve-i hâfıza ki emânetullâh hazînelerine hazînedârdır. Başın ense cânibinde sâkindir.

Kuvve-i mütehayyile ki, hayâl dahi derler, mümeyyiz-i a'mâldir. Dimâğın fevkını vatan kılmışdır. Ve zamîr-i kalb-i insânî tahtında hayât-ı hissiyyenin mahalli olan yerde ârâm eylemişdir. Ve hayât-ı beşerî şüş ya'ni rie ki öyken dedikleri uzuvdur. Onun dâhilinde tavattun eylemişdir.

---

[741] Burada tercümenin sıhhati için muhtemelen bir "غير" lafzı yer almalıdır.

[742] Hâşiye: Retânet, Arabî'den gayrı lisân ile sühân-sâz olmak ki mahallinde tercüme-i Türkiyye eylemek murâd olunur.

Kuvve-i tüvânâyı ki kudret-i beşeriyyedir. Zehre ya'ni ödden hareket eder.

Kuvve-i mâsike ki vücûdda olan ef'âl ve akvâl ve ahlâtı kābız ya'ni zabt eder. Gürdede câ-girdir. Ya'ni mahalli böbrekdir.

Hâzime ki, serâ-yı bedenin tabbâhı ya'ni aşçıbaşısıdır. Matbah-ı mi'dede ekl ü şürb ile cem' olan ağdiye-i et'ime ve eşribeyi tabhla meşgûldür.

Dâfia ki ferrâş-ı hazret-i vücûddur. Em'â' [41b] ya'ni bağırsaklarda hizmet-i ferâşetle kāimdir.

Ve **kuvve-i kāsime** ki ni'met-i vücûdun çâşnî-gîridir. Vücûdda bedel-i mâ-yetehallel olan taâmın aksâmını ciğerde mahallerine sarf ve taksîm ile meşgûldür.

Vâhime ki, mücrimdir. Zindân-ı siper ya'ni talâk hapishânesinde olan kuvvânın arasında mukayyed ve merbûttur.

Kuvve-i câzibe ki peyk-i matbahdır. Hulkûma gelen gıdânın cem'ıne ta'yîn olunmuşdur.

Kuvve-i sâmia ki sem'inde rûhun haber yeridir.

Kuvve-i bâsıra hadîka-i çeşmde dîde-bân ve nergis-veş bâğ-ı vücûdda nâzır-ı ahvâl-i âlemiyândır.

Kuvve-i nâtıka, dimâğ ve dîlde pervâne-i bî pervâ-yı per-i (dîl lisân ma'nâsına Türkî'de, dil kalb ma'nâsına Fârisî'de) pervâne şem'-i ma'nâdır.

Şâmme dahi meşâmm-ı hayşûmda râyihaların sarrâfıdır.

Lâmise ki kādî-i Hak ve mümeyyiz-i bâtıldır. Cümle a'zâda ala'l-husûs el üzere yeri vardır. Ve bu zikrolunan cemâatin her biri kendi makām-ı ma'lûmunda me'mûr olduğu hizmetle kāim ve dâimdir ve kezâlik. İlim ve akıl ve irâde, baş ve gönülde vatan bulmuşlardır.

Kuvve-i idrâk ki kudretullâh zuhûrundan ibârettir ciğerde. Ve hayât-ı hissî dahi harâret-i garîziyyede ve harâret dahi safvet ve letâfetli olan kanda ve latîfe-i demm dahi kalb-i sanevberiyyüş-şekilde temekkün üzeredir. Ve bu cümleden her biri kendi

amellerini fiile getirmekdedir. [42a] Ammâ sıfât-ı hükmiyye cemî'-i sıfâtta iştirâk üzeredir. Ve şehristân-ı vücûdda bu cümlenin her biri bir mahalde kendi amelleri ile meşgûl ve me'mûr olmuşlardır. Ammâ beden yedi tabaka üzere tertîb olunmuşdur.

Evvel ki tabaka-i mağzdır[743] ki, kemiklerin kıvâmı için onların içinde kıyâm eylemişdir.

İkinci tabaka üstühândır ki, kemik bedenin kıyâm-ı vücûduna muayyendir.

Üçüncü tabaka asabeler ki, sinirlerdir. Üstühânların maiyyetinde onlara takviyet verirler.

Dördüncü tabaka gûşttur, et. Cümle bedeni mehmâ-emken ihâta eder ki kıyâm-ı hayât için kanın hareketinin mahallidir.

Beşinci tabaka yağdır. Kanın hareketine lüzûmu olmakla dâimâ lahm tâm taze bulunmak için onun yüzüne gelmişdir.

Altıncı tabaka post ya'ni deridir. Cümle mezkûrâtın muhâfazası için cild onların üzerine çekilmiştir.

Yedinci tabaka mûyân ya'ni kıllardır. Postun taşrasında rûyândır ki bedenin ufûnetini def' içindir. Zîrâ nesîm ol şearâtın mesâmmâtından vücûda te'sîr eylemek vâsıtasıyla rûh-ı ravh ve ferah bulur. Henüz ma'lûmun olsun Ey dervîş-i tâlib ki bu zikrolunan cümle mevâd ki ebdân ve ervâh ve kuvvâdır. Cümlesi emânetullâhdır. Âferîde-gâr Teâlâ hazretlerinin irâde ve kudretiyle vücûd-i insân tahmîr ve insân onların sebebiyle tekrîm ve tevkîr olunmuşdur. İşte bu câmiiyyet vâsıtasıyla emr-i [42b] ibâdet insân üzerine vâcip buyurulmuşdur. Pes sen dahi ibâdetullâh ile kıyâm ve subh ve şâm ubûdiyetde devâm gösteresin. إِلَّا لِيَعْبُدُونِ [*Ancak bana kulluk etsinler diye* (Zâriyât,51/56)]

edâ-yı hasrıyle vâkı' ubûdiyetin havâssından olan ma'rifetullâh senin için hâsıl olup ol ma'rifetullâh sebebiyle Hazret-i Hak Teâlâ'ya husûl ve vusûl-ı hakîkî mümkündür. Ve bu mezkûrât gibi Hazret-i Allah Teâlâ insâna dört kuvve-i dîğer dahi tahsîs buyurmuşdur ki, onlar ne cismin ve kuvvâ-yı cismâniyyenin dahi dâhili addolunur. Ve

[743] Hâşiye: Mağz, beynidir. Kemiğin beyni ilik olmakla ona dahi derler ki, kafa kemiğinin dahi iliği beynidir.

ne rûhun ve kuvvâ-yı rûhâniyyenin dâhili addolunur. Belki onlar kuvve-i esbâbiyye-i insâniyyelerdir. Zâhir ve bâtının kesbi onların üzerine terettüb eder.

Câr-ı kuvvânın **biri** hâbdır.[744] Uykunun hâssa-i lutfu budur ki eğer i'tidâl üzere vâkı' olursa beden-i vücûdîden sâdır olan harekâtdan râhat eder. Ve uykuda âlem-i ma'nâda nefs ve rûh ve aklın her birinin vücûd için keyfiyetleri nedir i'lâm olunmak mümkündür. Zîrâ uyku kārûre-i[745] âlem-i gaybdır. Derûn-i şîşeye dışarıdan nezâretle kesb ittilâ' olunmak gibidir. Bu tarîk ile hâl-i mugayyebât peydâ ve âşikâre oldukda ehl-i irşâd nefs ve rûh ve sâir kuvvânın muâlecelerine şurû' edip tahsîl-i i'tidâl ederler. Lâkin eğer uyku ifrât üzere ziyâde olursa nefsde kesâfet ve kalbde kasâvet der-kârdır. Ve ol şahısta küdûret ve gaflet **[43a]** ve zulmet peydâ olur. Kezâlik eğer nevm vücûdda tefrît üzere nâkıs olursa beden zaîf ve dimâğ yâbis ve za'f gâlib olmakla akıl dahi mebhût olur.

İkinci kuvve-i şehevâniyye-i vücûddur. Benî Âdem'de nesil peydâ olmak onun havâssındandır. Ve dalâleti[746] def' eder. Ammâ eğer şehvet gâlib olursa kuvvâ-yı rûhâniyye bedenden münhall olur. Ve emr-i şer'in hılâfı olan mahalle dahi sarf olunursa ondan envâ'-ı isyân ile dalâlet tevellüd eder ki, rûh ve rûhâniyetinin tâûnudur. Ve eğer ol kuvve-i vücûddan sâkıt olursa ona innet ve sâhibine innîn derler ki, onda dahi nice noksânlar vardır. Lâkin eğer vücûdda bu kuvve i'tidâl üzere olursa ve onu itâat-i emr-i Hakk'a sarf ederse ve nikâhdan mâni'-i şer'îsi yok ise ve nikâhdan ihtirâz eylemezse sâir evsâfın dahi kâmil olmalarına sebeb olur ki rûhen ve cismen safvet ve râhat-ı şugûle vesîle olur.

Üçüncüsü kuvve-i gadabiyyedir. Onun havâssındandır ki sâhibi, dîn ü dünyâda gayret-keş olur. Meselâ emr-i ma'rûf ve nehy-i münkeri kendi üzerine farz eder ve a'dâ-yı def' eder. Ve eğer bir nâ-hak şey görse arslan ve kaplan gibi hakkı nâ-haktan ayırır. Ve hakkı merkezinde karâr-dâde eder. Lâkin eğer bu kuvve eğer vücûdda ifrât üzere olursa zulüm ve teaddî ve şöhret ve şiddet ve tasallut gibi **[43b]** ahvâl-i kabîhaya tebeddül olur. Ve temyîz-i hayr ve şer onun idrâkinde meslûb olur. Ve eğer tefrît ve

---

[744] Hâşiye: Hâb uyku.
[745] Hâşiye: Kārûre şîşe sırça.
[746] Hâşiye: Dalâlet, bedenin salâhdan fesâda meylidir ki hidâyet-i sûriyye-i zâhiriyyenin zıddıdır.

noksân üzere dahi olursa dîn ü dünyâda gayretsiz olmakla ondan sıfat-ı ilhâd tevellüd eder.

Dördüncü kuvve-i nefsâniyyedir. Nefsin havâssından biri budur ki âlem-i ervâh ile şahs-ı insânî meyânında hicâb ve perde[747] mâni' olur. Eğer ol hicâb olmasa istiğrâk gâlib olurdu. Pes insân kemâl-i ukbâyı ve umûr-ı dünyâyı kesb edemezdi. Ve çünkü vücûdda nefs gâlib ola. Her bâr ondan zemîmeler tevellüd eder. Hırs, hased, emel, buhl, riyâ, kizb, iftirâ, hıkd, ucub, tekebbür, taleb-i câh ve mâl gibi. İşte böyle olan nefs-i insânî şeytânî olur. Ve rûhun bedenden irtifâ' ve ihtirâkı vaktinde sıfat-ı nefs rûhu emr-i Hak'la esfel-i sâfilîne reddeder. Ve şahs-ı insânı kendi amellerine giriftâr eder. Neûzü billâhi teâlâ minhü. Ve kezâlik Allah Teâlâ ve Tebâreke insânı dört kuvve-i dîğerle dahi mükerrem kılmıştır.

Onların **biri** girye[748] ya'ni ağlamakdır. Cümle-i vücûdun buhârı kalbe teveccüh edip kalbin tahammülünden hâric olmak sebebiyle dimâğa suûd ve ondan göze ve buruna gelip bükâ zuhûr eder. Ve giryenin havâssındandır ki, i'tidâli sûretinde kalb ve dimâğ ol buhârdan şüste ya'ni yıkanıp **[44a]** mülâyemet kesb eder.

Gözünden dökmek ister yâş, kuru âh ile iş bitmez,

Yalnız sabunu bin sür, su koymayınca kir gitmez.[749]

Ve eğer gâlib ve hadd-i i'tidâlden hâriç olursa bedeni süst ve zaîf ve dimâğ dahi rakîk ve nahîf ve gözü bârîk ve târîk ya'ni kararır. Ve eğer hadd-i melhûzdan sâkıt olursa kalbi haşin ve dimâğı muhtel ve gözü hıyre îrâs eder. Ve kalbden rahmet zâil olur.

İkinci hande; ya'ni gülmektir. Ağlamak onun zıddıdır ve aksidir ki mecmû'-ı vücûddan kuvvâ-yı mütenevvia-i girye merkez-i kalbe müteveccih olduğu gibi kuvve-i handenin latîfe-i kalbe vüsûlu sebebiyle cümle vücûda râhat verir. İ'tidâl üzere oldukda rûh ondan ferâh-yâb ve ten dahi müsterîh olur. Lâkin haddinden ziyâde olursa kalb zaîf ve mütefekkire bî kuvvet olup kemâlât-ı uhreviyyeden dûr eder. Eğer hande bir

[747] Hicâb ve perde ikisi bir ma'nâyadır ki, biri rûhâniyet ve diğeri cismâniyet tarafından ola veya biri nûrânî ve biri zulmânî veyâhûd atf tefsîr olmak muhtemeldir.
[748] Hâşiye: Ya'nî infiâl bedenden yaşı peydâ olur.
[749] Hâşiye: Girye ve sûziş gerek felek kahrın (?) Eylemez sâbûn istiğfâr-ı eser hammâmsız.

kimesneden munkatı' olsa dil-teng ve galîz olup rûh remîde ya'ni vahşî olur ki "kanı soğuk" ve "kara gülmez" derler. Ve ten dahi azâb-ı gılzetde kalır. Ve dimâğa yebûset gelip ba'zı illetler hudûsuna sebeb olur.

Üçüncü kuvve-i müteharrikedir ki, cümle a'zânın üzerine bi'l-güşâyı ikbâldir. İ'tidâl üzere oldukda nakkâş veyâ kâtip ve onlar gibi dikkat lâzım olan umûrda fikir sâhibi gâyet hûb ve fâiku'l-akrân olur. **[44b]** Ve eğer i'tidâlden ziyâde olursa ol kimesne sâzende ve hânende olup ve niceleri sür'at-i hafet tab'-ı inzımâmıyla hareketle rakkâs ve devvâr olur. Ve kesb-i ilmin ikrârı ona âsân olmaz.[750] Ve eğer haddinden noksân olursa vücûdda buhârlar ve rutûbetler ve tenden fazlası tahlîl olmayıp dâim giriftâr-ı maraz olur.[751]

Dördüncü kuvve-i nâtıkadır. Ve onun aslı şüş dedikleri riyedendir. Hançere[752] ve lisân ve dimâğ ve beyni ve dişleri ve dehân cümlesinin iştirâkiyle zuhûr eder. Çünkü i'tidâl üzere ola. Fasîh ve mahal-hân ve pesendîde-i sühan-secân olur. Lâkin ifrâtı noksân-ı akla ve kizbe ve beyhûdegû olmağa sebebdir. Ve sözleri tevcîh kabûl eylemez. Eğer tefrît üzere ya'nî nâkıs olursa hayvân-ı gayr-ı nâtık hükmündedir.

Sükûtîler bilir zevk-i sükûtu,

Ne desin bilmeyen hayvân-ı nâtık.

Bu dahi ma'lûm ola ki bu zikrolunan kuvvetlerin i'tidâl ve hülâsasından nâşî Âdem Safiyyullâh -(a. s.)- cenâbına ilm-i şerîf inâyetiyle tekrîmini hikâyet buyurur ki وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا [*Allah Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti.* (Bakara,2/31)] Ve ilim bir kuvvettir ki ona hiçbir şey hicâb olmaz. Ve ilm-i şerîf cümle-i eşyâdan serîü's-serdir. Ba'z-ı kesân vardır ki, zikrolunan kuvvetlerin cümlesinde i'tidâl onlarda yokdur. Lâkin sühan-dân ve pür-gû olmakla onlara **[45a]** âlim derler. Ve öyle bilirler. Mea hâzâ onların bu tasavvurları zâyi'dir. Ve tasdîkleri müsellem olmaz. Onların pür-gû olmaları dahi kendilerinin adem-i kemâlleri üzere güvâhdır. Mütercim-i ömr-i telefkerde-i nâciz

---

[750] Hâşiye: Ba'zı sûfiyye ilim hicâbdır diye ilmi inkârları bu hikmete nâzırdır.

[751] Hâşiye: Fart-ı dikkat-i zekâ ile kuvve-i hâfızanın cem'inde anâ vardır. Ma'rûfdur ki: İğneye bir levhaya darb ile (?) birini dahi onun semtine ya'nî gözüne darb ile geçirip biri birine hayât-ı kesîre ilsâk eylemek mahâret ve ma'rifeti mülk olmuş iken tahsîlde ilim değil. Hıfz-ı sûre-i Fecr bir sene miktârı zamân sa'y ve nasb-i nefsle ancak mümkün olduğu ma'rûfdur.

[752] Hâşiye: Hançere, mühmele nûn ve cîm ve yine mühmele iledir. Boğaz deliği.

derim ki: Vâkı'da böyledir ki: "Bilen demez diyen bilmez" Bu kaziyyede kıyâs-ı nefs ederim ki, kesret-i kelâmım câhilü'l-etâil olduğumun delîl-i vâzıhı ve netîce-i müsellemesi olduğu mâ-lâ-kelâmdır.

Gelelim ba'dezîn yine sadede. Ey azîz her kimin ki vücûdunda bu sıfatlar i'tidâl üzere olursa hayâtı ve memâtı zamanında dahi ulviyyât-ı avâlime urûc eder. Ve çün bir vücûdda ifrât-ı fiili peydâ ola, ol vücûd-ı şeytân insân sûretinde olur. Ve çün sıfât-ı mu'tedileden tefrît ve noksân bula. Ol vücûd sıfat-ı insâniyyetten sâkıttır. أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ [*İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar. (*A'râf, 7/179)]

Sülûk ehline insân sohbetin bulmak durur maksûd,

O sohbet kîm bilinse sohbet-i hayvânı neylerler.

Kāide: İbn-i Meylak Şâzelî[753] *Mektûbât*'ında buyurur ki: İnsân diye sûfiyye indinde tebeiyyet-i Ahmediyye ile tahakkuk edip ve min tarafillâh-ı Teâlâ müeyyed ve mukavvâ olan kimesneye denir. Ey Dervîş! Zuhûr-ı enbiyâ -aleyhimu't-tahiyye- ve nüzûl-i kütüb ve irşâd-ı cümle evliyâ ve hikmet-i cemî'-i hükemâ ve selâtîn-i izâm üzere vâcib olan **[45b]** emr-i ma'rûf ve nehy-i münker ve emr-i kısâs mecmûu bu sıfât ehline vasiyet ve onları terbiyet içindir. Ve hâlen ki bu sıfât vücûd-i insânînin kesb-i kemâli içindir. Ve rûh ve rûhânî ve cism ve cismânînin kuvveleri tâm olmak içindir ki, bir merkez vücûd-i insânîde tahmîr olunmuşdur. Cümlesi emânetullâhdır. Her zât-ı bahtiyâr ki emr-i enbiyâya mütâbaat devleti ile ve irşâd-ı evliyâya muvâfakat saâdeti ile müstes'ad olup bu zikrolunan kuvveler ve vasf olunan sıfatlara rücû' buyura. Ervâh-ı tayyibenin âlemi olan melekût-i ulyâda tâife-i evliyâullâhdan ma'dûd ve onlara mülhak olur ve illâ -maâzAllah- rûh-i şerîf ve kuvvâ-yı latîf ve sıfat-ı vücûd-i insânî giriftâr-ı azâb-ı elîm olur. Çün vücûdda bu kuvvâ ve ervâhın zuhûru rûh-ı kudsî vâsıtasıyla vücûd bulmuşdur. Cümlesi emânetullâh olur. Ammâ hakîkat-i vücûd ki ona mahsûstur. Elem ü râhat dahi insân üzerine kendi makām-ı kurbundan zuhûr eder. Meselâ âfitâb felek-i râbi'den merkez-i hâk üzere şüâı aks edip nûr-i hûrşîd, tamâm-ı rû-yi zemîni ziyâ-dâr eder. Ve bu vâsıta ile ya'ni onda emânetullâh vedîat-ı ilâh olan hâssa-i te'sîr sebebiyle

---

[753] İbn binti Meylak olarak bilinen Nâsıruddîn İbn Meylak hakkında bilgi için bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, s. 60. İbnü'l-Meylak'ın *Mektûbât*'ından buradan başka hiçbir yerde söz edilmez. Ayrıntılı bilgi için bkz. Betül Güçlü, *Sadreddin Konevî'ye nisbet Edilen "Mevâridü Zevi'l-İhtisâs İlâ Mekāsıdı Sûreti'l-İhlâs" adlı eserin Tahkîk ve Tahlîli* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi SÜSBE), Konya 2009.

harâret ve nice eşyâyı perveriş eder. Ya'nî terbiyet peydâ olur. Pes kezâlik rûh-ı insânî [46a] melekût-i ervâh olan âlem-i emrullâhdan kendi ilmi ve hayâtı, nûrunun akislerini vücûd-ı insânî zemînine pertev-pâşı kılıp ecsâm-ı kesîfe üzere müterâkib olmuşdur. Pes ebdân-ı kesîfe ve ervâh-ı latîfe ki cism ü canlardır. Ve şems ü kamer enfüsîlerdir. Peder ve mâder gibi ictimâ' edip mâ-beyninde bir ferzend tevellüd eder. Meselâ âyînenin mukābilinde olup onda mer'î olan şeyin meyânında hâsıl olan rü'yet gibidir. Pes vücûd-i Benî Âdem'de olan bu şahs-ı ma'nevî gılâf-ı vücûdda şimşîr gibi mestûrdur. Onu hâbda görür ki her mahalle revân olur. Ve ekl u şürb edip libâs-pûş olur. Ve elem ve râhatı idrâk eder. Pes Benî Âdem'in vücûdunda bu kadar sıfât-ı kesîresi ile ol şahs-ı gûyâ ki hâss-ı kesîresi zuhûra gelen ma'cûn gibidir ki, onun dahi ma'cûn-ı vücûdunda ol sıfatlar mündericlerdir. Kâh pûşîde ve hafâda ve kâh âşikâre ve güşâde olur. Ey Azîz! Rûh âfitâb-ı enfüs olup âlem-i ervâhdan zemîn-i vücûd-ı insâna aks eylediği gibi bu şahıs dahi nefs-i insânın vücûd-ı kamerîsidir ki âfitâb-ı hakîkatten وَانْشَقَّ الْقَمَرُ [*Ve ay yarıldı* (Kamer, 54/1)] sırrı üzere inşikāk bulmuşdur. Pes eğer ol şahs-ı vücûd hôd-be-hôd cisimdir denirse râsttır. Ammâ cisimden latîftir ve eğer ayn-ı [46b] rûhdur dense ol dahi dürüsttür. Ammâ rûhdan kesîftir. Ve ol şahsın mâder-i ebdânile cinsiyeti ve peder-i ervâh ile dahi nev'an husûsiyeti vardır. Ol vücûd-ı şahısda her sıfat ki gâlib ola sûret-pezîr olur. Ya'ni fiile gelip onunla âmil olur. Ve ol a'mâlin sûretleri kendi vasf-ı hâli olur ki و يحشر الناس على صور اعمالهم [*İnsanlar amellerinin suretlerine göre haşredilirler*][754] vârid oldu. كما تعيشون تموتون و كما تموتون تحشرون [*Yaşadığınız gibi ölür ve öldüğünüz gibi haşredilirsiniz*] dahi bu siyâk-ı mezbûru musaddakdır. Enbiyâ ve evliyâ hazerâtı buyurdukları üzere bu şahs-ı vücûd için feleğe urûc-i ihtiyârî ve gayr-ı ihtiyârî vâkı' olup ve kendi hakîkatinin hasb-i hâli kadr-i Hak Teâlâ ile mükâleme ve Hak'tan istimâ'-ı vahy u ilhâm ve irâdet-i emr u nehy ona nâzil olur. Bu kemîn-i ehl-i dilân Emîn serîre-i nâdân ve dervîşân derim ki: İmâm-ı Sâdıkān Hazret-i Ca'fer b. Bâkır buyurmuşlar ki: Bu âyet-i kerîmeyi bi'z-zât kāilinden istimâ' edinceye dek tekrâr eyledim. Hattâ sadece mü'min-i gayr-i sâlik hakkında dahi vârid olmuşdur ki Hak Teâlâ ile tekellüm edip musâhabet murâd eden kimesne Kur'ân-ı Kerîm tilâvet eylesin. Ve tilâvet eyledikde ben Hak Teâlâ ile sühansâz oldum diye bâd ü sevgend ile "yemîninde hânis olmaz" diye

[754] Hiçbir kaynakta rastlamadık.

fukahâ-yı kirâm yazmışlar. [رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ *(Onlar şöyle yakarırlar) : "Rabbimiz! Bizi hidâyete erdirdikten sonra Kalblerimizi eğriltme. Bize katından bir rahmet bahşet. Şüphesiz sen çok bahşedensin"*(Âl-i İmrân,3/8)] intehâ. Hazret-i İmâm Hücceti'l [47a] -İslâm yine buyurur ki: Ol hâlâta mâlik olan sâlik derecât-ı kemâle resîde ola. Melâike-i kerrûbiyândan a'lâ ve efdal ve merâtib-i fenâ-fillâh ve menâzil-i bakā-billâh nihâyetine vâsıl-ı mükemmel olur. Ve kezâlik yine ol şahs-ı vücûddur ki maâzallah merdûd-ı Hak ve şeyâtîn-i insâniyye zümresine mülhak olup ve şeytânın maskarası olur. Ve ervâh-ı habîse ile cinsiyet ve belki ittihâd peydâ eder.

Ey Dervîş! Emr-i Rabbânî ve izn-i sübhânî ve ahkâm-ı şer'iyye ve âdâb-ı mer'iyye ve ahvâl-i tarîkat ve emr-i ibâdet ve itâat bi'l-cümle bu hakîkat-i vücûdun kemâl eylemesi içindir. Ey Azîz! Bir tâife demişler ki: Hazret-i Allah Teâlâ kulların savâb ve sevâb ve hatâ ve günâhından münezzehdir. Ve ol hazrete ol hâlâtın birinden sûd ve ziyân taalluk ve sirâyet eylemez. Belî böyledir. Ammâ her çend Hazret-i Allah Teâlâ münezzehdir. Lâkin şahs-ı vücûd-i insânî münezzeh değildir. Belki kendiden vücûda gelen ameller ile mukayyeddir. Meselâ hasenâtın hüsniyle müzeyyen ve seyyiâtın azâbıyla giriftâr-ı mihan olur. Ve bu zikrolunan ahvâl bilcümle emânetullâhdır. Hâlanki Hazret-i Allah Teâlâ Hayy ve Alîm ve Mürîd ve Kadîr ve Semî' ve Basîr ve Mütekellim ve Hakîmdir. Şahs-ı vücûd-i insânîyi beşeriyetin vüs'u kadar bu sekiz sıfatlar ile şeref-yâb buyurmuşdur ki [خلق الانسان على صورته *Allah insanı kendi sûretine göre yarattı*][755] bu sûrette [ای على صفته *Yani sıfatına göre*] diye beyân buyurulmuşdur ki [47b] insân bu sıfât-ı mezkûreden hissedâr olmağa kābiliyet ve isti'dâd üzere mahlûkdur. Ya'ni insânın sıfât-ı zâtiyyeye mensûb ve mevsûf ve sıfât-ı ef'âliyye ile mükerrem kılındığına onunla işâret olunmuştur. Meselâ tohum ve tâneden onun şecerât ve semerâtını terbiye eylediği gibi nutfe-i insândan butûn-i ümmühâtta envâ'-ı insân tevellüd eder. Ve insânın dahi a'mâl ve ef'âli vâsıtasıyla gûnâ-gûn kumâş ve envâ'-ı libâs ve türlü türlü gıdâlar ve eşribe zuhûra gelir ki, ol hâssa-ı mezkûrenin sırrıdır ki Hâlık Teâlâ halk ve îcâdına onu âlet eyleyip onun yüzünden izhâr eder.

---

[755] Buhârî, İsti'zân, 1; Müslim, Birr, 110; Cennet, 28; *Müsned*, 2/ 244, 251, 315, 323, 434, 463, 519.

İşte bu mukaddimeden ma'lûm oldu ki insân hazînedâr-ı Rahmân kılınıp esmâ ve sıfâtının dahi hâzinidir. Zîrâ Hazret-i Allah Teâlâ'nın insânda vâkı' olan sıfatları vâsıtasıyla sâir hayvânâta ve gayriye nisbetle insâna halîfetullâh derler.[756] Çün her kim ki bu emânetdârlıkda emîn olursa halîfe-i halef ve eğer hâin olursa Hak Teâlâ'nın tîr-i la'netine hedef olur.

اللهم ارنا حقايق الاشياء كما هي* و خلصنا الهى عن الاشتغال با لملاهى* و انت النا هى*

[*Allah'ım! Bize eşyanın hakikatlerini olduğu gibi göster ve bizi, yasakladığın eğlence ile meşgul olmaktan kurtar.*]

[48a] Pend: İmdi Ey dervîş-i dilrîş, emîn-i şehr-i isyân u teşvîş mütercim-i ömr-i zâyi'kerde yedi madde ile vasiyyet ve müştemil olduğu nice nasîhati bu hâtimede ehabb-i dostânım olan tâlibân-ı tarîkat ve sâlikân-ı hakîkatten her ferde husûsen bu bende-i kemkerde-i nâçîzden ahz-i nisbet-i azîz edip ve onun üzerine devâm ve kıyâm ehline, akl-ı kāsırımca ahsen-i nesâyihim ve eymen-i levâyıhım bunlardır ki benden değil, Hak'dandır. Emânetullahdır ki ان احب عبادالله الى الله انصحهم لعباده [*Kulları içinden Allah'a en sevimli olanı, kullarına en iyi dilekli olandır.*]

İmâm Hasan Basrî'den mürsel eser-i ekmeldir. Evvelâ bu vesîka-i mütercim-kerdenin câmi' olduğu fevâidden bende-i müfîdesi bilcümle husûl-pezîr olmakda medârı zikr-i şerîfdir. Subh u şâm ve belki ber-devâm zikr-i mülekkan Hak Teâlâ'da cidd ü ihtimâm ve ta'zîm u ihtirâm tâm oluna ki sâhib-i fikr-i sâib olanların biri buyurur:

نور از بیشانی صاحب دلان در یوزه کن* شمع خودرا میبری دل مرده از محفل چری

[*Şansız şöhretsiz gönül ehlinin nurunu dile, niçin kendi ışığını ölü gönül tarafından taşıyorsun?*]

Gerek lisân-ı zâhiriyye-i sûrî ve isterse cenân-ı bâtınî-yi ma'nevî olsun zîrâ zikrin kılleti münâfık sıfatı olduğu وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا [Ve Allah'ı pek az anarlar (Nisâ,

[756] Hâşiye: إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً âyet-i kerîmesinden iktibâsdır.

4/142)] âyet-i kerîmesi vasfında ayân ve bu mefhûm-ı celîde [من اكثر ذكرالله برئ من النفاق *Allah'ı çok zikreden kişi nifaktan uzak olur*] eser-i cemîliyle dahi nümâyândır.

Azîzândan biri demişdir ki: Zikrullah günâhkâr bulunanların tevbesidir ki günâhkârların **[48b]** vahşetlerini def' eder. Ve dahi kıyâm-ı leyâl ve infâk-ı mâl ve cihâd-ı küffârda acz-i izhâr eden kimesne ezkârı iksâr eylesin diye hadîs vârid olmuşdur. Bu mahallde bu dahi ma'lûm ola ki zikr-i şerîfin envâ'ı meyânında efdal olanı terk edip fâzıla tenezzül eylemek kusûr-ı himmet ve noksân-ı dirâyettir ki افضل العبادة الذكر و افضل الذكر لا اله الا الله [*İbâdetlerin en üstünü zikir ve zikrin en üstünü lâ ilâhe illallah'tır*][757] diye buyuruldu ki efdaller efdali ve güzeller güzelidir. Ve eğerçi sâlikin, tab'ına ibtidâ kelime-i tevhîdden ziyâde ism-i celâl enseb gelirse dahi ve hafîden nebze-yâb olmayan mübtedîlere cehriye ta'lîm olunduğu ibtidâ celâle telkîn olunursa dahi yine matmah-ı nazar olan mâddeye mukaddime makûlesi olur. Ve tâlib-i sâlik ve zâkir-i mütehâlik her nefesi nefes-i ahîr bilmek gerekdir. Ve ey ol dervîşe ve belki her mü'min-i nîk-endişe ki vakt-i seher ile beyne'l-işâeyn âgâh-ı pür-intibâh bulunmaya irâe-i tarîk-i Hak me'sûrâtta ahz u sahîh ile ve izin ve icâzet dahi sünnet-i seniyye olduğu ma'lûm-ı ehl-i ulûmdur. Lâkin bir kişiden izin ve nefes almak ve icâzetle silsile-i ashâb-ı nefese mülhak olmak murâd olundukda eğer alâ ruûsi'l-eşhâd izin ve icâzet almış kimesnelerden değil ise ma'rûf ve mu'temed ve nâm-dâr bir kimesneden ve yedinde icâzetnâmesi ve mamzî ve mahtûm sened-i izn-i[758] âmmesi **[49a]** olmak eğerçi bid'attir. Ammâ hasene belki farîza kabîlinden olmuşdur. Böyle vesîka sâhibi olmayan eşhâsa tâlib-i mübtedî iltifât eylemeyip teennî ede. Zîrâ câhil-i cesûr kesrette ve müteşeyyıh hayâl-bâz ve seyyâhdır. Ve şikâr nev-be-nev vefret bulmaktadır. Ve âbid-i câhil ve âlim-i fâsık galebe eylemektedir. Hazret-i Mevlevî buyurur:

چون بسی ابلیس ادم روی هست　　پس بهر دستی نشاید داد دست

---

[757] "*Zikrin en üstünü Lâilâle illAllah'tır*" hadis metni için bkz. Tirmizî, Daavât, 9; İbn Mâce, Edeb, 55; *Müstedrek*, II, 700; 707(Dua, h. nr: 1834, 1852).

[758] Hâşiye: Senedât-ı icâzeti ilm-i zâhirde İmâmü'l-Harameyn ve bâtında İmâm Hüccetü'l-İslâm ve sâirleri dahi yazmışlar. Ve fenn-i hadîsde dahi akab-ı kitâbında semâ'-ı hadîs icâzetini ibtidâ tahrîr ve imzâ eden Ebû Tâhir İsmâîl İbn Abdi'l-Muhsin el-.... kuddise sırruhu'dur diye İmâm Suyûtî *Tağrîb-i Nevevî* şerhinde tahkîk eder.

[*Zira nice insan suratlı şeytan vardır. Binaenaleyh her ele el vermek lâyık değildir.*][759]

Eğerçi âyât ve daavât ve ezkâra şuğlun semeresi وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ [*Kim de zerre ağırlığınca işlerse* (Zilzâl, 99/8)] hükmünce zâyi' olmaz ki إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ [*Şüphesiz Allah iyilik yapanların mükâfatını elbette zâyi' etmez* (Tevbe, 9/120; Hûd, 11/115; Yusuf, 12/90)] buyuruldu. Lâkin âsâr-ı ma'neviyyesi elbette nefs-i sahîh ve üstâd-ı melîh ile zuhûra gelir dedikleri incimâd-ı tarîk-ı Sa'diyye gibi âsâr-ı hüsniyye ile sâbitdir ki izin ve nefs-i şeyh ile zuhûr eder.

Sâniyen: Vasiyetim fakîh-i sûfî olalar. Sûfi-i fakîh olmayalar. Zîrâ sûret-i ûlâ reviş-i sânîden ehemm ve etemm ve ekmeldir. Ya'ni ibtidâ tashîh-i akîdeye kudret rütbeleri tahsîl-i ilm-i şerîf edip ba'dehu sâlik olalar. Bu dahi vaktiyle lâzım olur. Umûrdandır ki ba'zı ahkâm-ı şer'iyye muktezâ-yı zamâna tâbi'dir. Şer'in hakîkati karn-ı sânî evveli tasdîk ile nizâm bulagelmişdir. Teâmül-i nâs icmâ' mertebesinde لا تجتمع امتى على الضلالة [*Ümmetim dalâlet üzerinde birleşmez*][760] teâmül-i nâsda kadem bulunan emrin inkârında hatardan **[49b]** haşyet olunur. Husûsan hâli üzere terk etmeyip karışdırmak mûkız-ı fitnedir. Ekser-i ulemâyı tekzîb eylemek kizbdir. Lâ siyyemâ münâfâtı olan umûrun meyânını tevfîk eylemek âsân ola ve tarafında kesret-i fuhûl-i ulemâ bulunan emir kuvvetli olduğu müdelleldir. Umûr-i müşkilede mehmâ-emken tevfîk ile tahlîs-i müslimîn vâcibdir. Düşürmeğe mâil olmaya. Eğer hakîkati fehm olunmadı ise فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ [*Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun* (Nahl, 16/43)] hükmünce erbâbından halloluna. Şâyed ki ıstılâha mebnî olmağla ehlinden teallüm olunmadıkça münkeşif olmaz. İnâd-kâr ve ehl-i ısrâr olmayalar. Bir mâddede za'f ve belki kerâhet dahi cevâzın alâmetidir.[761] فيالها قصة فى شرحها طول [*Şerhi konusunda ne iyi uzunca bir anlatımdır.*]

---

[759] *Mesnevî*, I, b. nr. 316.
[760] İbn Mâce, Fiten, 8.
[761] Hâşiye: وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا [*Zulmetme ve bizi hak yola ilet* (Sâd, 38/22)] kerîmesi mantûkunca teslîk-i fukarâda sehl ve âsân-ı tavr-ı ihtiyâr edeler. Cebr eylemeyeler. Kendi ihtiyâr ve şevklerine ihâle edeler.

Seyyidü't-tâife Cüneyd Hazretleri buyurmuşlar ki: Bizim ilm-i tarîkatimizi tasdîk eylemek velâyettir. Eğer sûfiyye-i kirâmın tasdîk ve i'tikād-ı hakîkî ile muttasıf bir kimesne görürseniz duâ-ı hayrını niyâz-mend olun ki ol kimesne mucâbu'd-da've ya'ni duâsı makbûl olan tâifedendir. Kutb-i Mekkî Hazret-i Şeyh-i Ekber'den nakl eder ki buyurmuşlar: Bir kimesne intisâb-ı ilellâh da'vâsında olsa i'tirâz olunmayıp hüsn-i zan ve i'tikād ile hüsn-i nazar eylemek saâdet alâmetlerinin a'zamıdır. Zîrâ dinde gılzatla eslâf ve ahlâfı beğenmez olan kimseye ruhsat verilmeyip men' ve ta'zîr **[50a]** lâzımdır diye eşbâhda musarrahdır.

Sâlisen pendim budur ki: Fukarâ-yı tarîkate ilim ile görünmeyeler ki sebeb-i vahşetleri olur. Rıfk ile hüsn-i hulk ile görüneler ki vesîle-i ünsiyyettir. Ve sohbet eyledikde her sâlikin ol sohbette kendi tarîkine muhabbeti ziyâde ola. Nefret peydâ olan sohbeti eylemeyeler. Zîrâ mücâzât bi'l-misil mukarrerdir.

Râbian mahlûk-ı Hâlık-ı Teâlâ'yı tahkîrden ve ta'yîb u ta'yîrden dahi hazer edeler. Husûsan ehl-i kulûbdan değil idi ki ma'lûm olmaya ve belki derdmendân fukarâ-yı sûfiyye şeklinde ola.

"Bir sinek bir kartalı kaldırdı urdu yere" [762]şerhine dikkat oluna. Keşîde ta'yîb hasleti ba'zın eseridir. Ebû Saîd el-Hudrî'den mervî hadîs-i sahîhde geldiği اشد الناس بلاء لا نبياء ثم الصالحون الى اخره[763] ma'nâ demek olur ki, "Nâsdan belâsı pek şedîd olan peygamberlerdir. Onlardan sonra sâlihlerdir" Ba'zı vakit olur ki ol sulehâdan biri fakr-ı dünyeviyyeye mübtelâ olup bir abadan gayrı şey bulmayıp onu yırtıp boğazına geçirip kir ve kımıl ya'ni bit dedikleri böceğe mübtelâ olur. Vücûdunu yerler ve onu öldürürler. Tahkîk: Onun emsâlinde ba'zıları vardır ki sizlerin atâ ve keremden ferah-yâb olmanızdan ziyâde onlar belânın zuhûrundan şedîdi'l-ferah olurlar diye buyurmuşlar. Mâl ve sâir-i mâsivâ emânetullâhdır. Ve emânetullâh olduğuna bu dahi güvâhdır. **[50b]** Yine hadîs-i şerîfde Ebû Zer-i Gıfârî rivâyetiyle buyurmuşlar ki: "Benden sonra bana muhabbetleri şedîd ve kavî bir kavim gelse gerekdir ki beni görmek için mülkünü ve

---

Tekâlîf-i şedîde-i şâkka husûsen vaktimizde câiz değildir. Aldığa koyalar. Diğer hâşiye: Eğer mekrûh câiz olmasa harâm olur. Ve kerâhet-i tahrîme olması namaza mahsûsdur derler.

[762] Hâşiye: Dervîş Yûnus'undur Mısrî şerh eylemişdir kuddise sırruhumâ. Makām sahibi âlimler, hor ve fakir görünen arifleri alaya alırlar. Onların gözünde bir sinek gibi görünen arifler onları galip etmede kartal kesilirler. Bkz. Yunus Emre, age, s. 87.

[763] *Müstedrek*, VIII, 2798(Kitâbü'r-Rikāk, h. nr: 7838).

malını bahş ve fedâkârlıkdan memnûn ve mesrûr olurlar." Pes imdi kemâl-i muhabbet beher-hâl Hâce-i âlem Habîb-i Ekrem -sallallahu aleyhi ve selem-i kendi nefsine takdîm ve rûhunu dahi fedâ eylemekle muhabbet hâsıl olur ki bu siyâkta "el-ân" hadîsi vârid olmuşdur.

روحی فداك ای صنم و ابطحی لقب

[*Ey Sevgili ve Abtahî*[764] *lakablı rûhum sana fedâ olsun.*]

Bin can olaydı kâşki ben dil-şikestede,

Tâ her biriyle bin kez olaydım fedâ sana.

Hâmisen: Vasiyyet-i nâçizâne ma'lûm ola ki her şeyde sebeb-i hırmân ya'ni zâhirde ve bâtında mahrûm kalmak bu dört usûlü zâyi' eylemekden gelir.

Birisi ikāmet-i ferâyız-i edâ-yı dindir. Onda riyâ olmaz. Ebu'l-Abbâs Mürsî demişdir ki: Senin Hak Teâlâ indinde nasîb ü kısmetin miktârı Hak Teâlâ'nın senin indinde olan hakkı ve ona riâyetin miktârından ma'lûm olur ki, âşıka nişân ve da'vâya burhân derkârdır.

ان المحب لمن یحب مطیع

[*Seven sevdiğine itaat eder.*]

İkinci asıl dahi ictinâb-ı muharrremât ki mübâhlar dahi tarîkatte zarûretliden ziyâde ehl-i dile muharremdir. Onunçün eserde vârid olmuşdur ki: "Âlem, dem-i gayz-ı harâm olsa ehl-i dilin ondan ekli helâldir." Pes sûfî her hâlinde **[51a]** sûret-i ıztırârı nasb-i ayn ve nasb-i nefs eylemek gerektir. Suâl ve hesâb münâkaşa-i rûz-i rüstehîzde hadd-i vasat üzere olan me'kûlât ve meşrûbât ve melbûsât ve mesâkîn kadarı ma'rûf sadakātden ziyâde olan isrâfâttadır. Kāide-i nezr-i şer'î vâkı' oldukda يوفون بالنذر [*Adaklarını yerine getirirler* (İnsan, 76/7)] vasf-ı kerîmi üzere vefâsı lâzım olan umûrdandır. Lâkin eğer ta'yîn-i aded olunmadıysa gerek nezri mâlî ve gerekse bedenî,

[764] Mekke kasdediliyor.

fiilî ve kavlî olsun ki meselâ namaz kılmak ve salât ve selâm zikreylemeğe ahd eylemek gibi bu bâbda iki kavil dahi vardır. Fukahâ seksen aded üzere olmak lâzımdır dediler.

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ [*Allah birçok yerde size yardım etmiştir* (Tevbe,9/25)] âyet-i kerîmesinde vekāyı'-ı nebeviyye ol miktâra bâliğdir. Ve muhaddisîn indinde nezr-i yemîn kabîlinden olmağla kefâret-i yemîn olunacak emre bunda dahi riâyet oluna dediler. Ve bu hükmü keffâratü'n-nezr اذا لم يسم كفارة يمين [*Nezrin keffâreti ölçü belirtilmediği zaman, yeminin keffâreti kadardır*][765] eseri şerîfinden ahz eylediler. Erbâb-ı tarîkatten olan kimesneler bîgânegân gibi her mâddede sür'at eylemeyeler. Nezr-i avâm ehl-i İslâmdan havâssa bir arîza rûhâniyye-i niyâzdır. Müntesibler intisâblarının hayr ve bereketine intizâr ve teveccüh ve istimdâd ile sabreylemek nezirden evlâdır. Hazret-i Emîr-i Pîr Hâce Seyyid Ahmed el-Buhârî vakt-i hayâtlarında meskenleri olan hânkâh ki Ebû Şeybe el-Hudrî -radıyallahu anh- türbe-i şerîfleri hem-civârıdır.[766] Onda bu dâî-i cûyendelerin makāmlarında **[51b]** ikāmet hizmetine kabûl buyurdukları bu sâl ü kerem meâldir. روح الله روحه و زاد بالتجليات فتوحه [*Allah onun ruhunu dindirdi ve fetihlerinin tecellilerini arttırdı.*] Onlar bir kere bir altın nezir kabûl eylemişlerdir. Şeyhu'l-ahrâr cenâbıyla esâtîn-i tarîkatin adedleri ve dahi: العبد يدبر والله يقدر [*Kul tedbîr eder, Hak takdîr eder*] aded-i hurûfuna riâyet için on sekiz aded ihtiyâr olunmuştur.

Üçüncü asıl ittibâ'-ı sünnettir. Vüsûl-ı Hak vâsıta-ı nebeviyyeden gayrı sûretle mahâlldir. Husûsan ef'âli ve akvâli sûret-i mesnûneye kasr eylemekte kıllet-i meûnetle anâsırda râhat ve dağdağa-ı külfetten emniyet vardır. Şeyh Mürsî buyurur ki: Tebeiyet-i sünnet ehli olmayan kimesneye tarîkatten insân demezler ki evâhir-i risâlede dahi geçmişdi. أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ [*İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar.* (A'râf, 7/179)]

---

[765] Ebû Dâvûd, Eymân, 25; İbn Mâce, Keffârât, 17.

[766] Hâşiye: Hazret-i Emîr Buhârî türbesi olan tekyeye Cuma günleri gelirler imiş. Sâir eyyâm ve leyâlde kendi binâları olan Ebî Şeybe kurbünde vâkı' zâviyelerinde tavattun üzere imişler.

Dördüncü asıl dahi edebi iltizâm ve riâyettir. Zîrâ bir bî edeb vâsıl-ı rab olmamışdır. طرق الحق كلها ادب [*Hakk'ın yollarının hepsi edebdir*] meşhûrdur ki ulemâdan sözü ve avâmdan gözü ve ehl-i kulûbdan özü muhâfaza lâzımdır.

Sâdisen: Vasıyyet budur ki, eğer âfet-i şöhrete bi'z-zarûre ibtilâ ârız olmak mukadder ise üç hâle riâyetle inşâallah selâmet müyesser ola. Birisi tasrîhan ve telvîhan da'vâdan berî-ü's-sâha ola. İkinci mâl ve câhdan zuhûr eden eşyânın kalîli ile istiğnâ kılına. Ve biri dahi nâssdan ihtirâzdır.

الفت مکیر همچو الف هیچ توبکس پا پستهٔ الم نشوی [52a]روز باز پس

[*Sen kimse ile ülfet etme, kimse de seninle*

Öyleyse büyüyen elem ile güne başla.]

Mea zâlik onlara şefkat oluna ki eserde انصر اخاك ظالما اومظلوما [*Kardeşine zâlim de olsa mazlûm da olsa yardım et*][767] vârid oldu. Zâlime nusret zulmü terk bâbında nush ile olur dediler. Pendin dahi te'sîri hikâyet tarîkiyla veyâ ma'hûdâta bir kimesneye pend ederken ismâ' vechi üzere ola. Zîrâ rû-be-rû nasîhatin kabûlü elbette nefs üzerine sekîl gelir. Yedinci vasıyyet ziyâret-i kubûr-i lâyıkān-ı fâyıkān ki,

أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ [*Çoklukla övünmek sizi, kabirlere varıncaya (ölünceye) kadar oyaladı.* (Tekâsür, 1-2/102)] sırrında *Metâlib-i Aliyye*-i İmâm-ı Fahr'da fevâidi ve taalluk-ı rûhânînin kavâidi mebsûtadır. Lâkin bunda tarîk-i ziyâret-i rûhâniyyet-i ehlullah bu hâk-ı râh-ı gehân-ı ebrârdan tâlibân-ı mübtediyâne yâdigar ola ki evvelâ rûhun cânib-i cenâb-ı Hakk'a مِنْ رُوحِي [*Ruhumdan* (Hicr, 15/29 ve Sad, 38/72)] şehâdetiyle münâsebet-i izâfiyye berle şeref-yâb olduğuna hüsn ü i'tikâd ve cismâniyetden ziyâde rûhun hâl-i tecerrüd-i rûhâniyyette kârger olmasına metânet-i i'timâd peydâ eyleyip teveccüh ve eğer mümkin ise hal'-ı na'leyn ide. Âdâb üzere hayâtında mefrûz olan sûret-i kurbiyyeti kadar mahalde kıyâm ve umûmen selâm verip السلام علیکم دار قوم مؤمنین وانا ان شاء الله بکم لاحقون [*Selâm size ey mü'minlerin topluluğunun evi! İnşâllâh ben de size katılacağım*] deyip kuûd eğer mümkin ise temkîn-i cevârih sebeb-i

[767] Buhârî, Mezâlim, 4; İkrâh, 7; Tirmizî, Fiten, 68; Dârimî, Rikāk, 40; *Müsned*, 3/99, 201.

itmînân olur. On bir aded sûre-i ihlâs-ı şerîf kırâat oluna. Mukaddemen kalb-i Kur'ân olan sûre-i Yâsin-i Şerîf ve sûre-i Mülk tilâveti[768] **[52b]** eğer mümkin olursa dahi serîan zuhûr inkişâfa sebebdir. Üçer üçer Muavvizateyn sûreleri ona irdâf olunup Fâtihatü'l-kitâb nefes-i vâhidde rivâyet-i müselsel-i ma'hûd üzere okuna. Ve sûre-i Bakara'nın evveli muflihûna varınca ve âhiri lillahi mâ fî kelime-i celîlesinden sûre tamamına dek okunup evâil-i sûrede besmele terk olunmaya sonra esmâ-i hüsnâyı birer birer kat' ederek eserde vürûdu vech üzere Elif Lâm ile okunup gözlerini kapaya

چشم پوشیدن این طائفه فتح البابست

[*Bu tâifenin gözlerini kapamak kapıları açmaktır.*]

Ve bil-cümle cem'iyyet-i kalîle istihzâr ve def'i havâtır zeylinde üç kere kelime-i tevhîd ve üç def'a ism-i celâl birer birer ta'zîm ve iclâl ile edâ oluna ve cümlesinde riâyet-i tâm buluna ki teshîl-i cem'iyyete sebebdir. Bir miktâr sükût ve sekte-i teveccüh da'vet-i rûhâniyyeye akabinde hâssa bir kere dahî السلام عليكم و رحمة الله و بركاته deyip "Ya Seyyidî Filân Ya Şeyhî Filân" diye ism ü şöhreti ile hitâb eyleye veyâhûd "Yâ Rasûlullah" deyip eğer mahzâ ziyâret ve istifâza olmayıp bir emirde istimdâd olunmak melhûz ise فا ستعينوا من اهل القبور [*Kabir ehlinden yardım isteyiniz*] hükmünce[769] bu mahallde murâd her ne ise îrâd ve min indillahi'l-Hallâki'r-Rezzâk husûl bâbında istişfâ' ve istimdâd **[53a]** olunup bir veyâ üç kere merâmı lisânen veyâ kalben i'lâm oluna ba'dehu huşû' üzere kıyâm ve rüc'at-i kahkarî ile avdet oluna. Ve's-selâm.[770]

---

[768] Hâşiye: Âdâb-ı ziyâret-i kabîr Selâm Yâsîn 1, Mülk 1, İhlâs 11, Felâk 3, Nâs 3, Fâtiha, evvel-i Bakara, âhir-i Bakara, esmâ-i hüsnâ, tevhîd 3, celâl 3, selâm.

[769] Hâşiye: Evliyâullâh bu âlem-i fânîden dâr-ı bakāya intikāllerinden sonra kendilerden izn-i Hak'la nice tasarrufât zuhûru فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا [*İş düzenleyenler* (Nâziât, 79/5)] tefsîrinde görüle. Beyzâvî buyurur ki nüfûs-ı fâzıla ki evliyâullâhdır. Hayatlarından ba'de'l-maârife mezâir Kuds Makāmında tedbîrât-ı umûr ile istihdâm olunmuşdur ki âsâr-ı müşâhede ve bu emirde infâk evveli'l-ibsâr vardır. Hattâ beyne'n-nâs dahi "Hızır yetişdi" derler.چو بشنوي سخن اهل دل مكوكه خطاست سخنيشان نهٔ دلبر اخطا النجاست [*Gönül ehlinin sözünü duyduğunda deme ki hatadır onların sözleri*] ve Mütenebbî der ki: و كم من عائب قولا صحيحا و افته من الفهم السقيم [*Nice, sağlam bir sözü ayıplayan kimseler vardır ki onun hastalığı yanlış anlamadan kaynaklanır.*]

[770] Hâşiye: İmâm Şa'rânî *Levâkıh* nâm tabakātında Ebu'l-Mevâhib Şâzelî'den o dahi Ebû Osmân Mağribî'den rivâyet eder, buyurmuş ki: Bir mü'min-i muvahhid bir velînin kabrini ziyâret eyledikde velî ondan âgâh olur ve selâm verdiği zamânda redd-i selâm eder. Ve kabr-i kurbünde zikr eylese maan zikr eder. Husûsan kelime-i tevhîd zikr edeler. Kalkıp terebbu' edip maan zikr eder ve yine buyurur ki kalıp ârifân mazhar fehm ve idrâkdir. Evliyâullâh bir menzilde bir menzile nakl ederler. Hâl-i mevtlerinde dahi hürmetleri hâl-i hayatlarında olan hürmetleri gibidir. Erbâbıdır ki zamân-ı mevtlerinde dahi hayatları

از شراب مدادخم دوات خامهٔ ما همیشه پرشورست

کر پریشان سخن شود چه شود فقرای مست معزورست

[*Divitin gam mürekkebini içmesinden/Ney kalemimiz her zaman heyecan üzeredir*

Şâyet onlar söz olsa ne olurdu/Mest olmuş fukara mahzurdur.]

اللهم سهل عسر اهل الاعسار و حصل مرام رهط الاسرار یا من ذکره سعادة للذاکرین و شکره فوز للشاکرین و طاعته نجاة للمطیعین صل علی حبیبك و اله و اصوله و فروعه واشغل قلوبنا بذکرك عن کل ذکر السنتنا بشکرك عن کل شکر اللهم ان لم نکن لمرحمتك اهلا ان ننالها فرحمتك اهل ان تنالنا و لا تمزق اعراض الاتقیاء باعراض الاشقیاء و لا تکشف عنا سترا سترته علی رؤوس الاشهاد انك رحیم بمن رعاك و مستجیب لمن ناداك من العباد [771]تمت و بالخیر عمت فی شهر فیه توجه مقام السید البخاري الی الداعي بالخیر و هو صفرالخیر سنة **1156** با ستانبول بقلم سقم رقم مترجم درویش محمد أمین النقشبندي التقادي غفر له قد استنسخ فقیر محمد أمین ابن الحاج حافظ محمد أمین علیه رحمة المعین في شهر ربیع الاول سنة **1209.**

[*Allahım! Güçlük içinde olanların güçlüklerini kolaylaştır. Sırlar kafilesinin meramını gerçekleştir. Ey anılması ananlar için saâdet olan, şükrü şükredenler için başarı olan, itaati itaatkârlar için kurtuluş olan, Habîbi'ne, O'nun âline, soyuna ve O'ndan sonra gelenlere salât eyle. Bizim kalbimizi başka her türlü anmalardan kendi zikrinle meşgul et, dilimizi başkasının şükrüyle değil de kendi şükrünle meşgul et. Allahım biz senin rahmetinin bize ulaşmasına ehil değilsek de o bize ulaşmaya ehildir. Takvâ sahiplerinin ırzlarını, kötü kimselerin yüz çevirmeleriyle parçalama, herkesin gözü önünde, bizim üzerimize örtmüş olduğun örtüyü kaldırma, Sen seni gözetene merhamet edersin. Kullarından Sana seslenenlerin duasına cevap verirsin. Bitti ve hayrı geniş oldu. Bir ayda ki, Seyyid el-Buhari'nin makamına teveccüh, dua edene (bana) hayır getirdi. 1156 senesi İstanbul'da mütercim Mehmed Emin en-Nakşbendî et-*

---

vaktinde olan i'tibâr gibi edâ edeler, kabrini pâzde eylemeyeler. Ve bir velî vefât eylese cemî'-i evliyânın rûhları ona salât ederler. Husûsen ki ol velî onlara dahi salât ede ki "Allahümme salli alâ Muhammed dedikde ve alâ sâiri'l-enbiyâ ve'l-evliyâ ve alâ âlihî ve âlihim ecmaîn" demek mu'tâdı ola. Elbette hîn-i fevtinde min cinsi'l-amel onların tarafında mazhar-ı salât olur, buyururlar.

[771] Ele aldığımız nüshada قال المترجم الجامع lafzı geçmektedir. Tercüme ederken bir anlam veremediğimizden diğer nüshaları dikkate alıp bunu asıl metinden çıkardık.

Tokadi'nin şifresi (Allah onu affetsin) "sikam"in kalemiyle. Fakîr Mehmed Emîn b. el-Hâc Hâfız Mehmed Emîn (Müînin rahmeti onun üzerine olsun) 1209 senesi Rebiü'l-evvel ayında istinsah etti.]

3. Abdullâh Salâhaddîn Uşşâkî ve (إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ) i Tefsîri

a. Hayatı

Abdullah Salâhaddîn Uşşâkî, 1117/1705'te Yunanistan sınırları içinde bulunan Kesriye'de doğdu. Babası Bosna'dan buraya hicret etti. Yirmi yaşlarına kadar Kesriye'de kaldı, sonra da ilim tahsili için İstanbul'a gitti. Bâbıâli'de Tahvîl Kalemi'ne devam ettikten sonra Hekimoğlu Ali Paşa'nın hizmetine girdi. Paşa ile beraber Mısır'a gittiler. Burada Şa'bâniyye'den Muhammed el-Hıfnî ve Nakşiyye'den Hüseyin-i Demenhurî ile tanıştı. Paşa'nın izni ile İstanbul'a döndü. 1149/11736'da Paşa Rumeli'ye giderken tekrar yanına alıp birlikte Edirne'ye geçtiler. Hz. Salâhî burada Cemâleddîn Uşşâkî ile tanıştı. Paşa'dan izin alarak memuriyetten ayrıldı. Hz. Cemâleddin'in kızı ile evlendi. Tahir Ağa'nın teklifi üzerine Mehmed Sâbir Efendi'nin vefatı ile Tâhir Ağa Tekkesi'nin postnişinliğine getirildi. 1196/1782'de çıkan yangında Eğrikapı'daki tekkeye taşındı. 29 Muharrem 1197/5 Şubat 1783 Cuma günü burada ahirete intikal etti.

Hz. Salâhî, "câmiu't-turuk", "câmiu'l-kelimât" bir zât idi. Hüseyin Vassaf, Şa'bânî tarikatına Nasûhîzâde Şeyh Alâeddîn Efendi'den, Celvetî tarikatına Üsküdar'da Bandırmalı Tekkesi şeyhi Hâşim Efendi'den, Mevleviyye tarikatına Galata Mevlevîhânesi şeyhi Nâyî Osman Dede'den, Gülşenî tarîkatına Hz. Sezâî Gülşenî'den nisbeti olabileceğini söyler. Bursa'da Kerküklü Seyyid Muhammed Emîn Efendi'den Nakşbendiyye usûlünü icrâ etti.

Kendisine "Türklerin Muhyiddin Arabîsi" denilen Hz. Salâhî -gerek kitaplarından gerek ruhaniyetinden olsun- İbn Arabî'den de feyz almıştır.

Eserlerinin 210'dan fazla olduğu söylenir. Tercüme, şerh ve telif eserlerine sahiptir. Vassaf, 96 eserin ismini vermiştir.[772]

b. Risâle Hakkında

Ele aldığımız nüsha Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi bölümünde numara 3211'de kayıtlıdır.

Yazı Türü: Rik'a

Yaprak Sayısı: 19

Diğer Nüshası: Süleymaniye, Tahir Ağa Tekkesi, Nr: 503 ve Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, Nr: 321-06.

c. Salâha'd-dîn Uşşâkî (إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ) *i Tefsîri* Metin Kısmı[773]

[1a]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا

Bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde muhakkıkîn gayrı olan müfessirînin her biri kendi isti'dâdları ve akılları hasebince bir ma'nâya takrîb edip îzâh-ı hakîkatten acz etmişlerdir. "Allah Teâlâ ve Rasûluhu a'lem". Bu âyet-i kerîmede olan emânetten murâd esmâullâhın küllîsini müstelzim olan hilâfettir ki, Âdem-i hakîkî a'nî insân-ı kâmil olanın hakkıdır. Ve halîfe bir kimesnenin yerinde kāîm-i makāmı olana derler. Ve halîfetullâh olmak Allah Teâlâ'nın esmâ-i ilâhiyyesinin **[1b]** mecmûuna a'nî sıfât-ı cemâliyye ve celâliyyesine kābiliyet ve ma'rifetten ibârettir. Ol ecilden Allah Teâlâ mertebe-i vâhidiyyette[774] buyurur.[775]

---

[772] Hüseyin Vassaf, age, IV, s. 429-443; Semih Ceyhan, "Salâhî Efendi", *DİA*, XXXVI, 17-19.

[773] Hacı Mahmud Efendi, 3211.

[774] Tahir Ağa nüshasında Ahadiyyet şeklindedir. Tâhir Ağa Tekke, 503, vr. 14a.

[775] Tahir Ağa nüshasında Haşiye: Ey Tâlib-i ma'rifet-i ilâhî ve râgıb-ı esrâr-ı nâmütenâhî olan karındaş kelâm-ı Bârî'yi bir kere nazar-ı tevfîk ile ittisâf eyle kelâm-ı mahlûka şüphe midir? Kelâm mahlûkda bir lafz-ı ma'nâ-yı zıdd ile sıyâk-ı vâhidde zıddında(?) kemâ hüve hakkuhu sıfatı olmak mutasavver midir?

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا

[*Şüphesiz biz emâneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler.* (Ahzâb, 33/72)] Ya'nî, cem'iyyet-i esmâ ve sıfâtımızla biz emâneti ya'nî esmâ-i ilâhiyyemizin küllîsini, kābiliyet ve ma'rifetten ibâret olan hilâfeti, semâvât ve arz ehline arz eyledik. İsti'dâdları olmadığı için yüklenmekten ibâ ve imtinâ' edip korktular. Zîrâ cemâle mazhar olan, cemâle müteallık olan esmâyı ve celâle mazhar olan, celâle müteallık olan esmâyı kabûl eyledi. Ve ikisini birden kabûl eder müste'id bir ferd bulunmadı وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ [*Onu insan yüklendi.* (Ahzâb, 33/72)] **[2a]** Ve insân ol cem'iyete kābiliyet ve isti'dâdı olduğundan ötürü ol emânet-i hilâfeti yüklendi. Şeyhu'l-Ekber -kuddise sırruhu'l-ezher- hazretleri insâna insân tesmiyesinin sebebi *Fusûs*'da Fass-ı Âdem'de buyurur:

فسمى هذا المذكور انسانا و خليفة و اما انسانيته فلعموم نشأته و حضرة الحقايق كلها و هو يلحق بمنزلة انسان العين من العين الذى به يكون النظر و هو المعبر عنه بالبصر فلهذا سمى انسانا[776]

Bu kevn-i câmi'e ya'nî Âdem'e insân ve halîfe tesmiye olundu. Pes insân tesmiye olunması iki vechiledir. Biri mertebe-i neş'e-i Âdem, merâtib-i âlemi ve hazret-i hakāyıkın küllîsini müştemil olduğu içindir. **[2b]** Zîrâ insân ya ünsden yâhûd nisyândan me'hûzdur. Ünsden olduğuna göre esmânın küllîsinin mecma'ı ve mezâhiri olup hakāyık onunla istînâs eylediğinden ötürüdür. Ve nisyândan olduğuna göre bir şeye teveccühden sonra bir gayrı şeye iştigâl ile ba'zı eşyâdan dühûlünden ötürüdür. Zîrâ insân كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ [*O, her an yeni bir ilahi tasarruftadır* (Rahmân, 55/29)] ile ittisâf hükmünde şe'n-i vâhid ile vukûfu mümkün değildir. Hangi şakkından olur ise olsun isim ile müsemmâ beyninde münâsebet-i câmia bulunduğundan ötürüdür. Ve ikinci vechi insân, Cenâb-ı Hakk'ın gözbebeği menzilesindedir ki, lisân-ı Arab'da ona insânü'l-ayn derler. Ona basar ta'bîr olunur. Pes nitekim gözden maksûd, **[3a]** asıl göz bebeğidir. Kezâlik âlemin küllîsinden maksûd-ı aslî, insândır. Zîrâ esrâr-ı ilâhiyye ve

Eğerçi sanâyi'-i bedî'adan mütehammilü'z-zıddeyn san'atı fushâdan cârîdir. Lâkin buna kıyâs değil. Zîrâ mütehammilü'z-zıddeyn bir lafz, bir şeye ya zemm yahûd medh olmak ihtimali olana derler. Bunda ise bir lafz iki kimesneye sıfat olur ki, birine tamâmıyla zemm, birine kemâliyle medh olmuş olur. Nâkısa kemâ hüve hakkuhu nrksan sıfatı olur. Ve kâmile kemâ hüve hakkuhu kemâl sıfatı olur. Tâhir Ağa Tekke, 503, vr. 14a.

[776] Konuk, *Fusûs*, I, 128.

maârif-i hakîkat-i maksûde insândan zâhir olur. Ve insânü'l-ayn menzilesinde olan insân, insân-ı kâmildir, gayrı değil. Halîfe tafsîli inşâAllah Teâlâ mahallinde zikrolunur. Biz sadedimize gelelim ki bakıyye-i âyet-i kerîme إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا (Ahzâb, 33/72) dır. Ya'nî, "insân, ziyâde zâlim ve ziyâde câhil oldu". Mutlak insân iki kısımdır. Ya insân-ı nâkıs yâhûd insân-ı kâmildir. İnsân-ı nâkıs olduğuna göre zulm ve cehli şol cihettendir ki, kendide vedîatullâh olan cevâhiri kendinin zannedip hakîkatten haberdâr olmadığı için [3b] kendine zulm edip vâdi-i cehlde mahcûb ve hayrân ve makām-ı şirk ve esfelde mağbûn ve sergerdân kalıp bil-kuvve kendine i'tâ olunan rütbe-i hilâfetten mahrûm kaldığından gayrı وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ [*Andolsun biz, cinler ve insanlardan, Kalbleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçoklarını cehennem için var ettik. İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir* (A'râf, 9/179)] zümre-i en'âmdan edall olup pes-mândedir ki esfel oldu. Bundan ziyâde zulm ve cehl olur mu? Ve bu vechile insânın zalûm ve cehûl olması zemmdir. Ve insân-ı kâmil olduğuna göre zulüm ve cehli şol haysiyettendir ki, kendinde olan cevâhiri, vedîat-i rabbânî ve fazîlet-i samedânî olduğun bildiğinden ötürü emâneti sâhibine verip kendi aradan [4a] çıkmak için nefsini öldürüp ve zâtını, zât-ı Hakk'da ifnâ edince gece gündüz riyâzât ve mücâhede ile nefsine zulm eyledi. Eğer denilir ise kişi nefsini terbiye ve tezkiye ile nefsine zulm etmiş mi olur? Cevâb verilir ki: Zulm, bir şeyi mevzının gayrıda vaz' etmektir. A'nî -mâ vudia lehin- gayrına sarfdan ibârettir. Nefs-i hayvâniyyenin ise -mâ vudia lehi- şerdir. Zîrâ nefs-i hayvâniyye bir latîfe-i muzlimedir ki beden-i insânda konulmuştur. لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ [*Aşırı derecede kötülüğü emreder* (Yûsuf, 12/53)] dur. Ahlâk-ı zemîmenin mahallidir. Pes nefse ahlâk-ı hamîdeyi yükletmek -mâ vudia lehin- gayrına sarf etmektir. Ol ecilden nefsine ziyâde zulüm edici oldu. Ve insân-ı kâmil nefsini öldürüp ve zâtını bilmeğe mecmû' zevât-ı [4b] mümkinâtı, zât-ı Hak'da ifnâ eyledikde Hak'dan gayrıyı bilmediğinden ötürü ziyâde câhil oldu. Zîrâ cehl, bilmemeğe derler. Ârif-i billâh ise Hak'dan gayrıyı bilmez. Nitekim Hazret-i Şeyh;

من عرف نفسه عرف الله و من عرف الله لم يعرف نفسه

buyurdu. Ya'nî, "nefsini bilen, Allah'ı bilir; Allah'ı bilen, nefsini bilmez." Pes ma'lûm oldu ki ârif-i billâhın bilmesi ve bilmemesi bir başka yüzden imiş. Ve "lâilâhe illallah" ma'nâsı dahi bunu ifâde eder. Zîrâ müntehîye göre "lâ mevcûd illAllah" ma'nâsını mülâhaza gerekdir. Mâsivâyı nefy etmekten ötürü ki sûfiyyenin fenâ-fillâh menzili dedikleri ve bu menzil kîl ü kāl ile ve kütübden ahz olunan makāl ile haklanmaz. Belki kemâl-i sa'y ve sülûk [5a] ile yâhûd bir pâk ârif ve âgâh mürşid-i kâmilin sohbeti ile müyesserdir. Ve bu vechile insânın zalûm ve cehûl olması medihdir. Eğer denilir ise ki emânetten murâd, hilâfet ve hilâfetten murâd, esmâ-i ilâhiyyenin küllîsine kābiliyyet ve ma'rifetten ibâret olduğuna delîlin var mıdır? Neam. Hazret-i Kur'ân ile sâbittir. Nitekim Hak Teâlâ buyurur وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ (Bakara, 2/30) Ya'nî, "vaktâki Rabbin melâikeye tahkîkan "Ahadiyyet-i zât-ı pâkimle ben yeryüzünde bir halîfe kılıcıyım" diye buyurdu ise onlar nizâa kalkıp dediler ki: "Şol [5b] kimesneyi halîfe kılar mısın ki yeryüzünde fesâd edip kan döke. Hâlbuki biz senin hamdinle tesbîh ve zât-ı pâkine lâyık olmayan şeyden senin için takdîs ederiz" Tesbîh, takdîsden eammdır. Zîrâ tesbîh, Hakk'ı nekāyıs-ı imkân ve hudûsten tenzîhdir. Ve takdîs, Hakk'ı nekāyıs-ı imkân ve hudûsten ve kemâlât-ı lâzime-i ekvândan tenzîhdir. Ve insân-ı kâmile halîfe tesmiyesinin sebebi Hazret-i Şeyh Fass-ı Âdem'de buyurur:

فهو من العالم كفص الخاتم من الخاتم الذى هو محل النقش و العلامة التى بها يختم الملك على خزانته و سماه خليفة من اجل ذلك

Ya'nî, "bu kevn-i câmia halîfe tesmiyesinin sebebi oldur ki âlemden Âdem mahall-i nukûş olan [6a] hâtemin fassı gibidir. Ve fass, şol nakş ve alâmetin mahallidir ki melik onunla hazînesini hatm eder; ya'nî mühürler. Ol ecilden Hak Teâlâ Âdem'e halîfe tesmiye eyledi." Ve dahi fassa ya'nî yüzük kaşına teşbîh ile hâl-i insâna iki i'tibâr verip bir i'tibâr ile âlemden bir cüz' eyledi. Ve bir i'tibâr ile başka başına bir âlem i'tibâr eyledi. Zîrâ fass, öz olur ki hâtemden bir cüz' olur. Mahall-i nakşdır ve öz olur ki hâtem üzerine mürekkeb olur. Ve fassın hâtemden başka bir şe'n-i âharı dahi vardır ki mahall-i nukûşdur. Ve ol nukûş ile hızâne hatm olunur. Ya'nî mühürlenir. Kezâlik insân-ı kâmil dahi âlemden bir cüzdür ki hayvândan bir nev'dir. [6b] Lâkin mahall-i

nukûş cemî'-i esmâ-i ilâhiyye ve hakāyık-ı kevniyye olduğu ecilden onun için âlemden başka bir şe'n-i âhar vardır ki ol i'tibâr ile Cenâb-ı Hak ona halîfe tesmiye eyledi.

لانه تعالى الحافظ خلقه كما يحفظ الختم الخزائن فما دام ختم الملك عليها لا يجسر على فتحها الا بازنه فاستخلفه فى حفظ العالم فلا يزال العالم محفوظا ما دام فيه هذا الانسان الكامل

Bu ibâret-i şerîfeleri insân-ı kâmile halîfe tesmiyesinin ta'lîl ve tafsîlidir. Ya'nî "kaçan melik hazînesinden gaybet indinde hazînesinin hıfzını murâd eylese üzerine hatem vurur ya'nî mühürler. Hattâ bir kimesne onda tasarruf etmeyip mahfûz kala. Pes hatem-i hilâfetle ol hazînenin hâfızı olur, asâletle değil. Ve mâdâm ki hatem-i melik [7a] hazîne üzerinde ola, fethine bir kimesne cesâret edemez. Meğer melikin izniyle ola. Kezâlik Cenâb-ı Hak mezâhir-i esmâ ve sıfâtıyla mahfî ve müstetir oldukda halkı, insân-ı kâmil ile hıfz eder." Zîrâ kable'l-istitâr ve'l-ihtifâ ve izhâri'l-halk bi'l-asâle hâfız-ı halk Cenâb-ı Hak'dır. Pes Cenâb-ı Hak âlemin hıfzında insân-ı kâmili istihlâf eyledi. Mâdâm ki bu insân-ı kâmilde ola. Âlem mahfûz olmadan zâil olmaz. Ve insân-ı kâmilin âlemi hilâfetledir. Asâletle değil. Hatemin hazîneyi hilâfetle hıfz ettiği gibi ve ma'lûm oldu ki hilâfet, Hazret-i Âdem'e mahsûs değildir. Maksûd insân-ı kâmildir. Nitekim asr-ı vâhid ba'de vâhid Hak Teâlâ Hazret-i Kur'ân'da bir mahallde dahi يَادَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ [*Ey Dâvûd! Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık* (Sâd, 38/26)] buyurdu. [7b] Ve bir mahallde dahi وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ [*Allah, içinizden, iman edip de salih ameller işleyenlere, kendilerinden önce geçenleri egemen kıldığı gibi onları da yeryüzünde mutlaka egemen kılacağına dair vaadde bulunmuştur* (Nûr, 24/55)] buyurdu. Ve bu mansıb-ı hilâfet bil-asâle seyyidi ve lidârimihi Rasûl-i Ekrem ve Habîb-i Muhterem -sallAllahu aleyhi ve sellem- Efendimiz Hazretleri'nindir ki كنت نبيا و ادم بين الماء و الطين [*Âdem su ile toprak arasında iken ben nebî idim!*][777] muktezâsınca tebdîl ve tağyîr olunmayan kutb-i ezelî ve ebedî oldur. Ve sâirlerine bu mansıb bit-tab' ihsân olunur. Zîrâ her kime ihsân olunsa hakîkatü'l-hakāyık olan hakîkat-i Muhammediyye'nin imdâd ve ifâzasıyla olur. Esmâ-i ilâhiyyeyi câmi' olan ism-i a'zamın mazharı olup merkez-i dâire-i vücûd olduğu için.

[777] Aclûnî, age, II, 173 (2017).

Zîrâ esmâ-i ilâhiyyeden bir isim yoktur ki ismullâhdan [8a] istifâza ve istimdâd eylemeye. Pes ma'lûm oldu ki evliyâ ve enbiyâ ve mürselînden bu cem'iyetle bu rütbeye irtikā etse Fahr-i Kâinât aleyhi efdalu's-salavât efendimiz hazretleri'nin hakîkat-i asliyye-i ezeliyyesinin ona imdâd ve ifâzasıyla irtikā eder. Nitekim Muhammed el-Bûsırî hazretleri dahi *Kasîde-i Bürde*'de bu ma'nâ-yı mütezammın

وكلهم من رسول الله ملتمس

غرفا من البحر او رشفا من الديم

[*Bil'cümle peygamberân ondan iltimâs diler, Ummânından bir avuç, bârânından yudumu.*][778]

buyurdu. Pes bu ecilden insân-ı kâmile halîfe tesmiye olundu.

فيظهر جميع ما فى الصورة الالهية من السماء فى هذه نشأته الانسانية فحارت رتبة الاحاطة و الجمع بهذا الوجود و به قامت الحجة لله تعالى على الملائكة

Ya'nî vaktâki Hazret-i Hak insân-ı kâmili istihlâf edip dünyâ [8b] ve âhiret hızânesine hatm kıldıysa sûret-i ilâhiyyede esmâdan olan şeyin cemî'si neş'e-i unsûriyye ve rûhâniyyenin beynini câmi' olan bu neş'e-i insâniyyede zâhir oldu. Ya'nî bu kemâlâtın cemî'si bu neş'e-i insâniyyede bil-fiil oldu. Ve bunda sûret-i ilâhiyyeden murâd, sıfât-ı ilâhiyyedir. Nitekim Fahr-i Kâinât aleyhi efdalü's-salavât efendimiz hazretleri; ان الله خلق ادم على صورته - اى على صفاته - [*Allah Âdem'i kendi sûretinde yarattı -yani sıfatları üzerine-*][779] buyurdu. Pes neş'e-i insâniyye bu vücûd-i aynî ile ihâta ve cem' rütbesine erişdi. Zîrâ cismiyle merâtib-i ecsâmı ve rûhuyla merâtib-i ervâhı tecâvüz eyledi. Ve bu cem' ile melâike üzerine Allah Teâlâ için hüccet kāim oldu. Ya'nî Âdem hakkında nizâ'larının butlânına hüccet-i [9a] kātıa oldu. Melâikenin ihâta etmediğini, insân-ı kâmil ihâta eylediğinden ötürü

فان الملائكة لم تقف مع ما تعطيه نشأة هذه الخليفة و لا وقفت مع ما تقتضيه حضرة الحق من العبادات الذاتية

[778] İmâm Bûsirî, *Kasîde-i Bürde Manzum Tercüme* (trc: İlhan Armutçuoğlu), Konya: Erkam, 1983, s. 37.
[779] Buhârî, 79, İsti'zan, 1 (VII, 125); Müslim, 51, Cennet, 28 (IV, 2183), *Müsned*, II/ 244, 251.

Bu ibâret-i şerîfeleri melâikenin tevbîhe düşmelerinin sebebini beyân eder. Ve vukûf bunda şuûr ve ittilâ' ma'nâsına değildir. Zîrâ şuûr ve ittilâ' ma'nâsına olsa لم تقف على ما تعطيه demek lâzım gelirdi ki alâ (على) ile ta'diye eder. Belki sübût ma'nâsınadır. كما يقا ل فلان وقف مع فلان و واقف معه اذا لم يتعد عنه فى السير و لم يقف معه اذا تعدى عنه Ma'nâ-yı kelâm oldur ki [9b] melâike bu halîfenin neş'e-i rûhâniyyesiyle ezelde i'tâ eylediği şeye kanâat edip durmadılar. Ol şey ki, tesbîh ve tehlîlden ve ona lâyık olan kemâldendir. Belki teaddî edip hibe olunandan ziyâdeye ya'nî mansıb-ı hilâfete tâlib oldular. Ve bu kelâmda işâret vardır ki, cemî'-i mevcûdât kemâllerini ancak mertebe-i insân-ı kâmilden ala. Ve her anda murâdları ancak insân-ı kâmilden hâsıl ola. Zîrâ esmânın küllîsi ism-i zâtı müstecmi'-i cemî'-i sıfât olan ismullâhdan istimdâd eder ki insân-ı kâmil bu ismullâh mazharıdır. Ve dahi melâike hazret-i zât-ı Hakk'ın ibâdet-i zâtiyyesinden iktizâ eylediği şey ile durmadılar

الالهية التى تخصها و سبحت الحق بها و قدسته و ما [10a] و ليس للملائكة جمعية ادم و لا وقفت مع الاسماء علمت ان لله اسماء ما وصل علمها اليها فما سبحته بها و لا قدسته فغلب عليها ما ذكر نا هو حكم عليها هذا الحال فقالت من حيث النشأة اتجعل فيها من يفسد فيها

Ya'nî hâlbuki melâike için cem'iyyet-i Âdem yoktur. Zîrâ melâike birer ism-i muayyen haysiyetinden Allah Teâlâ'ya ibâdet edip ol isimden öte geçemezler. Âdem ise Allah Teâlâ'nın esmâsının küllîsiyle ibâdet eder. Ve dahi melâike kendilere mahsûs olan esmâ-i ilâhiyye ile durmadılar. Ya'nî ol esmânın fevkında olan rütbe-i hilâfete tâlib oldular. Hâlbuki ancak ol [10b] esmâ ile Hakk'ı tesbîh ve takdîs eylediler. Ve bilmediler ki, onlara mahsûs olan esmâdan gayrı Allah Teâlâ'nın nice esması dahi vardır ki, onların ilmi ona vâsıl olmadı. Pes ol bilmedikleri esmâ ile Hakk'ı tesbîh ve takdîs etmediler. Ve zikrolunan şey ki, insân-ı kâmilin mertebesinin i'tâ eylediğine Hazret-i Hakk'ın ibâdet ve inkiyâddan iktizâ eylediğine adem-i vukûflarıdır. Ya'nî adem-i kanâatleridir. Üzerlerine gâlib oldu. Ve bu hâl üzerlerine hâkim olup neş'e-i mahsûsaları haysiyetinden dediler ki: "Yeryüzünde şol kimesneyi halîfe kılar mısın ki onda fesâd ede" هو عين ما هم فيه مع الحق فلو لا [11a] و ليس الا النزاع و هو عين ما وقع منهم فما قالوه فى حق ادم Ya'nî melâikenin Âdem hakkında يُفْسِدُ فِيهَا ان نشأتهم تعطي ذلك ما قالوا فى حق ادم ما قالوا وهم لا يشعرون

وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ [*Orada bozgunculuk yapar, kan döker* (Bakara, 2/30)] dedikleri değil illâ emr-i Hakk'a münâzaa ve muhâlefettir. Ve bu nizâ' ettikleri şeyi kendilerden vâkı' olan şeyin aynıdır. Pes Âdem hakkında dedikleri şey, kendileri içinde oldukları şeyin aynıdır. Yâhûd Âdem'e nisbet ettikleri noksân değil illâ Hakk'a münâzaa ve muhâlefettir. Ve bu noksân kendilerden vâkı' olan şeyin aynıdır. Pes eğer mertebe-i Âdem ma'rifetten mahcûb eden neş'eleri bu nizâ' i'tâ etmese Âdem hakkında dedikleri şeyi demezlerdi. **[11b]** Hâlbuki bilmezler ki Âdem'e nisbet eyledikleri noksânı onların isti'dâdları ve zâtları iktizâ ederكل اناء يترشح بما فيه [*Her kap içindekini sızdırır*] dir. Ve bu ibâretten bir nükte-i hafiyye ahz olundu ki Âdem hakkında nizâ' eden melâike ehl-i ceberût ve ehl-i melekût-i semâviyye olmaya. Zîrâ onlar galebe-i nûrâniyyetlerinden ve merâtibi ihâta eylediklerinden ötürü ne kadar insân-ı kâmilin kemâ hiye hakîkatini bilmezler ise de yine indAllah şeref ve mertebesini bilirler. Belki nizâ' eden melâike-i arz ve cinn ve şeyâtîn ola. Ve Cenâb-ı Bârî'nin إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً [*Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım* (Bakara, 2/30)] kavl-i şerîfinde dahi bir nükte-i hafiyye vardır. Zîrâ insân-ı kâmil mecmû'-ı âleme ya'nî ulviyâta ve süfliyâta halîfe iken arza tahsîsinden îmâ **[12a]** ve işâret vardır ki nizâ' eden melâike-i arz ola. Zîrâ ta'n sâdır olmaz, illâ ol mansıbın muarrızında olandan sâdır olur. Ve melâike-i semâviyye ne kadar ol mansıbın muarrızında iseler dahi adem-i ta'nları galebe-i nûrâniyyetle tayakkunlarından nâşîdir. Pes nazar-ı im'ân ile emri tahkîk etsen bulursun ki[780] bu neş'e-i insâniyyede müfsidler onlardır. Lâkin bilmezler. Görmez misin ki kuvve-i şeheviyye ve gazabiyye ki melâike-i arzdandır. Nefs-i nâtıka üzerine gâlib olub onun esîr ve münkād ederler. Ve ol hînde nefs-i nâtıka menzile-i hayvâniyyeye nüzûl edip nefs-i hayvâniyye ismiyle müsemmâ olup "أَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ" [*Aşırı derecede kötülüğü emreder* (Yusûf, 12/53)] olur. Pes ma'lûm oldu ki hakîkatte müfsidler onlardır. Ol ecilden Hazret-i **[12b]** Şeyh

و هو عين ما وقع منهم فما قالوه فى حق ادم هو عين ما هم فيه مع الحق

[*O, onlardan vâkı' olanın aynıdır. Yoksa Âdem hakkında dedikleri şeyi demezlerdi*]

---

[780] Diğer nüshada haşiye: *Mesnevî* عقل كو مغلوب نفس شد مشتري مات زحل شد نحس شد "Nefse mağlûb olan akıl, nefis haline gelmiştir. Müşterî (yıldızı), Zühal tesiri altında kalırsa zühalleşir." *Mesnevî*, II, b. nr.1549.

dedi. Zîrâ fesâd ve süfelâ mâ-ı kuvvâ-yı cismâniyyeden sâdır olur. Kuvvâ-yı rûhâniyye ve kalbiyyeden sâdır olmaz. Ve Cenâb-ı Bârî'nin

إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ

إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ

[*Hani, Rabbin meleklere şöyle demişti: "Muhakkak ben çamurdan bir insan yaratacağım" "Onu şekillendirip içine ruhumdan üflediğim zaman onun için saygı ile eğilin" Derken bütün melekler topluca saygı ile eğildiler. Ancak İblis eğilmedi. O büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu* (Sâd, 38/71-74)] kavl-i şerîfinde dahi bir îmâ vardır ki, âyet-i sâbıkada nizâ' eden melâike-i arz ola. Ve melâike-i semâviyye insân-ı kâmilin indAllah şeref ve menziletine ıttılâ'larından ötürü emr-i Hakk'a mutî' ve münkād olalar. Zîrâ âyet-i **[13a]** sâbıkada إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً [*Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım* (Bakara, 2/30)] buyurduklarından melâike nizâ'a kalkıp Âdem'in noksânını ve kendilerinin tesbîh ve takdîslerini îrâd eylediler. Ve ba'de'l-ilzâm yine secde etmediler. Hattâ sarîhan اسْجُدُوا لِآدَمَ [*Âdem için saygı ile eğilin* (Bakara, 2/34)] emr-i şerîfi vârid olduktan sonra secde eylediler. Nitekim hitâm-ı âyet-i kerîme de muayyendir. Âdem'e hilâfetle ta'zîm yok iken ve "secde edin" diye sarîhan emir yok iken bilâ-tavakkuf ve lâ-nizâ' Âdem'e secde eylediler. Tesviye indinde rûh-ı ilâhiyyenin onda nefhi sebebiyle mescûd-ı melâike olmakla liyâkat ve isti'dâdını bildiklerinden ötürü. Ve bir karîne dahi vardır ki bu âyet-i kerîmede muhâtab olan efâzıl melâike-i semâviyye ola. Ve lâm-ı ta'rîf ahd için **[13b]** ola. Zîrâ فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ [*Onun için saygı ile eğilin* (Sâd, 38/72)] buyurdukların sonra, فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ [*Derken bütün melekler topluca saygı ile eğildiler* (Sâd, 38/73)] te'kîd ba'de't-te'kîd ile buyurdu. Bu takdîrce melâike-i semâviyye ve arzıyyenin küllîsi secdede onlara ittibâ' ile ta'kîb eylediler demek olur. Ve bunda dahi istidlâl olunur ki, insân-ı kâmil semâvât ve arz ehlinin küllîsine halîfe ola. Zîrâ melâike onun rağbeti menzilesinde olmasa ona secde etmezler idi. Ol ecilden cümlesi secde eylediler illâ İblîs istikbâr edip kâfirlerden oldu. Pes Cenâb-ı Hak, İblîs'e hitâb edip مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ (Sâd, 38/75) buyurdu. Ya'nî iki

yedimle halk eylediğime secde etmekten seni ne men' eyledi. **[14a]** İstikbâr mı eyledin yoksa âlîlerden mi oldun? Ve yedeyyden murâd, sıfât-ı cemâliyye ve celâliyye idi ki inde'l-muhakkıkîn vâzıhdır. Ve yedeyyden zât ve sıfât murâd olunması dahi sadedden hâriç değildir. Bu takdîrce ahadiyyet-i zât-ı pâkimle esmâ-ı ilâhiyyemin küllîsine lemha-i vâhidede tecellî eyledim. Ya'nî birden ifâza ve imdâd eyledim. Ve ol tecellîden bugün câmi' olan Âdem'i halk eyledim. Ya'nî cemâl ve celâli câmi' olan esmâ-i ilâhiyyemin küllîsine onu mazhar kıldım demek olur ve Hazret-i Şeyh'in;

و ما هو الا عين جمعه الصورتين صورة العالم و صورة الحق و هما يد الحق

[*Halbuki o, sûret-i âlem ile sûret-i Hak'tan ibâret olan iki sûret arasında ancak onun ayn-i cem'idir. Ve onlar da Hak Teâlâ'nın yedidir*][781] buyurdukları ya'nî خَلَقْتُ بِيَدَيَّ [*İki elimle yarattım* (Sâd, 38/75)] de olan halk değil, **[14b]** illâ iki sûretin beynini cem'dir. Biri sûret-i âlemdir ki hakāyık-ı kevniyyeden ibârettir. Ya'nî ekvâna müteallık olan esmâ-i ilâhiyye-i zâhiriyyeden kinâyettir. Ve biri sûret-i Hak'tır ki hakāyık-ı ilâhiyyeden ibârettir. Ya'nî ekvâna müteallık olmayan esmâ-i ilâhiyye-i gaybiyyeden kinâyettir ki, halk ve nisbeden hâriçtir. Pes Hakk'ın yedeyni bunlardır dedikleri sıfât-ı cemâliyye ve celâliyye olduğunu münâfî değildir. Ve sûret-i âlemi yed-i Hak kılması mezâhir-i esmâ ve sıfât olduğu i'tibâr iledir. Ol ecilden Hazret-i Şeyh bir mahalde "yedeyy"yi sıfât-ı cemâliyye ve celâliyye ile ta'bîr eyledi. Ve bunda sûreteyn-i mezkûreteyn ile ta'bîr eyledi.

فانشئ صورته الظاهرة من حقايق العالم و انشئ صورته الباطنة على صورته

[15a] Ya'nî, "Âdem'in sûret-i zâhiresini âlemin hakāyıkından ve sûretlerinden inşâ eyledi. Ve sûret-i bâtınasını ya'nî ilmullâhda mevcûd olan ayn-ı sâbitesini kendi esmâ ve sıfâtı üzerine inşâ eyledi." Ya'nî, esmâ ve sıfâtıyla muttasıf kıldı.

و لذالك قال فيه كنت سمعه و بصره و ما قال كنت عينه و اذنه ففرق بين الصرتين

[781] Konuk, *Fusûs*, I, 165.

Ya'nî, Âdem'in sûret-i bâtınasını Cenâb-ı Hak kendi sûreti üzerine inşâ eylediği ecilden Âdem hakkında "sem'i ve basarı olurum" dedi ki netîce-i kurb-i nevâfildir. Nitekim hadîs-i kudsîde buyurur;

لا يزال عبدى يتقرب الى بالنوافل حتى احبه فاذا احببته كنت سمعه و بصره الحديث

[15b] [*Kulum nafile ibadetlerle bana yaklaşır, hatta ben onu severim. Onu sevdiğimde onun duyması ve görmesi olurum*] [782] ve cevârih-i sûret-i bedeniyyeden olup âlet-i sem' ve basar olan gözü ve kulağı olurum demedi. Pes ne kadar zâhir bâtının mazharı ise de yine sûret-i zâhir ile sûret-i bâtının beynini fark eyledi. إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا [*Ben bir insan yaratacağım* (Sâd, 38/71)] âyet-i kerîmesini âyet-i hilâfette nizâ' ile müstehakk-ı zecr ve tevbîh olan melâike-i arz olduğuna nev'an istidlâl olsa gerek idi. Münâsebetle tafsîl olunup ser-rişte-i kelâm elden gider gibi oldu. Biz mâ nahnü fîhimize gelelim. Cenâb-ı Hakk'ın melâikeye إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً [*Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım* (Bakara, 2/30)] kavl-i şerîfidir. Ve melâikenin أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا [*Orada bozgunculuk yapacak birini mi yaratacaksın?* (Bakara, 2/30)] kavilleridir. Ve denilmiş ki, bu mukāvele-i tekāvul vâkı' olan **[16a]** avâlim ihtilâfıncadır. Ya'nî bu mukāvele âlem-i misâlde ise mükâleme-i hissiyyeye şebîhdir ki, ol âlemde Cenâb-ı Hakk'ın melâikeye tecellî-i misâlî ile tecellîsinden ibârettir. Ehl-i âhirete suver-i muhtelife ile tecellîsi gibi. Nitekim hadîs-i tahavvül onu beyân eder. Ve eğer bu mukāvele âlem-i ervâhda ise tecerrüdleri haysiyetinden kelâm-ı nefsî gibidir. Pes bu takdîrce Allah Teâlâ'nın melâikeye kavl-i şerîfi murâd olunan ma'nâyı ya'nî arzda onların gayrını halîfe kılmaklığı onların Kalblerine ilkā etmekten ibârettir. Ve melâikenin adem-i rızâları ve inkârlarıdır ki, bu adem-i rızâ ve inkârları nefislerini görmekle kendilerden ekmel olan merâtibeden **[16b]** ihticâblarından nâşîdir. Nitekim Hazret-i Şeyh buyurur:

فلو عرفوا نفوسهم لعلموا و لو علموا لعصموا

Ya'nî melâike eğer zâtlarını ve hakîkatlerini bilelerdi hakîkatlerinin kemâlâtı ve noksânlarının levâzımını ve insân-ı kâmilin mertebesini bilmediklerini ve Allah Teâlâ'nın esmâ-i sâiresini bilmediklerini bilirlerdi. Ve eğer hakîkatlerinin levâzımını ve

[782] Buhârî, Rikāk, 38.

insân-ı kâmilin rütbesini ve Allah Teâlâ'nın esmâ-i sâiresini bilelerdi kendilerin gayrına cerhin noksânından hıfz olunurlar idi. Ya'nî أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا [*Orada bozgunculuk yapacak birini mi yaratacaksın?* (Bakara, 2/30)] demezler idi.

ثم لم يقفوا مع التجريح حتى زادوا فى الدعوى بما هم عليه من التقديس و التسبيح

Ondan sonra melâike Âdem hakkında ta'n ve cerh ile iktifâ etmeyip belki da'vâ-i tesbîh ve takdîs [17a] ile nefislerini pâk gördüler. Ya'nî أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا [Orada bozgunculuk yapacak birini mi yaratacaksın? (Bakara, 2/30)] dediklerine kāni' olmayıp وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ [*Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz* (Bakara, 2/30)] dediler. Ya'nî Âdem'de bu sıfât-ı mezmûme ve bizde bu sıfât-ı mahmûde var iken hilâfete Âdem'den ehakk değil miyiz? dediler. Ve bilmediler ki bu da'vâları şirk-i hafîyi merci'dir. Zîrâ hakîkatte onların mezâhirinden müsebbih ve mukaddis olan Hak'dır. Ol ecilden Cenâb-ı Hak

قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ [*Allah da, "Ben sizin bilmediğinizi bilirim" demişti* (Bakara, 2/30)] وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ [*Allah Adem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklere göstererek, "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin" dedi* (Bakara, 2/31)] buyurdu. Ya'nî melâike kendi neş'e-i mahsûsaları haysiyetinden Âdem'e ta'nları hasebiyle müstehakk-ı zecr ve tevbîh oldukları ecilden Cenâb-ı Hak "sizin bilmediğiniz nesneyi ben bilirim" diye onları zecr ve iskât eyledi. Zîrâ hilâfetten murâd esmâ-i [17b] ilâhiyyenin mecmû'una kābiliyet ve ma'rifetten ibâret idiği ma'lûm oldu. Esmâ-i ilâhiyyenin küllîsi melâikenin birine ta'lîm olunsa, onları taallüme a'yân-ı sâbitelerinde adem-i isti'dâdları zâhirdir. Pes hakîkat-i insâniyyeye i'tâ eylediği isti'dâd ve kābiliyeti ve kemâl ve fazîleti onlara ifhâm ve ilzâm için esmânın küllîsini Âdem'e ta'lîm eyledi. Ya'nî esmâsının küllîsini Âdem'e tecellî eyledi. Ve ol tecellîden Âdem'e ilim hâsıl oldu. Ondan sonra ol esmâyı ki Âdem'e ta'lîm eyledi. Müsemmâlarını melâikeye arz eyledi ve buyurdu ki: "Eğer kavlinizde sâdık iseniz bu müsemmâların esmâlarını ihbâr ediniz" Ya'nî bu esmânın tahtlarında bulunup mazharı olmağa liyâkat ve isti'dâdınız var ise haber veriniz. Pes onlar dahi acz yönünden قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ

الْحَكِيمُ [*Melekler, "Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin" dediler.* (Bakara, 2/32)] **[18a]** Da'vâ ve nizâ'larına nâdim olup lisân-ı mukadderet bîmâ[783] ile bu yüzden özür-hâh oldular ki bize i'tâ eylediğin esmâ ile seni tesbîh ve takdîs ederiz. Bizim için ilim yoktur illâ şol şey ki sen bize ta'lîm eyledin. Biz ancak onu biliriz. Alîm ve Hakîm sensin dediler. قَالَ يَاآدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ (Bakara, 2/33) ya'nî Cenâb-ı Hak onların üzerine Âdem'in fazîletini ve mescûd-i melâike olmağa isti'dâd ve liyâkatini beyân için Âdem'e hitâp edip buyurdu ki: "Yâ Âdem onlara esmâlarını ya'nî esmâ-i müsemmâdan ihbâr eyle." Vaktâki Âdem ihbâr eylediyse ya'nî onların mazhar oldukları esmâya mazhar olmağa liyâkat ve isti'dâdını haber verdi ise Cenâb-ı Bârî melâikeye hitâb **[18b]** edip buyurdu ki: "Ben size demedim mi ki Ben semâvât ve arzın gaybını bilirim. Zîrâ semâvât ve arz ehlinin a'yân-ı sâbiteleri benim ilmimde mevcûddur. Herkese i'tâ eylediğim isti'dâd ve liyâkati onlardan yekrek bilirim. Sizin üzerinize lâzım olan emrime teslîm ve inkiyâddır." Pes elzem ve iskâttan sonra Âdem'e secde ettirdi. Nitekim bu âyet-i kerîmenin tahtında buyurur وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ [*Hani meleklere, "Âdem için saygı ile eğilin" demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu.* (Bakara,2/34)] Pes âyet-i hilâfette esmâ-i ilâhiyyenin küllîsine kābiliyyet ve isti'dâd müstelzim-i hilâfet oldu. Ve melâike eğerçi zımnen hilâfete tâlip oldular. Lâkin hilâfeti müstelzim olan esmâ-i ilâhiyyenin küllîsine müteallim ve mütehammil olamadıklarından ol rütbe yerine vâsıl olamadılar. Ve bundan istidlâl olundu ki **[19a]**إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ [*Emâneti arz ettik* (Ahzâb, 33/72)] âyet-i kerîmede olan emânetten murâd hilâfeti müstelzim olan esmâ-i ilâhiyyenin küllîsidir. Ol ecilden semâvât ve arz ehli emâneti kabûl edemediler. وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ [*Bizim her birimizin bilinen bir makamı vardır* (Sâffât, 37/164)] muktezâsınca kendi tavırlarını geçemediler. Nitekim Hazret-i emîn-i vahy-i Halîl a'ni Hazret-i Cibrîl –aleyhisselâm- menzile-i

[783] Tahir Ağa nüshasında lisân-ı mukadderet bîmâ yazılmamış. Onun yerine şu ifâde kullanılmıştır: lisân-ı hâl ma'ziret-i iştimâl.

kurbda لو دنوت انملة لاحترقت [*Bir parmak ucu daha yaklaşsaydım yanardım*] diye i'tizâr edip kendi makāmını tecâvüz ve âyet-i hilâfette esmânın küllîsine melâikenin adem-i ihbârları ya'nî لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا [*Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur* (Bakara, 2/32)] dedikleri âyet-i emânette tahammülleri ve Âdem esmânın küllîsine âlim olup ve melâikenin esmâlarının küllîsini ihbâr etmesi, âyet-i emânette emânetullâhı mütehammil olması müsted'îdir. Bu vechile iki âyet beyninde -min vechin- münâsebet ve muvâfakat ve nev'an mukārenet ve mutâbakat olduğu aslına hafî değildir. Temmet.

[19b]

بسم الله الرحمن الرحيم

اعوذ بكلما ت الله التامات كلها من شر ما خلق يا عظيم السلطان يا قديم الاحسان يا دائم يا باسط الرزق يا واسع العطايا يا دافع البلايا يا سامع الدعايا يا ماجدا ليس بغائب يا موجودا عند الشدائد يا خفى اللطف يا لطيف الصنع بسم الله بابنا تبارك حيطاننا يس سقفنا انا عرضنا الامانة على السموات والارض

[*Yaratmış olduğu her şeyin şerrinden, Allah'ın bütün, eksiksiz kelimelerine sığınırım. Ey saltanatı büyük olan, Ey ihsânı ezelî olan, Ey Dâim olan, Ey bolca rızık veren, Ey nimetleri çok olan, Ey belâları def' eden, Ey duaları işiten, Ey şanı hazır olan, Ey sıkıntılar esnasında mevcûd olan, Ey gizli lütûf sahibi, Ey sanatı ince olan, Allah'ın adıyla, kapımız Tebâreke, duvarımız Yâsîn, çatımız da "İnnâ Arazna'l-Emânete" olsun.*]

4. Müstakîmzâde Sadeddîn Efendi ve *Risâle-i Emânet-i Ma'rûza* ve *Tenvîrü'l-emâne* Adlı Eserleri

a. Hayatı

Adı Süleyman, lakabı Sadeddîn olup zamanında Müstakîmzâde diye tanındı. 1131/1719 Recep ayında İstanbul'da Hırka-i Şerîf Mahallesin'de doğdu. Babası Mehmed Emîn Efendi, annesi Ümmü Gülsüm hanımdır. Dedeleri ve babası müderristir. Sarf ve nahiv ilimlerini babasından öğrendi. Zamanın meşhur hocalarından ders aldı, iyi bir tahsil görerek kendini ilme adadı. Mehmed Emîn Tokâdî'den hadis rivâyet etme

icazeti aldı. Birçok eser verdi. En büyük eserleri biyografi türündedir. Şairlik yönü olup ebced hesabıyla tarih düşürmede çok başarılıdır. Hat dersleri aldı. Müderris olmak için imtihana katıldı fakat seyrek sakallı olduğu için başarısız addolundu. Ömrünü fakirlik içerisinde sürdürdü, vefatına kadar uzun bir süre hasta geçirdi. 22 Şevvâl 1202/ 27 Temmuz 1788 tarihinde cumartesi günü vefat etti. Zeyrek'te Pîrî Paşa Camii hazîresinde Mehmed Emîn Tokâdî'nin kabr-i şerîflerinin yanında medfûndur.

Önce halvetiyye tarikatına sonra Nakşbendiyye tarikatına intisab etti. Mehmed Emîn Tokâdî'ye intisâbıyla bu dergâhta yedi sene kaldı. İcazet almasından iki sene sonra Şeyh Mehmed Emîn Tokâdî, vefat etti. Müstakîmzâde bu durumdan çok etkilendi. Şeyhinin vefatıyla bu tarikata şeyh oldu.[784]

Birçok eser telif eden Müstakîmzâde'nin bazı eserleri şunlardır: *Mecelletü'n-nisâb, Devhatü'l-meşâyih, Tuhfe-i Hattâtîn, Zeyl-i Hamîletü'l-küberâ, Terceme-i Mektûbât-ı Kudsiyye, Risâle-i Tâciyye, Tuhfetü'l-merâm, Risâle-i Merâmiyye-yi Şüttâriyye, Şerh-i Dîvân-ı Alî.*

b. Risâleler Hakkında

Risâle-i Emânet-i Ma'rûza'nın tezimizde kullandığımız nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesi, numara 105621/3 kayıtlıdır.

Yazı Türü: Rik'a

Varak Sayısı: 7

Diğer nüshaları: Süleymaniye, Esad Efendi bl. nr: 1426; Hüsrev Paşa bl. Nr: 140-3; Topkapı Sarayı Ktp. Nr: Y725; Topkapı Sarayı Ktp. Nr:Y347.[785]

Tezimizde *Tenvîrü'l-emâne*'nin Süleymaniye Kütüphanesindeki Esad Efendi Bölümü 1849/2 numarada kayıtlı olan nüshasını kullandık. *Risâle-i Emânet-i Ma'rûza*'nın bir zeyli olarak yazılmıştır. Bu eserde ele alınan konuların Fahreddin Râzî tefsîrinde de benzer bir şekilde geçmesi dikkatimizi çeken bir husustur.

---

[784] Ahmet Yılmaz, *Müstakîmzâde Süleyman Sadeddîn Hayatı, Eserleri ve Mecelletü'n-nisâb'ı* (Basılmamış doktara tezi AÜSBE), Ankara 1991; Ahmet Yılmaz, "Müstakîmzâde Süleyman Sadeddîn", *DİA*, XXXII, 113-115; Hüseyin Vassaf, age, II, 84-102; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 157-159.

[785] Topkapı Sarayı Kütüphanesindeki nüshaları görmedik. Bu bilgi için bkz. Ahmet Yılmaz, age, s. 87.

Yazı Türü: Rik'a

Varak Sayısı: 4

Diğer nüshaları: Süleymaniye, Esad Efendi bl. Nr: 1684/11; Süleymaniye, Hüsrev Paşa bl. Nr:140-04.

c. *Risâle-i Emânet-i Ma'rûza* Metin Kısmı

[25a] ***Risâle-i Emânet-i Ma'rûza li-Müstakîmzâde***

[25b]

اعوذ با لله الرحيم الكريم من الشيطان اللعين الرجيم

[*Kovulmuş ve lanetlenmiş şeytanın şerrinden Kerîm ve Rahîm olan Allah'a sığınırım.*]

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا

[*Şüphesiz biz emâneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yüklendi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir.* (Ahzâb, 33/72)]

Bu âyet-i kerîme heft âsumân ve zemîn ve kûhân üzere ma'rûz-ı Hakîm-i Mutlak Teâlâ olan emânetle murâd-ı ilâhî nedir ki onlar tahammülünden (îbâ ve i'râz ve tahmîlinden) havf ve ictinâb eylediler. Miskîn insân tîb-i nefsîde ve vüs'at-i derûnu ile -ol emânet-i muhavvife-i şedîdedir- hezâr bâr câna minnet bilip telakkî-i bilkabûl ile tahammül eylemişken zalûm ve cehûl vasıflarıyla men'ût-i Rabb-i Rahîm ve mevsûf-i Hâlik-i Hakîm oldu. Lâkin fakîr-i bâsitu't-tahrîr tahmîn-i aklî ile takrîr ederim ki vâlideynden ziyâde ibâdına şefkat ve merhamet sâhibi olan Rabb-i Raûf-i Rahîm Teâlâ Kitâb-ı Kerîm'inde bîçâre ve za'îf ve miskîn kulları hakkında edâ-yı kerîmâne ve üslûb-ı hakîmâne ile zikreylediği vasfın sudûru teşfikan **[26a]** olup zuafânın kendi ihtiyârıyla mübtelâ oldukları hâl kendilere taraf-ı ulûhiyyetten bâis-i merhamet olmağa şayân ve muhtemildir demek his olunur. Nakl ve tefsîr ve te'vîl ve ta'bîr tarîkiyla takrîr olunduğu üzere ba'zı ulemâ-yı hikmet dediler ki: Ol emânet-i ma'rûza akıldır. Zîrâ mea

mekādiretü'l-mütefâvite menât-ı teklîftir. Ve erbâb, uli'l-elbâb ta'bîriyle memdûh-ı Cenâb-ı Rabbi'l-erbâb oldular. Ve mecnûnlar tekâlîfle taltîf olunmadılar. Bu sûrette insân zalûm ve cehûl olmak bu sebebledir ki zâlim bir nesneyi mevzi'-i lâyıkından gayri mahalle vaz'dır. Pes ol şerîfü'l-kadr olan aklı emr-i lâyıkına sarf eylemediği cihetten zalûm ve ol emânetin kadr-i âlîsin câhil olup bilmediği sebebinden cehûl itlâk buyuruldu. Ammâ ba'de't-tahammül niyet-i sahîha ile hakkına riâyet edenler felâha mazhar olup maksûd-ı avâmm olan cennete ve matlûb-ı havâs olan kurbet-i vuslata cennetten vesîle-i zafer olur ki وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ [*Yine onlar ki, emânetlerine ve verdikleri sözlere riâyet ederler* (Mü'minûn,23/8)] diye ashâbı vasfolundular. Zîrâ ba'zılar demişler ki bu vasfla zemm ve kadh bima'ne'l-medh vâkı' olmuşdur ki, ol emânete min tarafillâhi'l-Hallâk insân mazhar-ı istihkāk kılındı. Zîrâ emâneti tahmîl eden zât-ı hakîm insân dahi olsa me'mûr olması sebebiyle ehline edâ ve ref'a ve mahall-i lâyıkına ilkā ve vaz'a sa'y eder. Husûsan Hâlik-i Alîm Teâlâ vaz' eyledikde elbette erbâb-ı istihkāka edâ eder. Pes ehliyetle mazhar-ı medh olur. Zîrâ mukaddere dahi râst gelmiş olur.

Ve ba'zılar dahi rûhdur **[26b]** dediler ki, وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي [*Ve ona rûhumdan üfledim* (Hicr,15/29; Sâd,38/72)] delâletiyle cânib-i Hakk'tan menfûh kālıb-ı insânî olmakla emânet ta'bîr olundu ki, hakîkatinin ilmi, Hak Teâlâ'ya mahsûs olup sâiline dahi مِنْ أَمْرِ رَبِّي [*Rabbimin emrindendir* (İsrâ, 17/85)] diye cevâb sâdır oldu. Kendine izâfetle onu teşrîf eyleyip من روحنا و من روحی و روح القدس [*Rûhumuzdan, rûhumdan, rûhu'l-Kuds'ten*] diye buyurdu. Beytullâh ve nâkatullâh gibi ki kuds ve kuddûs Hak Teâlâ'dır. Lâkin ol arz-ı ilâhî âlem-i kıdemde sâbite-i a'yân iken veyâ sulb-i safîde veyâhûd âlem-i belîde vâki'dir dediler. Pes cesed gibi âlât-ı gûnâ-gûnu müştemil bir âlette mutasarrıf oldukda.

Beyt:

Elestde rûh-ı insânî çün etdi ahd-i peymânı

Gelince âlem-i mülke unutdu hükm-i sübhânı

neşîdesince ma'rûz ve zâhir olan maddenin hâl ve keyfiyeti masraf-ı me'mûriyyeden gayra sarf ile zalûm ve cehûl oldu. Pes sülûk ehline mürşid ve mürebbî vech-i lâyıkını tezkîr ve ihtâr ve bi's-sa'y hâl-i evlâyı kesb ve tahsîle teşvîk ve izhârdan ibârettir ki, ıslâh-ı nefsdir. Ve bu rûh, metâlib-i âliyye ve gayriyyede yazıldığı üzere insânda isbât eyledikleri ervâh-ı selâsenin biridir ki demişler.

Nazm:

Olunmaz rûhdan bahs ey dil ammâ

Bir iki mertebe olunsun innehâ

Olur aksâm üzere rûh-ı insân

Çalış olunsun sana keşf ü nümâyân

Bu cism olmuştu çün halk âleminden

Bu oldu ittifâk üzere bu fenden

Ne kim onda ola mikdâr-ı kısmet

Eder halk âleminden istiânet

Lügatte halk-ı meyl kim oldu takrîr[786]

Lügat erbâbı etti böyle tahrîr

Bu ma'nâya bil etme şüphe kim sen[27a]

Olur bî şüphe ol halk âleminden

Dedi ba'zı âferîde halka ma'nâ

Bu kez halk âleminden olur ammâ

Kadîm oldu denilir buna hâşâ

Denilir hem arazdır rûh-i dânâ

[786] Bu cümle diğer nüshalardan bakılıp eklenmiştir. Esas aldığımız nüshada yer almamaktadır.

Yanılmışlar tarîk-i müstakîmi

Hatâdır bunların kavl-i vahîmi

Peygamberân aleyhim salâvâti'r-Rahmân hazerâtı dünyada üç hayât ile zindelerdir. Mevt ile onlardan selb olunan hayât-ı nefsîleridir. Hayat-ı kalbî ve rûhîleri bercâdır, dediler. Ammâ şühedâda hayât-ı cinânî ve hayât-ı rûhânî âlem-i berzâhda hâdis ve karar-dâde olur. قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَحْيَاءٌ [*Allah yolunda öldürülenler diridirler.* (Âl-i İmrân, 3/169)] Lâkin keferede karâr-dâde değildir ki, onların hayatları dünyada ancak nefsîdir, mürde-dillerdir. Kabirde münkereyn suâline zemân-ı cevâbda hâdis olan (hayat rûhîdir; nefsî değildir. Hayât[787] rûz-i haşirde iâde olunur. Zîrâ hayat üç değildir. İkidir. Ve Hazret-i Rûhullâh -aleyhi selâmun illâ leh- zindedir. Lâkin beşeriyeti meslûbdur. Rûhânî olmuşdur. Ba'zı mu'tekadânda görüldü ki abd dünyada kerâmet-i rûhâniyyete intikāl eder. Hükmü hükm-i rûhâniyân olur. Tab'-ı beşerî ondan münselib olup beşeriyet avdetine dek ekl ü şürb lezzeti ondan zâil ve münkatı' ve tekâlif-i ehl-i zemîn ondan mürtefi' hükmünde olur. Lâkin kerâmet-i mahfûziyyetle muttasıf olup itâatleri derkârdırlar. Gerden-keşân olmazlar. Onların ol hâlde hükümleri âsumâniyân hükmü gibidir. Ve İlyâs -aleyhi's-selâm- bu şe'n üzeredir ki, insî melekî ve arzî semâvî olmuşdur dediler.

Menkıbe: Ekmel-i zamân Şeyh Rûzbihân-ı Kebîr Kâzerûn'un metâib-i inkıyâd-ı şerîatini kendine ifâde **[27b]** ve neşîd ve mekr-i Hak'dan adem-i emniyyetin lüzûmunu te'kîd ve hâl-i sek-rân ve istiğrâkta dahi mahzûziyetini takyîd için dâmâdı Şeyh Necmeddîn Kübrâ ondan nakli üzere *Nefehât*'te yazılmış ki: "Kitâb-ı mevkût olan salavât-ı evkāt-ı hamsenin (?) mu'tâd olan ferâizi terk ile senin ona ihtiyâcın yoktur" diye kerrât ile vârid-i Hak zuhûr eyledi. Lâkin ben kıble-i teveccüh olan âsumâna dest-güşâ-yı niyâz olup dedim ki: Taht-ı teklîfe dühûlümden beri ahsen-i ef'âl-i ahvâlim olup sûrî olan ekl ve şürbüm gibi ma'nevî mütelezziz olduğum ibâdât ve halâvet-yâb olduğum teveccüh ve münâcâtım hizmetinden ben kable'l-mevt fârig ve dûr u mehcûr olmağa kudretim yoktur. Vüs'-ı tâkatımda olan bir emr-i âhar tahmîl olunsun alâ kaderi't-tâka inşâallah inkıyâda sa'y ederim, dediler.

[787] Esad Efendi nüshasında hayât-ı nefsî ifâdesi geçmektedir. Esad Efendi, 1426-3, vr. 2b.

Ebhire-i mutesâidenın rutûbâtından a'sâb-ı dimâğda hâsıl olan istirhâdan hayvâna ârız olan eseri eğer başda ziyâde olur ise sine,[788] gözde galebe eder ise nüâs ve eğer istîlâsı kalbde ziyâde olursa nevmdir ki vasf-ı kerîmde لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ [*Onu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku* (Bakara,2/255)] buyuruldu.

Ve ba'zı mütekellimîn dahi ol emânet nefs-i nâtıkadır, derler. *Hidâyetü'l-Hikme*'de ve *Şerh-i Rûhiyye-i İbn-i Sînâ*'da musannifin tahkîki bir cevher-i mücerred-i yektâdır ki işâret-i hissîye nâkābil ve bedeni müdebbir ve kendini ve gayrı dânâ ve ahvâl-i cism ve gayrı âlim ve âgâhdır. Hilkati beden ile beraberdir. Ve tekaddüm ve teahhuru yoktur. Havâss-i aşere zâhiren ve bâtınen onun huddâmıdır. Ve lihâzâ insândan gayrı zî-rûh ve bî-rûh olan eşyâda **[28a]** kuvve-i nutkiyye sûret-i zâhirde mümkin değildir. Meğerki hârık-ı âde mu'cize ola قُلِ الْحَقُّ [*De ki: "Hak, Rabbinizdendir"*(Kehf, 18/29)] emri ile (?)[789] ve teeddüb eylemeyip nefsine zâlim ve hâssa-i gevher-i nutkun kadrini adem-i irfân onu zalûm ve cehûl vasfına şâyân eder.

Ve ba'zı erbâb-ı zâhir dahi emânet kelâm-ı Hak'dır, dediler ki, dört peygambere yüz suhuf ve dört peygambere dahi dört kitâb nüzûl eyledi. Şît için elli ve İdrîs'e otuz ve Âdem ve İbrâhim'e onar suhuf ve kable nüzûli't-Tevrât -alâ rivâyetin- Mûsâ'ya dahi on suhuf irsâl olundu. Ve Dâvud'a Zebûr-i Süryânî ve Kelîm'e Tevrât-ı İbrânî ve Îsâ'ya İncîl-i Yûnânî ve Cenâb-ı Mustafâ'ya Furkān-ı Arabî tenzîl ve ihsân buyuruldu -aleyhi ve aleyhimi's-salavâti ve't-tehâyâ.- Ve Hakk'a isnâd olunan kelâm dahi ma'ânî-i sâdıradır ki, insân onu kendi gibi mahlûk olan harf ve savt ve sâir âlât ile ahz ve zabt ve tahrîr ve hıfz ve takrîr eder. Kelâm-ı Hak kadîmdir, mahlûk değil ve zuhûru harf ve savt ile dahi değildir ki *Fıkh-ı Ekber* tercümesinde bast olunmuşdu. Pes onların mefâhîmine vukûf ve evâmir ve nevâhîsine imtisâl, lâzime-i hâl iken zâlim ve câhilin havâssından olan tekâsül ve tehâvün kendilerde bulunmak sebebiyle zalûm ve cehûl itlâk olundu.

Ve nicesi dahi ol emânet-i sübhânî takvîm-i insânîdir ki ahseniyyet ile mevsûf-ı Kur'ânî'dir, dediler. Şekl ve hat ve vecih gibi ki buyurur: لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ [*Biz,*

---

[788] Diğer nüshada bu cümleden önce şu cümle yer almaktadır: "Bu dahi lâzime mahalldendir ki bedenden rûh müfârakat eyledikde eğer zâhir ve bâtında dahi taalluk ve tasarrufu münkatı' olursa mevttir. Eğer fakat zâhiren inkıtâ' bulur ise nevmdir ki varıp ervâh-ı emvâtla taâruf eder. Bir lahzada yine bedene avdet eyledikde bîdâr olur ki yakazadır. Ba'zılar derler ki insânın bir nefsi var ve bir rûhu vardır. Hâl-i nevmde bedenden dûr olan nefsidir. Lâkin niceler dahi ikisi bir ma'nâyadır dediler." Hüsrev Paşa, 140-3, vr. 3a.

[789] Buradaki kelimeyi okuyamadık.

gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık. (Tîn,95/4)] Zîrâ bu şekil bir şey-i diğere dahi verilmedi. Ve sûret dahi insana ba'de'l-hilkat ârız olmuşdur ki buyuruldu وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ[28b] [*Andolsun, sizi yarattık. Sonra size şekil verdik.* (A'râf,7/11)] Hâlen ecinne dahi batn-ı mâderde mâdde-i asliyyesi vücûd bulduktan sonra melek-i musavvir vâsıta olup tasvîr-i ilâhî vâkı' olmakla teşrîfen tahsîsi zikr buyurup خَلَقْنَا صَوَّرْنَا buyuruldu. Mea hâzâ mâsivâ bil-cümle mahlûk-ı rabbânîdir ki Hallâk birdir. Manzûme:

Halk olundu dest-i teşrîf ile dört şey evvelâ.
Arş-ı a'zâmla kalem adn oldu. İnsân râbi'i
Sâniyen edip ifâza mâ adâya kün ile
Kıldı îcâd ile ol tarîk ile sivâ-yı câmiî.[790]

Pes emânet ıtlâkına hüsn-i takvîm şâyandır ki mahalli insândır ve insân sûretten ibâret değildir ki خَلَقْنَاكُمْ üzere bil-müterâhî صَوَّرْنَاكُمْ atf olundu. Hattâ mir'âta nazarları akîbinde اللهم أحسنت خلقى فأحسن خلقى [*Allah'ım yaratılışımı güzelleştirdiğin gibi ahlakımı da güzelleştir*][791] buyurmuşlardır -aleyhi ve alâ âlihi't-teslîm- خلق ادم على صورته [*Allah Âdem'i kendi sûretine göre yarattı*][792] ma'nâsı Safiyyullâh -aleyhi's-selâm-ın hilkati için me'haz olacak bir misl-i mesbûk yok idi. Mahzâ irâde-i ilâhiyye ile muhtâr ve gâyeti'l-imkân olan vecih üzere tasvîr eyledi. Bir âharın sevk eylediği hey'eti tasvîble değildir demek ola. Pes mahzâ teşkîl-i sübhânî olan bu masnû'-ı rabbânîyi, dergâh-ı hakkānîden gayrıda terzîl eylemek zulüm ve kadr-i âlîyi-yi ma'nevîsini bilmemek cehl olur.

Ve niceler dahi derler ki emânetten murâd, âlât-ı insâniyyedir. Ayn ve üzün ve lisân ve yed ve batn ve ricl ve ferc gibi cevârih-i etrâftır.

من وقى لقلقه و قبقبه و ذبذبه فله الجنة mefhûmunda eserler rivâyet olunmuştur. Ya'nî. "lisân **[29a]** ve batn ve âlât-ı racüliyyetini muhâfaza eden kimesne lâyık-ı cennettir

[790] Nüshada kelimelerin altına şu şekilde numara konulmuştur: Arş-ı a'zâm 1, kalem 2, adn 3, insân 4.
[791] *Müsned*, 1/403, 6/68, 155.
[792] Buhârî, İsti'zân, 1; Müslim, Birr, 110; Cennet, 28; *Müsned*, 2/ 244, 251, 315, 323, 434, 463, 519.

demek olur." Lâkin mâ umira lehâ da adem-i isti'mâlleri cinâyet ve hıyânet olmakla zalûm ve cehûl olurlar.

Ve zümre-i ehl-i sülûk dahi derler ki emânet-i ma'rûza aşktır ki tavk-ı beşerden hâric rütbesinde bir haml-i sakîl ve kâr-ı girândır. Onun için وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ [*Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme* (Bakara,2/286)] niyâzında dahi *Maâlim*[793] sâhibi tahkîki üzere İmâm Muhammed –rahimehullâh- mâlâyutâk aşktır, demiştir. Aşk bir hemmdir ki insân cümle-i humûm ile şuğlü terk ettirip kendi fikrine hasr ile meşgûl ve mahkûm eder. Hattâ mecâzîsi kalb-i battâl-ı gâfile taslît-ı ilâhîdir. Böyle iken ol mertebede kâr-ı düşvârdır ki afîf-i ketûmun ekserî sebeb-i mevti olup meyyiti şehîddir, diye eser vardır. Hattâ Sultân Nûreddîn eş-şehîd el-Eyyûbî aşk-ı mecâz-ı Âyâz ile şehîd olan Sultân Mahmûd'dur ki şehîd-i hakîkî değil iken fevtinden sonra şöhret bulmuştur. İşte böyle bir bâr-ı girân-ı an cehli tahammül eylemek kendine ve emsâline onun için bâdî-i sırf ve sıfat-ı zalûm ve cehûl olur. Ve mâlâyutâkın teklîfi, tahmîli câiz olması Ebû Leheb ve Ebû Cehil gibi hakkında îmân mukadder olmayan kimesneye arz-ı îmân ve da'vet-i islâm olunmakdan zâhirdir ki, cehennemîler iken usûl ve furûğu dahi adem-i kabûl ile muâhaze olunurlar لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ [*O, yaptığından dolayı sorgulanamaz fakat onlar sorgulanırlar.* (Enbiyâ, 21/23)] Hattâ eğer cevâzı olmasaو لَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ [*Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme* (Bakara, 2/286)] ile duâ olunması abes olurdu. لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا [*Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme!* (Bakara, 2/286)] tekâlîf-i şâkkaya haml olundu. **[29b]** Kizbde kat'-ı lisân ve zinâda kat'-ı zeker gibi ve rub'-i malı zekât olmak gibi ki şimdi bunlar merfû' ve zekât dahi rub'-i aşere mevzû'dur.

El-kıssa: Bu dahi muhakkakdır ki tecellî-i vücûdu hubb-i zâtı ve taaşşuk-ı sıfâtı üzere mebnîdir. Hubb ü taaşşuk dahi infikâk kabûl eylemez ve illâ vücûdun adem-i inkılâbı lâzım gelir ki abes gibidir. تعالى عن ذالك ربنا المالك. Zîrâ فاحببت[794] buyurulduğu dahi ma'rûfdur. İnsân dahi Hakk'a âşıkdır. Zîrâ kıvâm-ı vücûd ve bâis-i kemâl-i şuhûdîdir.

---

[793] Bu kitabın, *Keşfü'z-zünûn*'da kaydı bulunan İmâm Muhyi's-sünne Ebî Muhammed Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferâ' el-Bagavî'ye ait olan *Maâlimü't-tenzîl* adlı tefsiri olduğunu düşünmekteyiz.
[794] Aclûnî, age, II, 173 (2016).

Onun dahi eseri evâmir ve nevâhî şerîatte imtisâl-i ictinâbdır ki Hak Teâlâ'ya muhabbet sebeb-i terakkî ta'zîmi ve ta'zîm dahi irfânında kemâli kadardır. Ve eğer tam olsa evâmire imtisâlde tekâsül ve menâhîsine temâyül eylemez ki İmâm Kuşeyrî *Tahbîr*'inde[795] tahrîr eder. Ve Rûzbihân menkıbesinde dahi ıyân olur ki:

إن المحب لمن يحب مطيع

[*Seven, sevdiğine itaat eder.*]

demişlerdir. Sad kelime-i sıddîkıyyenin şerh-i icmâlî cemâlîsinde âyet-i kerîmeye bu sıbâk münâsebetiyle böyle ma'nâ yazılmış ki bir azîmü'ş-şân heft âsumân ervâh-ı insân ve nefsleri zemînine ve vücûdları cibâline emânet-i aşkı ber-vech-i kemâl arz eyledikde onlardan ibâ ile mukābele vâkı' olup ol bâr-ı girânı tahammülden havf eylediler. Lâkin insân-ı kâmil olan Habîbim ol emâneti hâmil ve kābil oldu. Aşk-ı Muhammed Rabb'e latîfesi üzere fenâ-yı nefs ile ittisâf derecesine mevsûl olmakla mâsivâ ancak kendine mechûl oldu. Ve bu hüsn-i ahlâk ile ol Rasûl inde'l-Hâlik mahbûb ve makbûl olup ve cümle-i mâsivânın merci' ve melâzı olmak üzere **[30a]** maftûr ve mecbûl olduğun adem-i teslîm ehl-i zalûm ve vâkı'-ı hâl hakîkatte böyle olduğun bilmeyip cehûl vasfı kendilere mahmûl oldu, diye bast olunmuş. Lâkin fîhi mâ fîh ve leyse bi vecîh ve lâ kelâm tenbîh-i insânın halka âşık olması cemâl-i Hakk'a meclâ olduğu cihettendir. Pes basîret-i insân her ne kadar ziyâde olursa taaşşuku ziyâde olur ki mehâsin-i cemâle ıttılâ'ı füzûn olup meyli artar. Ve bu ma'nâda mutlakā her nesneye muhabbet ve taaşşuk-ı memdûha zîrâ tahbîb-i rabbânî, taaşşuk-ı sübhânîdir. İndî ve nefsî değildir. Sûrette mutlakā zâhir olan sırra taaşşuktur. Sûrete taaşşuk gibi olmaz. Sûrete meyl mukayyeddir ki tabîi nefsânîdir, mezmûmdur. Pes meşhed-i hüsne vech-i celâl ile taalluk müşâhede-i hakkānîdir. Asfiyâ ve ebrâr ve ahyârın meşhed-i

[795] Kuşeyrî'nin *et-Tahbîr fi't-tezkîr* isimli eseridir. Bu eser, esmâ-i hüsnâyı tasavvufî olarak şerh etmesi yönüyle bir ilktir. *Et-Tahbîr*, İbrahim Beysûnî (Kahire 1968) ve Abdulvâris Muhammed Ali (Beyrut 1999) tarafından neşredilmiştir. (Bkz. Süleyman Uludağ, "Kuşeyrî", *DİA*, XXVI, 474) Bu eseri araştırırken baktığımız ilk kaynak Süleyman Uludağ'ın *Kuşeyrî Risâle*'sine yazdığı önsöz olmuştur. Fakat eser orada *et-Tabhîr* olarak yazılıdır. Mahmud Ay'ın verdiği bilgiye göre bu eserin bu şekilde yazılması yanlıştır. Bkz. Süleyman Uludağ, "Giriş", *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 71; Mahmut Ay, *Ahmed b. Acîbe ve İşârî Tefsîr Açısından "el-Bahru'l-medîd"* (Basılmamış doktora tezi MÜSBE), 2010, s. 41.

hüsnden mahzûziyyet ve taallukları rûhânîdir. [796]حبب الی من دنیاکم الطیب و النساء [*Bana dünyanızdan güzel koku ve kadın sevdirildi*] sarâhati ve dahi کلمینی یا حمیری [*Benimle konuş, ey beyaz ve güzel kadın!*][797] delâleti gibi. Lâkin vech-i harâm ile taaşşuk müşâhede-i halkānîdir ki, taalluk-i cesedânîdir. Fenâ-yı nefsânî onda henüz hâsıl değildir. Kaldı ki aşk-ı mecâzî kantara-i hakîkat olmak kemâl-i letâfeti hasebiyle vüsûl-i hakîkate vesîle olmakladır ki ubûru mürşid-i reh-nümâ delâletiyle olur. *Ta'dîli'l-ulûm*'da Sadru'ş-şerîa tahkîkî üzere libâsda olan kan eserini bevl ile izâle eylemek gibidir ki ba'dehu bevl dahi gasl ve libâs tathîr olunup dem ve bevl ve renk ve bûyları dahi ma'dûm **[30b]** ve mefkûd olur. Pes âşık-ı mecâzî dahi zâhidden efdaldir. Zîrâ zühd-i huşk sâhibine vesîle-i kurb-i Hak olmaz. Lâkin sâhib-i mecâzda olan mâye ve neş'et-i şevk onu takarruba sevk eylemek nazar-ı rehberle derkârdır. Zîrâ bî-mezâk lezzet-i sûriyi dahi fehm eylemez. Lezzât-ı ma'neviyyeyi nice idrâk eylesin. Meğer Hak olduğun (?) derk eylemez. Bu sebebden şehvet-i tabîiyyeden bî-zâr değildir ki halâsa sa'y eylesin. Hayvân gibi esîr-i hûr u hâb kalıp kerem-i kerîm ekseriya ser-nigûne vâdîlerinden merâyâ-yı in'ikâsda rû-nümâ-yı resm olunduğunu tefattun edemez. ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ [*İşte bu apaçık ziyanın ta kendisidir.* (Hac, 22/11; Zümer, 39/15)] الحمد للمنان الذي خلقني علی صورة الانسان [*Hamd beni insan sûretinde yaratan Mennân'adır.*]

Ve niceler dahi ol emânet îmândır ki şerâyıt-ı kesîre ve aksâm-ı vefîre ile maan vedîattır dediler ki, eserde لا إیمان لمن لا أمانة له [*Emâneti olmayanın imanı yoktur*][798] buyuruldu. فلیؤد الذین اوتمن أمانة- ای دینه- [*Size emânet bırakılanı yani dini eda ediniz*][799] ile tefsîr ve tebyîn olunduğu dahi onu te'yîd eder. Husûsan esâs-ı a'zamı olan tasdîk için mevzı'-ı hakîkî kalbdir. Ba'zı kibârdan aslah-ı a'zâ suâl olundu: "Kalbdir" dedi. Ve bir müddet mürûrunda efsed-i a'zâdan pürsân oldular yine: "Kalbdir" dedi ki hakkında إذا صلحت صلح الجسد کله و إذا فسدت فسد الجسد کله الا و هی القلب [*Eğer o iyi olursa bütün beden iyi*

---

[796] Nesâî, İşretü'n-Nisâ, 1; *Müsned*, II/128, 199, 285; Abdürrezzak b. Hemmâm, *Musannef*, IV, 321 (8939).
[797] *Mesnevî*, I, b. nr. 2428; Yardım, age, s. 48.
[798] *Müsned*, III/135, 154, 210, 251.
[799] *Müsned*, V/73.

olur, kötü olursa bütün beden kötü olur] [800] vârid oldu ki zikr-i mahall tarîkıyla şerefu'l-mekân olan mekîni sâlih veya neûzü billâh fâsid olur ki sultân-ı raiyyet-i a'zâdır.

Vücûd ikliminin şâhı gönüldür. الناس على دين ملوكهم [*İnsanlar hükümdarlarının dini üzeredir*][801] delâletiyle salâh ve fesâda a'zâ ve cevârih **[31a]** pâdişâhlarına tâbi'dir ki dildir. Onun için tasfiye husûsan tarîka-i Bekriyye'de tezkiye-i nefsden evlâ ve akdemdir. Böyle iken fâzıldan nüzûl ve ihtiyâr-ı mefzûl onu şâyeste-i vasf-ı zalûm ve cehûl eyledi.

Ve niceler dahi ol mâdde-i ma'rûza tekâlif-i şer'iyyedir ki evâmir ve nevâhî murâddır dediler. Zîrâ edâ ile isâbet ve terk ile habâset a'yânda cârîdir. Meânîde zebân-zed değildir. Gerek zâhire ve gerek bâtına müteallık olan teklîf, emânât kabîlindendir. يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا [*Allah size, emânetleri mutlaka ehline vermenizi emrediyor* (Nisa,4/58)] hükmü üzere onu te'diye-i hakkāniyye mevzı'-ı ehakkına vaz' eylememek zalûm ve cehûl olmağa bâis-i istihkāktır.

Abdi, sâbit kadem ister Mevlâ. Ve ba'zı urefâ-yı âgâh ol emânet-i ma'rûza ki hâssaten insâna mahmûl ve ârız oldu. Mazhariyyet-i ismullâh-ı Teâlâ ve câmiiyyet-i mecmû'-ı esmâdır ki عَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ عَلَى الْمَلَائِكَةِ كُلَّهَا [*Allah Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti* (Bakara,2/31)] vârid oldu. Câmi'-i fakîr Müstakîmzâde-i şikeste-i zamîr -sânehü'l-Kadîr- fî tarîkı'ş-şerîati min taksîr-i kesîr der ki: Ol emânet inde ashâbi'l-hakîka vasl-ı üryânîdir ki sıfâttan kat'-ı nazar zât-ı baht-ı Vâcibü'l- vücûdu tevhîd-i mücerreddir. Ya'nî zikr ve ikrârdır. Hattâ insân-ı hakîkî abd-i zât olan nefs, nefîs-i ekmeldir. Sâirî abd, seharatu'l-lâhtır ki,

سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ - اى ذللها - [*Göklerde, yerde ne varsa hepsini Allah sizin hizmetinize verdi* (Lokmân, 31/20)] buyuruldu ki,

توحيده اياه توحيده [*Onu birlemek sadece onu birlemektir*] hükmünce tevhîd bu derecede hâlidir ki hafiyyeten ve sırran dahi onda **[31b]** kālin medhali yoktur. Semere ve emâreti hayrettir.

---

[800] Buhârî, Îmân, 39; Müslim, Müsâkāt, 107.
[801] *Mesnevî*, V, 1593;Yardım, age, s. 2799.

رب زدنی تحیرا فیك [*Rabbim zâtın hakkındaki hayretimi artır*][802] mealinin ilm-i hâlidir kiمن عرف الله كل لسانه [*Allah'ı bilenin dili susar*] onu nâtıkdır. Türkîde dahi "Bilen demez" demişler. Hâtime nâfia. Temmet.

d. *Tenvîrü'l-emâne* Metin Kısmı

[21a]

توكلت على الحى القيوم **1202** تنوير الامانة لمستقيم زاده زاد الله فى النعيم زاده زيل امانة معروضة [803]

[*Hay ve Kayyûm olana tevekkül ederim. 1202 Tenvîrü'l-emane li-Müstakîmzâde. Allah nimetleri arttırsın. Ve Emânet-i Ma'rûza'nın zeylini de arttırdı.*]

[21b]

Tenvîr'ul-Emâne (1189) isim ve târîh olan bu makāle-i mecmû'a dahi fâideden hâlî olmamakla irdâf olunmuşdur. فمن الله الاعانة في العطية السبحانية و الامانة [*Emânet ve sübhânî ihsân hususunda yardım Allah'tandır.*] Âyet-i kerîmede vâki' "el-emânet" teklîf ile tefsîr olunmuşdur. Ma'nâsı tabîatte merkûz olan hâletin hılâfıyla emr eylemekdir. Bu nev' teklîf âsumân ve zemînde yokdur. Zîrâ zemîn ve cibâl ve âsumân cümlesi hâlâ hilkat-i asliyyeleri üzeredir ki cebelden seyr ve mürûr ve arzdan su'ûd ve zuhûr ve semâdan hübût ve hurûr matlûb değildir. Ve ferişteganda dahi melhûz olmaz. Zîrâ onlar eğerçi me'mûrât ve menhiyâta me'mûr olmuşlardır. Lâkin onların imtisâl ve ictinâbları bizlere nisbetle ekl ü şürb mesâbesindedir ki haklarında buyuruldu: يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ (Enbiyâ, 21/20) Ya'nî, "icrâ-yı me'mûrât ve ilkā-yı menhiyyâtdan fütûr gelmeyip şeb u rûz onlar Hak Teâlâ'yı tesbîh ve tenzîhden bir ân hâlî olmazlar." İnsân kendi tabîatine muvâfik olan emr ile şuğle iltifât ve irtikâb üzere olduğu gibi bu âyet-i emânetde ba'zı nevâfi' tefakkud olunmak mümkündür.

---

[802] Ahmet Yıldırım kaynağının bulunamadığını söyler. Bkz. age, s. 260.
[803] Esad Efendi, 1849.

Ez cümle emânetde vücûh-ı kesîre bulunup ba'zıları emânetten murâd teklîfdir dediler. Zîrâ emânete [22a] riâyetde kâsır olan kimesne mazhar-ı garâmet ve vefâdâr olan kişi masdar-ı kerâmet olur. Bu bâbda teklîf onun gibidir.

Ba'zıları dahi emânet "lâ ilâhe illallah" kelâm-ı celîlidir dediler. Lâkin dûra-dûr görünür. Zîrâ arz ve cibâl ve semâvât kendi lisân-ı hâlleriyle "الله واحد لا اله الا هو" mefhûmunu nâtıklardır. Hattâ demişler ki:

هر گیا هیکه از زمین روید

وحده لا شریك له گوید

Yerden yüz gösteren her ot

Vahdehu lâ şerîke leh der

Ve niceler dahi emânetden murâd a'zâdır. Meselâ ayn emânetdir ki hıfzı derkârdır. Ve üzn ve yed ve ricl ve ferc ve lisân dahi çeşm gibîdir.

Ve ba'zı kibâr dahi ol cevârihi istidlâl ile ma'rifetullâh murâddır, dediler ki bir hûb-bîn dahi demiş:

هر سرموکه از تنم روید

وحده لا شریك له گوید

Tenimden çıkan her kılın başı

Vahdehu lâ şerîke leh der.

Ve "arz"da dahi vücûhun biri ıtlâkında zihne tebâdür eden ma'nâdır. Ve biri dahi tahyîrdir. Ve bir zümre dahi murâd mukābeledir dediler. Ya'nî biz emâneti semâvâta mukābil kıldık. Emânet gâlip geldi ki dîn-i mübîndir.

Semâvât ve arz dahi iki vecihle mütebeyyindir. Biri, murâd fi'l-hakîka kendileridir. Ve biri dahi onların erbâbıdır ki sâkinân-ı zemîn ü âsumân murâddır. Pes ale's-semâvât ve'l-arz demek alâ ehli's-semâvât ve ehli'l-arz takdîrindedir.

فَأَبَيْنَ [*İstemediler* (Ahzâb, 33/72)] lafz-ı şerîfinde olan îmâ أَبَى أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ [*Saygı ile eğilenlerle beraber olmaktan yüz çevirdi* (Hicr, 15/31)] mefhûm-ı latîfinde zâhir olan ibâ-yı **[22b]** şeytân değil idi ki iki vechile sâbitdir. Biri budur ki melâikenin sücûdu farz idi. Lâkin âsumân ve kûh ve zemîne teklîf olunan emânet-i arz idi. Ve biri dahi sücûddan ibâ-yı şeytân istikbâr ya'nî tekebbüre taarruz idi. Lâkin hîn-i arzda olan ibâ istisgâr idi. Ya'nî وَ أَشْفَقْنَ مِنْهَا [*Ondan çekindiler* (Ahzâb, 33/72)] delâletiyle kendi nefslerini ol emânet-i rabbânîyi tahammüle adem-i kudret îrâdıyla tazarru' eylemişler idi. İşfâka dahi sebeb bu idi ki emâneti kabûlden nükûl birkaç veche binâdır. Biri budur ki vedîat olunan şey bir azîz-i zî-kıymet olmakla muhâfazasında usret ve nigeh-dâr olmakda su'ûbet mukarrerdir. Cevâhirden masnû' ve mükellel olan ba'zı zurûf ki ekseriya serîu'l-inkisâr olmakla âkıl âkıbet onu kabûl eylemez. Eğer altın veya gümüş olsa inkisâr havfı olmayıp veya zücâc olsa azîzi'l-vücûd olmamak cihetiyle kabullerinden ibâ olunmaz. Teklîf dahi ona mesîldir. Veyâhûd fitne ve fesâd zamânı bulunmakla nehb ü gâret havfiyla vedâyı'ı aklen ol zamânda kabûlden ibâ olunur. Pes emr dahi böyledir ki İblîs ve cünûdu mükelleflere musallatdır. Zîrâ arz-ı emânet Hazret-i Âdem'in cennetten hurûcundan sonradır. Vücûhdan biri dahi budur ki riâyeti asîr olup hizmeti su'ûbetli olan şey olur. Meselâ ba'zı hayvânât emâneti gibi ki, alaf ve saky emrinde sa'y-ı küllî ve mahall-i **[23a]** mahsûs gerekdir. Âkıl onu dahi kabûlden nükûl eder. Zîrâ sandûka ve yâhûd hânenin bir kûşesine vaz' olunur. Makûlesi demekdir. Teklîf dahi böyledir ki من استوى يوماه فهو مغبون [*İki günü eşit olan ziyandadır*][804] delâletiyle sâhibinden terbiye tenmiye matlûbdur. İnsânın keyfiyet-i tahammülü dahi iki vecihden hâlî değildir. Biri sebebiyle haml-i sekîl olduğun fehm edemedi. Ma'a hâzâ arz ta'bîrinden münfehim idi ki emr ü cebr olunmadı. Zîrâ ba'zı zu'afâya mâ lâ yutâk gibi görünür. İkinci kendi cisimlerine ve hilkatlerine semâvât ve arz ve cibâl nazar eylediklerinde tahammüle tahammülleri olmadığı müteyakkın olup i'râz eylediler. Lâkin za'îf insân cânib-i teklîfe nazar eyledi ve dedi ki: Onu bizlere arz eden

[804] Aclûnî, age, II, 305 (2406).

Rabb-i Kerîm, Kâdir ve Kayyûm ve Alîmdir, ehliyetimizi bilir. Onun için arz eyledi ve emânet ta'bîrinden ıyândır ki ba'de'l-ibdâ' onu terk eylemez ve belki onu ve onun sebebiyle bizleri dahi muhâfaza eder diye kabûl eylediler ki إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ [*(Allahım!) Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz.* (Fâtiha, 1/5)] onu müş'irdir. Zalûm ve cehûlda olan vücûhdan biri ondan murâd Hazret-i Ebu'l-beşerdir ki muhâlefet-i sûrî ile zulm-i nefs eyledi. Cennetten ihrâc ile muâkıb olmasını bilmedi. Ve biri dahi mutlakā insândır ki isyân-ı zulm eder. Ve mukābelesinde ikāb ile mücâzât olunmağı mülâhaza etmeyip ondan gâfil ve câhil oldu. Ve biri dahi zalûm ve cehûl **[23b]** oldu, demek zulm ve cehl onun şânındandır demekdir. Pes emânet kendine vediât olundukda ba'zısı كا لاول بقای ما كان على ما كان [*Allah vardı, O'nunla beraber hiçbir şey yoktu*][805] vâki' oldu. Lâkin ba'zı zulmü terk eyledikde Hak Teâlâ buyurur: الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ [*İman edip de imanlarına zulmü (şirki) bulaştırmayanlar var ya.* (En'âm, 6/82)] Ve cehli dahi terk eyledi ki hâssaten şe'n-i Âdemî'de وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا [*Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti* (Bakara, 2/31)] buyuruldu. Ve âmme-i mü'minler hakkında وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ [*İlimde derinleşmiş olanlar, Ona inandık derler* (Âl-i İmrân, 3/7)] ve إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ [*Allah'a karşı ancak; kulları içinden âlim olanlar derin saygı duyarlar* (Fâtır, 35/28)] buyuruldu.

Dördüncü vecih insân zalûm ve cehûl olmak melâikenin zannında vâkı' oldu ki onlar أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا (Bakara, 2/30) ya'nî rû-yi zemînde fesâd ü sefk-i dimâ' eden tâifeyi halk eder misin? dediler. Sonra Hazret-i Safîyyullâh Cenâbının ilmi onlar indinde mütebeyyin oldu ki, buyurur: أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ [*Haydi bana bunların isimlerini bildirin* (Bakara, 2/31)] tefsîrinde dediler ki, mahlûk iki kısımdır. Biri sâhib-i idrâk ve biri dahi bî-idrâkdir. Ehl-i idrâk olan küllî ve cüz'îyi idrâk eder Âdemî gibi. Ve cüz'îyi idrâk eder behâim gibi. Ki meselâ baîr kendi aklını idrâk eder. Avâkıb-ı umûru fikr eylemez. Ve delâil ve berâhîn tarafına im'ân edemez. Ve onlardan ba'zılar küllü idrâk eder, cüz'îyi idrâk eylemez melâike gibi ki lezzet-i cimâ' ve safâ-yı ekl ü şürbü bilmez. Bu sebebden عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ [*Onları meleklere gösterdi* (Bakara, 2/31)] ve أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ

[805] Aclûnî, age, II, 130-131.

هَؤُلَاءِ [*Haydi bana bunların isimlerini bildirin* (Bakara, 2/31)] ve buyuruldu. Pes cüz'iyyâta kendilerin ilmi olmadığın i'tirâf edip لَا عِلْمَ لَنَا [*Bizim hiçbir bilgimiz yoktur* (Bakara, 2/32)] [24a] dediler. Teklîf ehli iki emri idrâk edenlerdir. Umûr-u cüz'iyyeden lezzet-yâb iken lezzât-ı hakîkiyye tahsîli için kendileri ondan men' edeler. Onlar ferişteganın ibâdâtdan ve ma'rifetullâhdan telezzüzleri gibi mütelezziz olurlar. Lâkin onlardan gayrılar eğer mükellef olsalar dahi külfet ve meşakkatle me'mûr olmak ma'nâsına mükellef değiller. Belki fakat muhâtab olmak ma'nâsınadır ki onlara olan hitâb-ı teklîfdir. Onun için muhâtaba mükellef dediler. Âyet-i kerîme-i emânetde letâif-i müteaddide vardır. Ez cümle arz-ı emânet Safiyyullâh -aleyhis'-selâm illâ leh- Cenâbın vâkı' oldukda onlar dahi kabûl buyurup emînü'l-emânet oldular. Ondan dahi evlâdı ahz u telakkun edib vârisü'l-vedî'a oldular. Pes tecdîd-i ahd ve îmân eylemediler. Ve lihâzâ kavilleri mu'teber olmadı. Mü'min olanlardan Hak Teâlâ ahz-i ahd eyleyip min tarafillâh müstekillen emînüllâh oldular. Pes Cedleri -aleyhi's-selâm- gibi bil-asâle mazhar-ı feyz-i fevz oldular. Ve lihâzâ Hazret-i Safîy gibi kavilleri mu'teber ve ahdleri makbûl oldu. Onun için وَيَتُوبَ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ [*Mümin erkeklerin ve mümin kadınların da tövbelerini kabul etti* (Ahzâb, 33/73) buyurulup tevbeleri Âdem gibi karîn-i lutf-i kabûl kılındı ki فَتَابَ عَلَيْهِ [*Bunun üzerine tövbesini kabul etti* (Bakara, 2/37)] vârid olmuşdu. Kâfir dahi ahz-i emânet eyledi. Lâkin edâ eylemeyip zimmetinde kaldı. Eğer mü'min yedinde olan emânete bikadâillâhi ve kadrihi bir nesne [24b] isâbet eylese ki min gayri taksîr hilâf-ı rızâillâh-i Teâlâ bir ârıza vâkı' olsa ceddi gibi kavli mu'teber ve özrü makbûldür. Damân lâzım gelmez. Ammâ kâfir yedinde olan emânete bir nakîza sirâyet eylese bikazâillâh dahi olsa ve taksîri dahi olmasa zâmin olur, kavli makbûl ve özrü mu'teber olmaz. Bir latîfe dahi âyet-i kerîmede zikri eşyâ-yı selâseye hasr olundu. Zîrâ onların umûrun eşedd ve eskâli tahammülde cümleye gâliblerdir. Biri semâvâttir ki hakkında وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا [*Üstünüze yedi sağlam gök bina ettik* [806] (Nebe', 78/12)] buyuruldu. Arz ve cibâlin salâbet ve şiddetleri pûşîde değildir. Eğerçi onların salâbet ve şiddetlerine nazarla onlara arz-ı emânet olundu. Lâkin onların imtinâ'ları her ne kadar kendileri kavîler ise de lâkin emânet hılâf-ı âlem onlardan dahi akvâdır. Zaîf insân mütevekkilen alellâhi'l-

[806] Müellif خلقنا şeklinde yazmıştır.

Mennân onu tahammül eyledi ki خُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا [*İnsan zayıf yaratılmıştır* (Nisâ, 4/28)] buyurulmuşdur. Lâkin hıfz-ı emânette iânetle va'd eyleyip buyurdu: وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ [*Kim Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter.* (Talâk, 65/3)] Hak Teâlâ muîn olduğu mü'mine nice azâp eder ve kâfire niçin azâp eder denirse cevâp verilir ki: Hak Teâlâ buyurduğu âyet-i mezbûrede mefhûm bu ola ki kendiden zaîfe iânet edip ve Bana tevekkül üzere olan mü'mine Ben muîn olurum. Çün kâfirde rucû' ilellâh **[25a]** yokdur. Pes nefsiyle kalıp emânet onun uhdesinde kalır. Adem-i edâsıyla azâba müstehak olur. Meğer ki nefes-i ahîrde mazhar-ı hüsn-i hâtime ola. Temmet bi avnihi's-Samed.[807]

[807] Es'ad Efendi 1684 numaralı nüsha dua ile bitirilmiştir.

SONUÇ

Emânet, anlam dairesi geniş bir kavramdır. Her ne kadar emânete çeşitli ma'nâlar verilse de; bu durum, onun temel anlamını yani "güvenilen bir kimseye koruması için bırakılan şey anlamını" değiştirmez. Emânet veren, kendisine emânet bırakılan ve emânet edilen şey farklılaşsa da tasavvuf ıstılahında ve ictimâî hayatta bunların hepsinden maksad birdir.

Kur'ân-ı Kerîm'de emânetin geçtiği âyetlere baktığımızda emânetin Ahzâb suresinin 72. âyetinde diğer âyetlerdeki kullanımından farklı ele alındığını görürüz. Bu farklılık, o âyette emânet verenin Allah, emânet bırakılanın insan, emânetin de Allah'ın zâtına âit bir şey olmasından kaynaklanır.

Emânet, peygamberlerin sıfatlarından biri olduğu gibi toplumda ahlâkî bir ölçüt olarak da mü'minin vasfıdır. Emânet, insanı diğer mahlûkattan ayırıp onun özel ve seçkin oluşunu gösterirken mü'mini de diğer insanlardan ayırır, özel kılar. Mü'min ki kendisine emânet edilene gözü gibi bakıp sahibine ulaştırır, insan da varlığı emânet bilip Allah'ta fânî kılar.

Emânet, sahabe dönemi ve İbn Arabî öncesi bazı müellifler tarafından tâat, sorumluluk, tekâlif-i şer'iyye, dinin emir ve yasakları olarak yorumlanır. Tasavvufun varlık üzerinde felsefî bir şekilde düşünmeye yönelmesiyle emânete verilen anlam da farklı boyutlara ulaşır. Muhyiddin İbn Arabî ve sonraki dönemlerde, vahdet-i vücûd düşüncesinin de iyice şekillenmesinden olsa gerek, emânet kavramı varlık düşüncesi ile daha çok ilişkilendirilmiştir.

Tezimizde yer alan risâleler de, İbn Arabî düşüncesini nakleden Osmanlı Dönemi tasavvufunun önemli isimlerine aittir. Bu risâleler tezimizin kaynak eserleri olmuştur. Onların bu âyet hakkındaki işârî yorumları tezimizin şekillenmesinde büyük rol oynamıştır.

Tasavvuf kültüründe emânet, iki anlam ile kullanılmıştır. Birincisi sadece ehline has olup, ehil olmayandan saklanan esrâr-ı ilâhiyye anlamındadır. Tasavvuftaki "insan" kavramını ele aldığımızda ise emânet, hakikatlerin iç içe girdiği bir matruşka misali karşımıza çıkar ki bu da ikinci bir anlam düzlemi olarak tebârüz etmektedir. İnsan

tamamiyle bir emânetler bütünüdür. Ona verilmiş zâhirî ve bâtınî her şey emânettir. Hayat, vücud, uzuvlar, aile, iş, mal, mülk, para... Ve en önemli emânetler de insanın bâtınî yönünde saklı olan emânetlerdir. Bu ilâhî emânetlerin insana verilmesi, Allah'ın insana ilâhî nefhayı üflemesi ile başlar. Ve yaratılışın aşamaları ile insan emânet ile donatılır. İnsanın iki el ile, Allah'ın sûreti ve ahsen-i takvîm üzere yaratılması gibi. İnsan, Allah'ı bilebilecek tek varlık olup zıtlıkları kendisinde cem eden merkezdir. Bu yüzden diğer mahlûkatta bulunmayan, onların isti'dad ve kabiliyetleri olmadıkları için güç yetiremedikleri şey insanda vardır.

Harabelerde çok değerli hazinelerin var olması gibi, insanın çok zâlim ve çok câhil olması onun değerini gizleyen bir perde olmuştur. Bu âyette geçen zulm ve cehl - insan-ı kâmil için düşünüldüğünde- onun emânete ehil olduğunu gösterir niteliktedir. İnsanın tanrılık iddiasında bulunacak kadar cüretkâr olması da ondaki bu üstün sıfatların kötüye kullanılmasından kaynaklanır. İnsandan başka bu iddiaya kalkışan başka hiçbir yaratılmış yoktur. Emâneti sadece insan-ı kâmil yüklenmiştir. İnsan-ı kâmil de Allah'ın halîfesi ve O'nun bütün isim ve sıfatlarının mazharıdır. Allah, onu kendi sûreti üzere yaratmıştır.

Çalışmamızın Birinci Bölüm'ünde emânet kavramının anlamını verip kavramın geçtiği Kur'ân âyetlerini ve hadîs metinlerini naklettik. Bu metinlerde emânetin kullanılışlarına bakarak nasıl ele alındığına değindik. Kur'ân-ı Kerîm'de emânet lafzı borç, akit, Kâbe muhafızlığı hakkı olarak işlenir ve hıyânetin zıttı olan emânete riâyetin, mü'minin vasfı olduğu belirtilir. Aynı şekilde hadîs metinlerinde de emânete riâyet ahlâkî bir nitelik olarak vurgulanır. Bu metinlerdeki mânâ zenginliklerine bakarak emânet âyeti ile irtibat kurmaya çalıştık. Hayatın bütününe nüfûz eden İslam anlayışında emânetin de bu bütünün önemli bir parçası olduğu görülmektedir.

"Tasavvufta Emânet" başlığı altında ise emânet kavramının ve âyetinin, tasavvuf literatüründeki seyrini işledik. Tasavvuf klasikleri, İbn Arabî ve Mevlânâ gibi büyük tasavvuf düşünürleri ve onların takipçilerinin eserleri, işârî tefsîrler ve manzum eserler kaynak olarak alınıp emânet ve emânet âyetine dair malzeme ve muhtevaya yer verildi. Bu malzeme ikinci bölümün oluşmasında da kaynaklık etmiştir.

İkinci Bölüm'de tasavvufî düşüncede emânetin nasıl ele alındığına bakarak emânet tanımları çıkardık. Emânete hilâfet, esmâ-i ilâhiyye, nefh-i ilâhî olan rûh, yaratılış (sûret), aşk, akıl, latîfe, mîsâk, tekâlif-i şer'iyye, tevhîd, feyz-i ilâhî, ma'rifet, imân, kelâm-ı Hak, nutk ve nefs-i nâtıka, kelime-i tevhîd, ehl-i beyt, mâye-i Muhammedî gibi anlamlar verildiği görülmektedir. Biz bu kavramları âyet, hadîsler ve sûfîlerin sözleri ile açıklamaya gayret ettik.

Tezimizin son bölümü olan üçüncü bölümde de konumuzla alakalı olan Osmanlı son dönem müelliflerinin risâlelerini günümüz Türkçe'sine aktardık.

Çalışmamızda kavramın semantiği üzerinde durmayı tercih etmedik. Çalışmamızın ilk safhalarında sûfî müelliflerin bakış açıları ve yorumlarındaki zenginlik sebebiyle kavrama birçok tanım yapılması zihnimizi karıştıran bir nokta olmuştu. Sonraları ise konuyu bir bütün olarak görmeye çalışarak bu mânâların farklı farklı şeyler olmayıp sadece bir hakikati tamamlayan parçalar olduğunu anladık.

Bu çalışmamız bir nevi parçaların birleştirilmesi niteliği taşımaktadır. Allah ve insana dair hakikatlerin, âyet ve hadîslerden delilleri çıkarılarak sûfî yorumun zenginliği ile ortaya çıkan ma'nâların toplanması ve nakledilmesidir.

Biz çalışmamızda kütüphane kayıtlarından bulduğumuz ve müelliflerine dair bir bilgi bulunmayan bazı risâlelere kısaca değindik. Bu eserlerin kime ait oldukları hakkında bir inceleme yapmadık.

Çalışmamızda anladığımız bir diğer husus da yaş ve kuru ne aranılırsa kendisinde bulunan Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân-ı Kerîm'in mübelliği ve açıklayıcısı konumundaki Hz. Peygamber (sas)'in sözleri, sûfîlerin düşüncelerini dayandırdıkları ana kaynaktır. Sûfîler bütün tasavvufî düşüncede olduğu gibi emânet kavramını açıklarken de bu iki ana kaynaktan sapmamışlardır.

Sonuç olarak bu çalışmamız Allah, insan ve âlem arasındaki ilişki ve benzerlik hakkında bilgi elde etmemizi sağlarken Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin çeşitli şekillerde yorumlanabileceğini ve sûfî müelliflerin bakış açılarındaki zenginliği görmemize sebep oldu. Tabi bakış açılarındaki zenginliğin, Kur'ân'ın anlam zenginliğinin bir yansımasından ibaret olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Abdullah b. Mübârek, *el-Vâdıh fî Tefsîri'l-Kur'ân,* Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, nr. 222.

el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs* (thk. Ahmed el-Kalâş), Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1997.

Açıkel, Yusuf, *Kur'ân ve Hadîsler Işığında Geçmişten Günümüze Ehl-i Beyt,* Ankara: Nobel, 2009.

Afîfî, Ebu'l-Alâ, *Fusûsu'l-Hikem Okumaları İçin Anahtar* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul: İz Yay, 2006.

Akkuş, Mehmet, "Mehmed Emîn-i Tokâdî'nin Hayatı ve Eserleri", (Tebliğ), *Türk Tarihinde ve Türk Kültüründe Tokat Sempozyumu,* haz. Süleyman Hayri Bolay ve Arkadaşları, Ankara: Tokat Valiliği Şeyhulislâm İbn Kemal Araştırma Merkezi, 1987, s. 521-530.

Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler,* Ankara: Türk Dil Kurumu, 1965.

Alûsî, Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Mahmûd, *Rûhü'l-meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî* (tsh. Muhammed Hüseyin Arab), Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1417/1997.

Alkan, Mehmet Hilmi, *Abdülkâdir-i Belhî'nin Sunûhât-ı İlâhiyye Mesnevîsi ve Abdülbaki Gölpınarlı'nın Manzum Türkçe Çevirisi,* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi SÜSBE), Konya 2005.

Amüli, Bahaeddin Haydar b. Ali Haydar, *el-Mukaddimât min Kitâbi nassı'n-Nusûs fî şerhi Fusûsi'l-hikem li-Muhyiddin İbnü'l-Arabi,* Beyrut: Müessesetü't-Tarihi'l-Arabi, 2005.

_____, *Câmiü'l-esrâr ve menbaü'l-envâr; Risâletu nakdi'n-nukûd fî ma'rifeti'l-vücûd* (nşr. Osman İsmail Yahyâ, Henry Eugenie Corbin), Tahran: Encümen-i İranşinasi Fransa, 1989.

Ankaravî, İsmail Rusûhî, *Mesnevi Şerhi Mecmûatü'l-letâif ve matmûretü'l-maârif,* Bulak: Dârü't-Tıbaati'l-Amire, 1835/1251.

_____, *Osmanlı Tasavvuf Düşüncesi Makâsıd-ı Aliyye Fî Şerh-i Tâiyye*, İstanbul: Vefa, 2007.

_____, *Minhâcü'l-fukarâ* (haz. Sâfi Arpaguş) İstanbul: Vefa, 2008.

Ateş, Süleyman, *İşârî Tefsîr Okulu,* İstanbul: Yeni Ufuklar, 1998.

_____, *Cüneyd Bağdâdî Hayatı, Eserleri ve Mektupları*, İstanbul: Sönmez, 1969.

Arpaguş, Hatice, "Kelime-i Tevhîd", *DİA*, XXV, 214-215.

Arpaguş, Sâfi, *Mevlevilikte Manevi Eğitim,* İstanbul: Vefa, 2009.

_____, *Mevlânâ ve İslâm*, İstanbul: Vefa, 2007.

Arvas, Sait Emin, *Kur'ân ve Sünnette Ehl-i Beyt Kavramı* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi MÜSBE), İstanbul 1999.

Ay, Mahmut, *Ahmed b. Acîbe ve İşârî Tefsîr Açısından "el-Bahru'l-medîd"* (Basılmamış doktora tezi MÜSBE), 2010.

Aynülkudât, Ebü'l-Meali Abdullah bin Muhammed el-Hemedânî, *Temhîdât* (tsh. Affif Useyran), Tahran: İntişârât-ı Menuçehr-i Hıyaban, 1991.

Aşkar, Mustafa, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Eserleri ve Görüşleri,* İstanbul: İnsan, 2004.

_____, "Niyâzî-i Mısrî", *DİA*, XXXVII, 166-169.

Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı, 2006.

Baklî, Rûzbihân Ebû Muhammed eş-Şîrâzî, *Arâisü'l-Beyân fî hakâyıkı'l-Kur'ân,*

_____, *Meşrabü'l-ervâh* (thk. Nazif Muharrem Hoca), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1974.

_____, *Abherü'l-âşıkîn* (tsh. Henry Corbin, Muhammed Muîn), Tahran: Institut Franco-Iranien, 1958.

Bediüzzaman Said Nursî, *Risâle-i Nur Külliyâtından Sözler*, İstanbul: Söz Basım Yay, 2004.

Belhî, Abdülkâdir, *Şems-i Rahşân*, (Niyazi Sayın şahsi kitaplığında yer alan fotokopi nüsha).

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhat-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1951.

el-Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed ibn İsmâîl, *Sahîh-i Buhârî ve Tercümesi* (trc. Mehmed Sofuoğlu), İstanbul: Ötüken, 1989.

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.

Bursevî, İsmâîl Hakkı, *Rûhu'l-beyân*, İstanbul: Matbaa-i Osmâniye, 1306; (trc: Heyet), İstanbul: Erkam, 2005.

_____, *Kitâbü'n-Netîce* (haz. Ali Namlı, İmdat Yavaş), İstanbul: İnsan, 1997.

_____, *Kitâbü'l-Envâr Tasavvufî Meseleler* (trc. Naim Avan), İstanbul: İnsan, 1999.

_____, *Kenz-i Mahfî* (sad: Abdülkadir Akçiçek), İstanbul: Rahmet, 1967.

_____, *Tuhfe-i Atâiyye -Kabe ve İnsan-* (haz. Veysel Akkaya), İstanbul: İnsan, 2000.

_____, *Ferâhu'r-Rûh* (haz. Mustafa Utku), İstanbul: Uludağ, 2000.

el-Bûsirî, Muhammed b. Said, *Kasîde-i Bürde Manzum Tercüme*, (trc. İlhan Armutçuoğlu), Konya: Erkam, 1983.

_____, *Kasîde-i Bürde Tercüme ve Şerhi* (trc. ve şerh: Abidin Paşa), İstanbul: Gençlik Basımevi, 1977.

Ca'fer-i Sâdık, *Tefsîr-i Kur'ân,* Süleymaniye Kütüphanesi, Nâfiz Paşa Bölümü, nr. 65.

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka, 2004.

Cenâbezî, Sultan Muhammed bin Haydar Muhammed, *Beyânü's-saâde fî Makâmâti'l-ibâde*, Beyrut: Müessesetü'l-Alemi, 1988.

Ceyhan, Semih, "Salâhî Efendi", *DİA*, XXXVI, 17-19.

Chittick, William, *Tasavvuf* (trc. Turan Koç), İstanbul: İz, 2003.

Cîlî, Abdülkerim, *İnsân-ı Kâmil* (trc. Abdülaziz Mecdi Tolun, haz. Selçuk Eraydın, Ekrem Demirli, Abdullah Kartal), İstanbul: İz, 1998.

Cürcânî, Seyyid Şerif, *Kitâbu't-Ta'rîfât* (trc. Arif Erkan), İstanbul: Bahar, 1997.

Çantay, Hasan Basri, "Tefsîr-i Şerif: Sırrı Teklif", *Sebilürreşâd*, I, nr. 9, Temmuz, 1948.

Çelik, Ahmet, *Tasavvufî Tefsîr Alûsî Örneği*, Erzurum: EKEV, 2002.

Çörtü, M. Meral, *Arapça Dil Bilgisi Sarf*, İstanbul: İFAV, 2008.

Dâiretü'l-Maârif-i Büzürg-i İslâmî (edt. Kazım Musavi Bocnurdi), Tahran: Merkez-i Dâireti'l-Maârif-i Büzürg-i İslâmî, 2001/1380.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah, *Müsnedü'd-Dârimî –Sünen-* (thk. H. Selim Esed ed-Dârânî), Riyâd: Dârü'l-Muğnî, 2000.

Davud-ı Kayserî, *Matla'u husûsi'l-kilem fî meânî Fusûsi'l-hikem (Şerhu Fusûsi'l-hikem)*, Tahran.

_____, *Mukaddemat; Matla'u husûsi'l-kilem fî meânî Fusûsi'l-hikem* (thk. Turan Koç, Hasan Şahin, Seyfullah Sevim), Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 1997.

Davudoğlu, Ahmed *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, İstanbul: Sönmez, 1974.

Dâye, Necmeddîn, *Bahrü'l-Hakāik*, Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim Bölümü, nr. 153.

_____, *Mirsâdü'l-ibâd* (thk. Muhammed Emin Riyâhî), Tahran: İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, 1383.

Delîlü'r-resâili'l-câmiiyye, Mekke: Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, 1983.

Demirci, Mehmet, "Hakîkat-i Muhammediyye", *DİA*, XV, 179-180.

_____, "Nûr-ı Muhammedî", *DEÜİFD*, sy. I, İzmir 1983, s. 239-258.

Demirli, Ekrem, *Abdullâh İlâhî'nin Keşfu'l-Vâridât Adlı Eserinin Tahkîki*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi MÜSBE), İstanbul 1995.

_____, "Niyâzî-i Mısrî", *DİA*, XXXVII, 169.

_____, "Sûret", *DİA*, XXXVII, 539-541.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* (haz. Aydın Sami Güneyçal), Ankara: Aydın, 2008.

Doğramacı, Baha, *Niyâzî-yi Mısrî Hayatı ve Eserleri,* İstanbul: Kadıoğlu, 1988.

Düzen, İbrahim, *Azîz Nesefî'ye Göre Allâh, Kâinât, ve İnsan*, Ankara: Şanlıurfa İlâhiyat Fakültesini Geliştirme Vakfı, 1991

Ebû Abdurrahman İsâmuddîn, *Câmiu'l-ehâdîsi'l-kudsiyye*, Kahire: Dâru'd-Diyân li't-Türâs, ts.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'âs es-Sicistânî, *Sünen* (thk. Nâsıruddin el-Albânî), Riyâd: Mektebetü'l-Maârif, 2003.

Ebu Hanife, Numan b. Sabit Bağdadi, *Fıkh-ı Ekber ve İzahı* (trc. Sabit Ünal), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1957.

Emânetnâme, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları Bölümü, nr. Yz-1334/01.

Eraydın, Selçuk "Hakîkat-i Muhammediyye ve İlgili Beyitler", *Diyanet Dergisi*, XXV, sy. 4, 1989, s. 131-143.

_____, *Tasavvuf ve Tarikatler*, İstanbul: İFAV, 2004.

Erkan, Arif, *el-Beyân Arapça-Türkçe Büyük Sözlük,* İstanbul: Yasin, 2006.

Erol, Hacı Mehmet, *Hâkānî'nin Kimyâ-yı Benî Âdem Adlı Eseri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi MÜSBE), İstanbul 2003.

Eyüpoğlu, E. Kemal *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler,* İstanbul: Doğan Kardeş, 1973.

Fethi Muhammed Muhammed Garîb, "Emânet, fî Dav'i'l-Kur'âni'l-Kerîm", *Havliyyâtu Külliyeti Usûli'd-dîn bi'l-Kahire,* sy. 13, Kahire, 1416/1996, s. 235-270.

Filiz, Lütfi, *Noktanın Sonsuzluğu Birinci ve İkinci Kitab* (haz. Saim Öztan vd.), İstanbul: Pan Yay,1998, 1999.

Firuzabadi, Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed, *el-Okyanusü'l-basit fi tercümeti kâmûsi'l-muhit- Kâmûs tercümesi-* (trc. Mütercim Asım Efendi), İstanbul, 1305.

Gazâlî, Ebû Hamid Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-dîn* (trc. Ahmed Serdaroğlu), İstanbul: Bedir, 1975.

_____, *Kalplerin Keşfi* (trc. Abdülhalik Duran), İstanbul: Yeni Şafak, 2005.

_____, *Risâle-i Emânetullah* (trc. Mehmed Emîn Tokâdî), Süleymaniye Ktp, Esad Efendi, nr. 1849.

Gevherîn, Seyyid Sâdık, *Şerh-i Istılâhât-ı Tasavvuf*, Tahran: İntişârât-ı Zevvar, 1367.

Gölcük, Şerafettin - Toprak, Süleyman *Kelam,* Konya: Tekin, 2001.

Gölpınarlı, Abdülbaki, "Niyâzî", *İA*, IX, 305-307.

_____, *Alevî-Bektâşî Nefesleri*, İstanbul: Remzi Kitabevi, ts.

Güçlü, Betül *Sadreddin Konevî'ye nisbet Edilen "Mevâridü Zevi'l-İhtisâs İlâ Mekāsıdı Sûreti'l-İhlâs" adlı eserin Tahkîk ve Tahlîli* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi SÜSBE), Konya 2009.

Gül Baba Saidî, *Ferheng-i Istılâhât-ı İrfânî-yi İbn Arabî*, Tahran: İntişârât-ı Şâfiî, ts.

el-Hakîm, Suad, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul: Kabalcı, 2005.

el-Halimi, Ebû Abdullah Hüseyin b. Hasan, *el-Minhac fî şuabi'l-iman* (thk. Hilmi Muhammed Fude), y. yok: Dârü'l-Fikr, 1979.

Harîrîzâde, *Fütûhât-ı İlâhiyye ale'l-Vâridât-ı İlâhiyye (Vâridât Şerhi)*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin El Yazmaları Bölümü, nr. 507.

Hüdayî, Aziz Mahmud *Âlemin Yaratılışı ve Hz. Muhammed'in Zuhûru (Hülâsatu'l-Ahbâr)* (trc. Kerim Kara, Mustafa Özdemir), İstanbul: İnsan, 1997.

_____, *Sohbetler* (haz. Sâfi Arpaguş), İstanbul: Vefâ, 2006.

İbn Acîbe, Ebu'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed bin Mehdî Hasenî Şâzelî, *el-Bahrü'l-medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd,* thk. Ömer Ahmed er-Râvî, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2002.

İbn Arabî, Muhyiddin, *Fütûhât-ı Mekkiyye* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul: Litera, 2006.

İbn Berrecan Abdüsselâm bin Abdürrahmân Ebu'l-Hakem el-Endülüsî, *el-İrşâd fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim Bölümü, nr. 27.

İbn Haldun, *Tasavvufun Mahiyeti Şifâü's-sâil* (haz. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergâh, 1977.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut: Dârü'l-Endelüs, 1966/1385.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed bin Yezîd, *Sünen* (thk. Nâsıruddin el-Albânî), Riyâd: Mektebetü'l-Maârif, 1997.

İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Kahire: Dâru'l-Maârif.

İbrahim Hakkı Erzurumlu, *Mârifetnâme* (sad. Faruk Meyan), İstanbul: Bedir, 1980.

İsfehânî, Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.

el-İsfehânî, Râgıp, *Müfredât: Kur'ân Kavramları Sözlüğü* (trc. Yusuf Türker), İstanbul: Pınar, 2007.

İşcan, M. Zeki, "Kur'ân-ı Kerîm'de Emânet Kavramı ve Bu Çerçevede Hz. Peygamber'in Örnek Oluşu", *Ekev Akademi Dergisi,* I, sy. 1, Erzurum, Kasım 1997, s. 129-143.

Kanar, Mehmet, *Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Deniz Kitabevi, 2000.

Karakaş, Vehbi, *Kur'ân ve Hadîs Işığında Emânet*, İstanbul: Zafer, 1995.

Kara, Mustafa, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarîkatlar*, İstanbul: Sır, 2004.

_____, *Günümüz Tasavvuf Hareketleri,* İstanbul: Dergâh, 2002.

Kâşânî, Kemaleddin Abdürrezzak bin Ahmed, *Te'vîlât-ı Kâşâniyye* (trc. Ali Rıza Doksanyedi, haz. M. Vehbi Güloğlu), Ankara: Kadıoğlu Matbaası, 1987.

_____, *Tasavvuf Sözlüğü* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul: İz, 2004.

Katip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn an esami'l-kütübi ve'l-fünûn* (trc: Rüştü Balcı), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.

Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf -Taarruf-* (haz. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergah, 1992.

Kılıç, Mahmud Erol, *Evvel'e Yolculuk* (konuşan: Sadık Yalsızuçanlar), İstanbul: Sufi Kitap, 2008.

_____, "Modern Üniversite Eğitiminde Tasavvuf", *İslami İlimlerde Metodoloji (Usûl) Meselesi 2*, İstanbul: Ensar Neşriyat.

_____, *Şeyh-i Ekber İbnü'l-Arabî Düşüncesine Giriş*, İstanbul: Sufi Kitap, 2009.

Koçak, Aynur, *Yazılı, Sözlü ve Elektronik Kültür Ortamlarında Mehmed Emîn Tokâdî,* İstanbul: Filiz, 2003.

Konevî, Sadreddîn, *Fusûsü'l-Hikem'in Sırları, el-Fükûk fî esrâr-ı müstenidât-i hikemi'l-Fusûs* (trc: Ekrem Demirli), İstanbul: İz, 2002.

_____, *Hadîs-i Erbaîn* (trc. Abdülkadir Akçiçek), İstanbul: Rahmet, 1970.

_____, *Kırk Hadis Şerhi ve Tercümesi* (thk. ve trc. H. Kâmil Yılmaz), Konya: MEBKAM, 2010.

Konuk, Ahmet Avni, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, haz. Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın, İstanbul: İFAV, IV (2005), III (2005), II (1988), I (2005).

_____, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi* (haz. Mustafa Tahralı vd.), İstanbul: Gelenek, 2004-2009.

_____, *Tedbîrât-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi* (haz. Mustafa Tahralı), İstanbul: İz, 2004.

Kurtûbî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân* (trc. M. Beşir Eryarsoy), İstanbul: Buruc, 2001.

el-Kuşeyrî, İmâm Ebi'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdülmelik, *Tefsîrü'l-Kuşeyrî el-müsemmâ letâifü'l-işârât*, Beyrut: Dâr Kütübi'l-İlmiyye, 2000/1420.

el-Mâverdî, el-İmâm Ebi'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî eş-Şâfiî, *Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn,* Dımeşk-Beyrut: Dâr-u İbn-i Kesîr, 1423/2005.

Mehmet Ali Hilmi Dedebaba, *Divan* (trc. ve haz. Bedri Noyan), İstanbul: Merdiven Köyü Şahkulu Sultan Külliyesini Koruma Onarma ve Yaşatma Derneği, ts.

Me'mûnî, İbrahim b. Muhammed, *Risâle fî Tefsîri Kavlihî Taâla- İnnâ Aradna'l-Amânete-*, Süleymaniye Kütüphanesi, Kasidecizâde Bölümü, nr. 40.

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* (haz. Tevfik Sübhânî), Tahran: İntişârât-ı Revzene, 2000.

_____, *Mesnevî* (trc. Veled İzbudak), Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1960.

_____, *Fîhi Mâ Fîh* (trc. Ahmed Avni Konuk, haz. Selçuk Eraydın), İstanbul: İz, 2007.

_____, *Mecâlis-i Sab'a Yedi Meclis* (trc. ve haz. Abdülbâkî Gölpınarlı), Konya: Konya Turizm Derneği, 1965.

Mevsûatü'l-hadareti'l-İslâmiyye, Kahire: el-Meclisü'l-A'la li'ş-Şuuni'l-İslâmiyye, 2005/1426.

Meybudî, Ebü'l-Fazl Reşîdüddîn, *Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr* (nşr. Ali Asgar Hikmet), Tahran: Müessese-i İntişarat-ı Emir Kebir, 1371.

Mısrî, Niyâzî-i, *Tefsîru Âyeti İnnâ Aradne'l-Emânete,* Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Bölümü, nr. 261.

_____, *Tefsîru Âyeti İnne'llahe Ye'muruküm An Tüeddi'l- Emânâti,* Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Bölümü, nr. 261.

_____, *Niyâzî-i Mısrî Divânı* (haz. Kenan Erdoğan), Ankara: Akçağ, 1998.

Mu'cemu'l-müfehres li-elfâzi'l-hadîsi'n-Nebevî (haz. A. J. Wensick), Leiden: Brill, 1936.

Mustafa Râsim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü (Istılâhât-ı İnsân-ı Kâmil)* (haz. İhsan Kara), İstanbul: İnsan, 2008.

Müstakîmzâde Süleyman Sadeddîn, *Risâle-i Emânet-i Ma'rûza,* Beyazıt Devlet Ktp, nr: 105621/3.

_____, *Tenvîrü'l-emâne,* Süleymaniye Ktp, Esad Efendi, nr: 1849.

en-Nâblusî, Abdülganî, *Gerçek Varlık Vahdet-i Vücûdun Müdafaası*, İstanbul: İz, 2003.

Nahcuvânî, Ni'metullâh b. Mahmûd, *el-Fevâtihu'l-İlâhiyye ve'l-mefâtihu'l-gaybiyye,* İstanbul: Matbaa-i Osmâniyye, 1325.

Beşir Işık, *Nehcü'l-belâğa Hz. Ali'nin Hutbeleri, Mektupları, Emirnameleri ve Kısa Sözleri*, Ankara: Birleşik, 1990.

Nesefî, Azîzüddîn, *İnsân-ı Kâmil* (trc. Ahmet Avni Konuk, haz: Sezai Fırat), İstanbul: Gelenek, 2004.

en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed bin Şuayb, *Sünen* (tsh. Nâsıruddin el-Albânî), Riyâd: Mektebetü'l-Maârif, 1997.

Nev'î Efendi, Yahya b. Ali, *Kesfü'l-Hicâb an vechi'l-kitâb*,KöprülüKütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa Bölümü, nr. 715.

en-Nifferî, Muhammed b. Abdülcebbar b. el-Hasan, *Kitâbü'l-Mevâkıf Kitâbü'l-Muhâtabât* (tsh. Arthur John Arberry), Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1934.

en-Nisâbûrî, Ebû Abdullâh el-Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîheyn* (thk. Hamdî Muhammed), Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2000.

en-Nisâbûrî, Nizâmeddîn, *Garâibü'l-Kur'ân ve regâibü'l-Furkân* (thk. İbrahim Atve Avaz), Kahire: Mustafa el-Bâbi el-Halebi, 1968.

Okudan, Rıfat "Hakikat-i Muhammediyye: Felsefî Temelleri ve Dînî Asıllarının Değerlendirilmesi", *SDÜİFD*, sy: 11, Isparta, 2003/2, s. 139-164.

Oral, Hüseyin, *Niyâzî-i Mısrî'nin Hayatı Tefekkürü Eserleri*, İstanbul: Yeni Asya, 1987.

Ozan, Osman Kemâlî, *İrfan Sızıntıları* (der. Baha Doğramacı), 1987.

Öz, Mustafa, "Ehl-i Beyt", *DİA*, X, 498-501.

Öztürk, Yaşar Nuri, *İslam Düşüncesinde Bir Dönüm Noktası Kuşadalı İbrahim Halveti*, İstanbul: Yeni Boyut, 1997.

Pazarbaşı, Erdoğan, "Mes'ûliyetin Kur'ân-ı Kerîm'den Dayanağı (Fıtrat-Akıl-Vahiy-Elest Bezmi-Kulluk-Emânet-Hilâfet)", *Kur'ân-ı Kerîm'de Mes'ûliyet (Kaynağı, Sınırları, Sonuçları)* (edt. Bedreddin Çetiner), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006, s. 51-77.

Râzî, Fahreddîn, *Tefsîr-i Kebîr mefâtîhu'l-gayb* (edt. Ahmet Hikmet Ünalmış, trc. Suad Yıldırım vd.), Ankara: Akçağ, 1994.

Rifâî, Kenan, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf,* İstanbul: Hülbe, 1973.

_____, *Sohbetler*, İstanbul: Hülbe, 1991-1992.

Risâletü'l-emâne, Süleymaniye Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, nr. 3246.

Riyâzî, Haşmetüllah, *Âyât-ı Hüsn ü Aşk Şerhi Sevânihü'l-uşşâk*, y. yok: Kitabhâne-i Sâlih, 1369.

Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim, *el-Keşf ve'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân - Tefsîrü's-Sa'lebî* (thk. Seyyid Kisrevî Hasen), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2004.

Sarı Abdullah Efendi, *Mesnevî Şerîf Şerhi*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1288.

Schimmel, Annemarie, *Tasavvufun Boyutları* (trc. Yaşar Keçeci), İstanbul: Kırkambar Kitaplığı, 2000.

Seccâdî, Seyyid Cafer, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü Ferheng-i Istılâhât ve Ta'bîrât-ı İrfânî* (trc. Hakkı Uygur), İstanbul: Ensar, 2007.

Sem'ânî, Ebü'l-Kasım Şehabeddin Ahmed bin Ebü'l-Muzaffer, *Ravhü'l-ervâh fî şerhi Esmâi'l-meliki'l-fettâh* (haz. Necîb Mâyil Herevî), Tahran: İntişârât-ı İlmi ve Ferhengi, 1989.

es-Sevrî, Ebû Abdullâh Süfyân b. Saîd b. Meskuk Süfyân, *Tefsîru Süfyân es-Sevrî* (tsh. Ebû Ca'fer Muhammed), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.

Simâvî, Şeyh Bedreddîn, *Vâridât Şerhi* (şerh. Seyyid Muhammed Nûr, haz. Mahmûd Saadettin Bilginer, H. Mustafa Varlı), İstanbul: Esma, 1994.

Sühreverdî, Şihâbüddîn Ebû Hafs, *Nuğbetü'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân,* Süleymaniye Kütüphanesi, Beşir Ağa Bölümü, nr. 24.

_____, *Avârifü'l-meârif (Tasavvufun Esasları)* (trc: H. Kamil Yılmaz, İrfan Gündüz), İstanbul: Erkam, 1989.

Sülemî, Ebû Abdurrahmân, *Hakāiku't-Tefsîr,* Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih Bölümü, nr. 261.

Süyûtî, *İtkān fî ulûmi'l-Kur'ân* (thk. Merkezi'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye), Suûdi Arabistan: Emânetü'l-Âmme, ts.

Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı, 2007.

Şimşek, Halil İbrahim, *Mehmed Emîn-i Tokâdî Hayatı ve Risâleleri,* İstanbul: İnsan, 2005.

_____, "Mehmed Emîn Tokâdî", *DİA,* XXVIII, 467-468.

et-Tabatabâî, Allâme Muhammed Seyyid Hüseyin, *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut: Müessetü'l-A'lemi'l-Matbûât, ts.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed İbn Cerîr, *Câmiü'l-beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'ân-Tefsîrü't-Taberî*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1984.

Tahralı, Mustafa, "Fusûs'ul-Hikem'de Tezadlı İfadeler ve Vahdet-i Vücûd", Ahmet Avni Konuk, *Fusûs'ul-Hikem Tercüme ve Şerhi* (haz: Mustafa Tahralı ve Selçuk Eraydın) II, İstanbul: İFAV, 1988.

_____, "Vahdet-i Vücûd ve Gölge Varlık", Ahmet Avni Konuk, *Fusûs'ul-Hikem Tercüme ve Şerhi* (haz: Mustafa Tahralı ve Selçuk Eraydın) III, İstanbul: İFAV, 2005.

Et-Tehâmî, Muhammed Hasan Muhammed, "Emânet", *Mecelletü'l-Ezher,* XLIX, sy. 4, Kahire 1977, s. 681-694.

Tennûrî, İbrahim, *Gülzâr-ı Ma'nevî Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkı Basım* (haz. Mustafa Demirel), İstanbul: Çağrı, 2005.

Tefsîri Kavlihî Teâlâ İnnâ Aradna'l-Emânete, Süleymaniye Ktp, Hâlet Efendi, nr. 805.

Tirebolulu Hasan Fehmi b. Hüseyin, *Risâletü'l-Hüseyniye fi'l-emâneti'l-İlâhiyye,* İSAM, 1342.

et-Tirmizî, Ebû Abdullâh Muhammed el-Hakîm, *Nevâdirü'l-usûl fî ma'rifet-i ehâdîsi'r-Rasûl*, Medine: el-Mektebetü'l-İmiyye, ts.

Tirmizî, Muhammed bin Îsâ, *Sünen* (thk. Nâsıruddin el-Albânî), Riyâd: Mektebetü'l-Maârif, 1997.

Toksarı, Ali, "Emânet", *DİA,* XI, 81-83.

Tosun, Necdet, *İbn Arabî Öncesi Tasavvufta Halvet ve Uzlet* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi MÜSBE), 1995.

_____, *Bahâeddîn Nakşbend, Hayatı, Görüşleri, Tarîkatı,* İstanbul: İnsan, 2007.

Tura, Nusret, *Râh-ı Aşk* (haz. Mahmud Erol Kılıç), İstanbul: İnsan, 1995.

Tûsî, Ebû Nasr Serrâc, *el-Lüma' –İslâm Tasavvufu: Tasavvufla İlgili Sorular ve cevaplar-* (trc. Hasan Kâmil Yılmaz), İstanbul: Altınoluk, 1996.

Türer, Osman, "Latife", *DİA*, XXVII, 110.

et-Tüsterî, Ebû Muhammed Sehl b. Abdullah Sehl, *Tefsîrü't-Tüsterî* (ta'lîk Muhammed Basit Uyun es-Sud), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2002.

Uşşâkî, Abdullah Salâhaddîn, *Tefsîr-i innâ arazna'l-emânete,* Süleymaniye Ktp, Hacı Mahmud Efendi, nr. 3211.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet, 1991.

_____, *Tasavvufun Dili* I, İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2006.

_____, "İşârî Tefsîr", *DİA*, XXIII, 424-428.

_____,"Kalb", *DİA*, XXIV, 229-232.

_____, "Kuşeyrî", *DİA*, XXVI, 473-475.

Uyar, Gülgûn, *Ehl-i Beyt İslam Tarihi'nde Ali-Fâtıma Evlâdı*, İstanbul: Gelenek, 2004.

Uzeyme, Salih, *Mustalahatu Kur'âniyye*, Beyrut: Dârü'n-Nasr, 1994.

Vassaf, Osmanzâde Hüseyin, *İncilâ-ı Mir'ât-ı Hakîkat*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 2313, (varaklar sayfa usûlü numaralanmış).

_____, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), İstanbul: Kitabevi, 2006.

Veled, Sultan, *İbtidâ-nâme* (trc. Abdülbâkî Gölpınarlı), Ankara: Konya Turizm Derneği, 1976.

Yardım, Ali, *Mesnevî Hadîsleri*, İstanbul: Damla, 2008.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Ankara: Akçağ, 1995.

Yıldırım, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Ankara, 2000.

Yılmaz, Ahmet, *Müstakîmzâde Süleyman Sadeddîn Hayatı, Eserleri ve Mecelletü'n-Nisâb'ı* (Basılmamış Doktora Tezi AÜSBE), Ankara 1991.

_____, "Müstakîmzâde Süleyman Sadeddîn", *DİA*, XXXII, 313-315.

Yılmaz, Hasan Kamil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatler*, İstanbul: Ensar, 1994.

_____,"EmânetveEhliyet",http://hasankamilyilmaz.com/index.php?option=com_content&task=view&id=279&Itemid=9 (5 Aralık 2009).

_____, *Mesnevi Sohbetleri Dinle Neyden*, İstanbul: Erkam, 2008.

Yunus Emre, *Çıktım Erik Dalına* (der. Talip Hafızoğlu), ts.

Yürük, Fatma Nur, *Malkaralı Nev'î Yahyâ'nın "Keşfü'l-Hicâb min vechi'l-Kitâb" Adlı Fusûsu'l-Hikem Şerhinin Tahkik ve Değerlendirilmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi MÜSBE), İstanbul 2009.

Zakzûk, Mahmûd Hamdi, "Emânet", *el-Mevsûatü'l-İslâmiyyeti'l-amme*, Kahire: el-Meclisü'l-A'la li'ş-Şuuni'l-İslâmiyye, 2001/1422, s. 210-211.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd bin Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki't-tenzîl ve Uyûnü'l-ekâvil fî Vücûhi't-te'vîl*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1403/1983.

Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm -Kâmûsu Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ-* , Beyrut 1969.

EKLER

NİYAZÎ-İ MISRÎ'NİN

TEFSÎRU ÂYETİ İNNÂ ARADNE'L-EMÂNETE

ADLI RİSÂLESİ

لربنی کلیه انك عرفان عین مجاهده دربم وندانیم معنا

ست سرّ بوقاح سوء یلدم عبارت بله جل ظرافتم یوق کرامت

بله جلد ولایتم یوق قاریوزکی برطوبه وزدم واوکوکه

بوالادم جوکان الکده هرنه دیه جلرسك اول سمته کیدر

تخالفت امرّ اما بولیکه جوکا فی الکدن براغوب

طوتوبی فیه سنکه اصل مصلحتا ولدر

٨ تسلیه اخر حودی وعادم الفقرا

الشیخ مصری

ایام الخمیس

ربیع الاول قوله تعالی سوره احزاب

المسیه کللی بوکیجه یوزیکرمی سکزدر

بسم الله الرحمن الرحیم

انا عرضنا الامانه علی السموات والارض والجبال فابین

ان یحملنها واشفقن منها وحملها الانسان انه کان ظلوما

جهولا لیعذب الله المنافقین والمنافقات والمشرکین و

والمشرکات ویتوب الله علی المؤمنین والمؤمنات وکان

غفورا رحیما الایه

عشرات المئین فی عرضنا مع اسمائها ونقطها همزه

فی الامانیه عدد المئین اما

هل حسن وجه اخر اسماء ناحسین

ما عدا المئین فی عرضنا حسین ١٣٥

اسماء المئین

یعنی دیمك اولورکه کوکلو ویرلو وطاغلرامثالی اولان علماکه

مجتهد لردن مؤلفلردن مصنفلردن واقویای علما وحلماردن

الله سبحانه وتعالی بوامانتی جمیله عرض ایلدی بوامانتی

قبلکز کتوردیلر عرض ایلدی وبنه اباامکی الهام ایلدی

وادمه ده عرض ایلدی ادم ظلوم وجهول ایکن اوکه قبول

الهام ایلدی یعنی جمیع مجتهدلرك کتوردکلری یوکادم جزاء

ایله تعهده ظلم ایلدی بوامانتی کوتوردکده عواقب اموردن

بی خبرکه حکمی جهول ایدی ادم ظلوم وجهول ایکن امانت

قبوله جناب حق الهام ایلدی بوامانتی قویا مسنه اباو بوضعیف

قبول ایله الهام ایلدی منافق ومشرك اولانلر بالقوة اولان

تفاقلری بالفعله کلسون دیو درالله سبحانه وتعالی لك

عادت قدیمه سی یوقدرکه اویای خلقتنه قدرتی ضعفای

خلقندن کوستردکه اذنا خلقندن برفردی حوا کورمیه
لرو محتبرا ایمیه لرنکم موسی علیه السلام به بوکوردیلر
جا لیسینه تجلی ایلدی اوندن تکلم وکلمات ایلدی ومعرفتی
برابعوضه ایله هلاک ایلدی ولونک کبی خبر عظیمی مصری
کبی برضعیفدن اظهار ایلدی والسلام علی من اتبع الهدی
عن النبی صلی الله علیه وسلم ان للقرآن ظهرا وبطنا ولبطنه
بطنا الی سبعة ابطن انتهی قرآن عظیم الشانك مبشرات
ظاهریه سی واقع حاله موافق ومطابق اولمدوعی وفقده
مبشراته اعتماد اولمق لایق دکلدر بلکه مراد الله بطن ثالثیدر
اوله بطن ثالثیدر لزم سه بطن ثالثی ترك اولنمك لایق دکلدر
بلکه ثالثیدر اوله وهکذا الی بطن التاسع کما یهیجه غلبه حکم بشریت
ایله یأس واقع اولورسه ده واجبا ولان یأسدن لومیدی
اولمق کراهت دکلدر کما قال الله تعالی حتی اذا استیأس الرسل وظنوا
انهم قد کذبوا جاءهم نصرنا الآیة اقل الوری خادم
الفقرا محمد المصری

قرنلرجه اشبو امانته حقتده علماء ومفسرین جوق معنالر ذکر ایمشلردر
ولکن اصل ذکر معنا بودرکه امانته مأیه محمدی در

قال النبی علیه السلام لم یبق عن النبوة الا المبشرات یراه
المؤمن او یری له صدق رسول الله وقال النبی علیه السلام
رحم الله من رآنی وفی یده زمام ناقته صدق رسول الله
ادیکا صفر صورة الاستفتا من العلماء والفضلاء

بسم الله الرحمن الرحیم

لم یکن الذین کفروا من اهل الکتاب والمشرکین منفکین
حتی تأتیهم البینة رسول من الله یتلو صحفا مطهرة فیها کتب
الی آخر السورة قرآن عظیم الشانك علم موادنه ایله حاصل
اولان معنا سی یجه مراد الله ایسه علم اسما ایله حاصل
اولان معنا سیده مراد الله در بلکه بوادندن دخی اولی
ویرا علم اسمانك معلی الله در اسما ایله حاصل اولان معنا
مراد الله اولسه تعلیم اسما عبث اولمش اولور الله سبحانه
عبثدن تعالیمدن منزهدر رسولك اسماء مجروسی بولندردی
بی بن وامام حسن دن رسولدن مراد خمسه اولدی دکره
اولدوعی رسول اولدوعی غیر معروفدر اهل کتاب فقده غیر
معروف اولدوعی ایجون انکار دن منفك اولمز اولزمار رسولك
اولدوعنده اسما ایله بتشه کلیجه ده بتشه کلدکدن صکره انکار

MEHMED EMİN TOKÂDÎ'NİN

RİSÂLE-İ EMÂNETULLÂH

TERCÜMESİ

بیان حجة الاسلام امام محمد غزالی مرحومان آنانکه رساله مسمّاه بزهره ی مصنفات حجة الدین و محجة الیقین اهل الیقین نوشته اند خواجه محمد پارسا قدس سره السنبهی فی الاقتراه بره

یوسف بن الادیا مصنف این رساله غزالیه رساله الرندیه بعضی برآن اند که این رساله ابدا و لکن بو رساله لطیفه ایکه فی بغداد تاریخنده ورده دیسلر اهل سنت وقتلن اسیر رقیق اولمق و مصیبلره دوچار اولمشلر ایکن بو رساله ایله تسلی بولمشلر ایدی بو رساله ده بیان اولنمشدر که بو فقیر فقیر رضی وعده ایله دلسوز اولمشدم بو رساله یی حضرت شیخ سراج الدین بغداد ایله و بعضی نوحه اهل دلان ایدرلر ایدوب تکمیل میسر اولمق مطالبه و مقصده سیله تشویق ایدر اخوان و خلان بو فقیری دعا ایله یاد ایلسونلر دیو بیتلر قلمه آلمشلر ایدی فقیر دوستلرینی محرامین التفاتلری اولوفا فقیر له باعث بر قوت بولمشدر که بو رساله یی

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

حمد أحد بر اساس ستائيكه مقرر است از تغيير وتغيير ست
بسلف ونظر بي تغيير او وكل شئ مقرر ومحمد مصطفى درود
خزانه كبريائى وبر جمله سرور ده الهم احيينا بعد ما اماتنا
يعنى الله فى يوم المحشر ده انتا بدين حضرت محمد الاسلام
امام محمد بن محمد بن محمد الغزالى قدس الله سره العالى ده
خدمتى ميتوانى امانة الله نامه رسالة لطيفه سنى شرفيابى
معالقه اوفق ميسر اولدوقده بو راقى حضرتى مسمى الزمن
بالامين ابن امنه ابو الامانة بدر بن حسن محمد ابن النوفانى
اتاه الله المؤمن يوم الامان بيقين امنه ده بنده لرى امين
خزانه نزمه امانة الله اوفق خدمتنده بيد الاستشاره
والاستخاره قيام واعتقاد دل ايله اوسهراه عبودينده ده

رمانات — خوبيدن غيرى لسان ايله سخن سنى نزم ايدوب خامهٔ ادهمى خامهٔ رمانيه مسمى ايخشيرده
اولمق كه كلشنده نى جمله نزكيك ارجاى عنان زفتار كابتا اولوب فى امان الله شتا
ايلك مراد اولدر — دلان اهل توحيد فرقه اشتر يمزه امانة الله قلنمش حضرتى
يعنى الاسلام والمسلمين بيورمشلركده معلوم اولمكه
بو محضر مصباح الارواح اولان نفس انسانيتك

مراتبنده اولان امانة الله بيانيده در الاصول مراتب قديمه
امانة الله وجود انسانيتك صفات نواسيله ظهور ايدوب
صفاتدن هر بر صفتا خرالى وجودن بر بر اله فاعل ايدر
وجود اول صفات الله قائمقام حضرتنا جبرئيل دير لر روحه كه
سلطان وجود در سرير قلبيه جلوس ايلسون وخيال كه انك
وزيريدر سراى دماغده در وقوت مدركه حاجب ياب
يعنى قبو جيلر كخداسى ايله سيله وماعدا لكى يعنى بيتلك
طرفنده قائمدر وقوت حافظه كه امانة الله خزينه لريدر
خزينه دار در باشك انسه جانبنده ساكندر وقوت متخيله
خيال دخى دير لر يحيز اعمال در دماغك قوتى ولى قلبدر
وصدر قلبى انسانى تختدن حياتى مسيدنك محلى اولان يره
ايرا ايلسندر ده وحياتى سرى سنن يعنى ريه كه اوكيك
تيد كلرى حفظ ايدر الك واغلبده بوطن ايلسندر ده وقوت نباتيه
كه قدرت بشريه در زهره يعنى اودون مركز ايدر وقوت
ماسكه كه وجوده اولان افعال وانقوال واخلاقى قابض
يعنى ضبط ايدر كزنده ده هاضمه يعنى سيجه يا ايلسندر ده
طبخ معده كل وشرب ايله جمع اولان غذيه لهضمه واشره
طحاله مسفر لدر ودافعه كه قرابن حضرت وجود در اعضاء

یعنی بر سفلر و حرکت و زائله فاعله و قوت فاسمه که یعنی
و جود دل حیات تکمیل بدن و جود و ده بدل ما یتحلل و لازن طعام
استمانی کرده محل تنه صرف و تقسیم آله مشتغل شد و و اسطه
مجموعه زندان سپهر زیعنی کلا فا مسبحانه سنزه اولان
قوانک اوستنده مقید و مربوط و قوه ماذیه که بدل ما یتحلل ده
ملفوظه لفظ غرانک مجمعنه تعیین او نمشدر و قوت سامعه
که سمعنده روحک خبر بریدر ده و قوت باصره هیدرقه
مشمده دیده یاه و بر کسن و شن یاخ و جود ده ناظر اموال
عالمیا ندر و قوت ناطقه رعایه و دلیله پروانه یی پر واحت
دیل لسان مناسبه ترکیده دل قلبی معنا سنه قاریده بر وار
سنه معنا در و سیاقه رعایه مسموعه دن ایکه لرن مرکبدر
و لاسیما که قاضی حس و متخیله نک در جمله احضاره علی الخصوص
آله اوزن بری واردر و بو ذکر اولنان مجاعدن هر بری کندیده
بقا مرعایه سنده مامور اولدیغی جهتله قاعده و اعددر و کذلک حکم و
خفل و اراده یانس و توکلده و لمن بو تصلر در ده و قوت ادراکیه
قدرة الله ظهوریدن حیاتیدر مکبرده و حیاتیه حرکتی دخی حرارت
غریزیه ده و حرارت دخی صفوت و لطافتی اولان قانده
و لطیفه روح دخی قلب مستودع بر اجی التصلدر محکم اوزره دات
و بو جمله دن هر بری کندی عملی نی تفصیل کتوره مکده در

اما

اما صفات حکمیه جمیع صفاتنه اشتراک اوزره در و بو صفات
و جود ده بی جمله نک هر بری بر محله کندی خاص ریاسته مستعمل ده
و یا مور اولمشلر در اما بدنک یدی طبقه اوزره ترتیب اوزره در
اولکی طبقه معرفت که حواس ظاهره نوابی یعنی عالم ک ایجون تمام
ایلمشلر در ایکنجی طبقه استحواذ که قوای باطنه قیام و جود یله
کائنات در اوچنجی طبقه عصر که سیکر لردر استحواذ لرن مرکبدر
اولره تصویر و تحریر در و بخی طبقه کوشدر ات جمله بدنی
محافظه ایکن اهالله ایدر که قیام حیاتی ایجون قانی مرکتله ده
محاسبه دسنجی طبقه یاخدر قانک مرکتنه لزومی و سیله رعایه
لحم نام تازه بولنمق ایجون انک بو رتبه جکلمسدر التنجی طبقه
هوست یعنی دیریدر جمله مذکورانک محافظه سی ایچون ده
جلد اندر اون رتبه کلمشدر بدنجی طبقه مویاتی یعنی قیلدر ده
بو ستک طسرمه سنده و یاپدر که بدنک خقوتنجی دمی ایچون در
غیر اسیم اول شهر انک مسامات بدن و جود و جود و تأثیر ایلمک
واسطه سیله رقیق و رقیق و قره بولور لمشدر معلومک اولسون
ای دوست و بیین طالبان که بو ذکر اولنان جمله مواد که ایدان
و اروا و قوا در جمله سی اعانة الله در افریده کار و فعالی مصدر لرینک
ارادت و قدرتیله و جود انسان تحریر و انسان ادراک سبیله
تکریم و تو قیر اولمشدر انشاء بو ما بقیتی واسطه سیله امر

امر و معروف و نهی منکر و امر فقاص مجموعی بوصفات
اعلیه و مبدّت و انداری نزیه ایجوندر و مالاکه بوصفارت
و بوحالسانه نیزان کسب کمال ایچون در و ایرو مانی
و مسبّم و مسیما تیبلک قونداری و نامزاولق ایچون در که بر
مرکز و هیولا انسانیه تجمع اولنمشدر جمله سی اماته الله
در هر ذات بختیار که امر ایله مناجین دولتی الله و رسوله
اولیایه موافقت سعادتی ایله مستسعد اولوب بودرکاه
قوتلرو وصفاتی همان صفتلرد رجوع بوره ارواح طیبه تلک
عالمی اولان ملکوت علیاده ملائکه اولیا الله دن معدود
و انلرله محشور اولورلر الامعاد الله روح شریف و قوای لطیفه
وصفتی وجود انسانی کرتنار عذاب الیم اولورجون وجوده
یوقوا و ارتک ظهوری کار و قوتی واسطه سیله وجوده
یوجمشدر جمله سی اماته الله اولورلر تا حقیقت وجودکه
اما محصو صدرکم و راحتی دخی انسان اوزرینه کندی
بقاسی قرینین ظهوری ایدوب مثلا آفتاب فلان ربعده مرکز فلان
اوزره شعاعی محکس ایدوب نورو حرارتی سیدتا مرروی زمینی
نباتاری ایدرو بو واسطه ایله یعنی اماته الله و زیفه
الاه اولان غایتنه تأثیر بسیله مرادی و بیجه اشیا بحصو
بروز ایتمی یعنی ترتیب پیدا اولورجون کذلک دوح انسانی
ملکوت

ملکوت ارواح اولان عالم اسرالله دن کندی علم و جهتی
نورینک عکسیری وجود انسانی زمینه بریوبانی
قیلوب اما مرکز حقیقه اوزره متراکم اولمشدر بسبب ایدر
لطیفه اولوب لطیفه کم مجسم و مبانی جسمانی و عرایقسیدر
پس واجب در کی معالجه ایدوب مانع بیلنده بروز و ظهور ایدر
خلل ایتمیه تلک معالجه اولوب بیلنده مرکز اولان سیال بیلنده
حاصل اولان رؤیت جمیع ایدر بس وجودی بی ایده اولان بو
شخصه معنوی خلق و وجوده سعی ایدی مسبوق و زائل
خواهیدن تولدر که هر محلله دوان اولور و اکل و شرب ایدر
لباس بولنه اولور و راحتی و زینتی ایدر بس بو
امرلر و عبودیته بولور و صفات کثیره کی بالله اول شخصه
کویا که حوامن لیزمی ظهوره کلن معجون کبیر در که انک
وجودی معجون و وجودیته اول صفتلر مندر جمله در دماغ بوبنده
و دماغده و کماه انسانه و کبنده اولور ای عزیز روح انسانی
نفس اولوب عالم ارواحدن زمین وجود انسانیه حکمر
الدیکی کبی بو شخص وجودی نفس انسانی وجود خیر بسیدر که
آفتاب حقیقیدن و انشق القمر سرّی اوزره انشقاق
بولمشدر بس اکر اول شخص وجود خود بخود جمعیتدر
دیو رسته رأسندر انسان جسیمدن لطیفدر و اکر خلیق

انسان بوصفات مذکوره در حقیقه دار و لقمه قابلیتا و استعداد
اودر ده بخلوت در یعنی انسانلك صفات ذاتیه یه منسوب
وهو صوت وصفاتی افعالیه ایله بحر بر قیلمه وقصه النخله ٥
اشارت اولنمشدر مثلا نخم ودانه دن ایکی شجره اولدیغی
کبی انسانلرده بطون امهاتده انواع انسان
تولد ایدر و انسانلك دخی افعال و اسمائه سیله بولنادوغی
قاعده
قماشق و انواع لباس و درلو درلو غذالر و اشربه ظهوره
کلور کی اول حقیقه مذکوره دلالت ایدر کیفما تشاء خلق
کیفیاتده ای المتاهیلوب الك یوزدن الهاریله راسته
بولمقدیه دلالت اولدیغه انسان خزینه دار رحمانی
قیلنوب اسما و صفاتك دخی ما زیدده زیرا معرفت الله
تعالی انك انسانده واقع اولان صفتاری و اسمائه سیله سائر
موجودات انلره تسبیله انسانه خلیفة الله دیرلر جود
هر کیمله بوامانتدار لقدن ایسه اولورسه خلیفه خلق واکمل
هادی اولورسه حق تعالی لك غیر لغتنه کرمتا و نور الهی
ارزانه قیلوب الاشیاء کما هی و ملهما الهی حق الاشتباه
یا الهی وانت التواب ٥

بندادر کی بودرلو بندن دلربایان مهر عصیان و شقاوتین
بتر جم عرض ایله کرده بر کامان الله وصیت و مشعل اولدیغی
بیجه تفسیحی بو مانعه ده احیاء و سیاسم اولان مالیات
طریقین و سالکان حقیقتین بر فرده حصوصا بو بنده کمزده
ناچیز دن اخذ نسبت عزیز اولدیغی والك اوزرینه دوایر
وقیام اهلیه عقل قاصر محله احسن بضاعتم واعین برابر
بولندیغی کبی بندن وکل حقیر بنده الله دن ان امین مجاب الدعوه
الی الله الصحیح لقیاده امام مسلمین مصر بندن مرسل امر محمد
اولان بو وظیفه سر محکمده تلك باعه اولدیغی قوالدون بنده
مضبوط بی بضاعه حضور لیسبر اولغله بدار لك ذکر سر یقین رجوع و باقی
و لجمله پروردگار دیر ملقن حق تعالی ده حمد و الطاف عظیم
و احسان غیر نادره سنه کله صاحب فکر صائب اولدیغی بدلی بولدیغه
نور دل و جان بنسانی صاحب دلان در یوزه لن ٥ شیع نمودار
سیر لحاد طرزه اولمحفل جراه کرن لسانی ظاهر کیه صورت
واسترسه جنانی باطنی معنوی لحاظ اولسون دیر اذکرن فلتی
منافق صفتی اولدیغی لا یذکرون الله الا قلیلا ایت کریمه سی
وصفندن عیان و بو مقامه هلیلده من اکثر ذکر الله برئ
من النفاق ایز هیلیله دخی عیان اولدیغی بلدیرن بر کی دفتر
ذکر الله کما هکم بولنا مدن توبه سیدرکه کما هکم لدن ٥

وحسن سلوكي في البيت ورضى جيراني والناس واتقاء الله وجهاد
نفسي وجعلت حجري لاولادي كمسجد او كاري الكبار البصور
وبوعدت واردا واحسنت بوجليه بودعي معلوم اولاد
وكرسي نفل انواعي مباشره افضل اولاد تزن ابدروي فاضله
تنزل البلاء فصورهن ونقصان مدانيدر كه افضل العباده
الذكر وافضل الذكر لا اله الا الله ويوبوردي افضل افضلي
ولمن الركوز البدر واكرجه بالكل فيسنه استغاله نوبيدرد
زياده اسم جلال النسيخ مورسه رضي وخفيه دل بيده بلد
اولبيان ميتد بيره عبريه فقليم اولدر بعني سراجلاله تلقين
اولنورسه دعي يه مطلح نظر اولاد تازه يه بعديه مقوي
اولور ولمالين سالك ودائره سنه بالله فرنفسي نفس اغير بيلمك
كركدر والحاول دين ولسنه ويلكه هرموءمن بيلد لدنيه
ومن سحر ايله بين العشائين اكاه يراتباه يولنيه الي رهرو
طريق صوفي مأذون زاويه اخذ مجلي واذن واجازت رضي سناه
سنيه اولدر بعني معلوم اهل علوم در لكن يرنسيدر ازن
ونفس المق واجاز نامه سلسله انتساب نفسنه محلوا وفي
سراسا اولدر فوده اكر علم دوس الانهاد ازنه واجازت المتن
سبب بيارضي على ناهموده امام كمسنه لردن كاليسه معروف ومعتمد ونامدار بركسنه
العربين وبالنده امام محله الاسلام وسائر الرد وصوبار نشيلر اول يدنره اجازتنامه ي ومفتي ومحتوم رستدار زن عاجزه

اولق

اولق اكرمه بدخدر واما مسنه وبلكه فريضه فيلدن
واحسن وبيله وشيخه صاحبي اولميان استخامه طالب
سيدي الفقاء يلبوب تاكي ايده زيرا اهل مسبور ضرر نده و
وشيخ حيا ليار وسيتاه در وعمار نوبنو وفي يوزه
وحايد جاهل وعالم تاسق خليه ايلمكدر دركه مفرق اولمه
بيوزدن الي بسا ابليس ادم روحي لمسنه بين امرسي
تسايدار رسنه اكرمه اياق وحوات وانكاره
تعلق غيره سي ومن بعمل مثقال ذره منجه مايه اولانه
ان الله لا يضيع اجر المحسنين بيوالدي نكن انار معنويه سي
البته نفس صحيح واسمار يله ايله امره كلور ويدار مارجه
انجمار طريق سعديه كي انار حسنه ايله تابندركه ان ونفس
شيخ ايله ظهور ايدر تابنا وهيتم ففيه صوفي اوله رسوخي تفيه
اوليه رصورت صورتا اولي روشن تابنده تابندر الهم وانعم و
اكمل دريعني ايسه فصيح حقيقيه ي وزوق رتبه لرلي تحصيل علم
تعريف ايدوب بعده سالك اوله لريوردعي وفيله لازم اولور
امور مذكوره بعضي احكام شرعيه مقتضاي زمانه تابعدر
سرحله حقيقي قرن ثاني اولي تصديق ايله نظام بوله كلمشدر
تفاوت ناس اصلاح امت مرتبه سنده در لاجميع اتي على
الضلالة تفاوت ناسدر وفرع بولنان ارك انكار نزه مظهرن

وفن مدينه وضي حقنا تابنده
سماح حمزه ابن ابو نامه ابن عبد العزيز
وانعما ابن ابو نامه اسماعيل
ابن عبد المحسن الانصاري
وفي سنه ست وسبعين ومائتين وفي ايام سيدنا
نقيب بوزوري مرحوم تحقيقه
ابدر

بنده مرین تربیده انور خفاری ده و بجمله بور مسلمانه
بد فکر بما مختلری شد بد و قوی یرقو مکلمه مرکدر
نی کورمک ایچون ملکی و مالی یخش و قدار لغدر محتوه
و مسرور اولور لرسین امری کمال محبت بر مرمال خانه عالم
حبیبنا الرحیم صلی الله علیه و سلمی کندی نفسنه تقدیم و ترجیح
دخی فدا ایلمکه حاصل اولور که بو سیاقده الان حدیثی
وارد اولمشدر ٥ روحی فداه ای همم بطحا قلب ٥ بیان
جان اولیری کاشکی یه دلشکسته ده ٥ تا هر بریله ٥
بیک کره اولیم فدا سنکا ٥ خامسا اوصیکن تا یه زایه معلوم
اولمه که هر شیده سبب حرمان یعنی ظاهرده و باطنده محروم
قالق بودر تا سوی صنایع ایلکدن کلور بس اقامت فرائض
که ارای دینی و دنیاده ریا اولمار ابو العباس مرسی دیمشدر
یا الهی حق تعالی حضرتنه نصیبا و قسمتنا مقدار کی حق تعالی
بنا سنان حضرتنه اولدن حق و الحار عاشقنا مقدار دن صکره
اولدر که عاشقه نشان و دعوایه برهان و کار در ٥
ان الحبیب یحب مطیع ایکیجی اصل دخی اجتناب محرمات در
تا هر دخی طریقده ضرور لکدن زیاده اهل دنیا یه محبت ده
انجون ازده وارد اولمشدر که عالم دخی عیب حرام ایله
بر اولسه اهل دلک اندن اکلی حلال در بس صوفی هر حالده

صورت

صورت انظار ارای فصیحا جلب و نصیب نفس ایلمان کرکدر ٥
سؤال و جواب مناقشه ده ضرور مستحسن ده خیر و مسلمانلرده
اولان مأموراتی و مشروعاتی و مندوبات و مسنوناتی و مستحباتی و فضائلی
معروفات مرتفاندن زیاده اولان امرلرا قامتده بذل مقدوردر
شرعی واقع اولدقده یوقون بالشدر و وصف مرعی اولدقده و فای
الزم امور دندر لکن تعیین حدود و تعدیسنه کمال تدقیق و تکلم
تدر بیتی تعلی و اندن رقوی اولسونکه سلام علیکم و صلاة و
سلام و ذکر الله حمد الله ای بویله ده اکی قول و اردوقها
سکسان خدر اولدوقلرندن بیلدرکه لقد نصرکم الله
فی مواطن کثیرة ایتدکرینه سنده وقایع نبویه اولمقدار ده بالغدر
و محرر ین خدر ده تدریجی بیلدکدن اوطفله دکارفه تعیین اولنامق
امره بوده دخی دخاسنا اولنه دیدیکر دیو ذهبی کفارة النذر اذا
لم یسم کفارة یمین ایله سر یفقره اخذ ایلدیکر ایسا جاهل ایقدر اولور
لحسنه لرسار ایسه کمال کبی مراده ده سرعت ایلمیه لرندن خوف

اهل اسلامدن خواصه برجرعه روحانیه بادر دخی سلسبیل
ایتسلسبیل جنت و برکتنه اشتیاق و ذوقیه و اشتهاسنا یله مرایله
ندر دن اولادر حضرتلرینه بر خواجه سید احمد بخاری دخی مبارک
سکناری اولان مناقبنامه که ابو سعید الخدری رضی الله عنه دن
شریفه سنی لجیوارید رایده بوراسی صفاییده لرین مقامنده

حضرت امیر البحار الحسنی و الدسنه کرمی
کوتله کلورلرا مشتهار و زیاده کرمی
بیاری اولدقدا ایچیشه فریده و رفع
زاویه لرنده نقش اولنده اشتهار

ABDULLAH SALÂHADDÎN UŞŞÂKÎ

İNNÂ ARAZNA'L-EMÂNETE ÂYETİ TEFSÎRİ

مجموعه‌ده اخی صفات جمالیه وجلالیه سنه
قابلیت ومعرفتدن عبارتدر اول اهل‌دن
الله‌ك مرتبه‌سی واهویتك بیوردیغی انسان
عرضنا الامانة على السموات والارض
والجبال فابين ان يحملنها واشفقن منها
یعنی حضرت اسما وصفاتی نزله‌سنه نزاعی
یعنی اسماء الهیه مرکز کلیسی قابلیت
ومعرفتدن عبارت اولدیغنه دلالت ایدن
سموات وارض اهلنه عرض ایلدیك استعداد
اولمدیغین بوکلمه‌دن اباو امتناع
ایدوب خوف وقوعدن ظاهر اولان
جماله متعلق اولان اسمائك وجلاله
مظهر اولان جلاله متعلق اولان اسمائك
قبول ایلدی وایکیسنی برلن قبول ایدن
مستعد برقوه بولنادی وحمل الانسان
(ذ)

وانسان اول جمعیته قابلیت واستعدادی
اولدیغندن اوتوردی اول امانت خلافتی
بوکلمه‌ی شیخ الاکبر قدس سره الازهر
حضرتلرك انسانه انسان نسمیه‌سنك
سببی فصوصده فصل ادمده بیوردی
فسمی هذا الكون انسانا وجعله واسما
انسانیته فالكون بقائه وحقیقة الانسان
قلبها وهو لیس غیره انسان العین
عین العین الذی به یكون الانسان
وهو العین عنه بالعین فلهذا سمیت
انسانا یوکون جامعه یعنی ادمه انسان
وخلیفه تسمیه اولندی بن انسان
تسمیه اولمسی ایکی وجهله در بری مرتبه‌ٔ
تسمیه‌ٔ ادم مراتب عالمی وحضرت
حقایقك کلیسنی شامل اولدیغندن

زیرا انسان یا انسدن یا خود دنیا ندر
ما خود دن انسدن اولدوغنه کوره اسمالله
کلیسنک بتون مظاهری اولوب حقایق
انکله استیناس ایلیکدن اوتوریدر
ونسیاندن اولدوغنه کوره بتون توجهون
سکا بر غیرک شئنه اشتغال ایله بعض
اشیادن دهولیدن اوتوریدر زیرا انسان
کل یوم هو فی شأن ایله اتصاف ایدر
شأن واحد ایله وقوفی ممکن دکلدر
قفی تسمیدن اولور الیسه اولسون اسم ایله
تسمیه بتون مناسبت هاویه بولندوغنون
اوتوریدر ایکنجی وجه انسان جناب
حقک کوندیکی منزله سنه دکه لسان
عربیه اکا انسان الهی دیرلر اکا نظر
تنبیه اولنور پس تکلم کوزدن مقصود
اصل کوز بکبیر کذلک عالمک کلمسدن
مقصود اصلی انساندر زیرا اسرار الهیه
ومعارف حقیقت مقصوده انساندن
ظاهر اولور وانسان العین منزله سنده
اوزون انسان انسان کاملدر غیرک
وکل خلیفه تفصیلی ان شاء الله تعالی
محلین ذکر اولندیغ صدرنجی کلمه لیم که
بقیه آیه کریمه انه کان ظلوما جهولا
درجه سنی انسان زیاده ظالم وزیاده
جاهل اولدیغ سبطلق انسان اکثری سیدر
یا انسان ناقص یا هو انسان کاملدر
انسان ناقص اولدوغنه کوره ظالم
وجاهل سؤل اولندیغی کبی ودیعة الله
اولان جواهری کندیلرده ظن ایدوب
حقیقتدن خبردار اولمیوب ایچون

كندويه ظلم ايدوب وادى جهله مجبور وسوق
ومقام سركه واصغله مغبون وسوكرد آن
قالوب بالقوه كندويه اعدا اولنان رتبه
خلافتدن محروم قالدقلرنه غيرى

اضل اولوب بس مانع دركه اولدى
بوندن زياده ظلم وجهل اولوبى ويوجهله
انسانك ظلوم وجهول اولمسى مدر انسان
كامل اولمغه كوره ظلم وجهلى حوله جيدندركه
كنديدن اولان حيوانلره وربيت ربانى
وفضيلت صفاتى اولدوغنه نظرا

هيهات ايچون نفسنى اولدوروب وذاتنى ذلت
حفده افنا ايدنجه كيمه كوندوز ياضاشه
ومجاهده ايله نفسنه ظلم ايلين اكر دنيلوريه
كيشى نفسنى تربيه وتزكيه ايله نفسنه ظلم
ايتمكى اولور جواب ويريلورکه ظلم برشئ
موضعنك غيريه وضع ايتمكدر اغنجه
ماوضع لهدر غيريه صرف جبار بندر
نفسى حيوانيه نك آديله ماوضع لهى شردر
زيرا نفسى حيوانيه برلطيفه مظلمه دركه
بدن انسانه قوتلنمشدر
واهلوف ديمه نك محلدر بس نفسه
اهلوف حيوانى دوكلمكله ماوضع لهدر
غيريه صرف ايتمكدر اول اجلدن نفسه
زياده ظلم ايدن اولدى وانسان كامل
نفسنى اولدوروب وذاتنى ذلته كوميه ذوات

مکنائی ذات حقده افنا ایدکن حقدن
غیری بلمدیکندن اوتوری زیاده جاهل
اولسه زیرا جهل بلمکه دیرلر عارف بالله
ایسه حقدن غیری بلمز تکیم حضرت علیه
مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ عَرَفَ اللّٰهَ وَمَنْ عَرَفَ اللّٰهَ
لَمْ یَعْرِفْ نَفْسَهُ بیوردی یعنی نفسنی بیلن
الله بیلور الذی بیلمز نفسنی بلمز پس معلوم
اولدیکه عارف بالله بلمسی و بلمسی
بر باشقه یوزدن ایسه و لذاته لا الله
مفناسی وقوعبولمق افاده ایدوز زیرا منهی به
کوره لا موجود الا الله مفناسنه ملاحظه
کرکدر ماسوای فنا اولدیغی اوتوری که
صوفیه نك فنا فی الله منزلی دیدکلری
بو منزل ایمش وقال ایله وکتبدن اخذ اولنان
سئال ایله حقدن بشقه کمال سعی وسلوك

کاملك صحبتی ایله میسردر وبو وجهله
انسانك ظلوم وجهول اولمسی مدحدر
اکر بلمودایسه که امانتدن مراد خلافت
و خلافتدن مراد اسماء الهیه نك
کلی سنه قابلیت و معرفتدن عبارت
اولدوغنه دلالت وارمیدر بعض حضرات
قران ایله ثابت دیکیم حق تعالی بیوردی
وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ
خَلِیْفَةً قَالُوْٓا اَتَجْعَلُ فِیْهَا مَنْ یُّفْسِدُ فِیْهَا
وَیَسْفِكُ الدِّمَآءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ
وَنُقَدِّسُ لَكَ یعنی وقتاکه رباك ملائکه یه
تحقیقا احدیت ذات یاکلهیتی بر یوزنده
بر خلیفه قلیجکیم دیو بیوردی ایسه
الملر نزاعه قالقوب دیدیلرکه سبحانك

كسنه‌ى خليفه قيلدى ميسنه يربوزنده
فساد ايدوب قان دوكه حال بوكه برسنك
حمد كله تسبيح وتنزيه ايله كه ديق اولميان
تشيدن سنك ايچون تقديس اين روز
تسبيح تقديسيدن احمدر زيرا تسبيح
هيچ نقايص امكان وهدوثدن منزهدر
وتقديس هيچ نقايص امكان وهدوثدن
وكمالات لازمه‌ى اكواندن منزهدر
وانسان كامله خليفه تسميه سنك سبب
جهت شيخ فضى آدمه بيورمق وملائكه
تعلم الاسماء ثم الخاتم الذى هو محل النقش
وامثال سابقه بيانجم الله على غزاله
وتعاليه خليفه سن اول وذلك يتحقيق
كون انسانه خليفه تسميه سنك سبب
اولدركه عالمدن ادم محل نقوش اولدى

خاتمك فصى كبيدر وصحى بتول نقش
وعلامتك محلدركه ملك انكله منزه سنى
ختم ايدر سنى مهر لر اول اجلدن هو قطعه
ارسه خليفه تسميه ايلدى وبو قصه
يعنى بوزك قاشنه تشبيه ايله حال
انسانه ايكى اعتبار وبروب بر اعتبار
ايله عالمدن برجزء ايلدى وبر اعتبار ايله
باشقه باشنه برعالم اعتبار ايلدى زيرا
فص اذا ولوركه خاتمدن برجزء اولور
محل نقشدر واذا ولوركه خاتم اوزرنه تركب
اولوب وفصك خاتمدن باشقه برشان
آخر وقصد اردركه محل نقوشدر اول
نقوش ايله خزانه ختم اولنور يعنى
مهر لنمكدن انسان كامل دخى
عالمدن برجزء دركه حيوانات برنوعدر

لكن محل نفوذ جميع اسماء الهيه وحقايق كونيه
اولديغي اهلدن انك ايجون عالمدن باشقه
برشان آخر واردركه اول اعتبار الله جناب
حق اكا خليفه تسميه ايدر لانه نقاب الخالق
خلقه كما كشف الخاتم الذي لاجله ختم الملك
عليه لان سليمان على فقدها انما ناب منابه فاستخلفه
في جميع اقاليمه ولا يزال انقياد الخلق تحت امره
ونهيه هذا هو السبب الخاص بوعبارت شريفه لري
انسان كامله خليفه تسميه سنك تعليل
وتفصيلدر يعني چمان مراد خزينه سندن
غيبت عندنده خزينه سنك حفظنه براز
اليسه اوزرينه ختم اوزرهنه مهر لرحتى
برکسنه انده تصرف ايتيوب محفوظ قاله
پس ختم هذا فضله اول خزينه نك حافظي
اولور اما الله دكل وما آخره ختم ملك

خزينه اوزرينده اولان فتحه برکسنه جسارت
ايده مز هكذا ملكك اذنيله اولان كذلك جناب
حق ظاهر اسما وصفاتيله مخفي ومستتر اولدقده
خلقي انسان كامل اليه حفظ ايدر زيرا قبل
الاستتار والاختفا واظهار الخالق بالاصاله
حافظ الخلق جناب حقدر پس جناب حق
عالمك حفظنده انسان كامل استخلاف
اليدكي مرادا نكه بو انسان كامله اولان عالم
محفوظ اولدن زائل اولماز وانسان كامل
عالمي هذا فضله در صائر الله دكل فتك خزينه نك
هذا فضله حفظ ايتدكي كبي ومعلوم اولديكه
خلافت حضرت آدمه مخصوص دكلدر مقصود
انسان كاملدر تكليم عصر واحد بعد واحد حق
نقطه حضرت قرآنده برحكمدن دخي

لكن محل نفوس جميع اسما والهيه وحقايق كونيه
اولديغي اهلدن انك ايجون عالمدن باشقه
برشان آخر واردركه اول اعتبار الله جناب
حق كا خليفه تسميه ايدي زيرا الله تعالى انسانه
كما يخصه الختم الجن والناس هم الملك
ملون الا يمسر على شيها الا بازنه فانه خليفه
في حفظ العالم فلا يزال العالم محفوظا مادام
انسان الهدر فانه الكامل بو عبارت شريفه لرى
انسان كامله خليفه تسميه سنك تقليل
وتفصيلدر يعني فيان مراد خزينه سندن
خيبت عندنده خزينه سنك حفظي مراد
ايليه اوزرينه ختم اوزريتي مهر لرحتى
برشيئه انك تصرف ايتمه محفوظ قاله
پس ختم خلافتله اولخزينه نك حافظي
اولور اصل الله دكل وما آتاكه ختم مالك

خزينه اوزرينه اولان فتحنه برشيئه جسارت
ايله فزمكر ملكك اذنيله اولماكذلك جناب
حق ظاهر اسما وصفاتيله مخفي ومستتر اولدقدن
خلق انسان كامل ايله حفظ ايدر زيرا قبل
الاستتار والاختفا واظهار الخلوة بالاصاله
حافظ الخلق جناب حقدر پس جناب حق
عالمك حفظنده انسان كاملي استخدام
ايلديكي حالده كه بو انسان كامل اولماله عالم
محفوظ اولمدن زائل اولماز وانسان كاملك
عالمي خلافتله رد صالله دكل خزينك
خلافتله حفظ ايتديكي كبي معالم اولديكه
خلافت حضرت آدمه مخصوص دكلدر مقصود
انسان كاملدر شكيم عصر واحد بعد واحد
حفظ حضرت قرآنه برحله رخي
[illegible] بيورديكي

ويرمحله دخي وعد الله الذين امنوا منكم
وعملوا الصالحات ليستخلفنهم في الارض
كما استخلف الذين من قبلهم بيوردي
ويو منصب هلا فت بالاصاله سيد
ولد ادمه رسول اكرم وحبيب محترم
صلى الله عليه وسلم افندمز حضرتلرينك درجه
كمالده بيا وادم بين الطين والماء
مقتضاسنجه تبديل وتغيير اولميان قطب
ازلي وابدي اولدرو سائر لريه يو منصب
بالتبع احسان اولنور زيرا هركيمه احسان
اولنسه حقيقت الحقايق اولدن حقيقت
محمديه ك امداد واقاضه سيله اولور اسماء
الهيه جامع اولدن اسم اعظم مظهري
اولوب مركز دايره وجهد اولدوغيچون
زيرا اسماء الهيه دن براسم يوقدركه اسم الله دن

استفاضه واستمداد ايلميه بس معلوم اولديكه
اوليا وانبيا ومرسلين يوجعيتله بو رتبه يه
ارتقا ائته فخر كائنات عليه افضل الصلوات
افندمز حضرتلرينك حقيقت اصليه وازليه سنك
اكا امداد واقاضه سيله ارتقا ايدنلرينك
محمد البوصيري حضرتلري رحمه الله يردوده
بو معنيي مضمن وكلهم من رسول الله
ملتمس غرفا من اليم او رشفا من ان ذا
بيوردي پس بو جلوت انسان كامله خليفه
تسميه اولندي فيضاني بحقه ما في الاكوان
الا لهيه من الاسماء في هذا الانسان
الانسانية فحازت رتبة الاحاطة والجمع
بهذا الوجود وبه قامت الحكمة الالهية
في الملائكة يعني وقتاكه حضرت حق
انسان كاملي استخلاف ايدوب دنيا

وافرت خزانه سنه خيم قلبيه صورت
الهيه ده اسمادن اولان شيث عيسى
نشئه عنصريه وروحانيه نك جنى جامع
اولون بو نشئه انسانيه ده ظاهر اولدى
يعنى بو كمالات عيسى بو نشئه انسانيه
بالفعل اولدى وبو نده صورت الهيه دن
مراد صفات الهيه در تكليم فخر كائنات عليه
افضل الصلوات افندمز حضرتلرى انّ الله خلق
آدم على صورته اى على صفاته بيورمرى
ليس نشئه انسانيه بو وجود عنصرى ايله
احاطه وجمع رتبه سنه ايرشدكى زيرا
جسيمه مراتب اجسامك وروحيه مراتب
اروآحك تجاوز ايلدى وبو جمع ايله ملائكه اوزره
الله نك خليفه سى محمد قائم اولدى يعنى
آدم حقيقتنه على نبينا وعليه الصلاة والسلام

قاطبه اولدى ملائكه نك احاطه اعتدليسى
انسان كامل احاطه ايلديكندن اوتورى
فانّ الملائكة لم تقف مع ما تعطيه
نشأة من الخليفة ولو وقفت مع
ما تعطيه حقيقة الحق من الهيات
الصفاتيه بو عبارت شريفه لرى ملائكه نوك
سوء بيته دوشمه لريله تسبيح بيان ايدن
دوقوف بونده شعور واطلاع مناسبه
دكلدر زيرا شعور واطلاع مناسبه اولسه
لم تقف على ما تعطيه ريبك لازم
كلوردى كه على اليه تعديه ايده بلكه
تعلقت مناسبه دركما يقال وقفت
وقفت مع فلان ووقفت معه اى لم
تجاوزه بل سايره ولم تقف معه
اى لم تجاوزه بمعنى كلام اولدركه

ملائکه بو خلیفه نك تسخیر روحانیه سیله
ازلده اعطا ایدیلمش شیئه مناسبت ایدوب
طوره مادیلر اول شیئی که تسبیح و تهلیلدن
و اکمالدن اولدیغی کبی تقدیس ایدوب
هیبه اولنماندن زیاده یه یعنی منصب خلافته
طالب اولدیلر و بو کلامده اشارت وارد رکه
جمیع موجودات کبی انسانی تربیه
کاملدن آله و هر انسانه مرادی اولمق انسان
کامل دن حاصل اولمز زیرا انسان کامل
اسم اعظم تسخیر جمیع اشیا اوزره
اسم اللهدن استمداد ایدرکه انسان
کامل بو اسم الله مظهر اولور و ملائکه
حضرتی ذات حقك عبادت ذاتیه سندن
اقتضا ایلدیکی تنزیه الهه طورماديلر و ایشته
ملائکه جنسیه آدم و اولاده [illegible]

ان لا اله الا انت سبحانك انی کنت من الظالمین
و نادی ربه ان لا اله الا انت سبحانك
و اذا قیل لها انها ما سبحته ربها
و اذا قیل لها انها ما سبحته ربها
و اذا قیل لها انها ما سبحته ربها

اسما الله حقی تسبیح و تقدیس ایلدیلر
و یلدیلر که انلره مخصص اولان اسمادن
غیری الله تعالیناک بیچه اسما سی وقی
وارد رکه انلرک علمی کما و امل اولدی
پس اول بلدکلری اسما الله حقی تسبیح
و تقدیس ایتدیلر و ذکر اولنان شیکه
انسان کامل مرتبه سیناک اعطا ایلدیکنه
حضرت حقناک عبادت و انقیادن اقتضا
ایلدیکنه عدم وقوفلریدر یعنی عدم
قنا عتلریدر اوزلرینه غالب اولدی
و بو حال اوزلرینه هاکم اولوب نشئه
مخصوصه لری حیثیتدن دیدیلر که
بر بوزنده شول کسنه دن مخلوقه قیلدیسنه
انده فساد ایده و لیسفک الدما نتیجه سنه

هو اعلم بما یفعلون فیه مع الحق فلولا ان ١١
لنشئاتهم تقتضی ذلک ما قالوا فی
حق آدم ما قالوا و هم لا یشعرون
یعنی ملئکه ناک ادم حقنده یفسد فیها
و یسفک الدما دیدکلری دکل الامر
حقه منازعه و مخالفتدر و بونزاع ایتدکلری
شئ کندیلرندن واقع اولان شیناک
عینیدر پس آدم حقنده دیدکلری
شئ کندیلری ایچنه اولدقلری سبناک
عینیدر یا خود ادعه لنسبت ایتدکلری
نقصان دکل الا حقه منازعه و مخالفتدر
و یو نقصان کندیلرندن واقع اولان شیناک
عینیدر پس اکر مرتبه آدم دهر و شئون
و حجب ایدن نشئه لری یونزاع اعطا
ایتمسه ادم حقنده دیدکلری شئ دیرلردی

حال بوکه بلمز لر که اوده لسنت ایله فکر
نقصانی انلرین استعداد لری وذاتلری
اقتضا ایدر کل انائ بما فیه رویه
جبار تدن برنکته خفیه اخذ اولندیکه
ایرم حقنده نزاع ایدن ملئکه اهل هبوط
واهل ملکوت سماویه اولمیه زیرا انلر غلبه
نور انیه تدن ومراتب احاطه ایلدکلرندن
اوتوری نقد انسان کاملک کما هی حقیقتی
بلمزلر الیه رد یته عزاسمه شرف ومزیته
بیلورلر بلکه نزاع ایدن ملئکه ارض وهی
وشیاطین اولمه وهناک بارباه الی
جبایل ذکر الرینی طایفه قول شریفنده
وفی برنکته خفیه وارد زیرا انسان
کامل مجموع عالمه یعنی علویاته وسفلیاته
خلیفه ایکن ارضه تحصیصندن ایما

واشارت وارد رکه نزاع ایدن ملئکه ارض 12
اولمه زیرا طعن صادر اولمز الا اول منصبک
معرفتنده اولدقدن صادر اولور وملئکه
سماویه نقد اول منصبک معرفتنده ایسه لر
رفع عدم طلدری غلبه نور انیتله
تیقظ ردن ناشیدر بین نظر اسعان ایله
امری تحقق ارشاد بولورسونکه بونشه
انسانیه ده مفسد لر انلرد لکن بلمزلکورز
بیسنکه قوت شهویه وغضبیه که ملئکه
ارضدندر نفس ناطقه اوزرینه غالب
اولوب انی اسیر ومنقاد ایدرر واول خلیفه
نفس ناطقه منزله حیوانیه یه نزول
ایدوب نفس حیوانیه اسمیله مسمی اولوب
انلرینه اسوه اولورسی معلوم اولدیکه
حقیقتده مفسد لر انلرد راول اهلدن مهزت

تسبيح وهو يعلم ما وقع بينهم فما قالوا وفي
هذا الدم هو يعلم ما هم فيه مع الحق
دنيى زير فساد وسفلة دماء قواى
جسمانية دن صادر اولور قواى روحانية
وقلبيه دن صادر اولمز وجناب باريك
ان ربك لبالمرصاد انه هو يبدئ
ويعيد فاذا اردنا شيئا وقلنا له
كن فيكون اشعوذات الا بيتي
اولمز وكلمات الطاغوت قول
ستر ايتمك دفع برايما وارد ركه آيت
سابقه ده نزاع ايدن ملئكه ارض اوله
وملئكه سماويه انسان كامله عند الله
شرف وشرفلنمه اطلاع علمزدن اوتورى
امر حقه تسليم وانقياد اوله لزيرا آيت

سابقه ده اني جاعل في الارض خليفة
بيورديغى زمان ملائكه نزاعه قالقوب
ادم ك نقصانى وكندلريك تسبيح
وتقديسلريني ايراد ايلديلر وبعد الالزام
بيه سجده اتمديلر حتى صريحا الله تعالى
لا ادري امر شريفي وارد اولدقده سجده
ايلديلر نكيم ختام ايه كريمه ده مصرحدر
ادم هذا فضله تعظيم يوغيكن وسجده ايدك
ديو صريحا امر يوغيكن بلا توقف ولا نزاع
ادمه سجده ايلديلر سويه عندنده روح
الهيه نك انده نفخي سببيله مسجود ملئكه
اولمغله لياقت واستعداديني بلدكلرندن
اوتورى وبو قرينه دفعي واردركه بو آية
كريمه ده مخاطب اولان افاضل ملئكه
سماويه اوله ولام تعريف عهد ايچون

ایله زیرا [illegible]
صکره [illegible] تاکید بعد
التاء کید ایله بیوردی بو تقدیرجه ملائکه وسماویه
و ارضیه نک کلیسی سجده ده انلرک اتباع ایله
تعقیب ایلدیلر دیمک اولور و بونده رخصت
استدلال اولنور که انسان کامل سموات و ارض
اهلینک کلیسته خلیفه اوله زیرا ملائکه اونک
رفیقی قیلنه سنده اولسه اکا سجده ایتمزلردی
اول اجلدن مجلسی سجده ایلدیلر الا ابلیس
استکبار ایدوب کافرلردن اولدی پس
جناب حق ابلیسه خطاب ایدوب
[illegible]
بیوردی یعنی ایکی یدمله خلق ایلدیکمه
سجده ایتمکدن سنی نه منع ایلدی

استکبار می ایلدک یا رخصه نمالیلر دیمک
اولدک ویدیدن مراد صفات جمالیه
و جلالیه ایدیکی عند المحققین واضحدر
ویدیدن ذات و صفات مراد اولنمسی
رخصت صدوردن خارج دکلدر بو تقدیرجه
احدیت ذاتک بالجمله اسماء الهیه مرآتی
کلی سنه لحیه واحده ده تجلی ایلدم یعنی
بزون اقاضه و امداد ایلدم و اول تجلیدن
بوکون جامع اولان ادمی خلق ایلدم
یعنی جمال و جلالی جامع اولان اسماء
الهیه مرآتی کلی سنه اتی مظهر قلدم دیمک
اولور حضرت شیخ [illegible]

بیوردی یعنی
خلقت بیدی ده اولان خلق کل

الا ایکی صورتك بینی بعضدر بری صورة
عالمدرکه حقایق کونیه دن عبارتدر یعنی
اکوانه مشابه اولان اسماء الهیه ظاهریه دن
کنایتدر وبری صورة حقدرکه حقایق
الهیه دن عبارتدر یعنی اکوانه مشابه
اولیان اسماء الهیه غیبیه دن کنایتدرکه
خلق ونسبه دن خارجدر بس حقك
یدینی بزلرده یدکلری صفات جمالیه
وجلالیه اولدوغی مثلی وکلدر وصورت
عالك یدحق قلمسی مظاهر اسما وصفات
اولدیغی اعتبار ایله در اول اجلدن حدیث
شریف برمجلی یدینی صفات عالیه وجلالیه
ایله تفسیر ایلدی وبونه صورتین بدیکورتین
ایله تفسیر ایلدی هانتیسنه انتها اولمز

الباطنه علی صورتیه یعنی ادمك صورت
ظاهره سنی عالمك حقایقندن وصورتلرندن
انشا ایلدی وصورت باطنه سنی یعنی
علم الهده موجود اولان عین ثابته سنی
کندی اسما وصفاتی اوزرینه انشا ایلدی
یعنی اسما وصفاتیله متصف قلدی
وَلِذَا قَالَ فِيهِ كُنْتُ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ
وَهَذَا كُنْتُ حَقِيقَةَ وَاذِنَهُ نَشَرَتْ
بَيْنَ الصُّورَتَيْنِ يعنی ادمك صورت
باطنه سنی جناب حق کندی صورتی
اوزرینه انشا ایلدیکی اجلدن ادم حقدن
سمعی وبصری اولدوغی دیدکده تنبیه
وترغیب نوافلدن تکیم حدیث قدسیده
بیوردقدن صکره سمعت بنفسی الیه
بالنوافل حتی احببته فاذا احببته

كنت كنزا وبصمة الحديث وموارح
صورت بدنيه دن اولوب الت سمع
وبصر اولدن كوزى وقولاغى اولورم ديدى
پس نفكر ظاهر باطنك مظهرى اليه رديه
صورت ظاهر اليله صورت باطنك بينى فرق
ايلدك انى خالق بشرا ايه كريمه سنى
ايه خلافت نزاع ايله مستحق وغير مستحق
اولدن ملائكه ارض اولدوغنه نوعا
استدلال اولسه كرك ايدى مناسبتله
تفضيل اولنوب سوريشمه كلام الدن
كيدركن اولدك بزه مانع فيه فرق كلاملكه
هناك حقك ملائكه يه انى جاعل فى الارض
خليفه نه قول شريفيدر وملائكه نوكى
اكثمل فيها من يفسد فيها قولى ريدى
ديتلمكله بوصفا وله تقاول واقع اولدن
صكره

عوالم اختلافنجه ديمكله بوصفا وله 16
عالم مثال اليه مكالمه ومسيحنه يه
تنبيهدركه اول عالمه جناب حقك
ملائكه يه تجلى مثالى ايله تجليسندن
عبارتدر اهل افرنه صور مختلفه ايله
تجلييسى كبى تكلم حديث تحول الخ
بيان ايدر واكر بوصفا وله عالم رواحه
اليه تجردلرى حيثيتندن كلام نفسى
كيدرسه بوتقديرجه الله تعالينك
ملائكه يه قول شريفى مراد اولمان معنايى
يعنى ارضده الذين غيريتى خليفه قلمقلغى
الذين قبلرينه القا اتمكدن عبارتدر
وملائكه نك عدم رضالرى وانكارلرى كوزكله
يوعدم رضا وانكارلرى نفسلرنه كوزكله
كورديلردن اكمل اولدن مراتبه دن

اهمجا ايلرندن ناشيدر تكيم حرمت شيخ بيورير

قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا

يعني ملائكه اكرذ ايلرينه وحقيقتلرينه يله لرك

حقيقتلرينك كمالات ونقصانلرينك لوازمني

وانسان كاملك مرتبه سني بلد كلريني والله

تعالينك اسماء سائره سني بلد كلريني بيلورلرك

واكر حقيقتلرينك لوازمني وانسان كاملك

رتبه سني والله تعالينك اسماء سائره سني

يله لرك كندلرينه خبرينه مرحمك نقصانزدن

حفظ اولنورلرايدي يعني انجق انلرها سن

يعلمهم الا ما علمتنا انك انت العليم الحكيم

ويا آدم انبئهم باسمائهم فلما انبأهم باسمائهم

قال الم اقل لكم انى اعلم غيب السموات والارض

واعلم ما تبدون وما كنتم تكتمون

بيورديكي يعني ملائكه كندي نفسلرينه كمال مرحمه لرك

حيثيتيله آدمه طفلرى حسبيله مستحق زجر

وتوبيخ اولدقلرى اهلدن جناب حق سزك

بلديكز نسنه دن بيلورسكم ديو انلرى زجر

واسكات ايلدى زيرا خلافتدن مراد اسماء

ايله تفسير بني پاك كورديلر يعني انجق فاعل

يفيد فيها ويسفك الدماء ونحن نسبح

بحمدك ونقدس لك ديديلر يعني آدمه بو صفات

مذمومه وبرده بو صفات محموده وار ايكن خلافته

آدمدن احق كليور ديديلر وبلديلركه بوزعملرى

شرك خفي ايله مرجعدر زيرا حقيقتدن انلرين

مطالعه لرندن تسبيح ومقدس اولدن حقدر

اول اهلدن جناب حق قال اني اعلم ما لا تعلمون

وعلم آدم الاسماء كلها ثم عرضهم على الملائكة

فقال انبئوني باسماء هؤلاء ان كنتم صادقين

بيورديكي يعني ملائكه كندي نفسلرينه كمال مرحمه لرك

الهيه‌نك مجموعه‌سنه وقابليت ومعرفتدن عبارت ايدوكى
مصاحبم اولدى اسماء الهيه‌نك كليسى ملائكه‌نك برينه
تعليم اولنمه‌سندن مقصود تعليم اسمانك بيان ثابته‌لرينه عدم
استعداد لرى ظاهر ويسر حقيقت انسانيه‌يه
اعطا ايلديكى استعداد وقابليتى وكمال وفضيلتى
انلرم اوزرلرنه واظهارم ايچون اسمانك كليسنى آدمه
تعليم ايلدى يعنى اسمانك كليسنى آدمه تعليم
ايلدى واول تعليمدن آدمه علم هاصل اولدى انلرك
صكره اول اسمائى كه آدمه تعليم ايلدى مسمّى لرينى
ملئكه‌يه عرض ايلدى وبيورديكه اكر قولكز ده
صادقلر ايسكز بو مسمّى لرك اسمالرينى اخبار
ايديكز ديمكله بو اسمانك تعلمنده بولنمنى مظهرى
اولمغه لياقت واستعداكز وارايسه خبر
ويركز ديمكله انلرده عجز بولنمدن دولايى سبحانك
لا علم لنا الا ما علمتنا انك انت العليم الحكيم
دعوا وزن اعلى ديه نارم اولوب لسان مقدرت
بيما اليه بويوردن عذر خواه اولديكر كه بن اعطا
ايلديكك اسما اليه سنى تسبيح وتقديس ايدروب بزم
ايچون علم يوقدر الا سنك علمك سن بزه تعليم ايلدكك
بن الحق سن بيلورسن علم وحكم سنسن ديدكدن صكره
يا آدم انبئهم باسمائهم فلما انبأهم باسمائهم
قال الم اقل لكم انى اعلم غيب السموات والارض
واعلم ما تبدون وما كنتم تكتمون يعنى جناب حق
انلرين اوزرينه ادمك فضيلتنى وسجود ملائكه
اولمغه استعداد ويا قتنى بيان ايچون آدمه
خطاب ايدوب بيورديكه يا آدم انلره اسمالرينى
يعنى اسماء مسمّيدن اخبار ايله وقتاكه آدم
انبيان ايلديسه يعنى انلرين مظهرى اولدقلرى
اسمايه مظهر اولمغه لياقت واستعداديله خبر
ويردى ايسه جناب بارى ملائكه‌يه خطاب

ایدوب بیورمکه بن سنی دیمدیکی که بن سموات
وارضلرک غیبنی بلورم زیرا سموات وارض اهلرک
اعیان ثابته لریمز علمم موجود در هرکسه
اعطا ایلدیکم استعداد ولیاقتی نلردن بلدرک
بلورم سزدن اوزیکزه لازم اولان امریه تسلیم
وانقیاد در بنی الزم واسکا تذکره ایمه سجده
ایتدردی تکلیم بویورمغله کریمه نک تحقیقنه بیورر
وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا
إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ
بنی ایه خلافتنه اسماء الهیه نک کلی سنه
قابلیت واستعداد مستلزم خلافت اولدی
وملئکه کرامه ضمنا خلافته طالب ولدیلر لکن
خلافتی مستلزم اولان اسماء الهیه نک کلی سنه
متمم ومکمل اولمه خلافت اولدیکه بیورمغله
واصل اولمه مادیلر وبونلرن استدلال اولندیکه

اذا خرصنا الامانة ایه کریمه سنه اولان اشاره
مراد خلافتی مستلزم اولان اسماء الهیه نک
کلی سیدر اول اجلدن سموات وارض اهلی امانتی
قبول ایمه مدیلر وما منا الا له مقام معلوم
مقتضا سنجه کندی طور لریمی کیمه مدیلر بلکیم
حضرت آدم وحی خلیل اعنی حضرت جبریل علیه
السلام سؤاله ذریته نوع بنو آدم اعلمه لاحقدن
دیوانه ایدوب کندی مقامنی تجاوز ایتدی
خلافتنه اسمائک کلیسنی ملائکه نک عدم اخبارلری
یعنی لا علم لنا الا ما علمتنا دیدکلری ایه امانتی
تحملدن وارم اسمائک کلیسنه حائز اولوب وملئکه نک
اسمالریک کلی سنی اخبار ایتمه سی ایه امانتی الاک
متحمل اولمسی مستدعی بو وجهله ایکی ایه بینده
وجه مناسبت وموافقت ونوع مشابهت
ومطابقت اولدیغی اهلنه خفی دکلدر

بسم الله الرحمن الرحيم

أعوذ بكلمات الله التامات من شر

ما خلق يا عظيم الكلمات يا قديم الاحسان

يا واسع المغفرة يا بديع

الملك يا ذا الجلال والاكرام

يا من وجوده عند الملك

الصمد لم يلد ولم يولد

MÜSTAKÎMZÂDE SADEDDÎN EFENDİ'NİN

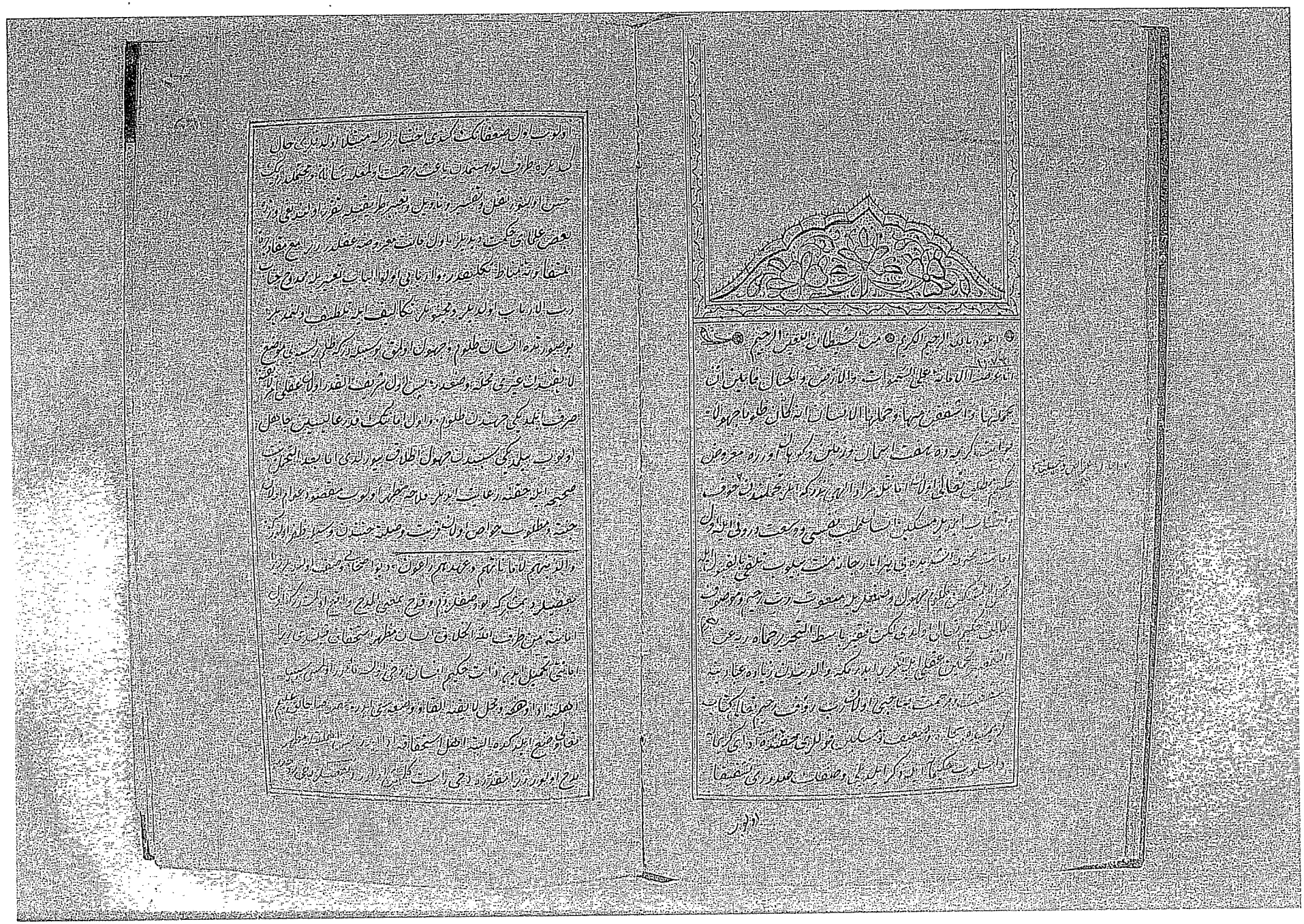
EMÂNET-İ MA'RÛZA VE

TENVÎRÜ'L-EMÂNE ADLI RİSÂLELERİ

Bayazit Genel Kitaplığı
Kayıt No: 4265

Bayazit Genel Kitaplığı
Kayıt No: 4265

رسالہ امامیہ صورۃ

Bayazıt Genel Kitaplığı
Kayıt No. 10562

غیبت التفاتی ایدر کہ قواعد شرعیہ طاہرہ ی مخالف کورمیتی کلام
کرام و فرقان اللہ اعلم بمراد کلامہ المجعول اللہ مجمل صحیح و اقدر کہ انکلہ
مشتمل کثیر مہمی ترالہ ایدوب زیرا عوام اہل اسلام خلافت شرع
اولان کلمات دن چوق اوزرہ در خصوصا کہ خواص و اعیص خواص اولہ
سزالبتہ اجتناب ایدر لکن عمومی و دینی تسہیلیہ تحسین اقتضی خواص
و یکمک خواص عوام دن ایرہ جک ایرہ جک زیرا اہم و اولدیرہ دیمی رائب
اولہ یکی جریدہ ناطقہ الناس علی مقدار عقولہم بیورلدیغی مقصودی
سامع و مطالع کندی آلہ جہ و سویلہ دیکلری کیمسہ ی مسلیہ و خواص عوام
کرکلدر کہ زنان و مکالمہ دہ حتی مقاومت واردر حتی لواقعہ دہ فاعل
معرف اللہ الفصل ترجمہ کسوہ بیورکہ مخالف مکلفلر دیچ تقریر اولہ
ماسمعلن غیر اسمعلن بیورلدیغی اولیاہی السلف سلفہ و مکرر اولہ
عقاید مسمہ کردہ طور مخصوصہ دہ زائل کمودیکی ایرہ جک سوء الفہم
مقتضاسنجہ عقاید کبارہ کرام ہر اندیشہ سز سامان ایدیلہ اولدیرہ دہ
رجال و ریادہ اولدیرہ معتقد و معتقد اولوب عالم الغیب عظیم
ما خلاق اللہ آمریہ کل یوم ہوی سامان تجلیب ایدیلہ اولدیرہ دیکلہ
و الرکہ دہ و صوفی میسران ظاہر و ناطقہ السنان کسدیرالہ تقلیل
اولہ اسکر اولہ شاہین ترازہ کی مثیل ایدیلہ سہ تعریف عقاید مسمہ
ضمانہ تحریر ہر حالدہ سہ و مقصود تحسین اولہ کہ ماقالی ہر ایاکلہ
زائد مسندہ و مقصود تعالی شرکت دن زیرا و دیکی مجملہ بیورلدیغی

Bayazıt Genel Kitaplığı
Kayıt No.

حالات مرحلی بو قدر ترجمہ و اوارقی صیر تندہ ترجمہ ردیلی
تحریر اتجاہ مالک علی حال ترکہ من عرف اللہ کلی
اسنادہ الی ما طقدر ترکیسہ و حتی یجتنب ایکر
و بیر جانبہ نافعہ
عرف

